

СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНА ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

БИБЛИОТЕКА

ГОДИНА XX. 2-3 '2013

БРОЯТ СЕ ПОСВЕЩАВА НА ЮБИЛЕЯ

НА ДОЦ. Д-Р НИНА ШУМАНОВА

СЪСТАВИТЕЛ ГЛ. АС. Д-Р ЕЛИЦА ЛОЗАНОВА-БЕЛЧЕВА

ГЛАВЕН РЕДАКТОР АСЕН ГЕОРГИЕВ

РЕДАКТОР ПЕТЪР ВЕЛИЧКОВ

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ: АЛЕКСАНДРА ДИПЧИКОВА,
АЛЕКСАНДЪР ДИМЧЕВ, АНЕТА ДОНЧЕВА, АНИ ГЕРГОВА,
АНТОАНЕТА ТОТОМАНОВА, БОРЯНА ХРИСТОВА, ДОНКА
ПРАВДОМИРОВА, ЕЛЕНА ЯНАКИЕВА, ЕЛИСАВЕТА МУСАКОВА,
НИНА ШУМАНОВА, СТОЯНКА КЕНДЕРОВА

КОРЕКТОР НАДЯ КАЛЪЧЕВА

ДИЗАЙН И ПРЕДПЕЧАТ ГЕОРГИ ИВАНОВ

ПЕЧАТНИ КОЛИ 14,5. ФОРМАТ 70×100/16. ТИРАЖ 560

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“. 1037 СОФИЯ,
БУЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ 88

ТЕЛЕФОНИ НА РЕДАКЦИЯТА: 9183 220, абонамент и продажби 9183 152

Е-mail: a.georgiev@nationallibrary.bg; peturveli4kov@abv.bg

ПЕЧАТНИЦА НА НБКМ. СОФИЯ 2013

РЪКОПИСИ НЕ СЕ ВРЪЩАТ. ISSN 0861-847X

ДОЦ. Д-Р НИНА ШУМАНОВА

СЪДЪРЖАНИЕ

ПЪРВИ РАЗДЕЛ

Ани Гергова

Нина Шуманова като авторка и университетска преподавателка5

Весела Цокева

Публикации на доц. д-р Нина Шуманова.....20

ВТОРИ РАЗДЕЛ

Искра Арсенова

**За информационно осигуряване чрез информационно
опониране и за още нещо...29**

Елена Д. Койчева

**Ролята на информационния посредник в научна библиотека
при осъществяване на иновативните функции на онлайн
справочно-информационното обслужване39**

Елена Янакиева

Отново за инструментите за научно цитиране51

Елица Лозанова-Белчева

**Информационен одит в библиотеката за оценка и подобряване
на информационното осигуряване на потребителите.....60**

Цветанка Панчева

**Модерната обществена библиотека – създател и посредник
в разпространението на местни електронни ресурси67**

Милена Миланова

Електронно публикуване.....78

Татяна Янакиева

**Виртуална конвергенция на институциите на паметта в XXI в. –
библиотеки, архиви, музеи. Ролята на библиографския
контрол в LAM set.....85**

Александра Дипчикова, Антоанета Тотоманова

**Универсална десетична класификация – съвременни направления
в развитието и прилагането им в България.....99**

Иван Кабаков

**Задължителното депозиране: комплектуване на фонда и/или опазване на
културното наследство.....109**

ТРЕТИ РАЗДЕЛ

Петя Толева

**Конструиране на съвременната институционална идентичност
на българските обществени библиотеки 116**

Александър Димчев

Време на равностметка и на търсене на проекции към бъдещето. Тенденции в развитието на образованието по библиотечно-информационни науки (БИН). Състояние в Софийския университет „Св. Климент Охридски“	124
--	------------

Ели Попова

Кариерното развитие в българските библиотеки през погледа на студентите в специалност „Библиотекознание“	148
---	------------

Оля Харизанова

В библиотеката с усмивка	166
---------------------------------	------------

Красимира Даскалова

Читатели, библиотеки и четене във времето на държавния социализъм: Случаят „Цола Драгойчева“	172
---	------------

Мария Младенова

Лидия Шишманова – не само спътница, но и интелектуалка със собствен блясък	179
---	------------

Симеон Недков

Прерастване на колекциите на Хабсбургската династия в Художествено-историческия музей във Виена	190
--	------------

Списък на авторите	199
---------------------------	------------

Петър Динеков

Дневници 1933–1992 (продължение от брой 1)	201
---	------------

АБОНАМЕНТЪТ ЗА СП. „БИБЛИОТЕКА“ ПРОДЪЛЖАВА!

Талон на: [http://www.Nationallibrary.Bg/fce/001/0062/files/
abonamentbiblioteka2013nn.Doc](http://www.Nationallibrary.Bg/fce/001/0062/files/abonamentbiblioteka2013nn.Doc)

Списание „Библиотека“ вече и като е-издание!

Може да го изтеглите от www.bgkniga.bg

Хонорари не се изплащат. Всеки автор получава по 1 брой от списание „Библиотека“, в който е поместен негов текст.

Приемен ден за автори – сряда от 14 до 15 часа.

Списание „Библиотека“ се издава от Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Действителен собственик – Министерство на културата на Република България.

НИНА ШУМАНОВА КАТО АВТОРКА И УНИВЕРСИТЕТСКА ПРЕПОДАВАТЕЛКА

АНИ ГЕРГОВА

Какъв е смисълът юбилейно да се отбелязват делата и заслугите на личности, дълголетно посветили творчески труд на попрището, което е станало тяхно житейско призвание? Преди всичко това е жест на уважение към пътя, който са извървели през годините, за да преследват разумно поставени цели, израз е на почитание към създадения от тях авторитет, признат и от професионалните общности, и от всички, имащи делови или човешки контакти с личността им. Следствие от отговора на поставения в началото въпрос е, че достигналата своята житейска зрелост **доц. д-р Нина Шуманова** напълно заслужава такова внимание, както прецени преподавателският екип на специалността „Библиотечно-информационни науки“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и редакционната колегия на списание „Библиотека“, издавано от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Списание то е най-подходящото място да се представят материали за нея и за идеите и насоките, следвани от възпитаниците и следовниците ѝ. Като нейна духовна спътница, колежка и приятелка поемам с настоящия текст задачата да набележа „стъпките“ ѝ в постигането на значими професионални проявления, поучителни за младите нейни приемници от съвременността и от бъдещето.

Ако трябва най-обобщено да направя нейни характеристики като автор, ще отбележа още с встъплението, че Нина Шуманова е целеустремена в израстването си, старателна и амбициозна професионалистка с изследователски наклонности, системно публикуваща резултати от своите дирения в научни и популярни издания, предназначени както за работещи в различни научнопроблемни области, така и в библиотечно-информационния сектор. Нейният „авторски образ“, по израза на Роже Шартие, носи белезите на динамично променящите се български времена от края на 60-те години на миналия век до днес. По-важно е, че като привързана към библиографски и научноинформационни занимания, тя е подходящ пример как да търсиш място под „слънцето“ на професията и търпеливо, но настойчиво да се себедоказваш.

Придобила с отличие полувисше образование в Държавния библиотечарски институт в София през 1963–1964 г., Н. Шуманова получава правото да продължи следването си в Държавния институт по културата в Москва. Както споделя в интервю в електронното списание на Българската библиотечно-информационна асоциация (ББИА)¹, там тя е една от само няколко чуждестранни студенти –

¹ Шуманова, Нина. Без школата на Народната библиотека нямаше да реализирам амбициите си. [интервюто взе] Мария Младенова. – В: ББИА онлайн [онлайн], 2011, № 2, с. 64–69. [прегледан 2.03.2013]. http://www.lib.bg/publish/broeve/2011/BBIA_онлайн_2_2011.pdf

Институтът е в т.нар. закрыта зона. За 20-годишната българка не е било лесно, както казва, да се адаптира в непознатата среда, да усъвършенства знанията си на руски език, да овладява на него преподаваните и изпитно проверявани научни дисциплини. С присъщия си чар, с непосредственото си умело общуване, с високата си отговорност към студентските задължения тя печели симпатиите на колегите си и уважението на преподавателите. Завършва висшето си образование, както твърди, с много приятели и незабравими лектори, горда с пълното отличие на своята диплома се прибира в Родината.

Първите стъпки в професията Нина Шуманова прави в библиографския сектор на Народната библиотека „Кирил и Методий“ (НБКМ), където е изпратена по разпределение – тогавашна нормативно уредена практика, в съответствие с която образователните управленски структури посочват местоработата на ново-завършили висшист и го задължават в тригодишен срок да не я напуска. Започва работа в увеличил се след 1964 г. състав библиографски колектив, когато основният му контингент са прехвърлените от Българския библиографски институт (ББИ) сътрудници – общо 14 на брой. По сведения на Константинка Калайджиева, директор тогава на НБКМ, секторът за национална библиография в началото на 70-те години на XX в. разполага с близо 40 сътрудници². Ангажираните с нейното изработване са настанени в голямата зала на II етаж от югоизточното крило на сградата (където днес е читалнята за ръкописи и старопечатни издания). Насядали на разположени едно срещу друго бюра, те безмълвно прехвърлят депозираните материали по 8 часа дневно и правят на фиши ръкописно описание след описание. Най-младата между тях – Н. Шуманова, е сред изработващите описания за Летописа на периодичния печат, непосредствено ръководени от Станка Неделкова, пряко подчинена на Кремена Зотова. Първичната библиографска „продукция“ се проверявала регулярно от тях двете и Нина ми е разказвала, че грешките и заплетените случаи персонално са обсъждани с този описващ, който ги е допуснал. Такава дисциплинираща процедура превръща редовите библиографски специалисти в рутинни изпълнители, за които не остава време за мислене и почивки – изобщо нелек труд, оттогава и досега твърде скромно възнаграждаван... Влязла в „мелницата“ на библиографското ежедневие, Нина Шуманова е имала и по-високи амбиции и когато след три години е обявен конкурс на НБКМ за научен сътрудник, тя се явява в конкуренция с още петима кандидати. Представя се на този най-тежък през живота ѝ (по нейни думи) изпит успешно. Получава желаното звание „научен сътрудник“ и постъпва в отдела „Ретроспективна библиография“. Тръгва по невероятно труден път, както казва в посоченото вече интервю, защото теорията не е достатъчна, за да се справиш с практиката по редактирането на репертоара „Български книги 1878–1944“, по който години наред работи екип, посочен в края на предговора, където е включено и нейното име. Така през 1978 г. тя се явява като автор в едно мащабно и десетилетия наред изстрадано творение, колективно по характер. Тук е мястото да обърнем внимание на изследователско-библиографска-

² Калайджиева, Константинка. Материали за историята на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. 1944–1978. София: Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2003, с. 381. ISBN 954-523-068-1

та екипност в работата на точно такива теоретико-исторически трудове, оставащи траен капитал на българската нация в нейното бъдеще. Решаваща в случая е вярно определената насока от водещите участници по отношение възприетите принципи, създаването на програма за действие и поощряване на воля у участниците стриктно да я спазват. Когато Нина Шуманова се вписва в техния колектив, това са: главният редактор на труда д-р Димитър Иванчев, философ от висока класа и първият сътрудник, назначен в ББИ през 1945 г., ръководил изработването на репертоара за българския периодичен печат 1878–1944 г., чието издаване е осъществено в периода 1962–1969 г.; Здравка Орешкова, тогава и впоследствие свързана с Н. Шуманова; ерудираните библиографки Мария Спасова, Вера Атанасова, Дора Кършовска. От дистанцията на изминалите години днес Нина Шуманова заявява, че „това е школа... рядък шанс за всеки млад човек“, че без нея „нямаше да мога да реализирам амбициите си“. А те са неизменно налице.

Усетила порива към модернизация на библиотечно-библиографската работа в условията на навлизащи по света информационни технологии, тя се насочва към обогатяване на своето теоретично мислене. През 1974 г. с конкурс започва редовна аспирантура (днес докторантура) в Центъра за научна информация към Българската академия на науките (БАН). Научен ръководител за разработване на дисертацията ѝ на тема „Библиометричен анализ на българската демографска литература“ е акад. Азаря Поликаров. Както самата днешна юбилярка си спомня: „Беше изключителен човек. Владееше няколко езика, познаваше световната култура, беше име сред научните среди, обичаше да цитира мъдrecи и съвременници и същевременно беше земен човек, който обичаше живота и му се радваше“. За работата си с него тя е разказала откровено и твърде образно, но това, което тук бих открито, е поучителното нейно старание редовно да предоставя „писанията“ си, старателно преглеждани и връщани от научния ръководител с бележки и указания. Тя преди всичко се стреми да обогати знанията и мисленето си, да намери адекватен подход, за да ползва и наложи в българската наука тази актуално значима за тогавашните условия методология и методика, каквато е библиометрията. Не е малка и ангажираността с издирването и систематизирането на емпиричния материал, свързан с демографската проблематика, представена в български публикации. Усилията по овладяването на библиометричния метод на изследване ѝ налагат да извърши съществени пренагласи към количествен анализ и обобщения на една сложна научна материя.

Докато тече срокът на тригодишната редовна аспирантура, тя вече става майка на две мили дъщери, които искат майчина грижа и обич, въпреки че неопценимо ѝ съдействат в отглеждането им нейните предано грижовни родители, а съпругът ѝ Петър Атанасов, възходящо утвърждаващ се като учен физик, напълно я подкрепя в нейните аспирации, винаги и във всичко е до нея и с нея. За да не загуби създадената вече инерция на научни занимания, Нина Шуманова през 1977 г. става преподавателка в ДБИ – тя започва да води семинарните занятия по библиография, дисциплина, лекционно преподавана от Борис Десев. За него тя казва думи на почитание: „Беше невероятен човек с огромна обща и музикална култура“, „една от най-емблематичните личности, оставили своя отпечатък върху стила на препода-

даване и атмосферата в ДБИ“. Спомня си, че в продължение на една година присъства на лекциите му, че ѝ е показал пътя на библиограф-педагог, че я е учил на подходящо поведение в аудиторията и извън нея, на толерантност към колегите и студентите... Докато му е асистентка, не изоставя и работата си по дисертацията, завършва и успешно я защитава през 1981 г. пред Специализирания научен съвет по наукознание и научна информация, а избраните от него рецензенти – проф. М. Минков и ст.н.с. Свободозаря Габровска, я подкрепят за придобиването на научната степен „доктор“. Членовете на съвета се упоават не само на дисертационното съдържание, но и на нейните вече самостоятелни публикации като „Научната периодика по обществени науки – състояние и проблеми“³, „Едно по-критично отношение към проблемите на библиографската информация по обществени науки: [По повод сб. „Библиографская информация по общественным наукам“, 1977]“⁴, „Библиометричен анализ на българската литература в областта на демографията“⁵.

Преминала школовката на своята докторантура и събрала преподавателски опит в ДБИ, Нина Шуманова се насочва към Софийския университет „Св. Климент Охридски“. На конкурса за асистент, обявен от катедра „Библиотекознание и научна информация“ през 1983 г., тя се явява като „доктор“, с доказана опитност и заема щатното място, чиито отговорности отстоява в течение на вече 30 години, непрекъснато израствайки в кариерата.

Авторското ѝ присъствие през този период е значително по количество, по видово и тематично многообразие и насочено към читатели и потребители на информация с различна насоченост. Сумарно представена, нейната публикационна продуктивност възлиза на повече от 60 заглавия в печатни издания – обобщаващи и колективни, в съавторство и индивидуални. Техният библиографски списък е твърде обемен, за да бъде изчерпателно представен в този текст, още повече че той до 2006 г. е публикуван в първия годишник на СУ, Философски факултет, със заглавие „Книга, билиотечно-информационни науки“⁶.

Тук ще започна с т.нар. колективни трудове, в които въз основа на единна методология и методика се работи по определена обща задача, чието осъществяване от отделния участник е подложено на съдържателна и фактологична оценка, на редакционна обработка от страна на главния редактор Нина Шуманова. Асистент в СУ с библиографско-информационни знания и умения, тя е включена в представителното академично издание „Алманах на Софийския университет „Климент Охридски“ (1939–1988)“⁷.

³ Шуманова, Нина. Научната периодика по обществени науки – състояние и проблеми. – В: *Информационен бюлетин – Институт за съвременни социални теории*, 1978, № 8, с. 91–105.

⁴ Шуманова, Нина. Едно по-критично отношение към проблемите на библиографската информация по обществени науки. [по повод сборника „Библиографическая информация по общественным наукам“]. – В: *Библиотекар*, 1979, № 7–8, с. 85–86.

⁵ Шуманова, Нина. Библиометричен анализ на българската литература в областта на демографията. – В: *Социологически преглед*, 1980, № 5, с. 17–29.

⁶ Шуманова, Нина. [Публикации]. – В: *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*. Философски факултет. Книга Библиотечно-информационни науки, 2008, т. 1, с. 189–195.

⁷ *Алманах на Софийския университет „Климент Охридски“*. 1939–1988. състав. колектив под ръков. и библиогр. ред. на Ст. Кънчев. Т. 1–3. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1988–2000.

С подобен подход в подготвителната работа по инициатива на катедра „Библиотекознание, научна информация, културна политика“ беше осъществено изданието „Българска книга. Енциклопедия“⁸. Нина Шуманова разработва за нея общо 26 енциклопедични статии, разпределени по съдържание по следния начин: основни термини и определения – документ, вторичен документ, непубликувани документи, документален поток, сигнални издания, реферативен журнал, тезаурус, дескриптор, указател на цитирана литература; научни области, тяхната проблематика, методология и методика – информационна наука, информационно търсещи системи, информационно търсещ език, библиометрия, закон за разсейване на публикациите, избирателно разпространение на информацията; водещи български институции в областта на библиотечното дело и информационната дейност, представителни техни издания – „Известия на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, „Библиотекар“, „Библиотека“, Център за научно-техническа информация, Централна медицинска библиотека; международни и чуждестранни институции – Международна организация по информация и документация (МФИД), световната международна информационна система, изградена на базата на цитиранията в научни публикации (Science Citation Index – SCI), ВИНИТИ – Всероссийский институт научно-технической информации.

Към колективно подготвените трудове условно ще включа и две издания – сборници със студии по определена тема, в които Н. Шуманова участва самостоятелно или като съавторка. Ако в по-горе отбелязаните нейни участия има предварително дадени предписания за съдържателните акценти и обема на материалите с оглед уеднаквяване подхода на конкретните текстове, то в този случай авторите имат определяща роля по избора на темата и начина, по който я разискват. Ще се спра на два сборника, отличаващи се с подобен характер.

Сборникът „Четене и читатели. Методологични и методически проблеми на изследванията“ представя гледища и идеи на двадесетина български изследователи, които в края на 80-те години на XX в. се обединихме в един семинар, организиран от Научноизследователския институт по културата. Целта на изнасяните лекции, на обсъжданията и експертните допитвания беше да се подготви труд, който да обобщи натрупания теоретичен и практически научен опит и да стимулира по-нататъшната работа в тази важна за съвременността проблемна област. Като съставителка на сборника поканих Нина Шуманова да участва и тя предостави текст на тема „Библиометрията – начин на употреба“⁹. Изхождайки от тезата, че библиометричните разработки „позволяват да се установи състоянието, тенденциите и темповете на развитие на отделните документални потоци, да се открие възникването на междудисциплинни области, да се „улови“ актуалността на дадена тема или проблем, а така се разширява „възможността на общуване между автори и читатели, между самите автори и между всички, които участват в писмената комуникация“, тя спира вниманието към три начина на употреба: анализ на

⁸ **Българска книга. енциклопедия.** състав. А. Гергова, науч. ред. Т. Янакиева, М. Капитанова. София, Москва: Пенсофт, 2004. 506 с.

⁹ **Шуманова, Нина.** Библиометрията – начин на употреба. – В: *Четене и читатели. методологически и методически проблеми на изследванията.* София: Научноизслед. институт на култ. при М-во на културата, 1990, с. 113–123.

библиотечния фонд или негови части, анализ на библиографски издания и т.нар. цитат анализ, чиято цел е да се оценява осведомеността на автора по конкретния проблем, да се осигури достъпът на читателите до специфична конкретна информация. В публикацията тя оповестява наличието на първите у нас библиометрични изследвания – библиографско-статистически, библиотечно-статистически и наукометрични, и прозорливо насочва към инфометрични. Това прави студията с непреходна и до днес актуална значимост.

Другият сборник „Усвояване и еманципация. Встъпителни изследвания върху немската култура в България“¹⁰ представя резултатите от работата по пилотната фаза на интердисциплинарния проект за усвояването и продуктивните недоразумения в проникването на немската култура в България в периода 1878–1945 г. Ръководител на изследователската група и съставител на сборника е проф. Атанас Натев. Той включва участието на Татяна Янакиева и Нина Шуманова със студията, представяща „модел на информационна банка-данни“ по темата. Нейното съдържание предизвиква интереса на участниците в българо-немския симпозиум, проведен от 3 до 5 април 1997 г. в главната конферентна зала на парк-хотел „Москва“. Той беше предназначен да подложи на предварителна проверка осъществимостта на главния проект, да уточни посоката на неговата тематика и методика. Като председателстваща на шестото заседание, когато Т. Янакиева и Н. Шуманова докладваха въпросния модел за информационна банка-данни, мога да свидетелствам за одобрението, с което той бе посрещнат. Беше създадено вече убеждение за перспективното значение на модернизирано информационно осигуряване. В мотивировката за неговата подготовка са посочени: наличните библиографски и други фактологични източници, но целият първичен документален материал е наложително да бъде допълнен; библиографското покритие на българската книжнина до момента не включва публикации в периодичния печат, особено значими за разглеждания период 1878–1944 г.; използвани са традиционни методи за обработка на документалния масив, които създават неудобства за съвременния ползвател. Изводът е, че задачата за пълното издирване и изследване на източниците по темата, а и по всяка подобна многоаспектна разработка, изисква създаването на масив от библиографски данни, който използва възможностите на информационните и комуникационните технологии. Процедурата да се пристъпи към осъществяване на тази цел налага изследователският екип да определи и дефинира своите намерения и проблеми, а оттам – структурата, програмното електронно осигуряване и обхвата на документалния поток, съответстващ на подбора, посочен в изследователската стратегия. Методиката за създаване на банката-данни е подчинена на инструментариум, който включва: описания на библиографските източници, съответстващи на актуално действащите български стандарти, съобразени с международно приетия ISBD; въвеждане на стандартен формат на машинно четими записи и на контролен файл – Authority Control File; осигуряване на адекватен интерфейс за автомати-

¹⁰ Янакиева, Татяна, Шуманова, Нина. Немската култура в България 1878–1945 – модел на информационна банка-данни. – В: *Усвояване и еманципация. встъпителни изследвания върху немската култура в България*. София, 1997, с. 381–390.

зирано търсене в банката-данни и преглед на полученото от потребителя. Важен е процедурният етап – аprobация на проекта, по време на който се установяват допуснати пропуски и слабости.

Нарочно се спирам по-обстоятелствено на тази публикация, защото в сегашните условия на активизираща се проектна дейност в областта на библиотечно-информационните науки тя запазва своята теоретична и приложна значимост. Показателна е също за проявленията на съавторството, което Нина Шуманова практикува. За него от решаващо значение е изборът на партньор, доказал висока компетентност по съответната тема. Друго важно изискване е съавторите така да се допълват в общото публикационно изложение, че то да придобие завършена логична цялостност. Освен в представеното по-горе изследване Нина Шуманова показва качествата си на съавторка още в:

– „Библиометрия, указатели на цитирана литература и тяхната използваемост в България“¹¹. Съавторка ѝ е утвърдилата се и високо уважавана Зорница Петкова, която от 1956 г. е научен сътрудник в ББИ. След сливането му с НБКМ изработва първата „Библиография на българската библиография 1944–1969“ (1972), пише предговора и участва в изработването на „Библиография на българската библиография 1852–1944“ (1981), защитава докторат през 1982 г. и през 1985 г. е вече доцент по научна информация в СУ¹². Нина Шуманова, търсила научна и човешка близост с нея още докато започва работа в НБКМ, в Университета е нейна асистентка, а по-късно приемник на лекционния курс „Теория на научната информация“. Тя винаги е подчертавала колко много дължи на Зорница Петкова за своето израстване, колко я уважава и ѝ е признателна. Така че съавторството им на посочената публикация е вид предаване на „щафетата“, при което по-опитният се доверява на приемащия, за да се постига общата цел по-резултатно.

– Написани в съавторство с доц. Татяна Янакиева са и текстовете: *Les ouvrages scientifique bulgares d'études balkaniques dans la bibliographie sovietique courante*¹³, „Документалният поток по балканистика“¹⁴, „Болгарская научная литература в советской текущей библиографии по балканистике“¹⁵, „Към въпроса за определението и същността на системите за библиографска информация“¹⁶. Още с постъпването си в СУ Нина Шуманова се сближава с Т. Янакиева, работила десетина години преди нея в катедрата „Библиотекознание и научна информация“.

¹¹ Шуманова, Нина, Петкова, Зорница. Библиометрия, указатели на цитирана литература и тяхната използваемост в България. – В: *Библиотекар*, 1989, № 8, с. 34–37.

¹² По-подробно за Зорница Петкова вж.: Шуманова, Нина. Традиции и модерност в разработването и преподаването на дисциплината „Теория на научната информация“. – В: *Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“*. Философски факултет. Книга Библиотечно-информационни науки, 2008, т. 1, с. 81–88.

¹³ Shumanova, Nina, Yanakieva, Tatyana. Les ouvrages scientifique bulgares d'études balkaniques dans la bibliographie sovietique courante. – В: *Etudes balkaniques*, 1991, № 3, с. 112–121.

¹⁴ Шуманова, Нина, Татяна Янакиева. Документалният поток по балканистика. – В: *Библиотекар*, 1991, № 3, с. 2–15.

¹⁵ Шуманова, Нина, Янакиева, Татяна. Болгарская научная литература в советской текущей библиографии по балканистике. – В: *Sixieme congres international d'etudes du Sud-Ost Européen*, Sofia, 30 aut.–5 sept. 1989. Sofia, 1989, с. 105–106.

¹⁶ Шуманова, Нина, Янакиева, Татяна. Към въпроса за определението и същността на системите за библиографска информация. – В: *Известия на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“*, 1999, т. 28(29), с. 161–167.

ведеща по онова време специализациите с имена, съответстващи на названието ѝ. Допирните точки на научните им интереси, нагласите за укрепване на сътрудничеството в катедрата и професията намират израз в съответните публикации – изяви, във водените заедно някои дисциплини от учебния план на самостоятелно обособената специалност БИН, в съпричастността към обществения живот на професионалната общност – Татяна Янакиева¹⁷ е първа председателка на Съюза на библиотечните и информационните работници (СБИР), а Нина Шуманова е член на неговия Управителен съвет (1994–1998). Набелязаната накратко ситуация във взаимоотношенията на този авторски тандем обяснява неговите успешни прояви.

– Нина Шуманова заедно с новата асистентка в катедрата „Библиотекознание, научна информация, културна политика“ (БИНКП) в СУ – Красимира Ангелова, изнасят своя общо подготвен доклад на тема „Електронната информационна грамотност – задължение или предизвикателство при обучението на ползвателите“¹⁸ на голямата международна конференция с надслов „Библиотеки, глобализация, коопериране“, проведена през ноември 2004 г. в заседателните зали на хотел „Родина“. Тяхното авторско обединяване е подчинено на принципа да се приобщават и по-младите преподаватели в БИНКП към изследователска дейност.

– Изпълнена с дълбоко уважение към заслужилия библиограф от ББИ и НБКМ ст.н.с. I степен (сега професор) Христо Тренков, Нина Шуманова става инициаторка и съставителка на неговата „Биобиблиография“¹⁹ заедно с дъщеря му, известната библиотекарка Вера Тренкова. В самостоятелно издадената книга тя написва студията предговор „Научноизследователската дейност на Христо Тренков в контекста на новата история на българската библиография“²⁰. Тук ще отбележа, че Нина Шуманова е изразявала признателност и към своя начален „попечител“ в НБКМ Димитър Иванчев, високообразован философ и заслужил библиограф^{21,22}, настойчиво ратувал за окончателната реализация на ретроспективните репертоари на периодичния печат и на българските книги. Отнасяла се е с респект към директорката на НБКМ по времето, когато работи там. Нина Шуманова пише отзив-рецензия за нейния последен обобщаващ труд – Костадинка Калайджиева „Материали за историята на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“,

¹⁷ По-подробно за Татяна Янакиева вж.: Гергова, Ани. Татяна Янакиева и нейната вяръност към дълга. – В: *Пътят към книгите и информацията. юбилеен сборник, посветен на 65-годишнината на Т. Янакиева*. София, 2009, с. 11–33.

¹⁸ Шуманова, Нина, Ангелова, Красимира. Електронната информационна грамотност – задължение или предизвикателство при обучението на ползвателите. – В: *Libraries, Globalization and Cooperation. papers from Intern. Conf. held in Sofia, 3–5 Nov. 2004*. София, 2005, с. 95–100.

¹⁹ Шуманова, Нина, Тренкова, Вера. Христо Тренков 1912–1972. биобиблиография. София: Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2004. 96 с.

²⁰ Шуманова, Нина. Научноизследователската дейност на Христо Тренков в контекста на новата история на българската библиография. – В: *Шуманова, Нина, Тренкова, Вера. Христо Тренков 1912–1972. биобиблиография*. София, 2004, с. 5–22.

²¹ Шуманова, Нина. Д-р Димитър Иванчев. – В: *Библиотекар*, 1990, № 5, с. 41–42; *Същата*. Непознатият Димитър Иванчев. сто години от рождението на библиографа и философа. – В: *Библиотека*, 2010, № 6, с. 18–23.

²² Шуманова, Нина. Иванчев, Димитър. – В: *Българска книга. енциклопедия*. София, Москва: Пенсофт, 2004, с. 181–182.

1944–1978²³. Тя следи и откликва на справочния апарат към репертоара „Български книги. 1878–1944“, в който започва професионалната си кариера²⁴. Отрежда внимание към преподавателите и колегите си в ДБИ²⁵.

В поредицата сборници, издавани през първото десетилетие на ХХІ в. и посветени на юбилейни годишнини на съвременни библиотечни деятелки с приноси в българската наука и култура, Нина Шуманова не пропуска случай да участва. Темите, които разработва и публикува в тях, са подбрани сполучливо, за да покажат съпричастността ѝ към делото на съответната юбилярка и проблемите, които я сродяват с нейните научни дирения. При хронологичното им проследяване, което ще направя, могат да се установят важни черти от авторския образ на Нина Шуманова – колегиална почтителност, толерантност и безкористност, тъй като авторският труд в тези случаи не се заплаща.

В първия по време такъв сборник „История на книгата – начин на живот“, издаден със съставителство и редакция на Красимира Даскалова „в чест на проф. дфн Ани Гергова“ през 2002 г., Нина Шуманова разглежда „Стъпалата на научната кариера“²⁶ за специалистите по книгознание, библиотекознание, библиография и научна информация от края на Втората световна война до 2000 г. Въз основа на официално регистрираните защитени кандидатски и докторски дисертации и на хабилитационните трудове тя прави обзор и оценка на тенденциите в посочените научни области.

В сборника „Библиотечни дискурси“, подготвен за юбилея на доц. д-р Александра Дипчикова от съставителките и редакторките н.с. д-р Антоанета Тотоманова и ст.н.с. д-р Цветанка Панчева, Нина Шуманова разглежда издателската политика на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“²⁷. В студията си тя първоначално припомня наличните до момента научни разработки по тази тема, за да аргументира своя избор на периода 1990–2005 г. Документалният преглед на издаваните от Националната библиотека периодични издания и самостоятелни книги от това време е обстоен и аналитичен, съдържащ полезна информация по въпроса и даващ препоръки за бъдещето.

Със заглавието „Професия. Поприще. Призвание“ НБКМ отрежда внимание към юбилярката доц. д-р Радка Колева, от 1988 г. директорка на Народната библиотека „Иван Вазов“ в Пловдив. Нина Шуманова се включва в раздела на сборника, озаглавен „Информационно обслужване“, с интригуваща и важна тема – „Документалистиката в печатните медии – чуждестранни практики и българска

²³ Рецензията вж. в: **Шуманова**, Нина. Материали за историята на Народната библиотека. – В: *Библиотека*, 2003, № 4–5, с. 89–91.

²⁴ **Шуманова**, Нина. Машабно и значимо издание. [справочният апарат към Репертоара „Български книги. 1878–1944“]. – В: *Библиотека*, 2001, № 2, с. 54–56.

²⁵ **Шуманова**, Нина. Библиотечно-библиографската проблематика в изследователските интереси на преподавателите от Държавния библиотекарски институт. – В: *Библиотекар*, 1990, № 8, с. 31–35.

²⁶ **Шуманова**, Нина. Стъпалата на научната кариера. – В: *История на книгата – начин на живот*. сборник в чест на проф. дфн А. Гергова. София, 2002, с. 347–374.

²⁷ **Шуманова**, Нина. Издателската политика на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – В: *Библиотечни дискурси*. юбилеен сборник, посветен на 60-годишнината на А. Дипчикова. София, 2006, с. 31–44.

реалност²⁸. Докато препрочитам този текст, си припомнях, че в учебния план на катедрата БИНКП тази проблематика беше предвидена да се изучава в изборна дисциплина, която Нина Шуманова пое с колебания и боязливо. Оказа се обаче, че в процеса на преподаването тя събира ценна информация за чуждестранните практики, че опознава реалното функциониране на съответните медийни структурни звена у нас, което е решаващ фактор за аргументираността на текста ѝ.

В сборника „Пътят към книгите и информацията“, посветен на Татяна Янакиева и издаден от НБКМ със съставителство и редакция на вече утвърдилите се доц. А. Тотоманова и доц. Цв. Панчева, Нина Шуманова се ангажира с историко-обобщаващата тема „Текущата национална библиография на България след Втората световна война – развитие и трансформации“²⁹. В нея тя очертава действащата законодателна рамка за ТНБ, нейната институционализация, гарантираща теоретичното ѝ осмисляне. Проследява как се е определял обхватът на регистрираните документи, какви принципи са следвани по отношение на библиографските описания. Свързва въпросите за семантичния анализ на библиографските записи с възприеманата през годините тяхна систематизация и предметизация. Поставя акцент на справочния апарат в изданията на ТНБ и достъпа до електронно предлаганата нейна информация. Логично изграденото изложение и посочената към него литература правят публикацията приносна.

В сборника „Ани Гергова – живот с книжовни пристрастия“, издаден в чест на 75-ата ѝ годишнина по инициатива на съставителите Красимира Даскалова и Илко Пенелов в катедра БИНКП, Нина Шуманова участва с публикацията „Читател и книга“ и „Държавното книгоиздателство“ – две непознати статии на Димитър Иванчев от 1935 г.³⁰. В него тя не само показва участието на философа в тогавашната книжовна политика, но доказва ползата от вглеждането в стария български периодичен печат, неработен аналитично, но даващ полезна информация за историята на книжнината ни.

В оригинално озаглавения сборник *Beati Possidentes*, посветен на 60-годишнината на проф. дфн Боряна Христова, Нина Шуманова се насочва към обобщаващия анализ на „Тенденции в създаването на литература в областта на библиотекознанието, библиографията, информационната наука и книгознанието в България след 1990 г.“³¹. В тази публикация тя си поставя за цел да проследи особеностите в издаването не само на самостоятелни заглавия с посочената проблематика, но и появата на специализирани периодични издания и издания на национални и между-

²⁸ Шуманова, Нина. Документалистиката в печатните медии – чуждестранни практики и българска реалност. – В: *Професия. Поприще. Призвание*. юбилеен сборник, посветен на 65-годишнината на Радка Колева. София, 2008, с. 209–215.

²⁹ Шуманова, Нина. Текущата национална библиография на България след Втората световна война – развитие и трансформации. – В: *Пътят към книгите и информацията*. юбилеен сборник, посветен на 65-годишнината на Татяна Янакиева. София, 2009, с. 203–215.

³⁰ Шуманова, Нина. „Читател и книга“ и „Държавното книгоиздателство“ – две непознати статии на Димитър Иванчев от 1935 г. – В: *Ани Гергова – живот с книжовни пристрастия*. сборник в чест на 75-годишнината ѝ. София, 2012, с. 219–226.

³¹ Шуманова, Нина. Тенденции в издаването на литература в областта на библиотекознанието, библиографията, информационната наука и книгознанието в България след 1990 г. – В: *Beati Possidentes*. юбилеен сборник, посветен на 60-годишнината на проф. дфн Боряна Христова. София, 2012, с. 500–509.

народни научни форуми, които са резултат от възникването на нови институции и организации. Използваната изворова база е широка, методът на обработката ѝ е ръчен, поради което Н. Шуманова не поставя ударение на количествените параметри, а откроява новите проявления в издаването на литературата от посочените тематични полета. Нейното обзорно наблюдение дава основание за оптимизъм по отношение бъдещето на разработките по тази проблематика.

Предоставените от мен дотук справки за участието на Нина Шуманова като съавтор в колективни, съавторски и сборникови публикации разкриват трайната ѝ съпричастност в делата на общата професионално-научна общност. Не по-малко показателни в това отношение са и по нейна самостоятелна инициатива осъществените индивидуални авторски проявления, които ще посоча в следващата част от изложението ми. Подкрепям тяхното представяне по читателско предназначение.

1. Справочници и аналитични по характер публикации, полезни за практикуващи БИН специалисти, за читатели и информационни потребители

През 1989 г. е издаден подготвеният от Н. Шуманова тематичен показалец³² на списание „Библиотекар“ в периода от 1853 до 1983 г. Негово продължение³³ е издаденият през 2007 г. тематичен указател, обхващащ периода 1984–2005 г., на който тя е съставителка заедно с дипломантката Ася Асенова. Във встъплението³⁴ Н. Шуманова предоставя сведения за 50-годишната история на специализираното професионално списание и прави негов публикационен анализ.

Нейната книга „За библиотеките, за информацията и за още нещо... Знания за начинаещи“³⁵, написана достъпно и закачливо илюстрирана, има „сериозен популяризаторски успех“, както констатира в рецензия Мария Младенова. Тази тема тя дискутира преди това в доклада си на IX национална научна конференция на СБИР³⁶, на която се обсъжда съдбата на библиотеките през новото хилядолетие.

Н. Шуманова е изразявала своевременно лично мнение по ред въпроси, свързани със съвременността и бъдещето на библиотечно-информационните институции. През 80-те години на миналия век такива примерно са: „Проблеми на препоръчителната библиография в публикациите на българските автори“³⁷, „Книготърговската библиография у нас“³⁸, „Проблеми на справочно-библиографското

³² Шуманова, Нина. Списание „Библиотекар“ 1953–1983. тематичен показалец. София: Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 1989. 272 с.

³³ Шуманова, Нина, Асенова, Ася. Списание „Библиотека“ 1984–2005. тематичен указател. София: Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2007. 198 с.

³⁴ Шуманова, Нина. Списание „Библиотека“ 1984–2005. публикационен анализ. – В: *Списание „Библиотека“*. тематичен указател. София, 2007, с. 9–24.

³⁵ Шуманова, Нина. За библиотеките, за информацията и за още нещо... . знания за начинаещи. София: ЛИК, 2001. 139 с. Рецензията на М. Младенова вж. в: Младенова, Мария. Сериозен популяризаторски успех. – В: *Библиотека*, 2001, № 5, с. 44–46.

³⁶ Шуманова, Нина. За читателите, за потребителите и за още нещо... . – В: *Библиотеките през новото хилядолетие* – свободен и равен достъп до информация. доклади от IX национална научна конференция с международно участие, София, 1–3 юни 1999 г. София, 1999, с. 20–22.

³⁷ Шуманова, Нина. Проблеми на препоръчителната библиография в публикациите на българските автори. – В: *Библиотекар*, 1986, № 3, с. 9–13.

³⁸ Шуманова, Нина. Книготърговската библиография у нас. – В: *Библиотекар*, 1986, № 12, с. 8–11.

обслужване и тенденции в неговото бъдещо развитие³⁹. В променената социално-политическа обстановка през 90-те години на XX в. тя търси по-широк хоризонт на оценка: „Текущите информационни издания в период на криза“⁴⁰, „Параметри на научноинформационната политика в България“⁴¹, „Структуриране на информационното пространство в България“⁴².

2. Университетски трудове, университетска подготовка на библиотечно-информационни професионалисти, катедра БИНКП на СУ

Нина Шуманова участва в издателската продукция на СУ. В юбилейния сборник за 100-годишнината на Университетската библиотека тя се представя със статията „Софийският университет „Св. Климент Охридски“ – център за подготовка на студенти като потребители на научна информация“⁴³. В годишника на Центъра по културознание публикува библиометричен анализ⁴⁴ на литературата по изобразително и декоративно-приложно изкуство. Съставителка е на хронологичния библиографски указател⁴⁵ на Годишника на СУ, Философски факултет, 1981–2010 г.

Специално бих искала да подчертая, че направеният дотук общ преглед на авторските прояви на Нина Шуманова се съчетава с 30-годишна университетска преподавателска дейност – от 1983 до 2013 г. Не само продължителността ѝ, но и качеството на тези творчески занимания заслужават да бъдат открити. Започнала старателно и амбициозно в нова среда, тя води семинарните занимания по „Теория на научната информация“, дисциплина с титуляр доц. д-р Зорница Петкова. Учи се от стила ѝ на лекционно представяне на материала, от нейната широка езикова, професионална и обща култура, от премереното и тактичното ѝ поведение към катедрената колегия и към студентите. След оттеглянето на Зорница Петкова поради пенсиониране тя е подготвена да поеме отговорността по тази основна от учебния план материя. Продължава и до днес да я търси и да се съветва с нея и в израз на признателност не пропуска случай да припомня нейните заслуги^{46,47}.

³⁹ Шуманова, Нина. Проблеми на справочно-библиографското обслужване и тенденции в неговото бъдещо развитие. – В: *Библиотекар*, 1988, № 3, с. 7–13.

⁴⁰ Шуманова, Нина. Текущите информационни издания в период на криза. – В: *Култура*, комуникация, книжовност. семинар Библиология, София, окт. 1994. София, 1994, с. 90–97.

⁴¹ Шуманова, Нина. Параметри на научно-информационната политика в България. – В: *Информационна политика в България – формиране и развитие в съвременните условия*. докл. от VII национална конференция на СБПР, София, юни 1997. София, 1998, с. 14–17.

⁴² Шуманова, Нина. Структуриране на информационното пространство в България. българо-френски колоквиум „Трансформации на писмените комуникации“, София, окт. 1995. – В: *Библиотекознание, библиография, книгознание*, 1998, № 7, с. 197–200.

⁴³ Шуманова, Нина. Софийският университет „Св. Климент Охридски“ – център за подготовка на студенти като потребители на научна информация. – В: *[Сто] 100 години Университетска библиотека. юбилеен сборник*. София, 1989, с. 158–165.

⁴⁴ Шуманова, Нина. Документалният поток в България в областта на изобразителното и декоративно-приложното изкуство. библиометричен анализ. – В: *Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“*. Център по културознание, 1994, т. 85 [за 1992], с. 49–84.

⁴⁵ Шуманова, Нина. Хронологичен библиографски указател на Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Философски факултет, 1981–2010. София, 2010. 130 с.

⁴⁶ Шуманова, Нина. Традиции и модерност в разработването и преподаването на дисциплината „Теория на научната информация“. – В: *Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“*. Философски факултет. Книга Библиотечно-информационни науки, 2008, т. 1, с. 80–88.

⁴⁷ Шуманова, Нина. Зорница Петкова на 80 години. 35 години научноизследователска и преподавателска дейност. – В: *Библиотека*, 2007, № 5–6, с. 16–20.

Взискателна в работата си, комуникативна и тактична в поведението си, Нина Шуманова удачно се вписва в катедрения състав на БИНКП. Имам спомен, когато подготвихме и осъществихме обособяването на специалността БИН в рамките на Философския факултет на СУ. Това беше период на нелеко преодоляване на бариери, предпоставени от динамичните промени на обществения живот в България, от преориентацията на библиотечната и научно-техническата общност, от реструктурирането и реорганизацията на СУ. Когато поех ръководството на БИНКП през 1991 г., се налагаше поновому да осмислим нейната перспектива, да изработим учебния план и конституираме преподавателски състав, съответстващ му, да организираме приема на редовни и задочни студенти, да обновяваме и обогатяваме оскъдната налична материална база, за да се гарантира нормален учебен процес. Сформирането на преподавателския екип разчиташе на няколко налични отпреди преподаватели – доц. Любен Атанасов, доц. Татяна Янакиева, гл. ас. Нина Шуманова и моя милост, на новоприетите от Центъра по културознание – доцентите Александър Дейков и Димитри Вързоновцев, главните асистенти Иван Евтимов и Красимира Даскалова и специалистката Румяна Аврамова, на привлечени от Философския и други факултети на СУ хабилитирани лица, на хонорувани изследователи, работещи като водещи професионалисти в библиотечни институции. Не бих могла да кажа, че безпрепятствено течаха процесите по консолидацията на този пъстър по интереси състав, но беше проявена воля и положено общо старание да бъде постигната. Наложих се практиката на редовно и отговорно обсъждане на всички проблеми и взимане на решения, които се контролираха по срокове на изпълнение. Чрез колективни усилия се изработваха учебните програми на всички преподаватели – вътрешни и външни на катедра БИНКП. По този начин не само беше регулирана катедрената съгласуваност на учебния план, но се постигаше интеграция със сродни и близки по насоченост изследователи в Университета и във водещи библиотечно-информационни институции.

Нина Шуманова беше една от онези личностни опори, които убедено и постоянно ратуваха за осъществяването на набелязаните тогава цели, отстоява този принцип и до днес. Тя е активна и в катедрените, и в обществените дейности, защитава обосновано разумните си позиции на международни и национални конференции, в редакционната колегия на списание „Библиотека“, чийто член е от 1993 г., в Управителния съвет на СБИР, където е избрана в периода 1994–1998 г. Тя винаги е устремена към издигане авторитета на професията, на науката, посветена е на нея, на БИНКП. С присъждането ѝ на научното звание „доцент“ през 1996 г. получава признание за научна компетентност и го защитава достойно през годините: чете лекционни курсове по основните дисциплини в учебния план „Документални източници и обработка на документалната информация“ и „Информационни системи“, поделени с доц. Т. Янакиева. Самостоятелно води „Теория на научната информация“ и „Документалистиката в средствата за масова информация“ (изборна). Ръководителка е на магистърската програма „Управление на информационните ресурси“. Над 40 са защитените бакалавърски и магистърски дипломни работи, подготвени под нейното ръководство. Не би могло, а не е и

наложително, тук да се изброяват всичките, но ще посоча някои, които са показателни за направленията, в които Нина Шуманова е работила успешно със завършващите студенти:

1. Аналитична обработка на периодични издания и изработване на анотирани библиографски указатели:

– Мая Кирова. Библиотечната проблематика на страниците на списание „Читалище“ (бакалавър), 1997;

– Вяра Попова. Известия на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ 1952–1996: Анотиран библиографски указател (бакалавър), 1998;

– Йорданка Деянова. Годишник на Българския библиографски институт 1905–1963 (бакалавър), 1997;

– Ася Асенова. Публикационни нагласи на библиотечно-информационните специалисти в България през последните 15 години: на базата на списание „Библиотека“ (бакалавър), 2005;

– Веселина Димитрова. Алманах на СУ „Климент Охридски“, Геолого-географски факултет, специалност география (бакалавър), 1991;

– Венета Иванова. Показалец на списание „Критика и хуманизъм“ 1991–2006 (магистър), 2007;

– Цвета Узунова. Библиографски указател на списание „Духовна култура“ 1990–2005 (магистър), 2007;

– Ирена Соколова. Алманах на преподавателите от инженерно-педагогическия факултет – Сливен, 1986–2008 (магистър) 2009.

2. Организация и управление на информационното обслужване:

– Елица Лозанова. Съвременно информационно осигуряване на медицински кадри. Същност и проблеми (бакалавър), 1999. (По-късно асистентка в катедрата БИНКП, придобива научната степен „доктор“);

– Марияна Димитрова. Автоматизирано информационно обслужване чрез чужди бази данни в областта на хранителната промишленост (бакалавър), 1997;

– Найден Колчев. Модел на документационен отдел към редакциите на периодични издания (бакалавър), 2000;

– Нели Виденова. Мениджмънт и маркетинг на информационен отдел към частна комерческа организация: на практиката на Интерактивни технологии АД (бакалавър), 2006;

– Светла Владимирова. Базис данни в библиотеката на Българската народна банка като интегрирана част от глобалната автоматизирана система за икономическа и финансова информация в помощ на бизнеса (магистър), 2007;

– Йова Петрова. Културен туризъм – проектно и ресурсно осигуряване (магистър), 2008;

– Цветелина Йорданова. Анализ на дейността на редакция „Справочна информация на Българската телеграфна агенция (магистър), 2008;

– Пламена Димитрова. Издателската дейност на българските библиотеки: 1995–2005: на примера на НБКМ, ЦБ на БАН, НБ – Пловдив, РБ „Дора Габе“ – Добрич, „Гео Милев“ – Монтана, „Любен Каравелов“ – Русе, „Михаилаки Георгиев“ – Видин, „Пенчо Славейков“ – Варна (магистър), 2007.

В заключение бих си позволила да твърдя, че за университетския преподавател, работещ по призвание, няма по-голямо удовлетворение и гордост от успехите на възпитаниците му. Свидетелка съм и добре познавам радостта и блесналия поглед на моята Нинче (така я наричам, откакто се знаем), когато чуе за тях, когато случайно я срещнат или нарочно я търсят, за да изразят признателност за наученото, за да припомнят общи преживявания в търсенето за дълбоките научни истини и в изкачването на духовните човешки възвишения. Пожелавам ти, Нинче, много такива щастливи събития и в бъдеще, но и още нови авторски замисли и творчество, което съм убедена, че можеш да осъществиш. За многая лета!

ПУБЛИКАЦИИ НА доц. д-р НИНА ШУМАНОВА

I. Книги

Български книги 1878–1944 : библиографски указател / състав. Цветана Желева-Йончева ... [и др.]. – София : Нар. библ. „Кирил и Методий“, 1978–1983.

Други състав.: Мария Въжарова, *Нина Шуманова* и др.

Т. 1: А–В. – 1978. – 428 с.

Т. 2: Г–З. – 1978. – 568 с.

Т. 3: И–Л. – 1979. – 450 с.

Т. 4: М–П. – 1979. – 592 с.

Т. 5: Р–Т. – 1981. – 504 с.

Т. 6: У–Я ; Издания на чужди езици. – 1983. – 444 с.

Алманах на Софийския университет „Климент Охридски“ : 1939–1988 / библиогр. ред. Стефан Кънчев ; състав. Милка Алексиева ... [и др.]. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1988–2000.

Други състав.: Фани Ангелиева, *Нина Шуманова* и др.

Т. 2: 1939–1988. кн. 1: А–З. – 1988. – 983 с.

Т. 2: 1939–1988. кн. 2: И–О. – 1995. – 883 с.

Т. 2: 1939–1988. кн. 3: П – Я. – 2000. – 1260 с.

1989

Списание „Библиотекар“ : тематичен показалец 1953–1983 / състав. Нина Шуманова ; ред. Стефан Кралев. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 1989. – 272 с.

2001

За библиотеките, за информацията и за още нещо : знания за начинаещи. – София : ЛИК, 2001. – 139 с.

Рец.: *Младенова, Мария*. Сериозен популяризаторски успех. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 8, бр. 5 (2001), с. 44–46.

2004

Христо Тренков 1912–1972 : биобиблиография / [състав.] Нина Стоянова Шуманова, Вера Христова Тренкова. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2004. – 96 с. ISBN 954-523-075-4

Рец.: *Янакиева, Елена*. Биобиблиография за именития учен Христо Тренков. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 11, бр. 2 (2004), с. 48–49.

2007

Списание „Библиотека“ : тематичен указател 1984–2005 / състав. Нина Шуманова, Ася Асенова. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2007. – 248 с. ISBN 978-954-523-095-0

2010

Хронологичен библиографски указател 1981–2010 на Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Философски факултет / [състав.] Нина Шуманова ; [ред. Елена Янакиева]. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2010. – 130 с. ISBN 978-954-07-3084-4

II. Статии в енциклопедии, научни сборници, сборници от конференции

1984

Possibilities for use of the current national bibliography in bibliometric analyses. – В: *Scientometrics and Linguistics of the scientific text : proceedings of the Second National Conference with international participation, Varna, Bulgaria, Oct. 26–27, 1984.* – Varna, 1984. – С. 76–77.

1985

Текущата национална библиография – основа за библиометрични анализи. – В: *Българска библиография.* – 1985 (за 1984), с. 57–75.

1989

Болгарская научная литература в советской текущей библиографии по балканистике / Татьяна Янакиева, Нина Шуманова. – В: *Sixième congrès international d'études du Sud-Est Européen, Sofia, 30 Aut.–5 Sept. 1989.* – Sofia, 1989. – С. 105–106.

Софийският университет „Св. Климент Охридски“ – център за подготовка на студенти като потребители на научна информация. – В: [Смо] 100 години Университетска библиотека : юбилеен сборник. – София : Унив. изд. „Климент Охридски“, 1989. – С. 158–165.

1990

Библиометрията – начин на употреба. – В: *Четене и читатели : методологически и методически проблеми на изследванията : сборник / А. Серафимова ... [и др.] ; състав. и ред. Ани Гергова.* – София : НИИ по културата, 1990. – С. 113–124.

Възможности за обучение на студентите като потребители на информация. – В: *Библиология, развитие, общество : международна конференция по библиология, София, 4–7 окт. 1988.* – София : БАН, 1990. – С. 93–98.
Рез. на фр. ез.

1994

Текущите информационни издания в период на криза. – В: *Култура, комуникация, книжовност : семинар Библиология : международен форум „Информационните услуги в период на преход“,* София, 11–14 окт. 1994. – София, 1994. – С. 90–97.

1995

За традиционното и модерното в библиотечното образование. – В: *Библиотеките и бъдещето* : доклади от V национална конференция на СБИР, 7–9 юни 1995, София / състав. М. Капитанова, А. Димчев. – София : Съюз на библ. и информ. работници, 1995. – С. 59–61.

1997

Немската култура в България 1878–1945 : модел на информационна банка-данни / Татяна Янакиева, *Нина Шуманова*. – В: *Усвояване и еманципация* : встъпителни изследвания върху немската култура в България. – София, 1997. – С. 381–390.

1998

Параметри на научно-информационната политика в България. – В: *Информационна политика в България* – формиране и развитие в съвременните условия : доклади от VII национална конференция, СБИР, София, юни 1997 / състав. Мария Капитанова... [и др.]. – София : Съюз на библ. и информ. работници, 1998. – С. 14–17.

1999

За читателите, за потребителите и за още нещо... – В: *Библиотеките през новото хилядолетие* – свободен и равен достъп до информация : доклади от IX национална научна конференция с международно участие, София, 1–3 юни 1999 г., СБИР / състав. Александър Димчев, Маргарита Ангелова. – София : Съюз на библ. и информ. работници, 1999. – ISBN 954-9837-04-1. – С. 20–22.

2002

Стъпалата на научната кариера. – В: *Историята на книгата* – начин на живот : сборник в чест на проф. д.ф.н. Ани Гергова / състав., ред. Красимира Даскалова. – София : ЛИК, 2002. – ISBN 954-607-586-8. – С. 347–374.

2004

Българска книга : енциклопедия / Андрей Бояджиев... [и др.] ; състав. Ани Гергова ; науч. ред. Татяна Янакиева, Мария Капитанова. – София : Pensoft, 2004. – 506 с. ISBN 954-642-210-X.

Други авт.: А. Бенбасат, Ал. Дипчикова, А. Тотоманова, *Н. Шуманова*, Д. Караджова ...

Съдържа статиите на Нина Шуманова: **Библиометрия** : с. 61–62 ; **Библиотека** : с. 64 ; **Библиотекар** : с. 65 ; **Български периодичен печат** : с. 101 ; **ВИНИТИ** (Всероссийский институт научно-технической информации) : с. 117 ; **Вторичен документ** : с. 121 ; **Дескриптор** : с. 145 ; **Документ** : с. 150 ; **Документален поток** : с. 150 ; **Закон за разсейване на публикациите** : с. 175 ; **Избирателно разпространение на информацията (ИРИ)** : с. 182 ; **Известия на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“** : с. 183 ; **Импакт фактор** : с. 198 ; **Индексиране** : с. 199–200 ; **Информационна наука** : с. 205–206 ; **Информационно-търсещ език** : с. 207–208 ; **Информационно-търсеща**

система : с. 208–209 ; **Международна федерация по информация и документация – МФИД** : с. 281 ; **Непубликувани документи** : с. 309–310 ; **Реферативен журнал** : с. 376–377 ; **Сигнални издания** : с. 388 ; **Стареене на научната информация** : с. 411 ; **Тезаурус** : с. 422–423 ; **Указател на цитирана литература (Science Citation Index)** : с. 433 ; **Централна медицинска библиотека** : с. 464 ; **Център за научно-техническа информация** : с. 465.

Научноизследователската дейност на Христо Тренков в контекста на новата история на българската библиография. – В: *Шуманова, Нина. Христо Тренков 1912–1972 : биобиблиография* / [състав.] Нина Стоянова Шуманова, Вера Христова Тренкова. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2004. – ISBN 954-523-075-4. – С. 5–22.

Electronic information literacy : Duty or challenge in user education? / *Nina Shumanova, Krassimira Angelova.* – В: *Libraries, Globalization and Cooperation : papers from the international conference held in Sofia, Bulgaria, 3–5 Nov., 2004.* – Sofia, 2005. – С. 95–100.

2006

Издателската политика на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – В: *Библиотечни дискурси : юбилеен сборник, посветен на 60-годишнината на Александра Дипчикова* / състав. Антоанета Тотоманова ; науч. ред. Цветанка Панчева. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2006. – ISBN 978-954-523-088-2. – С. 31–44.

Съдържа библиографски списък на книги, издадени от НБКМ през периода 1998–2005 г.

2007

Списание „Библиотека“ 1984–2005 г. : публикационен анализ. – В: *Шуманова, Нина. Списание „Библиотека“ : тематичен указател 1984–2005* / състав. Нина Шуманова, Ася Асенова. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2007. – ISBN 978-954-523-095. – С. 9–24.

2008

Документалистиката в печатните медии – чуждестранни практики и българска реалност. – В: *Професия. Поприще. Призвание : юбилеен сборник, посветен на 65-годишнината на Радка Колева* / състав., науч. ред. Антоанета Тотоманова, Цветанка Панчева. – София, 2008, с. 209–215.

2009

Текущата национална библиография на България след Втората световна война – развитие и трансформации. – В: *Пътят към книгите и информацията : юбилеен сборник, посветен на 65-годишнината на Татяна Янакиева* / състав., науч. ред. Антоанета Тотоманова, Цветанка Панчева. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2009. – ISBN 978-954-523-112-4. – С. 203–215.

2012

Тенденции в издаването на литература в областта на библиотекознанието, библиографията, информационната наука и книгознанието в България след 1990 г. – В: *Beati Possidentes* : юбилеен сборник, посветен на 60-годишнината на проф. дфн Боряна Христова / състав. и науч. ред. Антоанета Тотоманова, Цветанка Панчева. – София : Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2012. – ISBN 978-954-523-131-5. – С. 500–509.

„Читател и книга“ и „Държавното издателство“ – две непознати статии на Димитър Иванчев от 1935 г. – В: Ани Гергова – живот с книжовни пристрастия : сборник в чест на 75-годишнината ѝ / състав. Красимира Даскалова, Илко Пенелов. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012. – ISBN 978-954-07-3415-6. – С. 219–226.

III. Статии в периодични сборници и списания

1978

Научната периодика по обществени науки – състояние и проблеми. – В: *Информационен бюлетин – Институт за съвременни социални теории при Президиума на БАН.* – бр. 8 (1978), с. 91–105.

1979

Едно по-критично отношение към проблемите на библиографската информация по обществени науки. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 26, бр. 7–8 (1979), с. 85–86.

Рец. за: *Библиографическая информация по общественным наукам „Возможности сотрудничества между социалистическими странами“*: тематический сборник / ред. кол. Елена Савова... [и др.]. – София : Центр. библ. БАН : Библ. Венг. акад. наук, 1977.

1980

Библиометричен анализ на българската литература в областта на демографията. – В: *Социологически преглед.* – ISSN 0204-4285. – бр. 5 (1980), с. 17–29.

Наблюдения върху издаването и използването на Информационния бюлетин / Добринка Стойкова, *Нина Шуманова.* – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 27, бр. 3 (1980), с. 36–39.

За: *Информационен бюлетин за библиографски справки и картотеки*, съставени от българските библиотеки и информационни органи. София: Нар. библ. Кирил и Методий, 1959–.

1982

Върху някои проблеми на библиографията за деца и юноши у нас / Нина Шуманова, Мариана Николова. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 29, бр. 2 (1982), с. 11–13.

1983

Биобиблиографията на акад. Петър Динеков. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 30, бр. 12 (1983), с. 14–16.

Рец. за: Янакиева, Татяна. Петър Динеков. биобиблиография. – София : БАН, 1982.

Изданията на Информкултура – основа за информационното осигуреност при обучението във ВУЗ. – В: *Проблеми на образованието по изкуствата и културата.* – бр. 2 (1983), с. 18–24.

Някои дискуссионни въпроси в публикациите на съветските библиографове. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 30, бр. 3 (1983), с. 14–20.

1984

Актуални проблеми на страниците на списание „Советская библиография“. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 31, бр. 7(1984), с. 19–23.

1986

Книготърговската библиография у нас. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 33, бр. 12 (1986), с. 8–11.

Проблеми на препоръчителната библиография в публикациите на българските автори. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 33, бр. 3 (1986), с. 9–13.

1987

В света на спомените за родния Държавен библиотекарски институт. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 34, бр. 12 (1987), с. 20–26.

Успешно защитена задача. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 34, бр. 6 (1987), с. 35–37.

Рец. за: Петрова, Иванка. Историята на България в мемоарната литература. [библиографски указател]. ч. 1–2. – София : Нар. библ. „Кирил и Методий“, 1985–1986.

1988

Проблеми на справочно-библиографското обслужване и тенденции в неговото бъдещо развитие. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 35, бр. 3 (1988), с. 7–13.

1989

Doświadczenia Katedry bibliotekoznawstwa I informacji naukowej w prowadzeniu przedmiotu „Obsługa informacyjna” na studiach podyplomowych. – В: *Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczno-literackie.* – ISSN 0083-436X. – бр. 74 (1989), с. 141–150.

Библиометрия, указатели на цитирана литература и тяхната използваемост в България. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 36, бр. 8 (1989), с. 34–37.

За: Маршакова, И. В. Система цитирования научной литературы как средство слежения за развитием науки. – Москва : Наука, 1988.

Стефан Кралев : 1927–1999 : [In memoriam]. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 36, бр. 10 (1989), с. 48.

1990

Библиотечно-библиографската проблематика в изследователските интереси на преподавателите от Държавния библиотекарски институт. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 37, бр. 8 (1990), с. 31–35.

Д-р Димитър Иванчев. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 37, бр. 5 (1990), с. 41–42.

Теоретико-приложни аспекти на библиометрията в България. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 37, бр. 6 (1990), с. 9–19.

1991

Les ouvrages scientifique bulgares d'études balkaniques dans la bibliographie sovietique courante / Tatjana Janakieva, *Nina Sumanova*. – В: *Études balkaniques.* – ISSN 0324-1645. – бр. 3 (1991), с. 112–121.

Rozwoj bibliometrii w Bulgarii. – В: *Roczniki biblioteczne.* – ISSN 0080-3626. – бр. 1–2 (1991), с. 51–62.

Документалният поток по балканистика : библиометричен анализ въз основа на „Проблеми славяноведения и балканистики“ / Татьяна Янакиева, *Нина Шуманова*. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 38, бр. 3 (1991), с. 2–15.

1993

Обучението на потребители на информация в контекста на библиотечното образование. – В: *Библиотека.* – ISSN 0861-847X. – Год. 1, бр. 9 (1993), с. 28–31.

1994

Документалният поток в България в областта на изобразителното и декоративно-приложното изкуство : библиометричен анализ. – В: *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.* Център по културознание. – ISSN 0861-8542. – Т. 85 (1994), с. 49–84.

1998

Известията на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – проекция на професионалната проблематика. – В: *Библиотека.* – ISSN 0861-847X. – Год. 5, бр. 5–6 (1998), с. 28–43.

Структуриране на информационното пространство в България. – В: *Библиотекознание, библиография, книгознание.* – ISSN 0324-1858. – Т. 7 (1998), с. 197–201.

1999

Към въпроса за определението и същността на системите за библиографска информация / Татьяна Янакиева, *Нина Шуманова*. – В: *Известия на Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.* – ISSN 0204-6091. – Т. 28(29) (1999), с. 161–167.

2001

Масшабно и значимо издание. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 8, бр. 2 (2001), с. 54–56.

Рец. за: *Български книги 1878–1944 : библиографски указател : азбучна поредица*. Т. 8: Именен показалец / състав. Иванка Панчева... [и др.] – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 1997–2000.

2003

Материали за историята на Народната библиотека. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 10, бр. 4–5 (2003), с. 89–91.

Рец. за: *Калайджиева, Константинка. Материали за историята на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ : 1944–1978.* – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2003.

2004

Да оцелееш на инат... – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 11, бр. 3–4 (2004), с. 5–6.

По повод 50 г. на сп. „Библиотека“.

2006

Цена почтеността, ненавиждам войнстващата посредственост / взел интервюто Константина Недкова. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 13, бр. 6 (2006), с. 26–29.

По случай 60-годишнината на доц. Н. Шуманова.

2007

Зорница Петкова на 80 години : 35 години научноизследователска и преподавателска дейност. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 14, бр. 5–6 (2007), с. 16–20.

2008

За биографията и биографските източници – един професионален анализ. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 15, бр. 2 (2008), с. 50–51.

Рец. за: *Янакиева, Елена. Биография и биографска информация : чуждестранни идеи и практики.* – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2008.

Традиции и модерност в разработването и преподаването на дисциплината „Теория на научната информация“. – В: *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*. Философски факултет. Книга Библиотечно-информационни науки. – ISSN 1313-4256. – Т. 1 (2008), с. 80–88.

2010

Непознатият Димитър Иванчев : сто години от рождението на библиографа и философа. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 17, бр. 6 (2010), с. 18–23.

Също и на адрес: [прегледан 16.04.2013]. <http://www.nationallibrary.bg/fce/001/0106/files/18-Shumanova-10-6.pdf>

2011

Без школата на Народната библиотека нямаше да реализирам амбициите си [Електронен ресурс] : интервю с доц. Нина Шуманова / интервюто взе *Мария Младенова*. – В: *ББИА онлайн* [Електронен ресурс]. – ISSN 1314-4944. – Год. 1, бр. 2 (2011), с. 64–69.

Ресурсът описан на 29.02.2012. – Начин на достъп (URL): http://www.lib.bg/publish/broeve/2011/BBIA_online_2_2011.pdf

Състави Весела Цокева

Библиографска редакция Ефросина Ангелова-Пенкова

ЗА ИНФОРМАЦИОННО ОСИГУРЯВАНЕ ЧРЕЗ ИНФОРМАЦИОННО ОПОНИРАНЕ И ЗА ОЩЕ НЕЩО...

ИСКРА АРСЕНОВА

Информационното опониране е най-продуктивният вид информационно осигуряване на науката. В неговата основа лежи анализът на направленията за развитие на научната дейност и на науката. Целта на този вид информационно осигуряване е да се подготвят оптимални управленски решения при формирането и реализирането на даден научен проблем.

Що се отнася до техническите обекти (прибори, оборудване, технологични процеси, материали, вещества), извършва се информационен анализ на потребителите, които ползват даден технически обект, съпоставянето им с показателите на най-добрите чуждестранни аналози и подготвянето на предложения за тяхното подобряване с цел постигането на високо научно-технологично равнище на създаваните обекти на новата техника.

За да може да се осъществява информационното опониране, е необходимо да се създават фактографски бази от данни, които да включват фактографски досиета и картотеки, таблици, графици и информационни масиви.

В хода на информационното опониране информационните служби, респективно библиотечните служби, разработват обзори и справки, съпоставителни таблици с данни, предложения и препоръки по конкретен проблем. Съдържащата се в тях информация се използва за съпоставяне на текущите и перспективни планове, за оценяване на техническото равнище на изделията и за изработване на технически задания за научни изследвания.

Основните източници на информация при осъществяването на информационното опониране са непубликуваните документи, стандартите и нормалите, рекламните издания, различните видове бази данни и наличните в библиотеката или информационната служба източници. Перспективни за използване са БД Web of knowledge.

Рязкото увеличаване на обема на информацията и броят на информационните връзки и превръщането на науката в непосредствена производителна сила водят до появата на информационния посредник, който осъществява:

- концентрация на информационните материали;
- преразпределение на информационните материали в зависимост от потребностите на дадено научно звено.

Функциите на търсенето, събирането, обработването и съхраняването на информацията постепенно се обособяват от непосредствения производител и потребител на информация и преминават към информационния посредник.

Информационните служби са длъжни да установяват динамичното равновесие на своите интереси и интересите на потребителите на информация, като едновременно с това стимулират творческите възможности на потребителите.

Търсенето на необходимата за провеждането на дадено научно изследване научна информация е една от съществените функции на информационните служби.

Трудностите при това търсенето се разделят на 2 групи – обективни и субективни.

I група – обективни трудности:

- протичащият по експоненциала ръст на броя на научните публикации;
- непълнотата на сведенията в публикациите. Тази трудност може да се разглежда от два аспекта:

а) публикуваната информация отразява най-вече съобщение за завършено научно изследване като цяло, без да осветлява частичните решения. Голяма част от научния опит не влиза в публикацията поради ограничения обем;

б) непълнотата на публикуваната информация в сравнение с получените научни резултати. По някои данни само 3–5% от научните решения се съобщават в публикациите;

- излишъкът от публикувани материали. Понастоящем се наблюдава ярко противоречие между излишъка от информационни документи, релевантни на темата на научното изследване и тяхната продуктивност. Информацията се дублира. По данни на ЮНЕСКО от 100 статии само 5 могат да се използват изцяло;

- разсейването на информацията по огромен брой издания;
- липсата на актуалност и несвоевременност на появата на много публикации.

II група – субективни трудности, затрудняващи търсенето на необходимата информация:

- недостатъчното знание на чужди езици;
- неумение за работа с библиотечните каталози;
- неправилната представа за възможностите на информационните фондове.

Според специалистите учените са принудени да изразходват повече време за търсене на научна информация. Ако се сумират изисквания на учените към информационната служба, то те ще изглеждат по следния начин:

- да получават само необходимата изчерпателна информация;
- в никакъв случай да не получават ненужна информация;
- да получават интересувашата ги информация само тогава, когато им е необходима в даден момент;
- да получават интересувашата ги информация само в крайна форма.

Практиката показва, че спектърът от запитвания и очакваните отговори се изменя в големи граници. Могат да се разграничават следните типови запитвания:

- запитване по конкретна публикация. Отговорът – пълен списък от БО. В някои случаи могат да се покажат само част от данните, например съкратено библиографско описание;

- тясно специализирано запитване. Отговорът – намиране на дадена публикация или разработка с посочване адреса на организацията, занимаваща се с това изследване и авторите;

– запитване за литература по дадена тема. Отговор – предоставяне на информационни документи или списък с БО;

– запитване от вида дали дадена тема е разработвана някъде, в какви граници, какви експерименти. Отговор – публикации, БО, адреси;

– запитване за тематичното търсене или сбор от резултати на определени изследвания. Отговор – обзор, библиографски списък.

При търсенето на информация информационният работник трябва да има предвид индивидуалните характеристики на всеки потребител:

– широтата на възприемането на информацията. Има се предвид този кръг от въпроси, които влизат в компетенциите на потребителя;

– дълбочината на възприемане – равнището на теоретичните знания;

– равнище на квалификация;

– специфика на прилагане на знанието – степента на свързаност на потребителя с научната информация.

Информационният работник също така трябва да следи за отговори на следните въпроси:

– съответстват ли съдържанието, формата, вида, типа, степента на свиване на информацията на дадения източник на очакванията на потребителя;

– какви са бележките на потребителя по повод на полученото запитване;

– каква трудност среща потребителят при формулиране на запитването;

– каква е практическата полза от намерената информация;

– какви информационни източници в най-голяма степен удовлетворяват изискванията на потребителя;

– какви допълнителни изисквания към предоставяната информация има потребителят.

На *Таблица 1* са представени различните информационни източници за задоволяване на потребностите в различните научни изследвания.

■ **Таблица 1**

Класификационни признаци за различните типове изследвания

Тип изследване	Задачи	Резултати	Вид документи
Фундаментално	Развитие, разработване, научни концепции	Идея, хипотеза, закономерност, закон, концепция, система	Статия, научен отчет, дисертация, монография
Приложно	Развитие, разработване, предложение	Правило, предложение, метод, условие, изискване, методична система, критерий	Статия, научен отчет, дисертация, методично пособие

Тип изследване	Задачи	Резултати	Вид документи
Разработка	Разработка по конкретно предложение и предписание	Алгоритъм, средство, правило, предложение	Учебник, програма, сборник и др.

Една от най-перспективните технологии, която може да се използва в информационното опониране, е системата за мониторингови изследвания, получила широко разпространение в различните сфери на човешката дейност(1).

Напоследък се отделя все по-съществено внимание на мониторинга на информационните ресурси. Водещи информационни центрове обикновено осъществяват отраслов информационен мониторинг, формират документографски и фактографски БД. Инструментите на мониторинга се използват на сайтовете на библиотеките (статистика на посещенията, сводка на активните посетители, обем на качената информация). Системата на мониторинговите изследвания обаче недостатъчно активно се прилага в информационното обслужване, и по-точно за информационно опониране, независимо че в практиката на библиотеките и информационните служби дадената технология се използва отдавна, а с внедряването на компютърната техника, с увеличаването на броя на информационните ресурси и с разширяването на достъпа до източниците на информация чрез интернет възможностите на мониторинга нараснаха. Протича процес на усвояване на технологии в практиката на библиотеките и подготовката на кадри, способни да извършват мониторингови изследвания на различни отрасли на знанието(2).

В библиотечната работа мониторингът на ползвателите и на персонала на библиотеката се прави редовно; провеждат се изследвания на удовлетвореността на потребителите от качеството на библиотечното обслужване и използваните информационни ресурси. В практиката на библиотеките е внедрена методика на диагностико-мониторингови изследвания и на краеведската дейност, която може да се използва за решаване на конкретни задачи на управление, създаване и попълване на информационната база на управлението. Напоследък в библиотечната работа се прилага методичен мониторинг, т.е. система за следене на протичащите изменения, чиито обекти са:

- движението на библиотечните кадри;
- разкриване и разпространение на библиотечни новости;
- изучаване на документалния поток в областта на библиотечното дело.

Развитието на новите информационни технологии позволява да се прилага системата на мониторинга в библиометричните изследвания. Библиометричните изследвания, провеждани на основата на указателя на цитиране *Science Citation Index* и свързаните с него БД, както и на *SCOPUS* са мощен инструмент както за оценка на изследователската продуктивност, така и за мониторинг на научното развитие.

Терминът „информационен мониторинг“ е въведен в началото на 90-те години на XX в. и подразбира технология на непрекъснато информационно наблюдение на обекта в информационното поле по избрани индикатори и прогноза за развитието на обекта. Терминът „информационен“ подчертава, че става дума за използването на информацията като ресурс(3). Информационният мониторинг е система от периодични комплексни изследвания с помощта на съвременни информационни технологии, която може да бъде използвана при вземане на решения за избора на приоритетни научни направления, като инструмент за обратна връзка и оценка на съвременното развитие на отрасъла на науката и планиране на бъдещето му развитие. Системата позволява да се анализира истинското положение и се определят тенденциите за бъдещото развитие на научните изследвания в дадена област на знанието или научна дисциплина; предвиждане на зараждането на научно направление и определяне на характера на по-нататъшното му развитие по скоростта на ръста на броя на публикациите, степента на концентрация и разсейване на информацията, появата на нови термини, нови фамилии автори, брой на рубрики и тяхното напълване в указателите и реферативните списания и БД. Системата на информационния мониторинг може да стане ефективен инструмент за изучаване на регионални научни изследвания. Информационният мониторинг на научните изследвания се осигурява с прилагането на съвременни информационни технологии. Използвайки различни БД, може да се правят оперативно търсене и анализ и получаване на точни количествени данни, характеризиращи направлението на изследванията и продуктивността на научната дейност както на отделен учен, така и на колектив, научноизследователско звено.

При информационния мониторинг могат да се използват наличните масиви от вторични източници на информация, предоставяни във вид на различни БД. Рационалният избор на БД за провеждане на информационен мониторинг и грамотното им използване позволява съществено да се повиши качеството на провежданите изследвания, да се намали трудоемкостта на рутинните работи, да се ускори процесът на получаване на информация, необходима за вземане на управленски решения(2).

Една от важните задачи на информационния мониторинг е представянето на документалния информационен поток във вид на цялостна картина, създаване на негов модел, разработване на тази основа на инструмент за оценка, формиране на информационна база за вземане на рационални управленски решения.

Технологията на информационния мониторинг е известна и вече не един път е използвана и описвана. На практика стандартният процес за търсене на необходимата информация и преобразуването ѝ в необходимия масив от знания става на няколко етапа: формиране на търсеното запитване, преглед на многобройни резултати от търсенето във вид на отделни цитати, подбор и съхранение на подходящи документи, структуриране и формиране на отчети. Ако резултатът е неудовлетворителен, се връщаме отново към „формиране на търсеното запитване“ и преформулирането му така, че резултатите да бъдат задоволителни. При това такава рутинна цикличност с нулев резултат за съжаление не е рядкост.

Технологията на информационния мониторинг се опира на предходни изследвания и се свежда до следните основни етапи:

- разкриване на изследователско направление;
- разкриване на вторични информационни ресурси, достъпни в автоматизиран режим;
- определяне на параметрите за наблюдение (раздел, рубрика, индекс, съответна тематична област и др.);
- анализ на документалния поток по избрани параметри (измерване на динамиката на определен раздел във времето и пр.);
- определяне на алгоритмите за обработка на резултатите от наблюденията;
- обработка на данните;
- обобщаване на резултатите и представяне на информацията в нагледна форма.

Важно условие, необходимо за провеждане на информационен мониторинг, е наличието на добре структурирана и удобна за автоматизирано събиране и обработване БД (микроравнище), позволяваща да се прави многопараметричен анализ и се следят индикатори (видова структура на документално-информационния поток, тематика и др.).

Данните, получени на микроравнище, е необходимо да се модифицират и сравняват с данните, получени от отрасловите и междудисциплинните БД (на мезо-, макроравнища) и данните от експертните оценки. За подбора и групирането на информационните масиви и наукометричните данни при решаване на аналитични задачи трябва да се използва достатъчно развита класификация, адекватна на съвременната структура на научната дейност, като например УДК или ББК(4).

За оптимизиране и ефективно провеждане на информационен мониторинг за информационно опониране е необходимо правилно да се изберат и оценят възможностите на различните БД: обемно-времевите характеристики на БД; параметрите, характеризиращи търсещите възможности на вторичните източници на информации и др. Най-полезни могат да бъдат тези информационни технологии, които позволяват да се икономисва най-много социално време. Във връзка с това се поставя въпросът за оперативността и достъпността на програмното осигуряване на използваните БД. Важни са редица изисквания, които трябва да се удовлетворят от избраните вторични източници на информация: пълнота, релевантност, обективност, непрекъснатост, оперативност, структурираност, специфичност за всяко равнище.

Основната цел на информационния мониторинг е да се отстрани дублирането при разработването на научноизследователски проекти и да се осигури информационна безопасност.

При информационното опониране могат да се използват следните видове информационен мониторинг:

- динамичен (като основание за експертиза служат данни за динамиката на развитие на даден обект);
- конкурентен (като основание за експертиза се избират резултати от изследване на подобни обекти);
- сравнителен (като основание за експертиза се избират резултати от идентични изследвания на една или две системи от по-високо равнище);
- комплексен (използват се няколко основания за експертиза);

– проблемен (изявяват се закономерности, процеси и опасности от тези проблеми, които носят глобален характер).

При използването на информационния мониторинг за информационно опониране се използват следните методи:

1. *Метод контент-анализа*. Състои се от търсене в текста на определени съдържателни понятия (единици на анализа), разкриване честотата на тяхната поява и съотношение със съдържанието на целия документ. За сега се използват две направления на контент-анализа: качествено и количествено. За основа на количествения контент-анализа служи честотата на появата на определени характеристики на съдържанието в документите. Качественият контент-анализ се базира на факта на присъствие или отсъствие в текста на една или няколко характеристики на съдържанието.

2. *Контент-мониторинг*. Представлява постоянно тясно очертан контент-анализ на определени информационни потоци. Особеността му се състои преди всичко в обслужване на тесен кръг потребители със специфична сфера от задачи, които изискват оперативно решение. Това, от своя страна, изисква ясна и точна постановка на информационно-аналитичните задачи и тесен контакт между заявителя и службите за търсене и анализ на информация.

3. *Аналитични методи*. Основани са на различни операции със статистически данни.

4. *Експертни методи*. Методи, които са на базата на обобщения на информацията и оценки, представени от експерти.

Технологията на информационния мониторинг се състои от три последователно свързани технологични процеса(5):

1. *Библиографичен мониторинг*. Осъществява се с традиционни методи за разкриване на профилни документи, техните описания, създаване на инвертирани ключове към търсената БД по признаци на документите, влизащи в зададените индикатори. Процесите на описване на документите (индексиране, рефериране и аотиране) са интелектуални и помагат да се установят семантичните връзки между елементите на информационния поток.

2. *Статистически мониторинг*. Предполага количествен анализ на документалния поток. Динамиката на броя на публикациите по даден проблем дава възможност да се проследи историята на неговото възникване и развитие, тенденциите и перспективите.

Методи на количествен анализ: съставяне на таблици и построяване на графики, изчисление на средни значения, интерполиране (определяне) промеждутъчни значения на величините по някои предварително известни значения, изчисляване на коефициент на корелация, моделиране, експертна оценка и др.

При наличие на големи масиви от документи статистическият мониторинг се ориентира към работа в автоматизиран режим.

Крайният резултат от библиографичния и статистическия мониторинг са данни за документалния поток по профила на прогнозирания обект, за отделни конкретни източници на информация и сведения, факти от подбрани източници.

3. *Концептуален мониторинг.* В процеса на концептуална обработка на фактографски данни за документалния поток:

- съпоставят се статистически параметри на документалния поток с очаквани значения;

- установяват се връзки между прогнозните индикатори, параметри на документалния поток и измененията в прогнозирания обект, вземат се решения.

Преимущества на информационния мониторинг се състоят в:

- подреждане на информационните потоци;
- възможност за оперативно получаване на статистически данни по избрани полета;

- провеждане на комплексен многопараметричен анализ на данните;

- отразяване на данните в удобна форма (във вид на графики, диаграми и т.н.).

На *Фигура 1* е показана схемата на архитектурата на информационния мониторинг при информационно опониране. Точният анализ е необходим за идентифициране каква информация е необходима за промяна или за вземане на решение. Продуктът на този анализ е списък с възможни публикации и намерени аналогични разработки за точен анализ. Това се постига, като се преценят и вземат под внимание критичните информационни потребности на вземащите решение.

Обикновено критичните информационни потребности, идентифицирани при точния анализ, изискват по-специално отношение към наличните информационни ресурси. При откриване на несъответствие с предлагания например научен проект, може да се подходи по следния начин. Посредничеството е процесът за осигуряване на необходимите доказателства с помощта на информационните източници или ресурси. Намират се информационни източници, съответни на дадената тема или цел на изследване, очертава се карта с информация от тези източници и на нейна основа се строи модел или модели за вземане на решение(6).

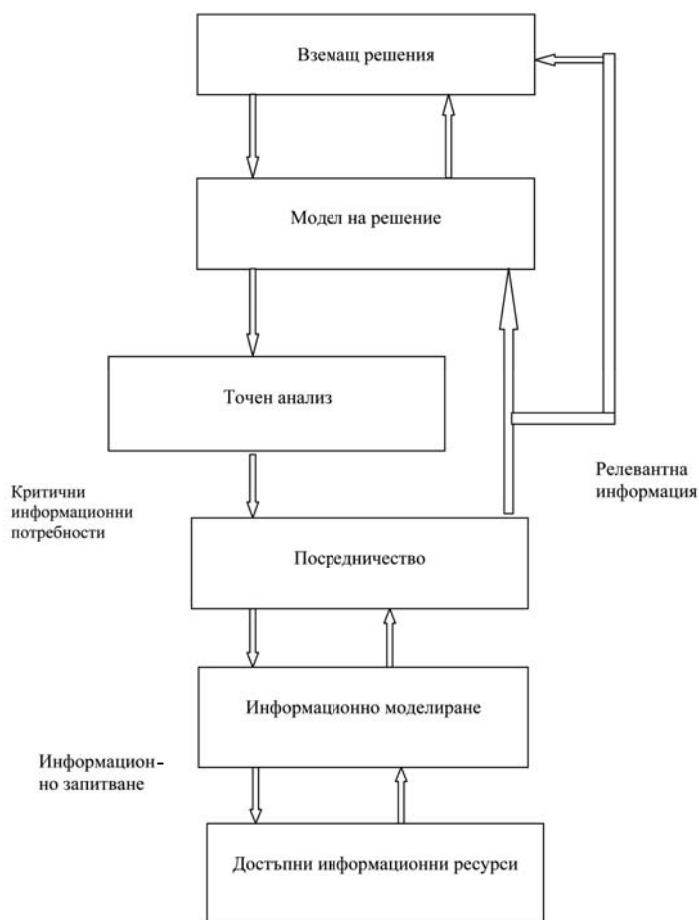
Технологията на мониторинга позволява не само да се прогнозира развитието на един или друг обект, но и ефективно да се използва вече натрупана информация за вземане на управленски решения. Във връзка с това, че количеството на информационните ресурси се увеличава в геометрична прогресия, се изисква постоянно усъвършенстване на методологията и методиката на провеждане на мониторинга. Важно става отчитането на специфичните особености на изучавания обект, затова провеждането на комплексно многоравнищно изследване подпомага получаването на качествена и обективна информация.

Изучаването на първичните документални потоци позволява да се види, че документалният поток е цялостно, функционално значимо явление за обществото. В последните години се наблюдава ръст на информационните потоци в различни области на човешката дейност.

За разкриване на документалния поток се използва комплекс от вторични източници, т.е. информация за публикации, стандартно представени, напълно идентифициращи първоизточника и записани както на традиционни, така и на машиночитаеми носители. Първичните документални потоци се изучават с различни цели: оценка на библиографските продукти, определяне на функционално-генетичните особености на формиране на потоците, разкриване на информационните

■ **Фигура 1**

Архитектура на информационен мониторинг за вземане на решение при информационно опониране

потребности на специалистите, определяне на ценностните свойства на документите, следене за развитието на отраслите и проблемите.

Формирането и развитието на документалните потоци зависят от външни фактори, затова системата на периодичните комплексни изследвания с помощта на съвременни информационни технологии, която може да се използва при вземането на решения за избор на приоритетни научни направления като инструмент за обратна връзка и оценка на съвременното развитие на отрасъл и планиране на бъдещето, е актуална и активно използвана.

Литература

1. **Гордукалова, Г. Ф.** Анализ информации: технологии, методы, организация. учеб.-практ. пособие для студ. вузов по спец. „Информационно-библиотечная деятельность“. Москва: Профессия, 2009. 512 с. ISBN 978-5-93913-192-6
2. **Елепов, Б. С., Чистяков, В. М.** Управление процессами использования информационных ресурсов. Новосибирск: Наука, 1989. 238 с.
3. **Rylov, Alexander.** Basic Principles and Foundations of Information Monitoring Systems. monitoring, Security, and Rescue Techniques in Multiagent Systems. – В: *Advances in Soft Computing*, 2005, vol. 28, с. 147–160.
4. **Зацман, И. М., Вережкин, Г. Ф.** Информационный мониторинг сферы науки в задачах программно-целевого управления. – В: *Системы и средства информатики*, 2006, № 16, с. 185–210. ISSN 0869-6527.
5. **Moceri, Paul.** SNMP and Beyond: A Survey of Network Performance Monitoring Tools [онлайн]. http://www.cse.wustl.edu/~jain/cse567-06/ftp/net_traffic_monitors2/ind
6. **Len Seligman et al.** Information monitoring for decision support [онлайн]. www.mitre.org/.../fourth.ht...

РОЛЯТА НА ИНФОРМАЦИОННИЯ ПОСРЕДНИК В НАУЧНА БИБЛИОТЕКА ПРИ ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА ИНОВАТИВНИТЕ ФУНКЦИИ НА ОНЛАЙН СПРАВОЧНО-ИНФОРМАЦИОННОТО ОБСЛУЖВАНЕ

ЕЛЕНА Д. КОЙЧЕВА

Не можеш да научиш никого на нищо, а можеш само да му помогнеш да го открие за себе си.

Галилео Галилей

С най-голямо уважение посвеждам тази мъдрост на колегата, университетския преподавател и учения доц. Нина Шуманова

Въведение

Известният германски политик Ханс-Дитрих Геншер на форум за бъдещето през 1991 г. в Дюселдорф казва, че „трудът на хората през ХХІ в. ще бъде свързан главно със създаването на информация посредством изследване и наука; събиране, съхраняване, анализ и разпространение на информация и организиране на знанието“.

В днешното, непрестанно променящо се общество понятията „данни“, „знание“, „информация“ стават ключови за всички области на професионалния и частния живот. Всеки човек има нарастваща потребност от бърза, надеждна и добре подготвена и представена информация. Данните, знанието и информацията, както и новостите, от една страна, са двигатели за траен растеж на икономиката, подкрепяна от знанието, а от друга страна, обясняват изграждането на пълноценно и интегративно информационно общество, чиито цели са широката употреба на информационните и комуникационните технологии (ИКТ) във всички сфери на човешката дейност.

Дълги години се наблюдава конвергенция¹ на телекомуникационните мрежи, съдържанията на информационните носители (различните типове електронни/дигитални медии) и компютърната техника на професионално ниво.

Необходимо е да се подчертае, че високотехнологичната еволюция на глобалната мрежа предизвиква радикална промяна в научната и информационна дейност като цяло, чийто основен предмет е съвкупността от процесите на събиране, анализ, преобразуване (трансформация), съхранение, търсене и разпространение на данни, информация и знание, и в частност на функциите на справочно-информационното обслужване в научните библиотеки. В глобалното информационно

¹ Converge (лат.) – сближаване.

общество и при мащабното разпространение на интернет, справочните и информационните технологии в научните библиотеки се развиват в синхрон с иновациите във формираната информационна среда.

Понятията „библиотечно обслужване“, „библиографско обслужване“, „справочно-информационно обслужване“, „информационно обслужване/информационно консултиране“ са конкурентни по отношение на проектираните и организирани продукти и услуги в библиотеки.

В стандарта² са посочени следните определения за изброените термини:

– Библиотечно обслужване – Library service – съвкупност от разни видове дейности на библиотеката за удовлетворяване на потребностите на нейните потребители посредством предоставяне на библиотечни услуги;

– Библиографско обслужване – Bibliographic service – осигуряване на потребителите с библиографска информация;

– Справочно-библиографско обслужване – Reference and bibliographic service – обслужване в съответствие със запитвания на потребителите на информация, свързано с предоставянето на справки и други библиографски услуги;

– Информационно обслужване – Information service – осигуряване на потребителите с необходимата информация. Осъществява се от информационни органи и служби посредством предоставяне на информационни услуги.

Автоматизирано информационно обслужване в научни библиотеки и информационни центрове е внедрено още през 70-те години на XX в., но в информационната среда на аналоговите електронни технологии³ и техника.

Състоянието и развитието на информационния пазар и техническите възможности за предаване на информацията и знанието през XXI в. позволяват на библиотеките да усъвършенстват информационната си инфраструктура в средата на дигиталните електронни технологии⁴ и техника с иновативни подходи и практики.

Иновативни функции и задачи на онлайн справочно-информационното обслужване: предпоставка за усвояване на ключови компетентности през XXI в.

В преамбюла на Берлинската декларация за отворения достъп до научното знание⁵ е написано, че глобалната мрежа интернет променя фундаментално практическите и икономическите реалности на разпространение на научното знание и културното наследство. За първи път в историята на човечеството се създават възможности да се конституира световно и интерактивно презентиране на човешкото знание и културното богатство, както и да се гарантира достъп до тях посредством интернет.

² ГОСТ 7.0-99 – Информационно-библиотечная деятельность, библиография.

³ Аналоговата електроника се занимава преди всичко с обработката на непрекъснати сигнали.

⁴ Дигиталната електроника се занимава с обработката на дискретни сигнали (изразени като числа или логически стойности).

⁵ Berliner Erklärung über den offenen Zugang zu wissenschaftlichem Wissen. [прегледан 15.03.2013]. URL: <http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/artdok/volltexte/2011/1577>

Новите функции и задачи на справочно-информационното обслужване са свързани с разработването на иновативен модел съобразно Web 2.0 и Library 2.0, т.е. това са интерактивните, корпоративни и мултимедийни уебориентирани технологии в областта на предоставяне на онлайн информационни продукти, колекции и услуги в мрежата, както и осъществяване на интерактивен диалог за ползване на човешкото знание и културното богатство.

Предимствата и иновативните решения на онлайн информационните бази от данни спрямо останалите източници са следните: предлаганите бази от данни са всеобхватни по предмет и по международно разпространение; покриват големи периоди от време с едно търсене; базите от данни са с голяма актуалност; имат разнообразни възможности за търсене и извличане на информация, например позволяват изграждане на различни стратегии за търсене в индекси, многоетапно търсене с различни алгоритми и търсене по пълен текст; възможност за прецизиране на резултатите от търсенето при употребата на професионални класификации и дескрипторни езици; пълнота при представяне на резултатите, например чрез реферати; минимално време на търсене; допълнителни услуги като съхраняване на запитвания, поръчка за доставка на оригинални документи по електронен път и др. В онлайн информационните системи са вградени уебформуляри за търсене и извличане на информация, различни уебинструментариуми за изграждане на логическата формулировка на информационната задача, които са в полза на потребителя, като уебиндекси, онлайн тезауруси, електронни инструкции, интернет навигатори, уебкарти на знанието и др.п. Всички тези инструменти могат да се дефинират като електронен справочно-информационен апарат, който е генериран с помощта на креативни и иновативни подходи.

Изброените начинания и решения определят основните принципи за функциониране на сектора онлайн информационно обслужване в научната библиотека:

- електронна обработка на данните при ползване на качествен приложен библиотечно-информационен софтуер;
- надеждност на съхраняване на информацията – качествена компютърна техника;
- бързина при индексирание и/или каталогизиране и предаване на данните;
- пълна интерактивност (диалогов обмен);
- осигуряване на онлайн достъп до разнообразни информационни ресурси;
- гъвкаво информационно търсене в собствени или чужди онлайн информационни масиви (уеббиблиотечни каталози, онлайн информационни бази от данни, пълнотекстови масиви, дигитални библиотеки и др.).

Задачите на онлайн справочно-информационното обслужване през XX в. изискват:

- ориентиране на потребителите към информационно самообслужване: политика на разширяване на самостоятелното информационно търсене; обучение на потребителите; информационна грамотност; информационно консултиране; онлайн заявка и др.;

– интеграция на информационното обслужване с други видове дейности (сближаване на функциите на комплектуване и каталогизация; сливане на информационните, телекомуникационните и компютърните услуги;

– промяна на модела на информационното поведение на потребителя: ползване на мрежови публикации; онлайн достъп до БД; интернет навигатори.

В секция № 36 на ИФЛА „Справочно и информационно обслужване“⁶ са описани и утвърдени основните аспекти и функции на тези формиращи сектори в библиотеките.

Бъдещото научно издирване, обсъждане и съставяне на програми за справочните и информационни сервиси ще се фокусират върху:

– потребителите и тяхното информационно ограмотяване; организацията, обучението и персонала на справочно-информационното обслужване;

– етично и качествено доставяне на справочно-информационното обслужване;

– влиянието на социалната медия и мобилните технологии върху справочно-информационното обслужване;

– справочните информационни масиви в дигиталния свят; промяна на бизнес моделите от издателите за доставка и осигуряване на справочна информация;

– продължаващото образование на справочно-информационните професионалисти;

– маркетинг/видимост на справочно-информационното обслужване.

Качественото управление и ползване на научното знание и информация чрез интернет изискват, от една страна, добра организация на справочно-информационните дейности, а от друга, специализирани ключови компетентности, както по отношение на информационните специалисти или посредници, така и за крайните потребители на научна информация.

Понятието „информационна грамотност“ еволюира през последните години. В научната литература са известни много алтернативни дефиниции за това понятие, като се срещат и неизразени директно, т.е. имплицитни термини като библиотечна, медийна, компютърна, визуална, дигитална, мрежова и компютърна компетентност.

Информационната компетентност е система за получаване и усвояване на знания и умения през целия съзнателен живот на човека за работа с електронни информационни системи (бази от данни), за провеждане на информационно търсене и ефективно усвояване на откритата информация, данни и знания в глобализираната среда на интернет, както и в процеса на оформяне на информационното общество.

Библиотечната грамотност е свързана с института – реална библиотека – и разпространява познания за специалните информационни системи, предлагани от тази институция, т.е. ограничава се с ползването на специфичните за една библиотека информационни средства, например работата с нейния електронен каталог; необходимите етапи на междубиблиотечното заемане и начините на ползването на реалната библиотека.

⁶ **Reference and Information Services** (Section 36) [онлайн]. [прегледан 15.03.2013]. <http://www.ifla.org/reference-and-information-services>

Медийната компетентност се характеризира с първичните свойства на информационната медия и означава умението ефективно да може да се ползва определена медия (напр. един филм) и нейното съдържание, така че да се задоволят собствените цели и интереси на потребителя.

Компютърната грамотност или правоспособност⁷ се характеризира със сигурно боравене с информационната технология, опериране с техниката за ЕОД (електронна обработка на информацията) и ползване на приложен софтуер. The European (International) Computer Driving Licence (ECDL/ICDL) е европейски/международен сертификат за компютърна правоспособност за крайния потребител, който удостоверява практическите умения за най-употребяваните приложения на компютъра, т.е. това е свидетелство за базисни компютърни и интернет познания. Вече се срещат и термините: „визуална компетентност“ (умението да се разбират изображенията); „дигитална грамотност“ (умението за разбиране и употреба на информацията в различни формати и многообразни информационни източници, които са представени в компютъра) и „мрежова компетентност“ (осъзнаване на множествата и ползите от световно разпространяваните информации, мрежови публикации, ресурси и услуги по мрежата).

Трайно въвеждане и утвърждаване на ключовата категория информационна грамотност или възпитание на информационна култура, с която се преодолява дефицитът при трансфера на знанието и се ускорява научната комуникация в информационното общество, има в библиотечната и информационна наука.

Проблемите за формиране на информационна култура се разглеждат от А. Михайлова⁸. Според авторката през последните години качествено се променят изискванията не само по отношение нивото на подготовка на специалистите, но и при възпитаването у всеки член на обществото на качества, които да му позволят да ползва пълноценно постиженията в областта на информационните и комуникационните технологии. Т.е. информационната култура се определя като важен показател от културата на личността. Основно изискване за възпитаване на информационна култура на личността е въвеждане на система за непрекъснато образование на всички нива съобразно въздействието на информационното общество. Информационната култура подразбира схващане на ролята на социалната, научната и другите видове информация и информационно осигуряване както в професионалната дейност, така и в общочовешкия план от хуманитарните ценности.

Информационно поведение на потребителите

В средата на 90-те години на XX в. учените са привлечени от феномена – информационно поведение на специалистите. Редица психолози, социолози, информационни професионалисти и библиотекари започват да изследват информационното поведение на потребителите на научна и техническа информация.

Под понятието „информационно поведение“ се разбира начинът на действие или съвкупността от усилията на човек, които той предприема за научаване и

⁷ Койчева, Е. Д. Глобалните предизвикателства: компютърна правоспособност и информационна грамотност. – В: *Computer*, 2005, № 5, с. 88–91.

⁸ Михайлова, А. А. Информационная культура: проблемы формирования [онлайн]. [прегледан 20.10.2006]. <http://ito.bitpro.ru/>

използване на знания, създаване на ново знание и трансфер и разпространение на информацията в обществото⁹.

Информационното поведение на специалистите се разглежда като база за социална диференциация. По-рано причините за социалното неравенство се свързваха с произхода на човека и гражданските му права; собствеността и доходите, а днес като фактор за разслоението се утвърждава нивото на информационната култура, проявяваща се в информационното поведение.

Информационното поведение, от една страна, отразява активността на личността като знаещ субект и умението му да се ориентира в информационното пространство. От друга страна, в информационното поведение се проявява степента на достъп и комфортността за използване на общите информационни ресурси, които обществото предоставя на отделния индивид за изграждането му като професионалист и личност.

Редица изследвания доказват, че нивото на информационната култура на специалистите засяга не само равнището на собствените им професионални постижения, но също се отнася и до тяхната оценка за качеството на предоставяните от информационните институции продукти и услуги. В тези проучвания се обосновава тезата, че целта на формиране на информационната култура трябва да бъде развитието на умения за самостоятелно придобиване и преосмисляне на професионалното знание, а не просто усвояване на минимум потребителски умения. С други думи формирането на информационната култура означава да се покаже необходимостта от системно самообразование, като се развиват тези навици и умения, които са необходими за това самостоятелно обучение.

Разработен¹⁰ е модел за еталонно поведение на специалиста – потребител на информация, който включва следните компоненти:

- осъзнаване на важността на продължаващото образование и съзнателен стремеж за придобиването му;
- ориентация за световните информационни ресурси;
- комплексно използване на различни канали за получаване на информация;
- способност за размисъл и оценка на степента на собствената информационна компетентност;
- стремеж за професионална комуникация и за обмен на знания;
- активност в разпространението на нови знания;
- съблюдаване на правните и етични норми на бизнес комуникацията.

При проучване на информационното поведение на потребителя на ресурси трябва да се вземе под внимание и ценностната ориентация на личността, която е универсална движеща сила на човешката дейност. Тя формира модела от социални дейности на индивида, в това число и поведението му като читател и потребител на научна информация. Само на базата на задълбочено изучаване на ценностната ориентация на потребителите и особено на специалистите е възможен обективен анализ на тези социокултурни процеси, които протичат вътре в библиотечните и

⁹ Дворкина, М. Я. Информационное обслуживание: социокультурный подход. Москва: ИПО Профиздат, 2001, с. 61.

¹⁰ Пак там.

информационни структури, по-конкретно в секторите за онлайн справочно-информационно обслужване.

Ролята на информационния посредник

Основните участници в процеса на информиране с научна и техническа информация са създателите (авторите или източниците на информация), информационните посредници (брокери, научни библиотеки, информационни центрове) и получателите на информация (потребители, читатели, специалисти, ученици, студенти, учени и т.н.). За издирването и получаването на качествена, обективна, точна, прецизна, актуална и достоверна научна информация най-съществена роля играят т.нар. информационни посредници. Професионалният информационен посредник е лице или организация, специализирана за търсене, обработка и предоставяне на информация на потребителите на информация с използване на различни информационни масиви в средата на интернет и дигиталната електроника. В научните библиотеки информационните посредници са сътрудниците, работещи в сектора онлайн справочно-информационно обслужване.

Според Христо Тужаров¹¹ „информационен брокер или посредник – събира, анализира, систематизира и по различни начини обработва информация в избраната от него област на знанието, предоставяйки на клиента полезни за тях извадки:

- водач в „джунглите“ на бурно развиващите се телекомуникационни мрежи;
- посредник при намиране и обработка на информация;
- юридическо или физическо лице, което предлага и реализира информационни и ИТ услуги.

Клиенти на брокера могат да бъдат практически всички организации, нуждаещи се от срочна и разнообразна информация, достъпът до която за тях е затруднен.

Необходими знания на информационния посредник:

- сериозна подготовка в сферата на информационните науки;
- добри познания за обработка на документация;
- знаене на чужди езици;
- владение на разнообразни технически средства;
- умения за извличане и обработка на информация.

Необходими качества на информационния посредник:

- здрав разум;
 - аналитични способности;
 - логическо мислене;
 - способност за работа с цифри, числа, дати;
 - склонност към класификация, систематизация, създаване на информационни банки;
 - общителност, психологична устойчивост.
- Дейности на информационния посредник:
- търсене на информация и факти;
 - анализиране на събраната информация;

¹¹ Тужаров, Христо. Информационно брокерство. [онлайн]. [прегледан 19.03.2013]. <http://tuj.asenevtsi.com/brocer/Br001.htm>

- изследване на бази данни;
- предлагане на информация на изследователски институти, агентства за новини, компании, университети;
- използване на телеграфни и борсови новини;
- изтегляне и придвижване на информация чрез интернет и други мрежи;
- оказване на онлайн услуги.

Описаната от Тужаров роля за информационния брокер се отнася за самостоятелно заето лице с професионална в определена област на знанието подготовка, квалифицирано в извличане на информация и доставка, което търгува с информационни услуги с комерсиална цел, обикновено на свободна практика. Информационните брокери са организирани в асоциация на независими професионалисти за информация.

Изискванията към сътрудниците в секторите за справочно и информационно обслужване в научните библиотеки са големи. Те могат да се групират по следния начин:

- необходими компетентности и професионални умения:
- да е специалист в конкретен отрасъл на знанието;
- да е придобил библиотечна и информационна квалификация;
- да има компютърна грамотност;
- да владее добре чужди езици;
- да има социални и организационни умения;
- да има познания за развитието на информационния пазар, както и на предлаганите релевантни информационни системи в мрежата;
- да има професионални умения за научно издирване и информационно търсене.

Необходими лични качества на информационния професионалист:

- да е общителен, комуникативен;
- да е творческа личност;
- да е с екстровеертен темперамент;
- да притежава аналитичен ум;
- да е с устойчива психика.

Дейностите на информационния посредник в научната библиотека:

- да проучва и да удовлетворява информационните потребности на читателите;
- да анализира информационните запитвания, задачи, проблеми на потребителите в релевантен контекст;
- да инициира лична комуникация с потребителя във формата на информационно интервю;
- да подбира и анализира ефективни и релевантни информационни ресурси за изготвяне на справки;
- да подбира или планира необходимата стратегия за информационно търсене;
- да използва най-ефективните, иновативни справочно-информационни инструменти;
- да преподава информационна грамотност на крайни потребители;
- да консултира потребителите на научна информация;
- да оценява, подбира и предоставя достоверна информация.

Предпоставките¹² за качествено и ефективно справочно-информационно обслужване в научната библиотека са:

- разработване на цялостна концепция за дейностите, предлаганите продукти и услуги, както и осигуряване на достъп до интернет и онлайн ресурси;
- обособяване на самостоятелен отдел в научната библиотека;
- назначаване с конкурс на специално образован персонал;
- презентиране на дейностите на справочно-информационното обслужване в интернет;
- редовно актуализиране и оценка на информационните продукти и услуги;
- водене на статистически и аналитичен отчет.

В сърцевината на справочно-информационното обслужване е процесът на търсене и извличане на информация, както и на литературни източници. Рафаел Капуро¹³ отъждествява процеса на търсене и извличане на информация като *Ars quaerendi*, т.е. „изкуство за търсене при съзнаване потребността на дирещия информация“ по подобие на *Ars inveniendi* – изкуството за откриване на реторични аргументи по Цицерон, който пък, от своя страна, се позовава на Аристотел, и на *Ars indicandi* – изкуството за валидност по Лайбниц, разработен от него алгебричен метод за истинността на дадена теорема, максима, принцип. Усвояването на изкуството *Ars quaerendi* изисква овладяването на специфични знания и умения по информационна грамотност.

Проблемът е дали в този трансфер на знание, информация и данни от създателя към дирещия или питащия за знания, информация и данни да участва информационен посредник, или този процес да се усвои от крайния потребител на информация. Според мен уебтехнологията значително революционализира процеса на информационно търсене, като внедряваните иновации в онлайн продуктите и услугите усложняват интерактивния диалог. Причините за това могат да се обобщят в няколко направления:

- внезапната и неконтролирана експанзия на дигиталната електронна информация в нееднаквата, хетерогенна и неструктурирана среда на интернет;
- липсата на логическо съвпадение между прогреса на компютърната и комуникационна технология от гледна точка на техническото усъвършенстване и процеса за търсене и извличане на информация при интерактивността *човек–компютър*;
- огромно нарастване на броя на неопитните потребители на електронните информационни системи.

И поради тази причина ролята на информационния посредник е устойчива и значима в цифровия век.

¹² Niemitz, T. Policies für den Auskunftsdienst Funktion und Verbreitung in Deutschland. Köln: Fachhochschule Köln, Fakultät für Informations-und Kommunikationswissenschaften, Institut für Informationswissenschaft, 2011. (Kölner Arbeitspapiere zur Bibliotheks-und Informationswissenschaft; 59.)

¹³ Capurro, Rafael. Einfuehrung in die Informationswissenschaft [онлайн]. <http://www.capurro.de>

Значението на Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ за трансфера на знания, научна информация и данни

От широкото разпространение на интернет като световна мрежа (1996) до сега Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ (<http://www.libsu.uni-sofia.bg>) присъства достойно при изграждането на дигиталното информационно пространство. През тези години тя се представя като академична библиотека, чиято основна цел е да улеснява онлайн комуникацията в науката и образованието посредством осигуряване на достъп до значими и уникални уебинформационни ресурси (собствено генерирани като уебкаталога ALEPH 500; сводния каталог НАБИС – Национална академична библиотечно-информационна система с приложен софтуер ExLibris Primo; дигитални колекции на УБ и осигуряване на отдалечен достъп до чужди системи), които могат да бъдат категоризирани като класически бази от данни, претърпели значителни промени от традиционни библиографско-рефератни системи и еволюирали до съвременни интегрирани уебплатформи.

Отделът „Библиотечно и информационно обслужване“ на Университетска библиотека „Св. Климент Охридски“ се утвърди през последните 15 години като иновативен център за разпространение и достъп до научна информация, следвайки съвременните модели на информационното осигуряване на науката и функциите на уебориентираните технологии за предоставяне на онлайн продукти и услуги.

Обслужването е видимата част на айсберга, т.е. по тази дейност на библиотеките и информационни центрове крайните потребители оценяват необходимостта и полезността от функционирането им. Всички останали дейности (комплектуване, каталогизиране, електронна обработка на информационните масиви и др.) остават скрити за потребителите¹⁴.

В представената *Таблица 1* е отразена реално дейността на Отдела за библиотечно и информационно обслужване на Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ за последните пет години, като основните изготвени справки са категоризирани по типа на използваните онлайн ресурси (електронния каталог ALEPH, абонираните информационни системи и свободни уебизточници).

Статистическите данни показват, че има значително нарастване на изготвените онлайн справки от висококвалифицираните информационни посредници на отдела.

Потребителите на Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ оценяват високо ролята на информационния посредник в научната библиотека.

Те предпочитат да се обръщат към висококвалифицирани информационни посредници, които:

- търсят ефективно знания, информация и данни в онлайн ресурсите;
- познават детайлно съдържанието, структурата и информационната функционалност на отделните системи;
- удовлетворяват качествено и ефективно техните информационни потребности;

¹⁴ Брежнева, В. В., Минкина, В. Ал. Информационное обслуживание: продукты и услуги, предоставляемые библиотеками и службами информации предприятий. [учебно-практическое пособие]. Санкт-Петербург: Профессия, 2004, с. 13.

– осигуряват качествен трансфер на откритата научна информация и знания в уместни и удобни за ползване електронни формати.

Най-широко разпространените грешки, които правят потребителите на научна информация при самостоятелно ползване на уебресурси, предоставени от научната библиотека, са свързани с:

– липсата им на знания кои ресурси са налични и как функционира отделен специфичен ресурс. Този дефицит от знание и умение може да загуби времето им и да доведе до некачествени резултати;

– не се възприемат за достатъчно квалифицирани систематично да провеждат информационни издирвания в онлайн ресурси;

– имат езикова бариера към чуждите ресурси;

– употребяват неправилен инструментариум за информационно търсене или погрешен ресурс;

– не планират добра стратегия за търсене.

В заключение трябва да се спомене, че информационната култура, информационното поведение, информационната комуникация са движещи сили за развитие на съвременното общество. Научните библиотеки трябва да поемат нелеката задача за формиране на информационна грамотност и култура посредством прилагане на основните стандарти, за да се докажат като ефективни информационни посредници в дигитализиращата се цивилизация.

■ Таблица 1

Статистически данни за дейността на отдел „Библиотечно и информационно обслужване“ на Университетска библиотека „Св. Климент Охридски“

Видове	2008	2009	2010	2011	2012
1.1. Тематични справки в електронния каталог ALEPH на УБ	378	502	478	702	795
1.2. Ретроспективни online информационни справки по тема, заявена от потребител и изготвени в БД: ScienceDirect, SCOPUS, EMBASE, ISI Web of Knowledge, ProQuest EBSCO; MEDLINE, EMERALD, KLUWER LAW, JSTOR, ВИНИТИ и ИНИОН.	97	145	542	549	934
1.3. Справки за публикационна активност и цитиране на индивидуален автор в БД на Web of Science, SCOPUS, Google Scholar, EBSCO-Academic Saerch Premier, Current Contents Connect, ИНИОН, ScholarGoogle, BooksGoogle, WebGoogle, KVK, OCLC, WorldCat и др.	209	342	103	634	758

Видове	2008	2009	2010	2011	2012
1.4. Информация за Impact Factor в Journal Citation Reports	69	114	11	224	37
1.5. Информетрични и наукометрични анализи за СУ „Св. Климент Охридски“ и други български университети във връзка с одита и рейтинга	126	47	218	47	43
1.6. Съставяне на библиографии	2	6	2	3	2
1.7. Изготвяне на писмени традиционни библиографски справки	13	11	20	13	5
Общо:	894	1167	1374	2172	2574

ОТНОВО ЗА ИНСТРУМЕНТИТЕ ЗА НАУЧНО ЦИТИРАНЕ

ЕЛЕНА ЯНАКИЕВА

Проследяването и анализът на цитиранията чрез специализирани индекси, както и влиянието, което те оказват за развитието на научните изследвания, е основа на библиометрията/наукометрията. Началото е поставено през 1955 г. от Юджин Гарфилд, който за първи път обръща внимание на значението им, а през 1961 г. създава и първия индекс – Science Citation Index. В него библиографската идентификация на публикуваните статии е придружена с информация за тяхното цитиране. Така д-р Гарфилд предоставя на изследователите начин да открият статии, релевантни на техните научни интереси, с възможност за търсене по автори, думи от заглавията и предметни рубрики, както и да проследят цитиранията на отделните статии. Той обръща внимание и на факта, че инструментите за цитиране позволяват още мониторинг и анализ на структурата и обема на научните изследвания. Проблемът е разработван усилено от сътрудници на американския Институт за научна информация в периода 1960–1970 г. и продължава да се разработва и досега. В резултат беше създадена базата ISI Web of Science.

Съчетавайки първия хронологично появил се метод за оценка – т.нар. peer review publications или научна оценка на публикациите с инструментите за библиокометричен анализ, фирмата Thomson Reuters доработи *Web of Science* (*WoS*), която понастоящем е част от платформата *The of Web of Knowledge*, усъвършенства създадените и предложи нови индекси за научно цитиране. Като алтернатива на Web of Science през 2002 г. беше създадена системата *Scopus*. Основните характеристики на двете специализирани бази за цитиране – Web of Science и Scopus – са посочени в статията ми „Справките за научно цитиране“¹.

Доскоро Web of Science предоставяше достъп до най-качествените периодични издания и материали от конференции от цял свят в областта на точните, обществените и хуманитарните науки чрез следните индекси за научни цитирания:

Science Citation Index Expanded (1900–present)

Social Sciences Citation Index (1985–present)

Arts & Humanities Citation Index (1985–present)

Conference Proceedings Citation Index– Science (1990–present)

Conference Proceedings Citation Index– Social Science&Humanities (1990–present).

В отговор на критиките, че системата не включва в списъка на източниците си книги, от 2012 г. те вече са част от ресурсната база на Web of Science, като се подчиняват на същите строги критерии за подбор, отнасящи се за списанията и материалите от конференции. Бяха подготвени и два специализирани индекса:

Book Citation Index – Science (2005–present)

Book Citation Index – Social Sciences & Humanities (2005–present).

¹ Янакиева, Елена. Справките за научно цитиране. – В: *Библиотека*, 2010, № 5, с. 139–145.

Освен монографии в тях са включени дисертации, учебници, справочници, биографии, репринти, преводи. По този начин търсенето в базата Web of Science и метриките за научно цитиране се извършват автоматично във всички споменати индекси, на основата на най-качествените научни публикации. Така се отчита както значението им за развитието на определени научни области, така и приносът на техните автори.

През 2011 г. Web of Science разработи нов библиометричен инструмент, базиран на цитатния анализ и посочените индекси – *InCites*. Той дава отговор на следните въпроси: какъв е броят на публикациите от една институция/държава; кои публикации оказват най-голямо влияние за развитието на даден отрасъл; кои автори са „изгряващи звезди“; какъв H-index имат отделните изследователи; променя ли се фокусът на изследвания на дадена институция; каква е нейната позиция в сравнение с други, кои са най-силните изследователски области и каква е репутацията им; какви подобрения са нужни; каква е средната степен на цитиране в даден институт или в определена научна област; кой прави съвместни изследвания и с кого. *InCites* използва многобройни метрики/измерители за анализ – например класирането на списанията, класирането по държави, институции, отрасли и др. се базира на следните метрики: общ брой цитирания, общ брой документи във WoS, среден брой цитирания на даден документ, брой цитирани списания, H-index. Класирането на авторите се основава на броя на цитиранията, броя на цитираните документи във WoS и средния брой цитирания на даден документ.

Scopus е другата добре позната и използвана специализирана база за цитирания. Нейните основни инструменти са: идентификатор на автори – прецизира резултатите, като идентифицира авторството и автоматично премахва дублирането на имената; проследяване на цитати – позволява проверка и проследяване на новости по региони, година или група години; H-index. Въз основа на това се оценява производителността на изследователите, на колекции от избрани статии, списание или институт. Производителността се формира на основата на няколко количествени мерки, комбинирани с качествени данни.

Наскоро Scopus създаде портала *SCImago Journal and Country Rank*, който позволява търсене в списанията, влизащи в базата данни на Scopus, определяне на техния Impact Factor, на личния фактор на авторите в зависимост от фактора на списанията, в които са публикували, профил на отделни страни и сравнителен анализ, карта на постиженията по научни области.

Google Scholar е система за научна информация, която възниква през 2004 г. и която провежда търсене по целия интернет. Обхваща ресурсите от базите на ISI и Scopus, но и такива, които се намират в електронни архиви за открит достъп, патенти, онлайн списания и др. Системата позволява прилагането на логически оператори, търсене по фраза, лимитиране по хронология и област на знанието и поддържа алгоритъм за изчисляване цитирането на документите. Google Scholar се оказва удобна и за провеждане на мониторинг и сравнителен анализ на университетската публикационна продукция и най-добри практики. Тя включва и повече публикации на езици, различни от английски. Предлага преглеждане на 100 „топ“ списания на различни езици, подредени по тематични области и оценени по два

индекса, изчислени за петгодишен период. Проверката на най-цитираните статии в тях и на това, кой ги цитира, става чрез кликуване върху тези индекси².

Publish or Perish е софтуер за научни цитирания, който използва Google Scholar, за да ги открие, и система от измерители, за да калкулира и анализира резултатите. Измерителите включват: общ брой на публикациите; общ брой на цитиранията; среден брой цитирания на всяка публикация; среден брой цитирания на автор; среден брой публикации на автор; процент на цитиранията за определени години; различни индекси за научно цитиране. Най-използваните индекси са: H-index, E-index, G-index. H-index (highly cited index) е създаден от J. Hirsch, професор в Калифорнийския университет, за да се установи обемът и влиянието на научната дейност на дадено лице. Целта е да се измери влиянието на учените чрез комбиниране на количествени и качествени измерители, т.е. оценка на броя на публикациите (количество) и тяхното цитиране (качество). Отчита се още оценката на автори и групи автори в определена област, откриват се автори, които рядко са цитирани, улеснява се сравнението между отделни автори³. E-index е създаден от Chun-Ting Zhang, за да диференцира автори с близък H-index, но с различни модели на цитиране⁴. G-index е създаден от Leo Egghe, който усъвършенства H-index-а на Hirsch, като отдава по-голямо значение на най-цитираните статии⁵. Други използвани индекси са Hc-index (Contemporary H-index), предложен от А. Сидиропулос и колектив, който взема предвид датата на публикуване на отделните статии и дава по-голямо значение на новите публикации⁶; индивидуален H-index (в три варианта), предложен от П. Батиста и колектив, който разделя стандартния H-index на броя на авторите на дадена публикация⁷.

Фактът, че *Publish or Perish* използва данни от Google Scholar за различна статистика, включително и за цитирания, е причина за основните упреци към тази програма. Като недостатъци на Google Scholar се отчитат дублирането и включването на различни версии на едни и същи публикации, на цитирания в помагала, ръководства и др., липсата на уеднаквяване на имената, наличието на автоцитирания, които не са разграничени. От друга страна, не се разработват ценни научни списания, по-стари публикации и публикации, които ги цитират, но не са качени в уеб. Но програмата има редица предимства. И *Publish or Perish*, и Google Scholar са безплатни и данните са достъпни за всички. Сравненията между Google Scholar и платените бази данни за цитирания (Web of Science и Scopus) показват,

² **Московкин**, В. М. Базы данных научной информации и онлайн поисковые инструменты: использование для управления знаниями. – В: *Научные и технические библиотеки*, 2012, № 6, с. 18–29.

³ **Hirsch**, J. E. An index to quantify an individual's scientific research output [онлайн]. [прегледан 14.03.2013]. <http://www.pnas.org/content/102/46/16569.full.pdf+html>

⁴ **Zhang**, Chun-Ting. The e-index, complementing the h-index for excess citations [онлайн]. [прегледан 14.03.2013]. <http://www.plosone.org/article/info>

⁵ **Egghe**, Leo. Theory and practice of the g-index [онлайн]. [прегледан 14.03.2013]. <http://sci2s.ugr.es/hindex/pdf/Egghe2006.pdf>

⁶ **Sidiropoulos**, Antonis, Dimitrios Katsaros, and Yannis Manolopoulos in their paper Generalized h-index for disclosing latent facts in citation networks [онлайн]. [прегледан 14.03.2013]. <http://arxiv.org/abs/cs/0607066>

⁷ **Batista**, Pablo D., Campiteli, Monica G., Kinouchi, Osame, Martinez, Alexandre S. Is it possible to compare researchers with different scientific interests? [онлайн]. [прегледан 14.03.2013]. <http://arxiv.org/ftp/physics/papers/0509/0509048.pdf>

че Google Scholar включва цитирания от всички академични публикации независимо къде се намират (не само в научни списания). Затова резултатът, особено по хуманитарни и социални науки, е доста по-висок. (Това положение до известна степен вече е променено след разработването на Book Citation Index.) Анализаторите на Publish or Perish изрично посочват, че ако статистиката показва добър индекс на цитиране, то тогава ученият има значим научен принос. Но ако индексът е нисък, това не значи автоматично, че ученият няма принос – причините могат да са вследствие на това, че работи в тясно специализирана област, че публикува на език, различен от английски, или че публикува главно в книги, не в периодика. Анализът на цитиранията в различните бази данни показва припокриване – например между WoS и Scopus то е 58%, между тях двете и Google Scholar е 30%, но цитиранията в Google Scholar са много повече. Разликите в броя на цитиранията са категорични и са в полза на Google Scholar при социалните и хуманитарни науки, защото публикациите (и съответно цитиранията) са много повече в книгите, доскоро изключвани от WoS. Затова се препоръчва програмата да се използва в следните области: бизнес, администрация, финанси, икономика; инженерни науки, компютърни науки и математика; обществени и хуманитарни науки⁸.

Таблица 1 (по Harzing) показва броя на цитиранията в трите бази данни в няколко научни области.

■ Таблица 1

Field	ISI General Search	ISI Cited by Search	Scopus General Search	Scopus "More"	Google Scholar Author
Cell Biology	2323	2334	1749	1765	2412
Computer Science	861	1130	1234	2445	6393
Mathematics	737	765	543	706	742
Pharmacology	6467	6725	3059	3173	5754
Physics	2508	2540	1950	2242	3153
Sciences	2579	2699	1707	2066	3690
Business	362	837	640	960	2245
Cinema Studies	43	269	6	6	1094
Education	144	781	273	944	4756
Linguistics	56	253	67	265	1803
Political Science	132	446	156	668	2540
Social Sciences	147	517	228	709	2485

Интересни резултати показва експеримент, направен с 10 професори от университета в Мелбърн, Австралия, които са водещи професионалисти, работят в различни области и са избрани на случаен признак. Използвани са данните от WoS, Scopus и Google Scholar. Според резултатите, в областта на точните науки WoS дава по-голям брой цитирания от Scopus, а в областта на социалните и хуманитарни науки резултатът е обратен. Обяснението на авторите на експеримента

⁸ Harzing, Anne-Will. Google Scholar – a new data source for citation analysis [онлайн]. [прегледан 14.03.2013]. <http://www.harzing.com/index.htm>

е, че броят на включените списания по социалните науки и хуманитарни науки в Scopus е доста по-голям, затова системата отчита повече цитирания. Освен това Scopus отчита цитиранията след 1996 г., като за периода след това резултатите при точните науки са близки. Google Scholar отчита по-високи резултати, но липсват по-стари документи, недостъпни в уеб⁹.

Изводите, до които достигат авторите на експеримента, са следните: броят на цитиранията в различните дисциплини зависи от използваните бази данни и измерители; Google Scholar измерва на основата на най-голям брой публикации; H-index и Hc-index, използвани от PorP, са по-подходящи за сравняване по научни дисциплини.

Какво е състоянието на цитиранията на българските автори?

За да проверим има ли разлики при цитиранията на български автори в трите разглеждани бази данни и какви са те, проведохме търсене и съпоставихме получените резултати. Използвахме стандартните инструменти за научно цитиране: общ брой на включените публикации във всяка от базите, общ брой на цитираните публикации, H-индекс. Тъй като Scopus включва публикации от 1996 г. насам, а WoS дава обобщени данни до 2011 г. вкл., ограничихме търсенето в този хронологичен период за трите бази. Ограничихме търсенето и по страна (България), като от резултатите избрахме български автори от български научни институти, със самостоятелни публикации или в съавторство. Трудността в случая произтича от доста различната класификация на научните области, които базите са разработили и прилагат, затова и всеки получен резултат не бива да се приема безрезервно.

Профилът на България за периода 1996–2011 г. според SCImago показва следните резултати: брой включени документи 40 849, брой цитирани документа 40 059, брой цитирания 283 100. Средно цитиране на документ – 6,93, H-index=129.

Таблица 2 представя броя на документите по научни области и години.

■ Таблица 2

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Agricultural and Biological Sciences	128	176	150	149	163	139	142	153	146	200	183	202	259	333	232	220
Arts and Humanities	3	2	3	10	7	13	6	4	9	4	16	8	16	9	17	28
Biochemistry, Genetics and Molecular Biology	292	284	280	275	273	247	285	318	266	381	333	364	335	367	268	315
Business, Management and Accounting	2	8	3	11	27	24	31	41	19	32	7	12	19	23	42	11
Chemical Engineering	140	118	158	146	141	119	148	146	156	142	165	160	142	158	138	156
Chemistry	292	316	287	274	315	244	263	309	317	319	399	431	445	384	369	411
Computer Science	46	61	60	44	37	57	32	88	80	108	119	151	128	113	151	140
Decision Sciences	12	14	21	11	6	9	5	10	5	11	8	10	10	10	11	13

⁹ **Citation** analysis across disciplines. the Impact of different data sources and citation metrics [онлайн]. [прегледан 16.03.2013]. http://www.harzing.com/data_metrics_comparison.htm

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Dentistry	-	2	-	1	1	1	1	-	-	-	2	1	-	1	2	1
Earth and Planetary Sciences	97	75	75	86	58	84	101	97	117	123	139	139	130	147	126	152
Economics, Econometrics and Finance	4	3	4	3	4	6	7	8	1	3	9	14	6	9	14	9
Energy	16	19	16	22	16	15	13	29	15	37	48	29	38	43	30	42
Engineering	157	152	152	202	130	191	159	289	255	256	216	224	240	250	216	213
Environmental Science	78	53	65	70	51	53	58	81	67	85	81	96	109	107	111	118
Health Professions	3	2	1	4	5	12	3	4	7	7	3	6	6	10	9	6
Immunology and Microbiology	60	52	65	54	48	55	72	77	75	84	74	84	115	87	80	71
Materials Science	255	255	267	240	257	207	266	246	291	368	229	392	245	368	286	227
Mathematics	144	149	167	155	130	143	114	173	158	204	189	244	215	216	268	231
Medicine	483	418	370	353	339	377	313	382	423	439	387	426	466	510	463	397
Multidisciplinary	3	1	1	4	2	2	2	7	5	1	7	213	212	208	228	214
Neuroscience	30	26	29	20	22	22	20	14	10	24	51	33	30	27	49	30
Nursing	1	5	-	-	1	-	1	3	3	-	1	-	4	3	3	4
Pharmacology, Toxicology and Pharmaceuticals	60	76	69	88	82	55	80	77	57	104	109	84	77	69	70	63
Physics and Astronomy	320	377	297	345	315	296	231	289	368	511	488	737	486	641	742	550
Psychology	13	6	4	4	12	-	2	11	5	7	8	5	7	9	7	9
Social Sciences	18	10	22	10	7	10	13	15	18	12	49	68	46	73	66	86
Veterinary	19	16	24	11	12	13	14	15	16	20	27	16	87	60	72	67

Профилът на България във WoS за периода 1996–2011 г. включително показва следните резултати: общ брой на документите – 28 927; общ брой на цитиранията – 221 218; средно цитиране на документ – 7,65; % цитирани документи – 73,00. Таблица 3 представя първите 20 отрасли с най-голям брой цитирания.

■ Таблица 3

Rank	Subject Area	Times Cited	Web of Science Documents	Average Cites per Document	h-index	Journal Actual/ Expected Citations	Category Actual/ Expected Citations	Average Percentile
1	CHEMISTRY, PHYSICAL	57,433	4,553	12.61	78	0.92	0.80	54.97

Rank	Subject Area	Times Cited	Web of Science Documents	Average Cites per Document	h-index	Journal Actual/ Expected Citations	Category Actual/ Expected Citations	Average Percentile
2	MATERIALS SCIENCE, MULTIDISCIPLINARY	33,625	4,192	8.02	60	0.87	0.73	59.11
3	BIOCHEMISTRY & MOLECULAR BIOLOGY	30,063	3,137	9.58	62	0.76	0.35	70.09
4	PHYSICS, MULTIDISCIPLINARY	26,383	2,180	12.10	64	0.99	0.86	54.42
5	PHYSICS, CONDENSED MATTER	22,149	2,665	8.31	55	0.79	0.65	59.19
6	PHYSICS, APPLIED	21,964	4,030	5.45	47	0.80	0.59	63.05
7	CHEMISTRY, MULTIDISCIPLINARY	17,846	2,547	7.01	52	0.82	0.51	66.97
8	PHYSICS, PARTICLES & FIELDS	17,667	1,193	14.81	54	1.56	1.37	52.21
9	OPTICS	17,378	2,442	7.12	47	1.11	0.91	60.15
10	POLYMER SCIENCE	14,962	1,696	8.82	43	0.78	0.64	59.68
11	CHEMISTRY, ANALYTICAL	14,344	1,720	8.34	43	0.74	0.55	62.15
12	PHYSICS, ATOMIC, MOLECULAR & CHEMICAL	13,547	1,184	11.44	46	0.92	0.82	50.84
13	PHYSICS, NUCLEAR	13,395	1,099	12.19	43	1.38	1.28	52.16
14	ASTRONOMY & ASTROPHYSICS	13,252	1,491	8.89	48	0.88	0.56	66.12
15	ENGINEERING, CHEMICAL	13,224	1,379	9.59	45	1.03	0.97	49.86

Rank	Subject Area	Times Cited	Web of Science Documents	Average Cites per Document	h-index	Journal Actual/ Expected Citations	Category Actual/ Expected Citations	Average Percentile
16	PHARMACOLOGY & PHARMACY	13,119	1,998	6.57	43	0.88	0.43	69.60
17	PLANT SCIENCES	12,113	1,601	7.57	40	1.01	0.55	67.06
18	BIOPHYSICS	11,377	1,007	11.30	44	0.78	0.48	65.86
19	ELECTROCHEMISTRY	11,211	991	11.31	44	0.85	0.85	50.37
20	NEUROSCIENCES	10,324	1,191	8.67	46	0.84	0.53	63.21

В областта на *Библиотечните и информационни науки* показателите са: брой документи – 87; брой цитирания – 189; среден процент на цитиране на документ – 2,17; $h=6$. *Социология* – съответно 53, 79, 1,49, $h=5$; *История* – 545, 76, 0,14, $h=2$; *Бизнес и финанси* – 10, 391 3,90, $h=1$; *Бизнес* – 35, 72, 2,06, $h=4$; *Икономика* – 165, 293, 1,78, $h=9$; *Социални науки и интердисциплинарни изследвания* – съответно 44, 81, 1,84, $h=5$; *Хуманитаристика, интердисциплинарни изследвания* – 53, 9, 0,17, $h=1$.

Тъй като всяка от социалните и хуманитарни науки има отделни показатели, проверихме цитирането при една от тях. Избрахме *Социология* – тя фигурира в класификациите и на трите бази.

Най-напред открихме публикациите (самостоятелни или в колектив) от български автори, работещи в български научни институции в Scopus, проследихме броя на цитиранията им и Н-индекса и сравнихме резултатите на същите автори с получените от WoS и PorP. Броят на авторите с публикации е 23, от тях 9 не са цитирани и съответно нямат определен Н-индекс; един автор има посочени три цитирания, но те са преди 1995 г. и няма Н-индекс. Общият брой на цитираните документи е 240; 8 автори имат по едно или две цитирания, а най-големият брой цитирания на един автор са 59 (от 5 публикации). Седем автори имат индекс 1; четирима – с 2, един – с 3 и един – с 4.

Търсенето във WoS даде следните резултати: 86 публикации със 116 цитирания; 13 автора не са цитирани, двама имат по 1 цитиране. Най-големият брой цитирания на един автор е 71 (на 19 публикации). Четирима автори са с индекс 1, двама – с 2, един – с 3, един – с 4.

Търсенето на същите автори в PorP даде следните резултати: като цяло броят на публикациите и цитиранията е по-голям; в много от случаите цитиранията не са в пряка зависимост от броя на публикациите – има доста случаи на малък брой

публикации с голям брой цитирания. Н-индексът на почти всички автори е по-висок – обикновено с единица, но при няколко от авторите и с повече.

Съпоставихме резултатите от посочените по-горе измерители (брой документи от авторите, брой цитирания, Н-индекс) и по *Медицина*, като избрахме 10 имена на медици, за които са подготвяни справки в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Хронологичният обхват е същият (1996 г. досега), от резултатите са изключени самоцитиранията. Данните от WoS включват и вторичното цитиране на документите. За всеки автор търсенето е ограничено и по област на медицината, в която той работи. Резултатите от WoS и Scopus са доста различни: броят на документите от изследваните автори е близък и е в полза на WoS; броят на цитиранията и съответно Н-индекса винаги е по-голям във WoS, като при половината автори индексът е многократно по-висок. На практика тези резултати потвърждават изводите на повечето изследователи, че WoS е по-подходящ за точните и естествени науки.

Търсенето за същите автори и при същите изходни позиции в PubP показва, че броят на документите, на цитиранията и на Н-индекса е винаги по-нисък в сравнение с другите две бази.

Коментар на получените резултати

Макар да приложихме еднакви изходни измерители и хронологичен обхват в трите изследвани бази, броят на публикациите, цитиранията и Н-индекса е различен. Обяснението би трябвало според нас да търсим в следната посока:

- различна ресурсна база. Макар че и трите бази са със световен обхват, във WoS публикациите от САЩ превишават многократно тези от останалите страни. В Scopus преобладаващият брой публикации е от Европа, Латинска Америка и Азия. Google Scholar не обявяват пълния списък на публикациите, в които се търси (това не е и възможно);

- различен езиков обхват – в трите бази преобладават документите на английски език, но в Scopus и Google Scholar броят на документите на други езици е по-голям;

- различен хронологичен обхват;

- различна класификация на научните области.

Как най-ефективно да използваме разглежданите бази?

Направените експерименти, както и опитът ни при изработването на справки за научно цитиране, показват, че в областта на точните науки WoS дава по-голям брой цитирания. За социалните и хуманитарни науки Scopus е по-подходящата база данни. Google Scholar е препоръчително да използваме като допълнение към горните две с оглед на ресурсната база, която използва и която коментирахме по-горе. Тъй като получените резултати не са еднозначни и измерителите за цитиране варират, с оглед на пълнотата на справките е добре да работим и с трите бази за цитирания. С оглед на цитирането на научни документи, предварително оценени по критерии, възприети и посочени в съответните бази данни, по-достоверна информация дават Web of Science и Scopus. Затова при изготвянето на справки за научно цитиране е добре да се съобразяваме с посочените особености.

ИНФОРМАЦИОНЕН ОДИТ В БИБЛИОТЕКАТА ЗА ОЦЕНКА И ПОДОБРЯВАНЕ НА ИНФОРМАЦИОННОТО ОСИГУРЯВАНЕ НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ

ЕЛИЦА ЛОЗАНОВА-БЕЛЧЕВА

Информационен одит – дефиниция

В разработките и изследванията по темата на информационния одит присъстват различни формулировки, които разкриват характеристиките на този процес и няма общоприето дефиниране на понятието.

Едно от най-често цитираните определения, използвано сред авторите, занимаващи се с проблематиката на информационния мениджмънт (П. Гибсън¹, С. Хенцел², Х. Бота³ и др.) представя информационния одит като „систематично изследване на ползването на информация, ресурси и информационни потоци за проверка, отнасяща се и до двете страни – и хората (човешкия ресурс), и съществуващите документи, с цел да се установи степента, в която те допринасят за постигането на целите на организацията“⁴.

Понятието „информационен одит“ се появява за първи път в литературата през 1975 г. в статията на Р. Х. Райли „Информационният одит“⁵, където се споменава във връзка с преценката за важността на даден информационен ресурс и се допълва с някои относителни фактори, които трябва да се вземат под внимание и изискват допълнителни разходи – време, пространство, техническо оборудване, човешки ресурси и др.

Сред първите автори, които разсъждават върху възможностите на информационния одит, като средство за подпомагане дейността на информационния мениджър, се открояват А. В. Куин⁶, Д. Р. Уорлок⁷, П. Д. Рейнолдс⁸, Х. Л. Хендерсън⁹,

¹ Gibson, P. Information audits: can you afford not to. – В: *Library manager*, 1996, 17, с. 12.

² Henczel, Susan. The information audit as a first step towards effective knowledge management: an opportunity for the special librarian. – В: *INSPEL*, 2000, 34(3/4), с. 215.

³ Botha, H. The information audit – an overview. – В: Botha, H. The information audit. principles and guidelines. master dissertation [онлайн]. Pretoria: University of Pretoria, 2000, с. 47. [прегледан 7.04.2013]. <http://upetd.up.ac.za/thesis/available/etd-04142008-150136/unrestricted/04chapter4.pdf>

⁴ ASLIB – The Association for Information Management in UK.

⁵ Riley, Robert H. The information audit. – В: *Bulletin Of The American Society For Information Science*, 1975, 2 (5), с. 24–25.

⁶ Quinn, A.V. The Information audit: a new tool for the information manager. – В: *Information manager*, 1979, 1 (4), с. 18–19.

⁷ Worlock, D. Implementing the information audit. – В: *Aslib Proceedings*, 1987, 39(9), с. 255–260.

⁸ Reynolds, P. D. Management information audit. – В: *Accountants Magazine*, 1980, 84(884), с. 66–69.

⁹ Henderson, H. L. Cost effective information provision and the role for the information audit. – В: *Information Management*, 1980, 1(4), с. 7–9.

Р. Л. Баркър¹⁰, С. Ф. Бърк и Ф. Хортън¹¹. Техните материали се появяват в научното пространство в края на 70-те и началото на 90-те години на XX в. В този период информационният одит не присъства толкова активно в изследователското поле на информационната наука, колкото през следващото десетилетие и тогава все още не се откроява с пълните си възможности в подпомагането на информационния мениджмънт на организацията.

По своята същност информационният одит се състои не само в откриването на информационните ресурси и услуги, от които потребителите имат необходимост за изпълнението на своите професионални ангажименти, но как в действителност тези информационни ресурси и услуги се ползват¹². Той дава възможност да се идентифицират („картографира“¹³) информационните потоци вътре в организацията и между организацията и външната среда. По този начин се набелязват съществуващите формални и неформални комуникационни канали, които се използват за трансфер на информация, а също така да се открият недостатъците в този процес¹³.

Основната цел на информационния одит е да проучи информационните потребности на потребителите и как те могат да се удовлетворят от информационните звена (служби) в организацията. Важно е да се спомене, че той е различен от оценката на информационните потребности (това е един от елементите на процеса информационен одит). Информационния одит не се изразява само в опис (инвентаризация) на наличната компютърна и комуникационна техника и не бива да се разглежда като форма на индустриален шпионаж¹⁴.

Какво представлява и за какво служи „информационният одит“

Терминът „одит“ произлиза от лат. дума audio, която в превод означава „слушам“, „чувам“, но и „одобрявам“, „съгласявам се“. Асоциативно, това понятие се свързва с провеждане на независима оценка за финансовата и счетоводна дейност на стопанските организации, т.е. с „финансов одит“. Смесовата натовареност на думата от гледна точка на практическата приложимост предполага извършване на проверка, ревизия, оценка, преброяване и анализ на определена дейност в дадена организация.

Провеждането на одит е възприета техника в мениджмънта. В икономическия и публичния сектор се срещат различни разновидности на одитинга като: финансов одит, технически одит, комуникационен одит, одит на човешките ресурси, вътрешен одит в публичния сектор и др.

В контекста на информационните системи, провеждането на одита има за цел: – идентифициране на информационните потребности на организацията и добавя ниво на стратегическа важност на тези потребности;

¹⁰ Barker, R. L. Information audits: designing a methodology with reference to the R&D division of a pharmaceutical company. Department of Information Studies, Occasional Publications Series No 8. Sheffield: University of Sheffield, 1990, с. 5–34.

¹¹ Burk, C. F., Horton, F. W. InfoMap: a complete guide to discovering corporate information resources. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1988.

¹² Henczel, Susan. The information audit..., с. 214.

¹³ Пак там, с. 215.

¹⁴ Botha, H., Boon, J. A. The Information audit. principles and guidelines. – B: Libri, 2003, 53(1), с. 23–24.

- идентифициране на ресурсите и услугите, предоставяни към момента за удовлетворяване на тези потребности;
- съставяне на обща схема (карта) на информационните потоци вътре в организацията и между организацията и външната среда;
- анализиране на пропуските, дублиранията и неефективните решения и сфери на прекомерно осигуряване, което позволява да се набележат областите, изискващи промени¹⁵.

Информационният одит „проверява“ и „преброява“ информационните ресурси на организацията, но по-важното е, че прави оценка и анализ как те се използват, от кого и с каква цел и още повече, каква е тяхната критична роля за успешното изпълнение на определени задачи. Важен елемент от процеса „информационен одит“ е и идентифицирането и маркирането на информационните потоци във и извън организацията (съставянето на „карта“).

Методология за извършване на информационен одит

Анализът на прегледаните източници показва, че както повечето новаторски подходи (макар че информационният одит има повече от 30-годишна история и практика), така и тук няма единна общоприета или стандартизирана методология за провеждане на този процес. Обективно погледнато този факт има логично обяснение и то е свързано с характеристиките и особеностите на различните организации и динамиката на протичащите процеси в тях, както и специфичните информационни ресурси, които използват те.

Ще разгледаме някои от изследователите, анализиращи информационния одит и разработените от тях методологии.

Бърк и Хортън¹⁶ първи предлагат детайлна методология за извършване на информационен одит, която се налага и като една от водещите и предпочитани техники, често цитирани и анализирани в тази област. Методологията на Бърк и Хортън включва четири етапа:

- **проучване** – информационните ресурси на организацията се проучват на базата на проведени интервюта и анкети сред персонала;
- **себестойност** – идентифицираните информационни ресурси се измерват чрез отчитане на разходите и полезността;
- **анализ** – ресурсите на корпоративно ниво се идентифицират чрез съставяне на обща схема (карта) на индивидуалните информационни ресурси в структурата, функциите и управлението на организацията;
- **синтезиране** – информационните ресурси на организацията се разглеждат заедно с техните силни и слаби страни съобразно целите на организацията.

Елизабет (Лиз) Орна, която изследва обстойно различни аспекти на информационната политика, информационните стратегии и дейността на информационните специалисти, предлага десетстепенен модел за извършване на информационен одит¹⁷, като добавя подготвителни етапи и етапи, след приключване на одита:

¹⁵ Henczel, Susan. The information audit..., с. 215–216.

¹⁶ Buchanan, S., Gibb, F. The information audit: methodology selection. – B: *International journal of information management*, 2008, 28(1), с. 3–4.

¹⁷ Пак там, с. 4.

- **анализиране** на информация за последствията върху ключовите бизнес цели – провеждане на предварителен преглед на високо равнище, за да се потвърдят стратегическите и оперативни насоки;

- **осигуряване** на подкрепа и ресурси от страна на ръководството – получаване на подкрепа и ангажираност от ръководните кадри за провеждане на одита;

- **получаване** на подкрепа от служителите в организацията;

- **планиране** на одита – проектно планиране, подбор на екип, технология;

- **проучване** (идентифициране) на: информационните ресурси и информационните потоци, включително високите нива на разходи и оценка на полезността;

- **анализиране** на изводите от направеното проучване – сравняване на текущото състояние и очакваното състояние;

- **представяне** на резултатите от проведения одит;

- **извършване** на промени – създаване на информационна политика и реализиране на препоръките от одита;

- **мониторинг** – измерване на резултатите от направените промени;

- **повтаряне на процеса** – въвеждане на информационния одит като повтаряща се практика.

Бюханън и Гибб предлагат нов модел¹⁸, макар че имат същия подход, както Е. Орна, но извеждат само пет основни етапа на информационния одит:

- **промотиране (реклама)** – популяризиране на ползите от провеждания одит с цел постигане на по-голямо съдействие от страна на служителите в организацията и тяхното предварително проучване;

- **идентифициране** – стратегически анализ от горе надолу за идентифициране на информационните ресурси и информационните потоци;

- **анализиране** – анализ и оценка на набелязаните информационни ресурси и формулиране на план за действие;

- **отчет** – анализиране на отношението разходи/стойност (ползност) на информационните ресурси;

- **синтез** – докладване на резултатите от одита и разработване на информационна стратегия на организацията.

Забелязва се, че и в трите методологии има общи елементи, а основните разлики са в подготвителните етапи на информационния одит и в подхода на провеждане на процеса – като при Бърк и Хортън се следва логиката от частното към общото, а при останалите – от общото към частното.

Извършване на информационен одит в библиотеката

От всичко казано дотук стана ясно, че под информационен одит най-общо се разбира периодично и систематично оценяване на информационните ресурси, информационните потоци и ползваемостта на информацията, както и тяхното управление. Крайната цел е подобряване на работата в организацията, подобряване на информационното осигуряване и набелязване на слабостите и недостатъците.

¹⁸ Buchanan, S., Gibb, F. The information audit..., с. 4.

Ако разглеждаме библиотеката като организация и приложим методите на информационния одит, ползите ще бъдат значими и за потребителите, и за самата библиотека и ще доведат до:

- редуциране на бюджета чрез оптимизиране на разходите за информационни ресурси;
- запознаване на служителите и на потребителите с информационните продукти и услуги на библиотеката;
- промяна в политиката на комплектуване на библиотеката в посока по-пълноценно удовлетворяване на информационните потребности на читателите;
- открояване на предпочитаните от потребителите информационни ресурси и др.

Независимо че извършването на информационен одит е сложен процес, изискващ комплексни и задълбочени познания в областта на информационния мениджмънт и информационните системи, някои от техниките биха могли да се приложат от библиотечно-информационните специалисти за оценка и подобряване на информационното обслужване в библиотеката.

Като препоръчителна методология в този случай бихме посочили модела на Хенцел¹⁹. Сюзън Хенцел работи в сектора на специалните библиотеки и е експерт в информационния мениджмънт и информационния одит. В нейните публикации по темата, и конкретно в книгата „Информационният одит: Практическо ръководство“ от 2001 г.²⁰, тя се занимава с различни аспекти на информационния одит, които намират отражение в предложената от Хенцел методология, състояща се от седем основни етапа (Фиг. 1).

Според Хенцел, първият етап – планиране, е много важен и от него зависи успеха или провала на всеки един проект, а в този случай – на одита. Като подетапи са изведени следните:

- проучване на организацията и определяне на ясни цели;
- определяне на цел и ресурси;
- избор на методология;
- разработване на комуникационна стратегия;
- осигуряване на подкрепа от ръководството.

Вторият етап е събирането на данни. През този етап се провеждат интервюта, анкетни карти, попълват се въпросници, провеждат се проучвания на нагласите на различни фокус-групи. Този етап е важен за формиране на обща картина на удовлетвореността от информационните продукти и услуги на организацията.

Третият етап е свързан с анализ на проведеното проучване и събраните данни. На този етап много ясно се открояват проблемните области. Тук се включва и създаването на обобщена схема на информационните потоци.

Четвъртият етап е насочен към оценка на получените резултати от проучването и набелязване на предизвикателствата пред организацията.

Петият етап е свързан с оповестяване на препоръките от проведения одит. Комуникационната стратегия е важен елемент не само от този, но и от всички етапи.

¹⁹ Henczel, Susan. The information audit..., с. 216–224.

²⁰ Henczel, Susan. The information audit. a practical guide. London: K.G. Saur, 2001.

Тя трябва ясно да подчертава необходимостта от провеждането на този процес и изводите, които се открояват на всеки етап.

■ Фигура 1

Седмостепенен модел на информационния одит на Сюзън Хенцел²¹

Последният, същинският етап обхваща прилагането на препоръките и извършване на промени за подобряване на текущото състояние.

Седмият етап от методологията на Хенцел всъщност посочва необходимостта от регулярно извършване на информационен одит. Първоначалният одит е само база за последващи проучвания и за изграждане на информационен масив с данни за организацията, за външната среда (потребителите), за информационните ресурси.

Прилагането на тази методология в библиотечната практика ще доведе до идентифициране на информационните потребности на потребителите и релевантността на наличните информационни ресурси към тях и ще подпомогне мениджърските решения по отношение на информационното осигуряване. Много

²¹ Henczel, Susan. The information audit..., с. 217.

важно е да се осъзнае, че в резултат от информационния одит ще се открият недостатъците и проблемните области. Провеждането на този процес ще допринесе не само за оптимизиране на вътрешните информационни процеси, но безспорно ще подобри имиджа на библиотеката и информационното обслужване.

Литература

- Barker**, R. L. Information audits: designing a methodology with reference to the R&D division of a pharmaceutical company. Department of Information Studies, Occasional Publications Series № 8. Sheffield: University of Sheffield, 1990, с. 5–34.
- Botha**, H. The information audit – an overview. – B: *Botha, H. The information audit. principles and guidelines*. master dissertation [онлайн]. Pretoria: University of Pretoria, 2000, с. 46–67. [прегледан 7.04.2013]. <http://upetd.up.ac.za/thesis/available/etd-04142008-150136/unrestricted/04chapter4.pdf>
- Botha**, H., Boon, J. A. The information audit. principles and guidelines. – B: *Libri*, 2003, 53(1), с. 23–38.
- Buchanan**, S., Gibb, F. The information audit: methodology selection. – B: *International Journal of Information Management*, 2008, 28(1), с. 3–11.
- Buchanan**, S., Gibb, F. The information audit: role and scope. – B: *International Journal of Information Management*, 2007, 27(3), с. 159–172.
- Buchanan**, S., Gibb, F. The information audit: theory versus practice. – B: *International Journal of Information Management*, 2008, 28(3), с. 150–160.
- Burk**, C. F., Horton, F. W. InfoMap: a complete guide to discovering corporate information resources. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1988.
- Gibson**, P. Information audits: can you afford not to. – B: *Library manager*, 1996, 17, с. 12–13.
- Henczel**, S. The information audit. a practical guide. London: K.G. Saur, 2001.
- Henczel**, Susan. The information audit as a first step towards effective knowledge management: an opportunity for the special librarian. – B: *INSPEL*, 2000, 34(3/4), с. 210–226.
- Henderson**, H. L. Cost effective information provision and the role for the information audit. – B: *Information Management*, 1980, 1(4), с. 7–9.
- Hibberd**, B. J. & Evatt, A. Mapping information flows: A practical guide. – B: *The Information Management Journal*, 2004, 38(1), с. 58–64.
- Orna**, L. Collaboration between library and information science and information design disciplines. On what? Why? Potential benefits? – B: *Information Research* [онлайн]. 2007, 12(4), с. 1–32. <http://InformationR.net/ir/12-4/colis/colis02.html>
- Quinn**, A. V. The Information audit: a new tool for the information manager. – B: *Information manager*, 1979, 1 (4), с. 18–19.
- Raliphada**, L., Botha, D. Testing the viability of Henczel's information audit methodology in practice. – B: *South African Journal of Libraries & Information Science* [serial online], december 2006, 72(3), с. 242–250.
- Reynolds**, P. D. Management information audit. – B: *Accountants Magazine*, 1980, 84(884), с. 66–69.
- Worlock**, D. Implementing the information audit. – B: *Aslib Proceedings*, September 1987, 39(9), с. 255–260.
- Ламбрев**, И. Одит на информационните системи – обхват, стандарти, добри практики. – B: *CIO* [онлайн], 2006, № 4. [прегледан 1.04.2013]. http://cio.bg/912_odit_na_informacionnite_sistemi_obhvat_standarti_dobri_praktiki

МОДЕРНАТА ОБЩЕСТВЕНА БИБЛИОТЕКА – СЪЗДАТЕЛ И ПОСРЕДНИК В РАЗПРОСТРАНЕНИЕТО НА МЕСТНИ ЕЛЕКТРОННИ РЕСУРСИ

ЦВЕТАНКА ПАНЧЕВА

Като образователни, информационни и културни институти с местно значение регионалните библиотеки непрекъснато усъвършенстват краеведската си дейност, динамично трансформирайки я в крак с новите технологии. Както и друг път сме отбелязвали¹, библиотеките се стремят да променят информационната си платформа и да разширяват потребителския си обхват, като предлагат нови ресурси и услуги, но едновременно с това запазват утвърдените принципи за постъпателно и целенасочено изграждане на фундаментални краеведски библиографски (а в последно време и пълнотекстови) ресурси, които позволяват осъществяването на разнообразни по тематика и хронологични граници научни изследвания, а също образователни и културно-популяризаторски прояви.

Общата информационна среда, в която вписват дейността си регионалните и големите общински читалищни библиотеки, влияе все по-осезателно върху степента на развитие на отделните ѝ компоненти, върху изпъкването на нови функции и задачи, включително в областта на краезнанието. Например вече никого не учудва фактът, че освен създател на нови информационни източници и услуги модерната обществена библиотека все по-настъпателно поема ролята на информационен посредник за местни ресурси, създавани от други институции. Тя се включва все по-активно и в кооперирани проекти и инициативи за споделено изграждане на информационни ресурси. Затова имаме всички основания да разглеждаме съвременните проявления на краеведската ѝ дейност в следните направления:

- изграждане на собствени електронни ресурси с местно съдържание;
- участие в регионални/национални/сводни електронни каталози и в дигитални библиотеки и портали;
- изпълняване функциите на посредник между потребителя и създаваната от други институции местна информация.

Библиотеката като създател на собствени електронни ресурси с местно съдържание

Библиографска информация

Създаването и организирането на електронни ресурси, обслужващи краезнанието, предполага наличието на:

¹ **Панчева**, Цветанка. Дигитализацията на краеведски документи – възможности за опазване и достъп до книжовното наследство в региона. – В: *Библиотека*, 2010, № 5, с. 115–121.

- специализирани библиографски бази данни „Краезнание“ и отразяване на сведенията за други видове документи с краеведска насоченост в електронния каталог на библиотеката;

- фактографска, биографична и снимкова информация за лица и събития, свързани с културата, историята, образованието и др., която се предоставя за широко ползване чрез уебстраницата на библиотеката;

- краеведска електронна библиография, достъпна чрез уебстраницата на библиотеката;

- дигитални копия на ценни, редки или най-често търсени краеведски документи (местни периодични издания; старопечатни книги, отпечатани в региона; официални и служебни издания с местно съдържание; портрети и снимки; пощенски картички; графични произведения и др.), за да се осигури широк достъп на потребителите до тях.

Електронната краеведска библиографска информация се изгражда в продължение на над двадесет години във всички регионални библиотеки чрез създаването и текущото попълване на автоматизирана база данни „Краезнание“. В нея се включва аналитична информация за части от книги и статии от местни и национални периодични (продължаващи) издания, отнасящи се по своето съдържание до разнообразни теми, проблеми и личности, свързани с конкретни селища или с областта като цяло. Библиографските сведения в базата данни кумулират голяма по обем информация от няколко десетки хиляди библиографски описания и представляват съществена част от информационния потенциал за всяка регионална библиотека.

Проведеното *в началото на април 2013 г.* наблюдение върху достъпа в интернет до местните информационни ресурси във всички регионални и по-големите общински (градски) и читалищни библиотеки показва следните резултати:

1. Библиографската информация от база данни „Краезнание“ е достъпна в интернет чрез електронния каталог на 17 регионални библиотеки, което представлява около 63% от общия им брой. Останалите регионални библиотеки предлагат само локален достъп до база данни „Краезнание“.

2. От изследваните 50 по-големи общински и читалищни библиотеки в страната (основно клиенти на фирмите Софтлиб и ПС ТМ и според сведения за електронните им каталози от уебстраниците им) библиографската информация от база данни „Краезнание“ е достъпна в интернет само за 8 библиотеки, като най-подробно тя е отразена в каталозите на: Библиотека „Родина“ – Стара Загора, Градската библиотека „Пеньо Пенев“ – Димитровград, Градската библиотека – Карлово, Читалище „Развитие“ – Пещера, Общинската библиотека „Паисий Хилендарски“ – Самоков, Читалищна библиотека „Зора“ – Сливен. Тук не претендираме за пълнота на получената информация, защото в хода на проучването част от посочените електронни адреси бяха недостъпни за ползване. Въз основа обаче на дългогодишните ни наблюдения върху краеведската дейност на по-големите общински библиотеки можем уверено да твърдим, че те успешно предлагат значителна по обем електронна краеведска информация на своите потребители, но това става предимно в локален режим на ползване – в рамките на самата библиотека.

3. Важна – с оглед на краеведските изследвания, е също информацията за местния печат, т.е. за книгите и периодичните издания, излизали на територията на дадения регион. Тя може да бъде намерена в общия електронен каталог на библиотеката – в частта му за книгите или за периодичните издания. Проучването показва, че библиографски сведения за местните книги са достъпни в интернет чрез каталозите на 22 регионални библиотеки (81%). Регионалните библиотеки в Добрич, Монтана и Силистра не предлагат достъп в интернет до своя каталог, а сайтовете на регионалните библиотеки във Видин и Стара Загора са временно недостъпни. Данни за местните периодични издания има в електронните каталози в интернет на 14 регионални библиотеки (52%).

4. Информация за други видове документи с краеведска насоченост има в каталозите на регионалните библиотеки в Търговище, Габрово и на Столична библиотека (нетрадиционни носители на информация); регионалните библиотеки във Велико Търново, Кюстендил и Шумен, както и НБИБ – Пловдив (старопечатни, редки и ценни издания, които носят особена „краеведска памет“ заради лицата, които са я притежавали, или са оставили бележки върху страниците ѝ, за дарителите и др.п.); регионалната библиотека в Русе (графични издания – конкурс Ex Libris); Столична библиотека и регионалната библиотека в Търговище (включени са към база данни „Краезнание“ и библиографските записи от краеведските библиографии „София и софиянци в българския предосвободителски периодичен печат“ и „Никола Симов-Куруто – знаменосец на Ботевата чета“) и др.

Освен библиографската информация на сайтовете на повече от половината от регионалните библиотеки присъства и разнообразна по своята форма, съдържание и обем фактографска, биографична и снимкова информация с краеведско съдържание. Като примери могат да бъдат посочени:

Фактографска информация

- календар на бележити дати и събития;
- информация за местните органи на управление: областта, общината, града; за селищата в региона;
- информация за културните институти в края;
- информация за средните и висшите учебни заведения в края;
- биографични речници за изявени дейци в края – литературни творци, художници, научни дейци; музикални дейци; танцови дейци; краеведи (РБ – Монтана; РБ – Русе – „Личностите на Русе“; Шуменски будители и др.);
- сведения за почетни граждани (РБ – Кюстендил; РБ – Пазарджик); РБ – Разград – „Кметове на Разград от Освобождението до днес“;
- летопис на библиотеката (РБ – Велико Търново; РБ – Враца и др.);
- данни за специфични в региона институции, природни забележителности, културни прояви (Сливенска епархия; Природен парк „Странджа“; фестивали в Сливен; литературни маршрути „Възрожденски писатели“ – Шумен; архитектурно наследство в Русе и др.);
- информация за исторически събития и исторически паметници (РБ – Сливен);
- сведения за общински награди и наградени личности (РБ – Разград);
- фактографски материали за празника на града (РБ – Разград).

Фотогалерия (Виртуална разходка из...)

- изгледи от селища – снимки и пощенски картички (Някогашният Добрич; Старият Видин; Русе и Русенският край; Бургас; Кюстендил и др.);
- снимки на лица, свързани с града и региона („В света на Дора Габе“);
- фоторазходка из библиотеката и др.

Мултимедия

- проект „Стара Варна“ – РБ – Варна.

Краеведска библиография

През последните няколко години се забелязва възвръщане на интереса към краеведската библиография. Направеното изследване показва, че към април 2013 г. на уебстраниците на 12 регионални библиотеки (44%) могат да се видят оригинални по своя замисъл, съдържание и дизайн библиографски указатели. Навлизането на новите информационни технологии в библиотеките естествено спомага за видима промяна на формата на библиографията, което оказва съществено влияние не само на нейното възприемане от потребителите, но най-вече на възможностите за достъп до съдържанието ѝ. Наблюдават се следните форми на краеведска библиография, разпространявани от библиотеките в интернет:

- електронен вариант на отпечатан краеведски указател;
- краеведска библиография, създадена само като електронно издание, но без справочен апарат, без пълни текстове и графични изображения и без възможност за осъществяване на бързи връзки между отделните ѝ части;
- мултимедийна краеведска библиография с бързи връзки между структурните части; между библиографското описание и: пълен текст на документа, интернет ресурси, графични изображения, музикално изпълнение и др.;
- краеведска библиография, интегрирана като база данни, представляваща съставна част от електронния каталог на библиотеката („Никола Симов-Куруто – знаменосец на Ботевата чета“ – РБ – Търговище“; „София и софиянци в българския предосвободженски периодичен печат“ – Столична библиотека).

Следва специално да се отбележи, че промяната на формата на краеведската библиография, предлагана на сайтовете на библиотеките в интернет, не влияе на установеното ѝ видово подразделение. Извършеното проучване показва, че най-много на брой са персоналиите (биобиблиографиите) за местни дейци, т.е. запазила се е тенденцията, характерна и за печатната краеведска библиография. От своя страна, краеведската персонална библиография може да бъде подразделена на:

- биобиблиография на местни автори – „Академик Иван Радев“ – РБ – Велико Търново; „Иван Карайотов“, „Петя Дубарова“ – РБ – Бургас; „Христо Йончев-Крискарец“ – ЧБ – Самоков; „Любомир Владков“ – РБ – Варна; „Жеко Попов“ – РБ – Кюстендил; „Живко Паскалев“ – РБ – Велико Търново; „Кирил Попгеоргиев“ – РБ – Кърджали; „Александър Арnaudов“, „Димитър Бояджиев“ – РБ – Пазарджик, „Веселин Тачев“ – РБ – Русе и др.;
- биобиблиография на лица, свързали определен период от живота си с даден край – „Николай Лилиев и Варна“ – РБ Варна;
- биобиблиография на знатни земяци – „Борис Георгиев di Varna“ – РБ – Варна; „Христо Фотев“ – РБ – Бургас; „Баба Тонка“, „Елиас Канети. Нобелистът от

Русчук“ – РБ – Русе; „Емануил Попдимитров“, „Георги Струмски“, „Екатерина Йосифова“ и др. – РБ – Кюстендил.

На второ място се нарежда краеведската тематична библиография, но тя вече не е така популярна, както беше преди. Единствените примери, които могат да се посочат от сайтовете на регионалните библиотеки са: „100 години туристическо дружество „Трапезица – 1902“ – РБ – В. Търново; „50 години Регионална библиотека „Никола Фурнаджиев“ – Пазарджик; „Зимни музикални вечери „Проф. Иван Спасов“ – в периодичния печат“ – Пазарджик; „100 години исторически музей – Пазарджик“; „50 години Регионална библиотека „Сава Доброплодни“ – Сливен.

Единични са и случаите на електронен вариант на библиографията на местния печат. Това са указателите „Периодичен печат. Стара Загора. 1882–1944. Своден библиографски указател“ – библиотека „Родина“ – Стара Загора; „Сливенски периодичен печат 1871–1944 г.“ – читалищна библиотека „Зора“ – Сливен; „Вестник „Янтра“ 1935–1937 – указател на съдържанието му“ – РБ – Велико Търново.

Важно е да се подчертае, че структурата на предлаганата в интернет краеведска библиография е в значителна степен съобразена със следните особености:

- с *традиционната методика* на библиографското издирване и резултатите от него – по видове документи (специфика на библиографското описание), хронологичен обхват, териториални граници, степен на авторска отговорност (автор, съставител, редактор, преводач, рецензент и т.н.);

- с *вида* на указателя (персоналия, тематична библиография, библиография на местния печат), който предопределя и особеностите на справочния апарат от показалци, допълнителните текстове и приложенията;

- с *особеностите на региона* (история, природни забележителности, акценти на съвременното развитие) и със специфичните професии и занимания на лицата (при биобиблиографиите/персоналиите);

- с *технологичните възможности на библиотеката* – да представи библиографията като текстови файл, мултимедия, самостоятелна база данни.

Внимателният „прочит“ на краеведските електронни библиографии ни дава основание обаче да формулираме и някои забелязани недостатъци и често повтарящи се грешки.

По методиката на библиографското издирване:

- не се прави пълно библиографско издирване, което задължително да включва изданията и базите данни на ТНБ и РНБ, а проучването се ограничава само до справочния апарат на собствената библиотека;

- не се преглеждат *de visu* всички открити документи, а се ползват готови библиографски описания от каталози, картотеки и БД. По тази причина анотациите към част от описанията не са точни, защото са взети, заедно със съответните описания, от други информационни източници;

- не се преглеждат *de visu* периодичните издания по темата за ретроспективен период, а се разчита на вече отразеното в библиографското описание от краеведската картотека;

- често не се познават и използват съществуващите библиографски указатели по същата или сходна тематика;

– невинаги съставителите са запознати добре с общата методика на издирване, характерна за съответния вид библиография – персоналия, тематична, на местния печат и т.н.

По библиографското описание:

– невинаги се прави отчетлива разлика между каталожно и библиографско описание;

– не във всички случаи елементите на описанието са съобразени с вида на библиографията – например в персоналната библиография няма нужда от всички елементи от ТНБ като ISBN, някои забележки от типа „офсет. изд.“, „резюмета“ и др. Трябва обаче да се разгърнат в пълнота други елементи като „съдържа“, „анотация“, да се прилагат, където е необходимо, сводни описания, препратки между свързани текстове и т.н. Често се копират направо описанията от ТНБ или електронния каталог на Националната библиотека, без да се редуцират излишните елементи на описанието;

– не се описват правилно съставни части от многотомни сборници от конференции, от многотомни издания, от серийни издания, а често аналитичните описания се заменят с описанията на източника, като в анотация се отбелязва наличието на аналитична част (очевидно това се прави, когато материалите не са гледани de visu);

– присъстват множество библиографски описания с непълни данни, дори за български издания, където издирването на липсващите данни е напълно възможно;

– има случаи на неразкрита или неотразена степен на авторска отговорност в персонална библиография: ред. , прев. и др., особено когато тя е споделена;

– не се разкрива съдържанието на поетични сборници и книги от лицето, за което е персоналията;

– липсват анотации в персоналията, в частта „За него“.

По структурата на указателя и избрания справочен апарат:

– невинаги вътрешната структура и видът на показалците са съобразени с особеностите на вида на библиографията – например предлага се хронологичен показалец в персонална библиография, която трябва да е хронологична по своята вътрешна подредба в съответните раздели;

– неправилно е направено азбучното подреждане на описанията (по малко име), когато името на лицето е в заглавието на публикацията;

– непълно са разкрити имената, липсват връзки между различни форми на името (инициали, псевдоними и др.) при отразяването му в именния показалец.

Независимо от забелязаните недостатъци считаме, че краеведската електронна библиография се утвърждава все по-осезателно на сайта на библиотеката като един динамично развиващ се информационен модел, който се стреми да съчетае в себе си библиографските елементи на представяне на краеведското съдържание с възможностите на мултимедийната платформа, предлагаща пълнотекстови електронни ресурси, графични изображения, музикални произведения².

² Панчева, Цветанка. Електронната библиография – идеи и постижения. – В: Библиотечни дискурси. юб. сб., посветен на 60-год. на А. Дипчикова. София, Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2006, с. 51–61.

Друг вид електронни краеведски ресурси, които регионалните библиотеки предлагат, са дигиталните копия. Дигитализацията на ценни, редки и често търсени краеведски документи е иновативна форма на създаване и разпространение на местно съдържание, която обществените библиотеки се опитват да развиват през последните няколко години и в която виждат големи перспективи. Този въпрос е важен за бъдещето на модерната обществена библиотека, но тук няма да бъде засяган, защото е разглеждан подробно в друга публикация³. Необходимо е обаче да се уточни, че през последните две години (след цитираната публикация) процесите се развиват динамично и могат да се посочат още няколко регионални библиотеки, които предприеха дигитализация на свои фондове и колекции. Например местни периодични издания дигитализират вече и РБ – Плевен, и Библиотека „Родина“ – Стара Загора; книги и официални издания – Библиотека „Родина“ – Стара Загора; фотографии и пощенски картички – РБ – Добрич и РБ – Хасково; графични произведения (конкурс ExLibris) – РБ – Русе; ръкописи – НБИБ – Пловдив. Подробни сведения относно процесите на дигитализацията могат да бъдат намерени в обобщенията⁴ и анализите на резултатите от изследване на ББИА за опазването и достъпа до книжовното наследство в библиотеките, според които местни ресурси дигитализират общо 12 регионални библиотеки, но не всичките от тях предлагат онлайн достъп до дигиталното си съдържание⁵.

Библиотеката като участник в регионални/национални електронни каталози и в дигитални библиотеки и портали

Съвременното развитие на обществените библиотеки, което е съобразено и с въвеждането на нови информационни технологии, предполага, от една страна, все по-голяма унификация на процесите по изграждането на информационните ресурси (електронни каталози и дигитални библиотеки), а от друга, създаване на възможности за по-широк достъп до тези ресурси. Не по-малко важен е и въпросът за осигуряване на финансиране на процеси и дейности в библиотеката, изискващи технологични иновации. Това са все съществени причини, които карат библиотеките да се сдружават, да създават консорциуми и други форми на библиотечна кооперация, да участват заедно в големи проекти, предлагащи по-добро финансиране на по-мощни дейности. Тук само ще маркираме работата по някои важни проекти и инициативи, засягащи модернизацията на краеведската дейност, които по наше мнение ще определят облика ѝ за години напред:

– *Обединен каталог на български периодични издания. Дигитална колекция до 1944 г. (РЕГИНА-ПИ) с участници: Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив, Столична библиотека, Регионална библиотека – Бургас и Регионална библиотека – Велико Търново*

³ **Панчева**, Цветанка. Дигитализацията на краеведски документи – възможности за опазване и достъп до книжовното наследство в региона. – В: *Библиотека*, 2010, № 5, с. 115–121.

⁴ **Книжовното** наследство в българските библиотеки. резултати от проучване на ББИА, 2011 г. София: ББИА, 2012. 20 с. (Ръкопис)

⁵ **Панчева**, Цветанка, Грашкина, Ваня. Дигитализацията на книжовното наследство в българските библиотеки в контекста на европейските насоки за развитие (Размисли по повод изследване на ББИА). – В: *Ани Гергова* – живот с книжовни пристрастия. сб. в чест на 75-год. ѝ. София, 2012, с. 501–516.

Това е важен проект с информационен потенциал, който може да се използва пълноценно от голяма част от професионалната ни общност. Записите са изградени по единен библиографски модел на основата на репертоара „Български периодичен печат 1844–1944“, но отразяват също наличностите и липсите в 4 големи библиотеки (две от които са получавали пълен депозитен екземпляр), поради което представляват ценен информационен източник в координирането на цялостната дейност по дигитализацията на българските периодични издания от този период. Към *април 2013* г. се предлагат на свободен достъп в интернет и дигиталните копия на 66 заглавия вестници и списания. Осъществена е унифицирана технология за сканиране, графична обработка и окомплектоване на дигиталните изображения. Софтуерът предполага търсене по множество признаци, характерни за издирването на местни периодични издания – местоиздаване, издателство, печатница, място на отпечатване, имена, за които става дума, тематика, географски понятия. Важни предимства на кооперираната форма на изграждане на електронния (с дигитални ресурси) каталог са: унифицирането на процесите, което позволява по-оптимално използване на квалифицирания персонал; максимално натоварване на сканиращата техника; избягване на дублирания при подбора на оригиналите за дигитализация; обединен (единен) достъп до информацията и дигиталните изображения.

– *Своден каталог на старопечатни, редки и ценни колекции с участници: Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив, Регионална библиотека – Велико Търново, Регионална библиотека – Кюстендил, Регионална библиотека – Търговище*

Сред описаните документи има и такива с краеведско съдържание или местоиздаване в съответния регион, като предлаганите признаци за търсене са съобразени с това. Към част от записите са прикачени дигитални изображения (по-често на заглавна страница, корица, автографи и по-рядко на пълните текстове на оригиналите). Създаденият своден каталог отразява ценни, редки и особено значими документи, както и обособени дарителски колекции, които открояват всяка една от библиотеките участнички. Тук също е приложена единна технология за изграждане на записите и за интегриране на дигиталните изображения към тях.

– *Сводни каталози COBISS.net и НАБИС*

Като най-нова тенденция в кооперираното изграждане на електронни ресурси с национален и международен обхват може да се отчете намерението на отделни регионални библиотеки да се включат в сводните каталози COBISS.net и НАБИС. Що се отнася до участието на регионални библиотеки в COBISS.net, то предвижда ретроконверсия на техните бази данни „Краезнание“ (за статии), както и на останалите функциониращи към момента на присъединяването им части от електронния каталог на съответната библиотека. Регионалните библиотеки, които се присъединяват към Националния каталог на академичните библиотеки в България, участват в него с данните за своите книги, периодични издания, карти и графични произведения, включително и на такива с местна тематика. Споделеното изграждане и ползване на ресурси в тези национални каталози е все още в начален период, за да оценяваме ефективността им от гледна точка на интересите на биб-

лиотеките участнички и особено от гледна точка на ползите за потребителите на подобна информация.

– Портал „Регионален агрегатор на цифровизирани културно-исторически обекти от Пловдив“ с участници: Народна библиотека „Иван Вазов“, Регионален исторически музей, Регионален археологически музей, Държавна галерия, Държавен архив

Това е регионална инициатива за коопериране на усилия и дейности на пловдивски културни институти за окрупняване, стандартизиране и представяне на достъп до дигитализирано регионално културно-историческо наследство от Пловдивския регион. Порталът работи като регионален агрегатор на дигитални културно-исторически документи и артефакти, свързани с Балканската война – според изискванията на Европеана. Осигурен е онлайн достъп до снимки, пощенски картички, книги, непубликувани документи, изобразително изкуство, паметници, оръжия, награди, облекло, лични вещи и др. Предстои да видим какво е бъдещето на тази регионална инициатива за популяризиране на местното културно наследство: ще се развива ли тя в тематично отношение и дали ще се агрегират дигиталните изображения в Европеана?

– Агрегиране на данни за краеведски колекции към портала Европеана

След като се утвърди като партньор в проекта *EuropeanaLocal* Регионална библиотека „П. Славейков“ – Варна, се ангажира с ролята на агрегатор на данни за дигиталните колекции на няколко български библиотеки: Библиотека „Родина“ – Стара Загора (агрегиране на метаданни за краеведски книги, официални издания и статии от местни списания и вестници); РБ – Добрич и РБ – Хасково (агрегиране на метаданни за краеведски снимки и пощенски картички); РБ – Русе (агрегиране на метаданни за екслибриси). По този начин се разшириха както обхватът на българските библиотеки, притежатели на дигитално съдържание в портала Европеана, така и разнообразието на представените от страната ни документи по вид и съдържание.

Чрез участието си в проекта *EuropeanaPhotography* Фондация НАБИС също се превърна в агрегатор на данни за регионално съдържание, съхранявано в библиотеките. Благодарение на това интересни снимки и портрети, свързани с регионални събития и исторически личности от колекциите на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив, РБ – Велико Търново, Националния исторически музей, Регионалния археологически музей – Пловдив, Музея на народните художествени занаяти и приложните изкуства – Троян, Държавна агенция „Архиви“ и други културни и образователни институции се агрегират към портала *Europeana*, за да представят най-ценното от фотографското наследство на България.

– Агрегиране на данни за ръкописи в проект EMBARK (*Enhance Manuscriptorium through Balkan Recovered Knowledge*) с участници: Институт за български език към БАН и Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив (от България), Националната библиотека на Чешката република и Националната библиотека на Сърбия

Чрез проекта Народната библиотека „Иван Вазов“ в Пловдив представя четири ценни писмени паметника от колекциите си в дигиталната библиотека Manuscriptorium.

Досегашните проекти, свързани с кооперирането на отделни дейности между библиотеките за подобряване на достъпа до собствените им електронни ресурси, имат положителен ефект, както върху модернизирването на самата дейност, така и върху професионалното развитие на персонала ѝ. Те влияят благоприятно върху стремежа на библиотечната колегия за повишаване на квалификацията ѝ, подобряват професионалното ѝ самочувствие. Подобни инициативи съдействат за увеличаване авторитета на съответната библиотека сред потребителите ѝ и сред обществеността в региона, подпомагат изграждането на по-трайни международни контакти и престиж, защото по-успешно я вписват в глобални информационни мрежи.

Библиотеката като посредник между потребителя и създаваната от други институции местна информация

Освен че създават и разпространяват собствени информационни ресурси с краеведска насоченост, регионалните библиотеки изпълняват и функциите на информационен посредник за местна информация, изградена и организирана от други институции в града и региона. Данните от проучването ни по този въпрос сочат, че 20 от регионалните библиотеки (74%) осъществяват в по-широки или в по-тесни граници подобна дейност. Насоките на информационното посредничество са твърде разнообразни в различните библиотеки, но най-често обхващат сайтове и портали в следните тематични области:

– *местни органи на управление* – Областна администрация; Общинска администрация; Окръжна прокуратура/Съдебна палата; Дирекции („Регионална служба по заетостта“; „Бюро по труда“; „Земеделие“ и др.); селища в региона;

– *културни институции* – Отдел „Култура и духовно развитие“; театри; музеи; галерии; музикални и танцови структури (Женски хор „Златна лира“; Ансамбъл „Мизия“); ТА „Държавен архив“; издателства; книжарници; творчески съюзи; културни центрове (Младежки културен център – Бургас), читалища; местни празници, конкурси и награди (Празници на духовите оркестри „Дико Илиев“ – Монтана; Литературна академия „Южна пролет“ – Хасково);

– *учебни заведения* – Регионален инспекторат по образованието; висши учебни заведения, училища;

– *неправителствени организации;*

– *медии;*

– *здравеопазване;*

– *социални дейности;*

– *природни и исторически забележителности, туристически обекти* (Природен парк „Врачански Балкан“; Резерват „Врачански карст“; Археологически резерват „Сборяново“; Национален парк „Странджа“);

– *бизнес информация;*

– *информационни центрове и портали* от общ характер (За град...; ... днес; „Новини от...“; Varna.start.bg; Север.bg; Смолян прес – новини от Родопите и др.);

– *полезна информация* (Справочник за... – например информация за НАП, летища, гари, автогари, БТК, НОИ, топлофикация и др.).

Тематичната насоченост на информационното посредничество на регионалната библиотека зависи от различни фактори:

– от наличието на сайтове, портали и търсачки, предлагащи местна информация по съответната тематика;

– от тематичните приоритети на библиотеката, от информираността на библиотекарите по отношение на съществуващите в различните тематични области местни информационни ресурси и от желанието им да насочват своите потребители към местна информация с подобно съдържание.

Данните от наблюдението върху този компонент на краеведската информационна дейност на регионалните библиотеки показва, че най-разнообразни в тематично отношение, а също и по брой връзки към външни информационни източници, са уебстраниците на регионалните библиотеки в Бургас, Варна, Враца, Габрово, Монтана, Перник, Разград, Хасково, Шумен. Известно подценяване на тази възможност за достъп до местни електронни ресурси установяваме в сайтовете на регионалните библиотеки в Пловдив и в Добрич, които предлагат връзка само към електронната информация на общината, а регионалните библиотеки в Благоевград, Плевен, Стара Загора, Пазарджик, Силистра и Ямбол очевидно напълно отхвърлят ролята на информационното посредничество.

Има различни посоки, в които могат да осмислят дейността си на краеведски информационен посредник и по-големите общински библиотеки, които имат изградени сайтове. Като примерен модел за това може да послужи уебстраницата на Библиотека „Родина“ – Стара Загора.

Как ще се развива занапред модерната обществена библиотека? Дали тя ще се възприема единствено като създател и/или като посредник в разпространението на местни електронни ресурси? Всяка библиотека ще решава сама за себе си, изхождайки от:

– функциите и задачите си и от произтичащите от тях приоритети;

– състоянието на краеведските ресурси, с които разполага;

– наличието на качествени електронни краеведски източници, разпространявани от други институции, които да предложи в услуга на собствените си потребители;

– технологичните си възможности.

А бъдещето ще покаже коя е най-печелившата позиция.

ЕЛЕКТРОННО ПУБЛИКУВАНЕ

МИЛЕНА МИЛАНОВА

Електронното публикуване има своята сравнително кратка, но динамична история, която оказва влияние върху издатели, разпространители, библиотеки, информационни и документационни центрове, потребители. Brown¹ определя три фази на развитие на електронното публикуване. Първата, обхваща периода до началото на 90-те години на XX в., през който издателите и библиотеките работят с големи печатни информационни системи. Електронните носители съществуват в този период, но доминантни са традиционните форми на публикуване и разпространение. От средата на 90-те години до началото на 2000 г. протича вторият период. Появяват се редица нови предизвикателства, свързани с правните аспекти на електронното публикуване, с появата на различни бизнес модели, с технологичните промени. Тази фаза се характеризира с неяснота и висока степен на динамика в процесите по развитие на електронното публикуване. Това е времето, в което се задават нови параметри на информационната индустрия. От началото на новото хилядолетие протича третият етап, който се отличава с широко разпространение на електронни публикации. Първоначално тяхното използване е предпочитано най-вече в средите на учени и изследователи, където бързината на публикуване е от изключителна важност. Впоследствие и най-вече под въздействие на сериозното разширяване на пазара на мобилни устройства, електронното публикуване се превръща в съществена част от издателската индустрия за масово потребление.

Една от основните цели на електронното публикуване е да бъде осигурен бърз и лесен достъп до информацията, съдържаща се в съответните публикации с помощта на опростени, сигурни и с разширени възможности средства за търсене. Информационните технологии позволяват в издателската продукция да навлизат нови, атрактивни форми за публикуване, които променят и допълват съдържанието на изданията с различни, интерактивни инструменти и оказват значително влияние върху читателските нагласи и очаквания. Като резултат от тези промени все по-широко навлиза и се използва понятието електронен ресурс, дори и когато се отнася за традиционни документи, представени в цифрова форма. Същевременно промените в издателската индустрия оказват директно влияние и върху информационните системи и услуги².

В процеса на адаптиране на изданията от традиционна, изцяло печатна форма към хибридна (печатна и цифрова форма) до изцяло електронна система за публикуване традиционният издателски модел среща постоянни предизвикателства. Особено отчетливи са тези процеси в научната комуникация. Дискутират се

¹ Brown, David J., Boulderstone, Richard. The Impact of Electronic Publishing. the Future for Publishers and Librarians. Muenchen, 2008. 355 с.

² Koganuramath, M. M., Jange, S., Angadi, M. Electronic publishing: an analytical study. – B: *Vision of future library and information systems* [онлайн]. Dr. S.S. Murthy Festschrift. New Delhi: Viva Books, 1999, с. 45–53. [прегледан 11.07.2012]. <http://eprints.rclis.org/bitstream/10760/4971/1/Electronic-publishing.PDF>

въпроси, свързани с легитимността на електронното публикуване и електронните списания, цената на електронните ресурси, разширеният достъп до материалите, което води до демократизиране на достъпа до информация. Търсят се отговори на въпроси за това дали изследователите ще възприемат електронното публикуване, как електронното публикуване ще повлияе на традиционното, как електронното публикуване ще повлияе на научните библиотеки³. Brown⁴ посочва различни причини за протичането на тези промени: технологични, социални, развитие на нови бизнес модели, промени в поведението на потребителите и др. Авторът определя електронното публикуване като „скрит процес в сърцевината на академичните и индустриални изследвания, на професионалните и научни социални комуникации, на съвместната работа между изследователски общности“.

Терминът „електронно публикуване“ се използва, отнасяйки го към онлайн или уеббазирани публикации. В процеса на развитие и утвърждаване на проблематиката терминът е използван преди всичко за описание на нови форми на публикуване, разпространение и поведение на потребителите, които са свързани с компютърно базирано производство на текст и интерактивни носители на информация. Първоначално авторите правят разлика между електронна продукция и доставяне на съдържание, като заключават, че това, което се нарича електронно публикуване, е всъщност традиционното публикуване (публикуване на хартия), създавано чрез модерни методи. Или издателите получават възможността да използват и прилагат процес, подпомогнат от компютри, чрез който намират, придобиват, форматират, съхраняват и осъвременяват съдържанието на информация с цел да я разпространяват за определена, подбрана аудитория⁵.

Електронното публикуване може да бъде представено като:

*ЕП = Електронна технология + компютърна технология + комуникационна технология + публикуване*⁶.

Понятието обхваща два основни аспекта: електронно или дигитално представяне чрез запамятаване в определена форма и нейното пренасяне, публикуване и предоставяне за ползване и достъп. Първият аспект се отнася до създаването на документи, съдържащи текст, графики, картини, таблици, уравнения и др. Самото предоставяне на достъп до електронни ресурси обхваща широк кръг от дейности, като осигуряване на достъп до публикациите, липса на времево ограничение на ползването чрез мрежата, наличие само на ограничения, свързани с икономически, правни, технически или организационни проблеми. Съществуването на ин-

³ Kling, Rob, McKim, Geoffrey. Scholarly Communication and the Continuum of Electronic Publishing. – B: *Journal of the American Society for Information Science*, 1999, v. 5.7, March 22, с. 2.

⁴ Brown, David J., Boulderstone, Richard. The Impact of Electronic Publishing. the Future for Publishers and Librarians. Muenchen, 2008, с. XV.

⁵ Цит. по: Shukla, Deepak, Jharotia, Kumar, Anil, Goel, Kumar, Harish. Impact of e-Publishing in Digital era. – B: *International Journal of Library and Information Science*, 2011, vol. 2, № 1, с. 2–3.

⁶ Koganuramath, M. M., Jange, S., Angadi, M. Electronic publishing: an analytical study. – B: *Vision of future library and information systems* [онлайн]. Dr. S.S. Murthy Festschrift. New Delhi: Viva Books, 1999, с. 45–53. [прегледан 11.07.2012]. <http://eprints.rclis.org/bitstream/10760/4971/1/Electronic-publishing.PDF>

формацията (документа или ресурса) в определена форма или медия дава възможност за постоянна промяна. В този смисъл съществен момент е проблемът за остаряването на тази форма или медия и оттам възниква възможността да се достигне до загуба на информация⁷.

В енциклопедия Grolier електронното публикуване е определено като „основен термин за компютърно базирана доставка на информация“⁸, а според дефиницията на ODLIS⁹ това е „публикация на книги, периодични ресурси, като електронни научни списания, електронни списания и др., библиографски бази от данни и други информационни ресурси в дигитален формат, обикновено на CD-ROM или онлайн чрез интернет, предназначено за вътрешни потребители, абонати и/или случайни потребители, с или без печатен еквивалент“. Уикипедия добавя към определението и изграждането на дигитални библиотеки и каталози¹⁰.

Уеб е най-бързо развиващата се медия за публикуване, като издателската индустрия е сравнително голяма част от електронния бизнес. В същото време мрежата предоставя възможност на всеки да бъде издател. Наблюдава се сериозно повлияване на издателската дейност от така нареченото самопубликуване (selfpublishing) и публикуване при поискване (publishing on demand POD)¹¹. Един от най-големите разпространители на електронни четци Amazon и на таблети Apple предоставят на своите потребители нова услуга за самопубликуване, която позволява директното предоставяне на електронните книги в базите от данни и тяхното продаване. За Kindle това е услугата Kindle Direct Publishing¹², а за Apple – iBooks Author¹³.

Електронната публикация е произведение в дигитална форма, предназначено за използване от широката публика по електронен път. Категориите електронни публикации са електронни научни списания и е-принт, електронни популярни списания и вестници, електронни книги, уебсайтове, блогове и др. Част от тях са създадени като онлайн версии на печатни издания, а други – в дигитална форма без традиционен еквивалент¹⁴.

Електронна публикация се определя от Kling и Geoffrey¹⁵ като „документ, създаден чрез електронна медия“. За тях основен елемент в това определение е начинът на създаване на публикацията. В този смисъл документите могат да бъдат ползвани, като бъдат отпечатани или пък четени чрез съответното устройство. Така всички документи, създадени с помощта на електронна, компютърна тех-

⁷ Roth-Steiner, Roland. E-Publishing im wissenschaftlichen Umfeld: Qualitätssicherung und Nutzungsszenarien. Masterarbeit. Duisburg, Essen, 2008, с. 27.

⁸ Masiclat, S. Electronic Publishing. – B: Grolier Multimedia Encyclopedia [онлайн]. [прегледан 24.08.2012]. <http://gme.grolier.com/article?assetid=0095415-0>

⁹ ODLIS [онлайн]. [прегледан 24.08.2012]. <http://www.abc-clio.com/ODLIS/searchODLIS.aspx>

¹⁰ Electronic publishing. – B: Wikipedia [онлайн]. [прегледан 24.08.2012]. http://en.wikipedia.org/wiki/Electronic_publishing

¹¹ Masiclat, S. Electronic Publishing. – B: Grolier Multimedia Encyclopedia [онлайн]. [прегледан 24.08.2012]. <http://gme.grolier.com/article?assetid=0095415-0>

¹² Kindle Direct Publishing [онлайн]. [прегледан 08.04.2013]. <https://kdp.amazon.com/self-publishing/signin?ie=UTF8&Id=AZKindleMakeM>

¹³ iBooks Author [онлайн]. [прегледан 08.04.2013]. <http://www.apple.com/ibooks-author/>

¹⁴ ODLIS [онлайн]. [прегледан 24.08.2012]. <http://www.abc-clio.com/ODLIS/searchODLIS.aspx>

¹⁵ Kling, Rob, McKim, Geoffrey. Scholarly Communication and the Continuum of Electronic Publishing. – B: *Journal of the American Society for Information Science*, 1999, v. 5.7, March 22, с. 3.

нология могат да бъдат наречени електронна публикация. (Това са уебстраници, блогове, електронна поща, постинги в социалните мрежи.)

Електронните публикации са изключително популярни в белетристиката, както и сред научите издания. Тяхното четене и ползване е много по-независимо от време, място, обем. Предполагат интерактивност и възможност за комуникация. Предлагат високо качество на изображенията. Развитието на технологиите ги прави все по-независими от устройствата за четене. Под формата на електронни издания могат да бъдат открити публикации на нови, съвременни още неутвърдили се автори, които традиционно трудно биват издавани от големите издателски компании. Редица изследователи смятат, че електронните книги имат потенциала да станат най-значимата промяна след изобретението на Гутенберг.

Ние сме свидетели и участници в бързата трансформация на издателската дейност. Промените имат дълбоко влияние върху всички участници в издателския процес. Издателите не са тези, които провокират промените. Феноменът електронна книга за известен период от време е пренебрегван от тях. В днешни дни те се опитват да обхванат настъпилите промени, което е изключително трудно, защото бизнес моделите, които прилагат, са създадени за печатната индустрия, за традиционната разпространителска мрежа. Тези модели търпят сериозни промени под въздействие развитието на технологиите за създаване и достъп до информация. Появяват се все повече дигитални устройства, като електронни четци, таблети, смартфони и множество приложения за тяхното използване. Навлизането на облачната компютърна технология, която позволява съхраняването, управлението и споделянето на огромно количество данни е също една от водещите причини за настъпващите промени в издателската индустрия. Всъщност развитието на хардуера е основната причина за развитието на електронното публикуване и индустрия, защото се нуждаем от устройства или приложения, за да четем електронната публикация.

Според проведени изследвания през 2010 г. сред основни издатели в САЩ, свързани с нагласите на пазара на електронни книги, се забелязва тенденция към налагане на цифровия формат на книгата, като се прогнозира през 2014 г. електронната книга да бъде доминиращият формат. Само година по-късно, през 2011, изследване на Digital Book World¹⁶, представя значително по-песимистични данни. Наблюдава се спад в процентите, свързани с четенето (66% през 2010 г. срещу 60% през 2011 г.), като издателите са песимистични по отношение бъдещето на своите компании. Само 28% от тях смятат, че ще имат по-добри резултати и ще се развият по-добре, ако преминат към електронно публикуване, спрямо 51% през 2010 година^{17,18}. Едновременно с това според данни на Американската асоциация на издателите през 2011 г. приходите от продажби на англоезични електронни

¹⁶ Digital Book World е платформа, която предлага образователни и мрежови ресурси за издатели и техните партньори. Целта е да осигури място за комуникация на общността. Провежда всяка година конференции, на които се представят различни издатели, стратегиите и перспективите за развитие на издателската индустрия в електронна среда.

¹⁷ Цит. по: **Roxburg**, Stephen. The e-Future. – В: *The Horn Book Magazine*, 2012, March–April, с. 14–15.

¹⁸ **Digital Book World Survey** [онлайн]. [прегледан 28.08.2012]. <http://conference.digitalbookworld.com/ehome/24240/55637>

книги възлиза на 21,5 млн. долара или 332,6% спрямо 2010 г. Продадени са 3,4 млн. е-книги, като ръстът в продажбите възлиза на 303,4%. При традиционните книги ръстът е само от 2,3%¹⁹.

Резултатите от тези изследвания подсказват несигурност в промяната на издателските нагласи. Съществуващият традиционен бизнес модел в издателската търговия се основава на контрол върху придобиването, развитието, производството и дистрибуцията на съдържание. Издателите са открили, че съдържание, което е получено чрез договор с автор или творец, за да се контролират правата, се плаща за производството, разпространението и дистрибуцията на изданията. Не без значение е, че този модел позволява да се контролира пазара. Също така, издателите са придобили и контрола върху идентифицирането и създаването на таланти.

Цената на книгата е определена, така че да покрива цялата верига, започваща от автора и свършваща с крайния потребител. Тя включва производствата, доставката, съхраняването на склад, обслужването. Читателите обаче не купуват толкова много традиционни книги. Самите творци създават съдържание по начин, който е съществувал и ще съществува винаги. Съвременните условия им предлагат възможността бързо и директно да предоставят своите произведения на крайния потребител, да получават директна обратна връзка от своите читатели, както и да имат възможността да избират дали да бъдат представявани от издателите, или сами да публикуват своите произведения²⁰.

В този смисъл продажбите на електронни устройства са изключително показателни, като от особено значение е продажбата на мобилни телефони, които са най-продаваният електронен продукт. Сред тях смартфоните са особено важен компонент, тъй като се използват и като електронни четци. Например през 2012 г. 87% от възрастните американци притежават мобилни телефони, като 46% се падат на смартфоните²¹. Наблюдателите на пазара предвиждат през следващите няколко години продажбите на „умните“ телефони заедно с таблетите да достигнат 2 билиона. Наличието на подобни устройства, особено за отдалечени и малки населени места, означава постоянен достъп до електронни приложения, електронни книги, дигитални колекции, дигитални библиотеки и др. Те позволяват достъп до огромен ресурс, който е на разположение по всяко време и място. Съвременният читател няма пречки да чете от екрана на каквото и да е дигитално устройство. Когато избираме какво да четем, в повечето случаи отношението към книгата се определя от нейното съдържание. Читателят предпочита дадена книга заради нейното съдържание, а не заради нейния външен вид. Средството за четене е следващата стъпка при избора ни. Емоционалната обвързаност на читателя е към обекта книга, като печатно издание. Съществуват множество компютърни програми за ограмотяване на съвременните деца. Обучението по четене с помощта на

¹⁹ Sporkin, Andi. US Publishers See Rapid Sales Growth Worldwide In Print and E-Formats. – B: *The Association of American Publishers* [онлайн]. Resources, 18 May 2012. [прегледан 12.09.2012]. <http://www.publishers.org/press/68/>

²⁰ Roxburg, Stephen. The e-Future. – B: *The Horn Book Magazine*, 2012, March–April 2012, c. 19–20.

²¹ Brenner, Joann. Pew Internet. Mobile. – B: *Pew Internet* [онлайн]. The Pew Research Center's Internet & American Life Project. Commentary, 3 Jul 2012. [прегледан 12.09.2012]. <http://www.pewinternet.org/Commentary/2012/February/Pew-Internet-Mobile.aspx>

компютър създава поколение, което губи емоционалната обвързаност с печатната книга. Тази промяна оказва пряко влияние върху издателската индустрия²².

Данните, представени от Pew Research Center^{23, 24} през 2012 г., показват, че електронното четене сред американците нараства, което е пряко следствие от притежаването на мобилно устройство за четене на текст, като електронен четец, таблет, смартфон. Читателите, които четат електронни книги, са прочели през последната година почти двойно повече книги, от тези, които четат само традиционни книги. 30% от тези, които четат електронен текст, прекарват повече време в четене, като притежателите на електронни четци и таблети определено четат повече от преди.

За период от две години хората, които четат електронни книги, са се увеличили 4 пъти, независимо че книгите в традиционна форма продължават да преобладават на пазара, въпреки нарастването дела на издаваните електронни книги. Използваните устройства за четене на електронни книги са разнообразни: персонален компютър (42%), електронен четец (41%), таблет (23%) и смартфон (29%). Интересен е фактът, че използването на смартфоните като устройство за четене надминава използването на таблетите и подсказва, че тези устройства вероятно ще бъдат предпочитани като устройства за четене на електронни книги.

Като източник на информация за книгите библиотеките са на последно място. Само 14% читатели заемат книгите от библиотека, като 48% предпочитат да закупят електронна книга, а 24% я заемат от приятели, близки и др.

Предпочитанията за формата на книгата са категорични – 81% предпочитат традиционната книга, когато четат на деца, и 69% – когато я споделят с приятели. Но електронната книга е предпочитана при четене в леглото, при възможност за по-голям избор на четиво, при пътуване, при бързина на достъп до книгата.

Традиционно библиотеките са свързани с печатната книга. Промените в технологиите позволяват достъп на всеки, по всяко време и от всяко място до съдържание. Електронните устройства дават възможност на потребителя да ползва дадено съдържание, едновременно със стотици други потребители, позволява му да изгражда собствена библиотека от стотици хиляди заглавия, без да е необходимо физическо място и специален начин на организиране на личната електронна библиотека. Създава удобството цялата библиотека да бъде винаги на разположение, независимо от мястото, на което пребивава. И не на последно място цената на електронните публикации е много по-ниска от цената на традиционните издания. В тези условия мястото на традиционната библиотека изглежда застрашено. Важно е да отбележим, че мисията и функцията на библиотеката е обвързана не с традиционния документ, а със съдържанието на този документи. Библиотеките са институциите, които предоставят достъп до съдържание, а библиотекарите

²² **Roxburg**, Stephen. The e-Future. – В: *The Horn Book Magazine*, 2012, March–April, 2012, с. 13–15.

²³ Pew Research Center е непартийна организация. Извършва проучвания на общественото мнение, демографски изследвания, анализ на съдържанието на медиите и други емпирични социални изследвания.

²⁴ **Rainie**, Lee, Zickuhr, Kathryn, Purcell, Kristen, Madden, Mary, Brenner, Joanna. The rise of e-reading. – В: *Pew Internet* [онлайн]. Pew Research Center's Internet & American Life Project, 2012, с. 3–11. [прегледан 28.08.2012] <http://libraries.pewinternet.org/2012/04/04/part-4-the-state-of-e-book-reading/>

имат познанията и уменията да организират, издирват, управляват и предоставят съдържание, независимо в каква форма.

Можем да твърдим, че електронното публикуване се утвърждава и разпространява с все по-бързи и усилен темпове. Под въздействие експанзията на нови компютърни и мобилни технологии сме свидетели на все по-разширяващ се пазар на електронни публикации, независимо дали се отнасят до издания и ресурси с научно или широко предназначение. Цената на е-изданията е по-ниска от тази на традиционната издателска продукция. Навиците и начините за четене на потребителите се променят, променя се и комуникацията в науката. Създават се нови бизнес модели, свързани преди всичко със задоволяването на информационните потребности на учените и изследователите. Те работят в условия на електронна наука, която създава необозримо количество електронни данни, изискващи обобщение, съхранение, поддържане и управление. Развива се движението за открит достъп, което подпомага именно демократизирането на достъпа до информация и утвърждаването на електронните публикации, като публикации с висока научна стойност. От своя страна, библиотеките приемат ролята и на издатели, като създават и поддържат електронни репозитории, електронни списания, бази от данни, електронни колекции. В такива условия е необходимо библиотеките и издателите да се променят, за да могат да посрещнат успешно нуждите и на създателите, и на потребителите на съдържание.

ВИРТУАЛНА КОНВЕРГЕНЦИЯ НА ИНСТИТУЦИИТЕ НА ПАМЕТА В ХХІ В. – БИБЛИОТЕКИ, АРХИВИ, МУЗЕИ.

РОЛЯТА НА БИБЛИОГРАФСКИЯ КОНТРОЛ В LAM SET

ТАТЯНА ЯНАКИЕВА

Хилядолетната близост между библиотеки, музеи и архиви, които днес наричаме институции на паметта, е свързана с техните функции – **съхранение, опазване и достъп** до документалните свидетелства за човешката култура. Но в наши дни инерция набира една нова тенденция, която може да бъде означена като конвергенция. Тази конвергенция се осъществява не в реалното, а във виртуалното пространство. Процесът на виртуална конвергенция се основава на технологичните иновации, навлезли в нашия живот в граничните години между двете хилядолетия, главно в областта на дигитализацията. Именно тя разкрива възможности за бърз и лесен достъп до културното наследство и до знанията, които то съдържа, без времеви и пространствени ограничения. Дигитализацията на обектите на културата очертава нови изследователски полета за интегративни взаимодействия в изследванията и методите за опазване и осигуряване на достъп чрез мрежата LAM set (Libraries, archives, museums) за библиотеки, архиви, музеи. На международно ниво това бе отразено в програмния документ на Юнеско – Memory of the World (1992)¹, насочен към осъзнаване ценността на документалното наследство, стимулиране на международното сътрудничество за опазването и съхранението му чрез постиженията на съвременните технологии и осигуряване на универсален достъп до това наследство. Ключовите стратегии, набелязани в програмата Memory of the World, са свързани с:

- идентификация на документалното наследство – създаване на регистри на национално, регионално или интернационално ниво чрез разработване на съответни критерии за оценка;
- опазване чрез консервация и реставрация или презапис на съдържанието върху електронни носители;
- създаване на дигитални копия на обекти на културата при спазване на авторските права и другите международно възприети нормативни регулации;
- разработване на съвременни средства за отдалечен достъп до дигиталните ресурси в интернет (електронни каталози и виртуални библиотеки), удобни за ползване от широк кръг потребители;
- архивиране на информацията за гарантиране на дълготраен достъп;

¹ **Memory of the World** [онлайн]. General Guidelines. revised ed. Paris: UNESCO, 2002. 72 с. <http://www.unesco.org/webworld/mdm/>

– финансиране, управление и маркетинг на дейностите за създаване и ползване на дигитални ресурси.

Ролята на библиографския контрол в LAM set

От гледна точка на библиотечно-информационните специалисти в тази теоретична рамка се очертават няколко възможности за общи инициативи между библиотеки, музеи и архиви в областта на дигитализацията. Те са свързани основно с **библиографския контрол** върху обектите на културното наследство, който е вплетен в редица аспекти на темата:

- в организацията на дигитализационния процес (планиране на инициативите, подбор на документите);
- в управлението на дигиталните колекции – създаване на стандарти за описание и идентификация на културните обекти в електронна среда (машиночетими формати за каталогизация и схеми за метаданни);
- в достъпа до ресурсите – способи за тяхното бързо откриване във виртуалното пространство;
- в създаването на национални програми за опазване и достъп до културното наследство.

Проблемът за библиографския контрол и дигитализацията на научното и културно-историческото наследство изплува през последните две десетилетия. Връзката между тези две дейности бе най-напред ясно идентифицирана от Комисията за опазване и достъп до това наследство на САЩ². Контекстът, в който се изследва тази връзка, е свързан с тревогата от факта, че повече от 80 млн. тома в националните американски научни библиотеки, т.е. около 25% от библиотечното наследство на страната, и над два и половина милиарда страници от националните архиви са заплашени от изчезване поради хартията, на която са записани. Нетрайната и чуплива хартия, използвана през XX в., е огромна заплаха за културно-историческата памет и налага незабавни консервационни действия. Направените изследвания показват, че едва около 20–30% от крехките и чупливи хартиени документи могат да се съхранят чрез презапис. Тази ситуация изправя Комисията пред мъчителната отговорност за избора на онези 20–30%, които трябва да бъдат съхранени и, което е още по-страшно, пред решението кои 70–80% трябва да бъдат обречени на изчезване.

В тази връзка Комисията отчита ролята, която големите библиотеки, музеи и архиви могат да изиграят за качеството на подбора, тъй като техните колекции са резултат на грижлива селекция, а разработените техники за библиографска информация могат успешно да бъдат използвани за разрешаване на критичната ситуация. На библиотекарите, съответно на архивистите и на кураторите в музеите, се възлага огромната отговорност да анализират фондовете си, да преценят ценността на колекциите си и да изготвят описи на онази част от сбирките, които незабавно трябва да се подложат на консервационни процедури, да се

² **Preserving** the Literary Heritage. the Final Report of the Scholarly Advisory Committee on Modern Language and Literature of the Commission on Preservation and Access Hillis Miller Dept. of English & Comparative Literature. Irvine: University of California, 1991.

презапишат върху друг носител и да се организира тяхното дългосрочно съхранение.

Такива мащабни задачи не са по силите на една или няколко институции поради липсата на достатъчно финанси за решаването на подобни глобални проблеми. Очевидно създаването на консорциуми за споделяне на отговорностите в този процес е едно от възможните решения. Организирането на такива локални, регионални, национални и международни консорциуми ще гарантира избягване на дублирането при презапис на съдържанието. Така отделените за целта финанси ще могат да се използват по-ефективно и самият процес ще стане икономически по-изгоден. Контролът в консорциумите се реализира чрез своден каталог, който подпомага избягването на дублажа и който в крайна сметка операционализира целия процес.

Опазването на културното наследство през XXI в. се изправя пред нови предизвикателства – опазване и на дигиталните документи, което означава разработване на съответни стратегии за подбора и съхраняването им³. Този проблем е разискван в ЮНЕСКО и по решение на неговия Изпълнителен съвет се възлага на Европейската комисия за опазване и достъп да разработи специален доклад (март, 2002). Въз основа на този доклад Генералната конференция на ЮНЕСКО на 15 октомври 2003 г. приема *Харта за опазване на дигиталното наследство*. В хартата се призовават страните – членки на ЮНЕСКО да предприемат активни действия в тази посока и се отправя призив за определяне на институции, които да координират съхраняването в сътрудничество със създателите, издателите и разпространителите на дигитална информация.

Резюмирайки, можем да кажем, че библиографският контрол изпълнява двойна функция в процеса по опазване и съхраняване на научното и културно наследство – той е инструмент при подбора и инструмент за управление на презаписаните колекции⁴.

Описание на дигитални ресурси

Във виртуалното пространство съществуват голямо количество **електронни каталози**, достъпни онлайн (OPACS: Online Public Access Catalogues), в които са каталогизирани културни и научни обекти, притежание на библиотеки, музеи, галерии, архиви чрез международно признати и възприети стандарти и формати за запис. Чрез тези виртуални каталози много от културните институции улесняват достъпа до ценни дигитализирани експонати от колекциите си.

През последните десетилетия на XX в. именно библиотеките натрупаха най-голям опит в областта на каталогизацията чрез машиночетими формати (MARC-формати) за описание на разнообразните видове документи, които притежават

³ **Lusenet**, Yiola de. Preservation of digital heritage: Draft discussion paper for UNESCO. Amsterdam [онлайн]. <http://www.knaw.nl/ecpa/PUBL/unesco.html>. Доклад на Европейската комисия за опазване и достъп, изработен по заръка на Изпълнителния съвет на ЮНЕСКО и разгледан от Съвета през март, 2002.

⁴ **Dipchikova**, Alexandra, Yanakieva, Tatyana. Bibliographic control and digitalization of the cultural and historical heritage. – В: *Globalization, digitalization, access and preservation of Cultural heritage*. Papers from the Intern. Conf. Sofia, Bulgaria, 8–10 nov. 2006. Sofia, 2007, с. 275–282.

– книги, периодика, графически, музикални и нотни издания, карти, ръкописи, аудиовизуални и мултимедийни документи, електронни ресурси. Форматите засилиха процесите на интензивен обмен на библиографска информация в съвременния свят и дадоха силен тласък в кооперирането на библиотеките и създаването на библиотечните мрежи и консорциуми. Обменът на данни и информация, записана върху технически носители, както и осигуряването на достъпа до тях, се управлява от международен стандарт ISO 2709 и от така наречените „комуникативни формати“ – световно разпространените UNIMARC и MARC 21, които служат и като комуникативни формати, и като формати за описание и каталогизация.

Напълно задоволително ли е описанието на дигиталните ресурси чрез машиночетими формати?

Очертават се две различни гледни точки – на специалистите и на ползвателите. За специалистите комуникативните формати са перфектен инструмент за каталогизация и гарантират сигурен достъп до ресурси, релевантни на потребителските запитвания. За да се представят особеностите на разнообразните съвременни документи в машиночетимите комуникативни формати, са създадени 10 основни блока за библиографска характеристика, а във всеки един от тях са предвидени достатъчен брой подразделения. Елементите за характеристика на описвания обект трябва да се поставят в онези полета и подполета, които са необходими за идентификация и създаване на информационния образ на съответния тип документ. Що се отнася до подбора на дигиталните ресурси, представени в библиотечните онлайн каталози, то без съмнение той е резултат на целенасочен и внимателен подбор на документи със значителна културно-историческа стойност.

Другата гледна точка е на ползвателите. Главните възражения идват именно от техните среди. Структурата на машиночетимите записи е твърде сложна за разбиране от непрофесионалиста. Работата с нея и търсенето в базите от данни изисква специална подготовка и в много случаи – помощ от специалист-библиограф. За днешния „сърфист“ в глобалната мрежа е от значение да формулира няколко основни точки за достъп, чрез които да извърши търсене в мрежата. Той се нуждае от по-гъвкава и отворена система за търсене, която да не е обвързана със строгите правила на каталогизацията и на библиографските стандарти. И предпочита т.нар. търсещи машини, наричани у нас „търсачки“. Те са днес най-разпространеният инструмент за търсене, включително на дигитални ресурси. Търсачките представляват обширни бази от данни, съдържащи индексирани уебсайтове, в които се навигира чрез ключови думи, фраза, предмет, име на домейна и т.н. Създателите им са уебдизайнерите, а главната тяхна цел е бързият достъп. За съжаление при търсачките не можем да говорим за качество на подбора или за пълнота на информацията.

Новият контекст, в който се поставя въпросът за библиографския контрол, изисква той да гарантира достъпа до дигитални обекти, създадени в резултат от прилагането на различни стандарти и различни кодиращи практики. В институциите, свързани с културното наследство, в онлайн каталозите започва да се отдава предпочитание на описание и идентификация чрез т.нар. **метаданни** (данни за данните), по-прости, но по-гъвкави схеми за описание от традиционната каталожна практика.

Подкрепя за сближаване на методите за анализ и описание на документите, развивани от каталогизационните системи и чрез „метаданни“⁵, изказват редица специалисти. Като предимства на метаданните се изтъква фактът, че те обхващат голямо количество от новопоявилите се „некнижни документи“ – звукови, визуални, мултимедийни. Освен това те предлагат по-бързо издирване, по-евтини са и осигуряват не само идентификация на документа, но и неговия последващ анализ в самите системи за достъп. Критичният анализ⁶ на няколко основни модела за описание чрез метаданни – The Text Encoding Initiative (TEI) Header, The Encoded Archival Description (EAD), Dublin Core Metadata Element Set (DCMES), Core Categories for Visual Resources, Functional Requirements for Metadata Records доказва, че основната част от съдържанието на тези метаформати се опира на библиографска информация, а по-малка част – на управленски данни, подкрепящи употребата на ресурса.

Необходимостта от сближаване на двата подхода за идентификация на ресурсите е осъзната и от каталогизаторите, които при създаването на машиночетимите библиографски записи вземат под внимание не само описанието на ресурса, но и осигуряване на достъпа до него с оглед на потребителските нужди. Каталогизаторите в XXI в. преориентират задачите на библиографския контрол в тази посока, като стъпват на разработената от ИФЛА теоретична платформа „Функционални изисквания към библиографските записи“ (FRBR)⁷, резултат от подробен анализ на потребителските нужди за откриване на ресурса, осъществени чрез формулирането на структури от метаданни, които да подпомогнат този процес. Като последица от тази преориентация бяха създадени „Международните принципи на каталогизацията“⁸ (*IFLA Cataloguing Principles*, 2009 г.), предназначени не само за библиотеки, но и за архиви, музеи и други общности, а Конгресната библиотека на САЩ възприе нов подход към каталогизацията, известен като RDA⁹. Тези съвременни тенденции са взети под внимание в новото *Консолидирано издание на ISBD* (обнародвано от ИФЛА през 2011 г.), на което имаме вече и превод на български език¹⁰.

⁵ Bishoff, Liz, Garrison, William A. Metadata, Cataloging, Digitization and Retrieval: Who's Doing What to Whom: The Colorado Digitization Project Experience. Bicentennial Conference on Bibliographic Control for the New Millennium, November 15–17, 2000 [онлайн]. <http://www.loc.gov>; Lynch, Clifford. The new context for bibliographic control in the new millennium. Bicentennial Conference on Bibliographic Control for the New Millennium, November 15–17, 2000 [онлайн]. <http://www.loc.gov>

⁶ Caplan, Priscilla. International Metadata Initiatives: Lessons in Bibliographic Control: A blooming garden, traversed by crosswalks, atop a steep and rocky road. Bicentennial Conference on Bibliographic Control for the New Millennium, November 15–17, 2000 [онлайн]. <http://www.loc.gov>

⁷ FRBR – Functional Requirements for Bibliographic Records. Final Report. Munich: Saur, 1998. (IFLA UBCIM publications new series; v. 19) На разположение на уебсайта на ИФЛА: <http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/> (септ. 1997, с поправките и добавките до февр. 2008)

⁸ Преводът на „Изложение на международните принципи на каталогизацията“, осъществен от доц. А. Дипчикова, е публикуван на сайта на ББИА: <http://www.lib.bg/publish/Издания-на-Ифла/2009.pdf>

⁹ Resource Description and Access. Glossary Draft. 5JSC/Chair/11/Rev (Jan. 2008, Table 1). На разположение онлайн: <http://www.collectionscanada.gc.ca/jsr/rda.html#drafts>

¹⁰ ISBD – Международен стандарт за библиографско описание. консолидирано издание. препоръчано от Групата за преглед на ISBD и одобрено от Постоянната комисия на Секцията по каталогизация на ИФЛА / прев. от англ. А. Дипчикова; ред. В. Людсканова. София: ББИА, 2012.

Съвременните дискусии за принципите и методите на библиографския контрол в XXI в. очертават общо поле за действие на специалистите от институциите за паметта – съчетаване в едно на добрите практики за описание и идентификация. В резултат от сътрудничеството между международната Virtual Resources Association (VRA) и Американската библиотечна асоциация (ALA) през 2006 г. бе подготвен стандарт за описание на обекти на културата Cataloguing Cultural Objects и ръководство за описание на културни обекти и техните образи Cataloguing Cultural Objects: a Guide to Describing Cultural Works and Their Images – ССО)¹¹. Това ръководство е предназначено за описание на обекти от областта на изкуството (живопис, скулптура, гравюри, ръкописи, фотографии, инсталации и др.), архитектурата, места на археологически разкопки, артефакти и други обекти, отнасящи се до материалната култура.

Стандартът за каталогизация на културни обекти, приложим в съобществото на библиотеки и музеи, се основава на Categories for the Description of Works of Art (CDWA). Разработена е схема за метаданни CDWA Lite – XML, схема за кодиране, която ще създаде възможност за изграждане на общи сводни каталози на музеите и библиотеките. По този начин ще се създаде възможност на институциите на паметта не само да се специализират за определени видове материали или за обслужване на определени общности, а ще се осигури една по-широка дигитална среда на търсене.

Тази схема взема под внимание критериите за търсене в съвременните дигитални библиотеки: място, време, тема, тип на обекта, учреждението, предоставило го в дигиталната колекция. В съответствие с тези потребителски нужди всеки обект, независимо дали е книга, картина, филм, архитектурен или археологически обект и т.н. се описва с помощта на стандартен набор от библиографски данни (или метаданни). Важно е какво в тази инфраструктура може да бъде споделено и разпределено между отделните участници в информационния обмен. Класификацията на съдържанието по критериите – създател на ресурса, място, време, тематика и тип на обекта, се извършва от библиотечни специалисти-каталогизатори, които работят по установените каталогизационни правила на някоя от широко използваните международни системи за каталогизация (UNIMARC, MARC 21) или схеми за метаданни от типа на The Dublin Core standard за метаданни.

Ето един пример¹² за приложение на схема с метаданни, използвана за описание на произведение на изобразителното изкуство – портрет на Алфонсо д'Авалос и неговия паж, нарисуван от *Тициано* Вечелио, познат у нас като Тициан, притежание на галерията за изобразително изкуство към музея „Пол Гети“ (Лос Анджелис):

¹¹ Coburn, Erin at al. Cataloguing Cultural Objects Experience: Codifying Practice for the Cultural Heritage Community [онлайн]. <http://www.ifla.org/annual-conference/ifla75/index.htm>

¹² Схемата е от посочения по-горе източник.

CATALOGUING CULTURAL OBJECTS: A GUIDE TO DESCRIBING CULTURAL WORKS AND THEIR IMAGES – CCO

Image Information	
Creator	Titian (Tiziano Vecellio) (Italian, about 1487 - 1576)
Culture	Italian
Title	Portrait of Alfonso d'Avalos, Marchese del Vasto, in Armor with a Page
Work Type	Paintings
Date	probably January - February 1533
Material	Oil on canvas
Measurements	Unframed: 110 x 80 cm (43 5/16 x 31 1/2 in.)
Repository	The J. Paul Getty Museum at the Getty Center 2003.486
Related Item	http://www.getty.edu/art/gettyguide/artObjectDetails?artobj=252638
Subject	Commanding Officers Alfonso d'Avalos, Marchese del Vasto
Collection	The Image Gallery
Source	Data From: J. Paul Getty Museum
Rights	For permission to reproduce images for uses not covered by the Terms and Conditions, please contact Rights and Reproductions, Registrar's Office, The J. Paul Getty Museum http://www.getty.edu/legal/image_request.html
Download Size	1024,1024

Ето същата схема с метаданни, представена в XML:

Titian (Tiziano Vecellio) (Italian, about 1487-1576)

```
<cdwalite:displayCreator> Titian (Tiziano Vecellio) (Italian, about 1487 - 1576)</cdwalite:displayCreator>
<cdwalite:indexingCreatorSet>
  <cdwalite:nameCreatorSet> <cdwalite:nameCreator type="personalName" termsource="ULAN" termsourceID="ulan500031075"> Titian </cdwalite:nameCreator>
  <cdwalite:nameCreatorSet>
    <cdwalite:nameCreatorSet> <cdwalite:nameCreator type="personalName" termsource="ULAN" termsourceID="ulan500031075"> Vecellio, Tiziano </cdwalite:nameCreator>
    <cdwalite:nameCreatorSet>
      <cdwalite:nationalityCreator>Italian</cdwalite:nationalityCreator>
      <cdwalite:vitalDatesCreator birthdate="1487" deathdate="1576"> about 1487 - 1576
    </cdwalite:vitalDatesCreator>
    <cdwalite:genderCreator> male </cdwalite:genderCreator>
    <cdwalite:roleCreator termsource="AAT" termsourceID="aat300025136">painter
  </cdwalite:roleCreator>
</cdwalite:indexingCreatorSet>
</cdwalite:indexingCreatorWrap>
```

Достъп до дигитални ресурси: виртуални библиотеки

В „институциите на паметта“ на границата на двете хилядолетия отчетливо се изяснява стремеж за конвергенция и в информационната им политика, и в политиката им на достъп до културните ценности чрез подкрепа на мащабни международни проекти за дигитализация. Ще спомена проектите Bibliotheca Alexandrina,

Project Gutenberg, Internet Archive, the Universal Library, Google Book Search, Open Content Alliance, Open Library, World Digital Library (WDL) и Europeana.

Специално внимание трябва да обърнем на *Europeana* (www.europeana.eu) и на *World Digital Library* (WDL – www.worlddigitallibrary.org), два независими проекта, но от които зависи бъдещето на дигитализацията и на глобалния достъп до ценните културни артефакти в света.

Europeana, достъпна за публика от ноември 2008 г., е най-мощният съвременен проект за дигитална библиотека. Той е дело на ЕС за цифровизиране, достъпност и съхраняване на европейското културно наследство и на европейската наука. Многобройни културни организации – библиотеки, архиви, музеи, аудиовизуални архиви и културни институции от цяла Европа, са предоставили в дигитална форма над 20 млн. дигитални единици – книги, карти, записи, фотографии, архивни документи, картини и аудиовизуални материали. Националните и научни библиотеки предлагат печатни и ръкописни материали, включително преобразувани в дигитална форма книги, допринесли за разпространяването на нови идеи в света. Много от колекциите, представени от националните библиотеки в The European Library, са показани и в Europeana. Търсенето в Europeana може да се извършва на 23 езика на страните – членки на ЕС, включително и на български.

Библиографският контрол на документите, осъществяван в Europeana, се извършва чрез Dublin Core базирано приложение, съдържащо набор от термини, приложими към хетерогенни материали – The European Semantic Elements v3.2 (ESE). Поради огромното количество хетерогенни файлове, създадени в отделните институции доставчици, Europeana изисква оригиналните библиографски данни за описание на обекта, които са съхранени на сървърите им, да се конвертират в XML схема, като средство да се гарантира съвместимост с ESE. Този процес изисква интензивно сътрудничество между доставчиците и агрегаторите при определяне на това кои дейности трябва да се вземат предвид по отношение на стандартите и оперативната съвместимост. За да може да бъде напълно използван интерфейсът на Europeana и да се предлага атрактивен набор от услуги, данните, които културните институции съхраняват понастоящем в собствените си бази данни, трябва да бъдат достъпни за събиране чрез протокола OAI-PMH (the Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting).

От България партньори на Europeana са: Библиотеката към Нов български университет, Институтът по математика и информатика към БАН и Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, а в Europeana Local – Регионалната библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна¹³. Националната библиотека е представила чрез The European library част от сбирките си със славянски ръкописи (70 заглавия), от ръкописите, съхранявани в Ориенталския отдел – кадийски регистри, т.нар. „сиджили“ (189 ръкописа), и отскоро – част от ценните старопечатни български книги (около 100 заглавия). Част от тях са вече достъпни за ползвателите от стра-

¹³ **Димчева**, Кристина, Демирев, Емил. „Другият живот“ на старата варненска периодика – визия за бъдещето. опит, проблеми, решения при дигитализацията на старата варненска периодика като част от „Europeana“ [онлайн]. <http://www.bing.com/search?q=Europeana+Local+public+library+Varna&form=QBRE&filt=all>; **Градската** библиотека избрана за евридигитализация. – В: *Народно дело*, Варна, 2 юли 2012, с. 10.

ната и чужбина, а други са в процес на включване за достъп чрез колекциите на Europeana¹⁴.

Особено активна е Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна, чиито дигитални колекции, представени в Europeana Local, надхвърлят 25 000 дигитални единици. Библиотеката е избрана за агрегатор на съдържание от регионалните библиотеки – представени са колекции на Регионална библиотека „Дора Габе“ в Добрич и Библиотека „Родина“ в Стара Загора.

Световната дигитална библиотека (WDL) е част от програмата на Юнеско *Memory of the World* за диалог между народите и техните култури и за разширяване на културното съдържание в интернет. От пролетта на 2009 г. тя е достъпна напълно безплатно и осигурява в дигитална форма съкровища от световното културно наследство на Америка, Европа, Азия, Африка, Австралия – ръкописи, ценни документи от национални архивни колекции, карти, редки и ценни издания, музикални партитури, звукозаписи, снимки, филми, архитектурни чертежи и др. Търсенето в съдържанието на сайта може да се извършва на основните езици на ЮНЕСКО – английски, арабски, испански, китайски, португалски, френски, руски. Първоизточниците (книги, карти, ръкописи и т.н.) са представени на оригиналния си език, а описанието им е преведено на споменатите езици в разработените огледални сайтове.

В WDL са включени 29 български документа. От тях 8 са от колекцията на ранните български печатни книги в Конгресната библиотека (Collection Early Bulgarian Imprint Collection). Между описаните документи са: етнографска карта на Балканския полуостров; завещание за Габровското училище; „Неделника“ на Софроний; „Рибния буквар“ на Петър Берон; „Българските хайдутини“ от Г. С. Раковски; Габровското училище и неговите първи попечители; „Краткое политическое землеописание за обучение на българското младенчество“ на Неофит Бозвели и др. В края на 2012 г. Централната библиотека на БАН е представила 21 от ценните си старопечатни издания с дигитални копия на оригиналите на прочутия сборник на братя Миладинови „Български народни песни“, сборника с народни песни на Н. Геров, първото печатно издание на Паисиевата история, граматиките на българския език, съставени от Неофит Рилски и Ив. Момчилов, „Горски пътник“ на Г. С. Раковски, „Рибния буквар“ на П. Берон, с книги на Ив. Богоров, К. Фотинов, К. Огнянович, Ботьо Петков, П. Р. Славейков, С. Доброплодни и др.

Ето един пример за описание на български документи чрез схема за метаданни от типа Dublin Core в огледалния сайт на руски език в WDL. Оригиналото заглавие на документа и на издателските данни са представени в транскрипция, а всички останали характеристики са преведени на руски, което дава възможност на ползвателя, който владее този език, да направи качествено търсене:

¹⁴ Панчева, Цветанка, Василева, Марина. Дигитализираното книжовно наследство, съхранявано в Националната библиотека – достъпно чрез Europeana [онлайн]. http://www.emilstoyanovmep.eu/public/files/news/158/document_111.ppt

ОПИСАНИЕ ЧРЕЗ СХЕМА ЗА МЕТАДАНИИ, НАРЕЧЕНА ДЪБЛИНСКО ЯДРО (КОНГРЕСНАТА БИБЛИОТЕКА, WDL)

Название	Краткая политическая география для обучения болгарской молодежи
Описание	Книга "Краткая политическая география для обучения болгарской молодежи" является первым учебником географии мира, изданным на болгарском языке. Он вышел в свет в Крагуеваце, Сербия, при финансовой поддержке Сербского графа Милоша Обреновича.
Автор	Неофит, Архимандрит (1780?-1848)
Дата создания	1835
Информация об издании	U Knezhsko-Serbskoj Typografii, Крагуевац, Сербия
Язык	Болгарский язык
Название на языке оригинала	Kratkoe politicheskoe zemleopisanie za obuchenie na bolgarskoto mladenchestvo.
Место	Европа > България
Время	1800 н.э. - 1849 н.э.
Тема	История и география > География и путешествия
Дополнительное ключевое слово	География ; Учебники
Тип объекта	Книги
Физическое описание	91 страница; 20 см
Коллекция	Коллекция ранних болгарских изданий
Учреждение	Библиотека Конгресса

WDL е нов тип цифрова библиотека, която ще се изгражда като световна мрежа за производство, имплантиране на дигитален ресурс, каталогизация и превод на съдържанието. Чрез нея в проекта могат да участват както развити в технологично отношение партньори, така и по-изостанали, които ще се възползват от цифровите технологии на основните партньори – ЮНЕСКО и Конгресната библиотека. Те са разработили Устав на WDL, в който се регламентира структурата на управлението, начини на финансиране, политиката по отношение на интелектуалната собственост, техническата поддръжка на основните огледални сайтове и т.н.

България и присъствието ѝ в съвременното виртуално пространство

По данни на Министерството на културата само 2% от националните културни ценности в България са достъпни за съвременните ползватели у нас и в чужбина. Появата на дигитални копия на част от колекциите със славянски и ориенталски ръкописи, на старопечатни и други сбирки, съхранявани в Националната библиотека и в библиотеката на БАН, на регионални колекции от документи в двете най-значими дигитални библиотеки на XXI в. Europeana и WDL, е стъпка в правилна посока, но все още активността на българските културни институции в тази област е твърде плаха и не отговаря на амбициите на България да покаже пред света своето богато културно наследство.

Защо изоставаме?

Отговорът на този въпрос изисква да се хвърли поглед към състоянието на дигитализацията в България. Това е обширна тема, по която може да се говори много, но все още не е направено достатъчно.

Дигитализацията на националното писмено културно наследство е предмет на редица правителствени документи и стратегии. На сайта на Министерството на културата е публикуван проект за „Национална стратегия за развитието на културата“¹⁵ от 30 ноември 2011 г. Като първа оперативна задача от Стратегическата цел № 3 „Създаване на условия за развитието на културните и творчески индустрии“ е посочена необходимостта в кратки срокове да бъде създадена *Национална програма за цифровизация на културното съдържание*, което е част от културното наследство, съхранявано в архиви, библиотеки, музеи. За съжаление такава програма все още не е създадена. Отново нейното изработване е заявено като задача в „Стратегически цели и приоритети на Министерството на културата за 2013 г.“¹⁶ и пак се подчертава значението ѝ не само за опазването на културното наследство, но и за гарантиране на достъпа до културното богатство на нацията, за да се изгради положителен исторически и съвременен образ на страната в съвременния глобален свят. Същите програмни намерения четем и в „Секторната стратегия“¹⁷ на Министерството за въвеждане на електронно управление през периода 2011–2015 г. Но за съжаление отчетите на Министерството показват, че реално изпълнените задачи по тези стратегии и програми са твърде малко и, което е особено важно, техническите възможности за управление и централизирано контролиране на процесите на този етап са ограничени.

Прегледът на всички инициативи на държавно и регионално равнище за цифровизация на културното наследство не е цел на тази публикация. Но за всеки, който следи темата, е ясно, че общата картина остава впечатление за недостатъчна съгласуваност на действията. Отделни културни институции работят по проекти, които се подкрепят финансово от бюджета, от ЕС или други донори. Някои от тях, като например Народната библиотека¹⁸, БАН¹⁹, Университетската библиотека и много други научни и регионални библиотеки, предприемат инициативи за дигитализация на ценни свои колекции или отделни екземпляри. Особено активен е Институтът по математика и информатика, където бе открита технологична линия за дигитализация в рамките на проекта „Трансфер на знания в областта на дигитализацията на културното и научно наследство на България“. Осъществяват се и някои по-малки проекти в научноизследователски институти и университети, но повечето от тях оставят впечатлението за работа „на парче“.

Сериозна инициатива за въвеждане на системност в действията на библиотеките и стремеж да се изясни картината на книжовното културно наследство, което се съхранява в тях, предприема Българската библиотечно-информационна асоциация. Резултат от тази инициатива е мащабното изследване „Книжовното

¹⁵ **Национална** стратегия за развитието на българската култура. проект [онлайн]. http://mc.government.bg/files/1185_Project_Strategiq_30.11.2011.pdf

¹⁶ **Стратегически** цели и приоритети на Министерството на културата за 2013 г. [онлайн]. http://mc.government.bg/files/1185_Project_Strategiq_30.11.2011.pdf

¹⁷ **Секторна** стратегия на Министерството на културата на Република България за въвеждане на електронно управление 2011–2015 г. [онлайн]. http://mc.government.bg/files/1185_Project_Strategiq_30.11.2011.pdf

¹⁸ **Панчева**, Цветанка, Василева, Марина. Дигитализираното книжовно...

¹⁹ **Анева**, Сабина, Аргирова-Герасимова, Мария. Централната библиотека на Българската академия на науките. съвременна стратегия [онлайн]. http://www.lib.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=333&Itemid=112

наследство в българските библиотеки²⁰. Работна група от експерти²¹ проучва 95 библиотеки, които притежават документи, принадлежащи към книжовното наследство и възможностите за неговото дигитализиране.

Както библиотеките, така и музеите в България²² също пристъпват към дигитализация на ценни експонати от своите музейни колекции. Основната им цел е чрез виртуална експозиция в мрежата да информират широк кръг от ценители за културните ценности, които притежават, да осигурят бърз достъп до изобразенията им в подкрепа на изследователската и образователната политика, но заедно с това да гарантират и защита на експонатите от недобросъвестни посегателства и нелегален трафик на ценни музейни експонати. Но и в този сектор националните цели не са постигнати, за което свидетелстват вече цитираните „Стратегически приоритети“ на Министерството, в които се декларира, че през 2013 г. се очаква „започване на работата по създаване на Единен регистър и софтуер за управление на музейните фондове“ (отдавна заявявана задача!).

Не са малко и инициативите за дигитализация на архивите²³. И тук на преден план изпъкват дейности, свързани с опазване и съхраняване, с уточняване на критерии за подбор на ценни архивни материали, които да бъдат дигитализирани. През 2008 г. започва реалното изграждане на дигитален архив в рамките на институционална, централизирана провеждана политика в Държавната агенция „Архиви“ (ДАА). Съвместно с ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград ДАА подготвя пилотен проект „Научно-информационен комплекс „Дигитални архиви“, финансиран от МОН, който включва следните етапи: подбор на документи, създаване на дигитални обекти и кодирането им чрез метаданни, контрол на качеството, съхранение и използване на дигитални обекти. *Проектът APEx (Archives Portal Europe)*²⁴ стартира на 1 март 2012 г. с 28 страни участници, между които е и Държавна агенция „Архиви“. Той е продължение на проекта APEnet (www.archivalportaleurope.eu), първата по рода си версия на интернет портал за архивни документи в Европа, така нареченият „архивен агрегатор“ на Europeana. За трите години работа, които предстоят, APEx ще се опита да разшири, задълбочи, усъвършенства и развие APEnet, като по този начин повиши както качеството, така и количеството на дигитални документи.

От всичко казано дотук може да се направи изводът, че у нас дейностите по дигитализация остават затворени предимно в институционалните рамки на биб-

²⁰ **Книжовното** наследство в българските библиотеки. резултати от проучване. София: Българска библиотечно-информационна асоциация, 2011. 19 с.

²¹ В групата участват: доц. Цветанка Панчева и Мария Велева от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, гл. асистенти Милена Миланова и Илко Пенелов от СУ „Св. Климент Охридски“, Радка Калчева от Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна; Яна Спасова от Естат.

²² Повече по този въпрос вж. **Недков**, Симеон. Дигитализация на културното наследство. – В: *Пътят към книгите и информацията*. София, 2009, с. 387–395. Въпреки оптимистичния тон, представената картина за дигитализация на съдържание в българските музеи, архиви и библиотеки потвърждава изказаните от мен опасения, че дейностите остават в рамките на съответни институции.

²³ **Отчет** за дейността на Държавната агенция „Архиви“ през 2008 г. [онлайн]. <http://www.archives.government.bg/images/1244814879.pdf>

²⁴ **Проект** APEx (Archives Portal Europe) [онлайн]. [http://www.archives.government.bg/daa_projects-512-2-Проект APEx \(Archives Portal Europe\)](http://www.archives.government.bg/daa_projects-512-2-Проект APEx (Archives Portal Europe))

лиотеките, архивите и музеите. Усеща се липсата на по-широка организационна програма, която да отчита глобалните тенденции и да е насочена към създаване на една обща интегрирана *LAM set* с участието на всички културни институции. От съществено значение за изграждането на такава мрежа е прилагането на съвременни стандарти за идентификация и описание на културните обекти, които позволяват създаване на дигитален ресурс на съвременно ниво и възможност българското културно наследство да бъде представено във формати, с които работят споменатите вече световни дигитални библиотеки. В последните години български паметници, притежание на чужди библиотеки, музеи и архиви, вече са представени в съвременното глобално дигитално пространство. Тази информация също трябва да стане достъпна и да бъде взета под внимание при изграждането на националната стратегия. Тя ще позволи да се избягва дублирането, ще пести финансови средства и професионални усилия.

И понеже темата на това изложение е библиографският контрол, трябва да кажем, че именно по отношение на него най-ясно е осъзната необходимостта от конвергенция в моделите за идентификация на културните артефакти чрез метаданни. Редица библиотеки, а и не само те, осъзнават, че различните софтуери за каталогизация трябва да следват общи правила за стандартизация. Дигитализацията е процес, възможен само при ясно спазване на международно възприети стандарти от различно ниво, които осигуряват възможност за сигурно транспортиране на изходните идентификационни данни за различни категории документи и преобразуването им в комуникативни формати за машинночетими записи MARC21 и UNIMARC, с възможност за имплантацията им в схеми за метаданни, съобразени с международния стандарт Dublin Core и изведени в XML формат. Именно тази конвергенция осигурява възможността дигиталните образи на „всички културни съкровища, изгубени в европейски библиотеки, музеи и архивни центрове“ (според сполучливото сравнение на думи на Вивиан Рединг при откриването на Еугореана), да се пренасочват в различни бази от данни, да бъдат търсени, намирани и използвани от обществото без ограничения във времето и пространството. Днес това е ясно изразена позиция и на българските библиотечно-информационни специалисти²⁵.

Изказаните по-горе съображения ни карат да зададем въпроса – **каква трябва да бъде политиката за достъп до българското културно наследство?** Дигитализацията не е само средство за опазване, съхранение и превенция на културното наследство. Тя е мощно средство за неговата културна реклама. Ако искаме българското културно наследство да стане наистина широко известно в света, да го представим на съвременния глобален потребител и да го превърнем в международно значим информационен ресурс, то трябва да търсим излаз в световните

²⁵ Вж.: **Dipchikova**, Alexandra, Yanakieva, Tatyana. Bibliographic control..., с. 275–282; **Яналиева**, Татяна. Културно-исторически места на паметта – библиотеки, архиви, музеи. полета на интегративни взаимодействия в съвременното информационно общество. – В: *Културното наследство в съвременния град. юбил. сб., посветен на 85-год. на ст.н.с. Магдалина Станчева*. София: Нов български университет, 2010 (2011), с. 84–96; **Панчева**, Цветанка, Василева Марина. Дигитализираното книжовно...

дигитални библиотеки, които протягат ръка за партньорство и предлагат друго ниво на цифровизация.

Ще завърша моето изложение с думите на Клифърд Линч, един от привържениците на конвергенцията между институциите на паметта. Той предрича появата на нова интердисциплинарна област, чиято концептуална основа е изградена върху теоретичната рефлексия на понятието communication of memory и заявява: „...навлизаме в нов свят, където дигиталното ще доминира и където ще се използват не само локално действащи системи. Светът на информацията става глобален. В тези условия ние трябва да осъзнаем коя е нашата специфична ниша и да продължаваме да развиваме и усъвършенстваме уменията си, но не изолирано, а в сътрудничество с другите и да разбираме променящия се контекст“²⁶.

²⁶ Lynch, Clifford. The new context...

УНИВЕРСАЛНА ДЕСЕТИЧНА КЛАСИФИКАЦИЯ – СЪВРЕМЕННИ НАПРАВЛЕНИЯ В РАЗВИТИЕТО И ПРИЛАГАНЕТО ИМ В БЪЛГАРИЯ

АЛЕКСАНДРА ДИПЧИКОВА, АНТОАНЕТА ТОТОМАНОВА

Универсалната десетична класификация е създадена между 1896 и 1907 г. като класификация за индексирание на проектираната всемирна библиография на Пол Отле и Анри Лафонтен. За нейна основа е използвана Десетичната класификация на Дюи, но тя се превръща в изцяло нова система по отношение на структура, нотация, синтаксис и речников състав и става първата изцяло аналитико-синтетична класификация. До 1991 г. тя се развива от Международната федерация по документация (FID) и представлява една от основните насоки в широката международна дейност на тази организация. Към края на този период активността на FID намалява и се взема решение от 1992 г. авторските права и собствеността на УДК да бъдат прехвърлени върху международно съдружие на издатели – Консорциума УДК (UDCC). Консорциумът е организация с нестопанска цел, която поддържа, развива и разпространява УДК и се поддържа финансово от членски внос, продажба на лицензи за данните на УДК и издателска дейност. До 2010 г. класификацията е издадена на 40¹ езика и се използва от различни институции и различен обем в 124 страни². Проучвания на Консорциума за УДК от последните години сочат, че класификацията днес се използва от 150 000 библиотеки по света³.

Когато консорциумът поема отговорността за текущата поддръжка, редактиране и разпространяване на УДК, се установява, че съществуващите дотогава повече от 200 000 индекса на пълното издание на класификацията затрудняват управлението ѝ. Взема се решение в бъдеще активно да се работи с данните от средното издание (около 60 000 индекса), които да станат основа за бъдещото развитие на класификацията. От голямо значение е следващото решение на Консорциума, осъществено още през 1993 г. Създава се стандарт на УДК, наречен Еталонен справочен файл (Master reference file – MRF), който се поддържа в електронен формат. В резултат на непрекъснатото технологично развитие днес вече потребителите и издателите на класификацията могат да я ползват като база данни (mySQL и CDS/ISIS) в стандартен вариант на английски език, данните от която се експортират в текстов формат и във формати XML, ISO 2709 и SKOS.

Съкращаването на класификационните таблици до обем, който може по-лесно да се управлява, позволява да се ускори редактирането и усъвършенстването ѝ. Стандартното издание вече се предоставя всяка година в нова, усъвършенствана

¹ http://www.udcc.org/files/UDCeditions_bibliography10March2011.pdf

² Slavic, Aida. Use of the Universal Decimal Classification: a worldwide survey. – B: *Journal of Documentation*, 2008, vol. 64, № 2, с. 211–228.

³ <http://www.ifla.org/files/assets/classification-and-indexing/newsletters/IFLA-CI-newsletter-45-June2012.pdf>

версия. През следващите години редакционният екип на УДК насочва вниманието си към изчистване на таблиците от повторения, от изброяване на комплицирани обекти и културни пристрастия. Тази дейност е съпроводена от допълване на таблиците с нови понятия и за десетина години обемът на MRF нараства с над 10 000 индекса. Актуализирането и създаването на нови деления е съпроводено с последователно прилагане на фасетен анализ, насочен към създаване на стабилна структура от основни понятия, от които чрез логически комбинации се получават сложни, по-детайлизирани и координирани тематични изрази.

Наличието на класификационните таблици в електронен формат дава възможност на Консорциума да насочи вниманието си и върху изследователски проекти в областта на търсенето и извличането на информация, които, от една страна, осигуряват адекватното ѝ развитие, а от друга, я използват като основа за разработване на нови информационни методи на координиране на различни езици за търсене на информация⁴.

Още от самото си създаване УДК се отличава със съчетаване на два допълващи се подхода. Докато организационната структура на основните деления почти повтаря подреждането на областите на знанието в съществуващи преди нея класификации, структурата в дълбочина и принципите за развитие и използване на речниковия състав са съставени по съвсем различен начин. Таблиците на общите определители съдържат широкоприложими понятия, които представляват отделни фасети и може да се употребяват многократно и да се съчетават в рамките на различни отрасли и научни дисциплини с всеки обект от техните йерархични структури. От друга страна, към основните раздели на таблиците са разработени фасети, обединяващи специфични за тях понятия (процеси, операции, материали и др.), които могат да се комбинират с всяко основно деление от съответния раздел. Създадени са и механизми за обединяване на индекси от различни отрасли на знанието, за да се отразяват комплексни междуетраслови или многоотраслови обекти.

Тези особености на структурата позволяват динамично използване на класификационните таблици и представяне на много широк кръг обекти с голяма степен на детайлизиране, независимо от относително ограничения речников състав. Те дават възможност и за непрекъснато развитие на системата чрез създаване на индекси за отразяване на новопоявили се понятия или на нови аспекти на съществуващи явления. Гъвкавата структура допуска и групиране на обекти чрез промяна на приетия синтаксис на построяване на съставните индекси. От особено значение за библиотечната употреба на УДК е възможността тя да се използва едновременно като обикновена йерархична структура за подреждане на физически обекти, каквито са библиотечните материали, и като значително по-гъвкава система за индексирание на съдържание и търсене и извличане на библиографска

⁴ **Balíková**, M. Multilingual subject access to catalogues of national libraries (MSAC). Czech Republic's collaboration with Slovakia, Slovenia, Croatia, Macedonia, Lithuania and Latvia, 71th IFLA General Conference and Council, August 14th–18th 2005, Oslo, Norway [онлайн]. <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/044e-Balikova.pdf>; **Schallier**, W. Subject retrieval in OPAC: a study of three interfaces. – В: *Gascón, Jesús, Burguillos, Ferran, Pons, Amadeu (Eds.). La dimensió humana de l'organització del coneixement, 7 congrés del Capítol Espanyol de ISKO, Barcelona, 6–8 de juliol de 2005*. Barcelona, с. 557–567. Достъпно и на адрес: <http://arizona.openrepository.com/arizona/bitstream/10150/105277/1/schallier.pdf> и др.

информация от каталози и бази данни. Нивото на равновесие между тези две възможности за използване на УДК в рамките на една библиотечна колекция зависи от големината и предназначението на масива за индексирание. Комплексността и специфичността при конкретното използване на класификацията обикновено се определят от приетата методика на индексирание⁵, без това да се отразява на координираното и централизирано управление на класификационната схема от Консорциума за УДК.

През 2009 г. напредъкът в управлението и развитието на УДК продължава с публикуването в интернет на подбор от около 2000 индекса и тяхното езиково изражение на английски език в рамките на компютърна програма за превод. Амбициозният проект, наречен UDCSummary (UDCS), си поставя за цел да привлече доброволни сътрудници от различни страни, които да преведат таблиците на своите езици и така да се създаде една многоезична база данни. UDCS съдържа основни деления, общи и специални определители и отговаря на структурата на MRF, като отразява балансирано отделните области на знанието. Тя не се отличава от еталонния файл и по отношение на структурата и вида на данните – в нея са включени примери на естествен език, ограничения на обхвата на индексите, указания за аналогична употреба на общи и специални определители и подразделяне, примери за комбинации, препратки, възможност за търсене по отделен термин или индекс, рубрики за азбучен показалец и съпоставяне с елементи от други системи за организация на знанието. Към всеки индекс са добавени и служебни данни (дата на въвеждане, URI – унифициран идентификатор на ресурса, регистрация на промените в индекса). Изборът на индекси от общите определители и основните таблици със специални определители е насочен към използването на базата данни за преподаване и тя е напълно подходяща за използване в по-малки библиотеки. Приблизителният обем на основните таблици в печатен формат е около 150 страници текст. Тази характеристика позволява UDCS да се приема за напълно действаща класификационна схема и може да се използва не само за обучение, но и за изследователска работа, изпробване на приложения, различни задачи, свързани с организация, търсене и извличане на информация и др. Проектът предвижда многоезичното съдържание да бъде представено за експортиране в различни формати – текстов, MARC, XML, XML/RDF, и да се ползва свободно в условията на Криейтив Комънс CC BY-SA 3.0 (с посочване на създателя и разпространяване на продукта при аналогични условия). Някои от функционалните характеристики на базата данни се разработват в развитие и едновременно с това самата извадка се допълва с нови индекси и с други структурни елементи. Азбучният показалец се изгражда първоначално на английски език в обем от около 14 000 рубрики. Компютърната програма за превод осигурява лесна и безпроблемна работа в отдалечената база данни от всяка точка на света, в която има достъп до интернет, но предлага и възможности за по-нататъшно поддържане и актуализиране на всеки от преводите. Експортирането и съпоставянето на данните става възможно едва

⁵ Slavic, Aida. UDC implementation: from library shelves to a structured indexing language. – B: *International Cataloguing and Bibliographic Control*, 2004, 33 (3), с. 60–65. Достъпно и на адрес: <http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/032e-Slavic.pdf>

след като се приключи определен етап от изпълнението на проекта. Още в началото е изпробвано съпоставяне между UDCS и съкратената версия на Десетичната класификация на Дюи. Предстои да се включат и други системи за отразяване на съдържание (Класификацията на Библиотеката на Конгреса, Класификацията с двоеточие, някои национални класификационни системи, тезауруси и контролирани списъци от предметни рубрики). Проектът предвижда при завършването си многоезичната база да съдържа данни на повече от 30 езика, които се актуализират и редактират от утвърдени на национално ниво редактори. Планира се тези данни да бъдат представени в азбучно-предметни показалци на отделните езици, съдържащи повече от 14 000 термина, индексирани по контролирани ключови думи, по индекси и чрез верижно индексирание.

За изминалите по-малко от 4 години екипът от доброволци, които работят по актуализирането и превеждането на базата данни, все повече се разраства и обхваща библиотекари, отраслови специалисти, преподаватели по библиотечно-информационни науки и издатели на УДК на отделни езици от цял свят. 2010 г. завършва с разширяване на проекта върху 36 езика, а в края на 2012 г. те вече са 51. Свободното ползване на базата данни през интернет дава своите резултати. Още през 2010 г. средният достъп вече е 15 000 попадения дневно.

През 2012 г. Консорциумът за УДК отбелязва 20-годишнината от създаването си не само с разрастването на многоезичната база данни на UDCSummary до 51 активни езикови варианта и непрекъснатото усъвършенстване на класификацията по отношение на нейното съдържание и структура. Паралелно с развитието на този успешен проект се полагат усилия за напредък и в няколко други направления. Особено внимание се отделя на балансираното развиване на класификационните таблици като три отделни, но свързани по съдържание бази данни. Еталонният справочен файл (MRF), който съдържа вече повече от 70 000 индекса и до скоро можеше да се ползва само на английски език, вече се допълва с данни на още седем езика (естонски, испански, немски, френски, хърватски и чешки). В компютърна програма за превод онлайн е включен и многоезичен файл, съдържащ съкратен вариант на класификацията (над 10 000 индекса), който също е достъпен за превод и подготовка на национални едноезични издания. Наред с посоченото по-горе успешно развитие на UDCSummary, разполагането на трите бази данни във виртуалното пространство и предоставянето на технологична възможност те да се ползват за подготвяне на варианти на национални издания подпомага все по-широкото разпространение и използване на УДК в библиотечната, библиографската и информационна практика. За разлика от UDCSummary, която се ползва и разработва свободно под условията на лиценз Криейтив Комънс, базите данни на MRF и съкратеното издание са обект на авторско право, за ползването на което издателите на национални варианти заплащат лицензионни такси в различен размер.

Създаването на многоезични бази данни на класификационните таблици в различни варианти е насочено не само към формалното разпространяване на популярността на класификацията и издръжка на дейността на Консорциума за УДК за оптимизирането ѝ. Чрез усилията на различните национални изда-

тели постепенно се постига въвеждане на все по-голямо езиково разнообразие на данните. На тази основа Консорциумът планира през 2013 г. да предостави като онлайн услуга пълната многоезична таблица на УДК срещу абонамент, като осигури безплатен достъп за учебните заведения по библиотечно-информационни науки. Освен стандартните функции за преглеждане и търсене в таблиците, тази база данни ще предоставя достъп и до записи за отменени индекси от УДК и възможност за пренасочване към съответстващите им действителни индекси. Предвижда се също и да може да се добавят коментари, локални данни и да се предлагат нови термини за търсене, процедури по съпоставяне с други данни, отразяващи съдържание и т.н. Базата данни ще предоставя на библиотекарите инструментариум за синтактичен анализ, проверка на валидността или сортиране на сложни низове в индекси по УДК. В постоянната дейност по превеждане и усъвършенстване на таблиците на отделните национални езици, както и в необходимостта от периодичното ѝ актуализиране с еталонния справочен файл, Консорциумът вижда възможност за разширяване на кръга от специалисти в областта на класификацията, които да сътрудничат активно и компетентно за нейното усъвършенстване.

Важен аспект от развитието на УДК е представянето ѝ като свързани данни. Това е дългосрочна задача по отношение на всички варианти на класификацията, която вече има първите си стъпки с публикуването на експортираните във формат SKOS данни на UDCSummary⁶, които са достъпни за преглеждане чрез интерфейс, представящ всеки индекс като отделна страница с възможност за избор на език. На същата страница е предоставена и съпоставителна таблица между елементите от всеки запис за индекс по УДК и термини от обобщения модел за данни SKOS (Simple knowledge organization system), който е предназначен за споделяне и свързване на системи за организация на знанието чрез Семантичния уеб. Това е начин деленията на УДК да могат да бъдат свързвани и позовавани от други програми, услуги и приложения в мрежата⁷. В близко бъдеще се очаква публикуването във вид на свързани данни и на целия еталонен файл (MRF) със 70 000 действащи и 11 000 отменени индекса, което ще създаде възможност за автоматично препращане или пренасочване в рамките на библиотечни каталози, които съдържат подобни данни.

В България Универсалната десетична класификация започва да се използва през 1903 г. и до средата на 40-те години на миналия век е единствената класификационна система, прилагана в читалищните библиотеки. През 1951 г. е издадена „Таблица на десетичната класификация за масови библиотеки“, която е допъл-

⁶ <http://udcdata.info/>

⁷ Свързаните данни са практическа форма за представяне, споделяне и свързване на отделни данни, информация и знание в Семантичния уеб с използване на унифицирани идентификатори за ресурси (URI) и стандарта за семантични мрежови архитектури RDF, който позволява публикуването и свързването на структурирани данни под формата на мрежа от обекти и връзки между тях.

вана и преработвана през 1955, 1960 и 1967 г.^{8, 9, 10, 11}. В тези издания на таблицата са направени изменения въз основа на руските класификационни таблици на Л. Н. Троповски, като са възприети всички промени, направени от него, с което на практика е нарушен автентичният вид на УДК¹². В изданието на Таблици на десетичната класификация от 1985 г.¹³, с предварително решение, всички поправки и отклонения от стандартните издания в математическите, естествените и приложните науки са върнати към оригинала. В областта на обществените и хуманитарните науки отклоненията са запазени. Те отново са направени въз основа на преработките на УДК в СССР и другите социалистически страни, като в отделите Философия и Обществени науки раздробяването е направено въз основа на светската ББК. Запазени са и всички буквени символи.

Анализът на всички тези изменения в българските издания показва, че те са били подчинени преди всичко на необходимостта да се отговори на изискванията на издаваната литература. В този смисъл трябва да се отбележи, че идеологическите промени не са били самоцелни или поне са били наложителни не само поради политически съображения, а и по чисто практически. Същата необходимост застана пред библиотекарите и след настъпването на демократичните промени в страната през 1989 г. Тези промени се отразиха съществено на характера на издаваната литература. Подреждането на систематичните каталози и на фондовете на свободен достъп в библиотеките трябваше да кореспондира със съдържанието на отделните библиографски единици. Деполитизацията на библиотечната дейност трябваше да намери материален израз в промяната на класификационната система. В резултат на неоспоримите съображения, изтъкнати от всички специалисти, се прие, че в страната ще се използва стандартното издание на УДК. Тази класификация има традиционно широко разпространение у нас и разширяването на нейното приложение върху научните библиотеки трябваше да доведе не само до унифициране на организационната и информационната работа на библиотеките в мащаба на цялата страна, но и до увеличаване на възможностите за международно сътрудничество в областта на информацията, а това бе особено важно в епохата на автоматизираното натрупване, съхраняване и ползване на библиографски данни. Това решение бе обусловено и от няколко други фактора:

- непригодност на действащата схема, която бе силно идеологизирана, да представя в съдържателно отношение различните видове документи;
- постигане на съвместимост на библиографските и библиотечните информационотърсещи езици на национално и международно равнище;

⁸ **Дафинов**, Здравко, Тошева, Сн., Рибарска, Л. Таблици на десетичната класификация. София: Наука и изкуство, 1967. 176 с.

⁹ **Цветанов**, Ценко, Икономова, Д. Таблица на десетичната класификация за масовите библиотеки. София: Наука и изкуство, 1951. 104 с.

¹⁰ **Цветанов**, Ценко, Икономова, Д. Таблица на десетичната класификация за масовите библиотеки. 2 попр. и разш. изд. София: Наука и изкуство, 1955. 114 с.

¹¹ **Цветанов**, Ценко, Икономова, Д. Таблица на десетичната класификация за масови библиотеки. 3 попр. изд. София: Наука и изкуство, 1961. 112 с.

¹² **Троповски**, Л. Н. Десетичная классификация. Сокращенные таблицы массовых библиотек. Москва, 1938. 64 с.

¹³ **Таблици** на десетичната класификация. София: Нар. библ. „Кирил и Методий“, 1985, 363 с.

– препоръките на ИФЛА за подреждане на изданията от Текущата национална библиография;

– автоматизирането на националната библиография и необходимостта от въвеждане на стандартизирана библиографска схема.

За осъществяването на идеята да се използва стандартно издание на тази класификационна система бе предприето едно нетрадиционно начинание, което даде шанс на промяната. Бяха преработени онези отдели на Таблици на десетичната класификация от 1985 г., които се отличаваха структурно от оригиналното издание на класификацията. Разработените по този начин таблици послужиха за основа на текущата национална библиография, на централната каталогизация. Също така дадоха възможност на библиотеките постепенно да започнат да ги прилагат за подреждане на своите фондове. Към подготвените допълнения, в които изменените отдели бяха върнати в техния стандартизиран вид, бе разработен и нов азбучно-предметен показалец¹⁴. Във връзка със стандартизирането на класификационната схема на национално ниво и необходимостта от създаване на различни варианти на таблици, предназначени за употреба в библиотеките и библиографските указатели, бяха набелязани няколко етапа в развитието на класификационната система, които включваха на първо място създаването на Стандарт на подбрани деления на УДК¹⁵, който да съдържа основните отдели и подотдели на класификационните таблици. Чрез този стандарт трябваше да се постигне национална и международна съвместимост на основните информационни потоци в страната и да се ограничи възможността за произволни преработки на таблиците. На второ място трябваше да се организира подготовката и издаването на стандартно издание на УДК на български език на нивото на Master Reference File (MRF). Бе решено за основа на новото издание да бъдат използвани последните средни издания на немски и английски език^{16,17}.

Изпълнението на втората задача се оказа, че не е по силите на библиотечната общност в страната. Липсваше както разбиране, така и желание от страна на ръководствата на отделните библиотеки да подпомогнат чрез осигуряването на квалифицирани специалисти изработването на някои части от класификацията.

През 2009 г. три водещи институции в България – Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, Софийският университет „Св. Климент Охридски“ и Националният център за информация и документация (НАЦИД), разработиха проект „Национален класификатор за управление и организация на информационните ресурси“, който бе представен на конкурса „Научна инфраструктура“ във Фонд „Научни изследвания“ при МОМН. Този проект имаше за цел изработването на национална класификационна система на основата на Универсалната десетична класификация (УДК) за нуждите на управлението и организацията на книжовните и информационните ресурси в библиотеките, библиографските и ин-

¹⁴ **Таблици** на десетичната класификация. допълнение. София, 1991. 61 с.

¹⁵ **БДС 17388-96 УДК** – Подбрани деления.

¹⁶ **International** mittlere Ausgabe zweite Auflage der DK-Handausgabe. Bd. 1, Systematische Tafeln. Berlin, 1978. 515 с.

¹⁷ **Universal** decimal classification international medium edition, English text. London: British standards institution, 1985.

формационните агенции в страната. За съжаление същността и важността на поставените цели бяха оценени по достойнство от всички чуждестранни оценители на проекта, но не и от българските специалисти.

До този момент все още няма официален превод на български език на стандартната версия на УДК, т.е. на Еталонен справочен файл (Master reference file – MRF). Поради тази причина направените от консорциума УДК промени не са възприети и не се използват в българската библиотечна практика. Това затруднява много съществено работата на каталогизаторите в условията на изграждане на електронни каталози, достъпни в интернет, и включване на първите български библиотеки в международните мрежи за обмен на библиографски записи (OCLC и COBISS.Net, Европейска библиотека).

Изработването и поддържането на съвременно стандартно издание на УДК е отговорност на цялата библиотечно-информационна общност и дейностите по подготовката и публикуването на такова издание не би трябвало да бъдат задължение на една отделна институция. За съжаление през всичките тези години нито общността, нито организацията, която я ръководи, проявиха необходимото разбиране за решаването на този изключително сериозен и наболял въпрос.

Търсейки пътища за преодоляване на натрупващите се несъответствия между националната и международната практика при семантичната обработка и представянето на документите през 2011 г. двама доброволци от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ се включиха в международния проект UDCSummary (UDCS) и до края на 2012 г. преведоха и предоставиха за ползване частта на български език¹⁸. През същата година като резултат от сътрудничеството с представители на Консорциума УДК Националната библиотека получи предложение да подготви и издаде ново стандартно издание на класификацията. Предложението бе насочено към ръководството на библиотеката и включваше различни възможности по отношение на обема, дробността и начина на публикуване и разпространяване на изданието. След като бяха разгледани внимателно получените материали и различните варианти на класификационни таблици, които предлага Консорциумът УДК, се достигна до убеждението, че при настоящите условия най-подходящ е изборът на:

- подготовка на стандартно **съкратено** издание на УДК на български език (10 000 индекса);

- издаване на традиционно издание на книжен носител.

Съображенията за това решение бяха следните:

- липсата на финансова обезпеченост за неговата реализация;
- възможностите, предложени от Консорциума за УДК, за заплащане на етапи в процеса на изпълнение на проекта.

Тук трябва да се отбележи фактът, че за разлика от UDCSummary, която се ползва и разработва свободно под условията на лиценз Криейтив Комънс, базите данни на съкратеното издание са обект на авторско право, за ползването на което издате-

¹⁸ Резултатите от участието на НБКМ в проекта може да се видят на адрес: <http://www.udcc.org/udcsummary/php/index.php?lang=bg&pr=Y>

лите на национални варианти, в случая Националната библиотека, започна заплащането на лицензионните такси. Националната библиотека е принудена да взема бързи решения и да се стреми бързо да ги реализира, защото след въвеждането на интегрираната система COBISS, за да осъществи своето участие в споделяната база данни COBIB, трябваше да разработи национален вариант на Общата кодова таблица (675c) – Приложение G към COMARC/B, която представлява таблица за индексирание и търсене в системата COBISS.Net. Създадена е на основата на Master Reference File (MRF). Характерното за тази таблица е, че в нея не се предполага свободно опериране с общите и специалните определители и съставянето на индекси чрез използването на знаци. За класиране се използват само вече **възприети и включени** в таблицата индекси. На някои места, когато това се налага, към индексите са присъединени определители или са използвани знаци за присъединяване, за отношение и др. По този начин се изразяват понятия, които са от особена значимост за ползвателите на библиографската база данни, но не могат да се предадат само с основни индекси, напр. 271.222(497.2)9 История на Българската православна църква, **305-055.1** Социални изследвания на мъжете, **305-055.2** Социални изследвания на жените, **316.74:7** Социология на изкуството, **316.74:37** Социология на образованието и др. Българският вариант на кодовата таблица съдържа около **1500 индекса**. За да може успешно да служи за класификационен език за търсене на информация в споделяната библиографска база данни при международното ѝ използване, кодовата таблица е съобразена с измененията и допълненията, приети от Консорциума за УДК през последните години. Форматът COMARC дава възможност за използване на още два класификационни индекса, които се попълват в отделни подполета на полето за класификационен индекс по УДК (675). Подполето 675a съдържа индекс в максималната дробност, която е възможна при ползване на Таблици на десетичната класификация (1985–1992) и представя на класификационен език познавателен образ на съдържанието на документа. Полето 675b се използва за въвеждане на индекси за подреждане на изданията в Текущата национална библиография по съкратен вариант на същите таблици. Така се налага в един библиографски запис да се попълват индекси за едно и също съдържание, разположени на различни места в класификационната система, напр.:

675a681.327:003.6(076)(075.8)c004.92 – Компютърна графика, **675a886.7(079)(075.3)c821.163.2** – Българска литература и т.н.

Причината за това е, че направените от консорциума УДК промени и допълнения не са възприети и не се използват в българската библиотечна практика.

Очевидно е, че отсъствието на стандартна версия на УДК на български език представлява сериозна пречка за:

- ежедневната практическа дейност на каталогизаторите;
- осъществяването на качествено търсене по съдържание в електронните библиографски бази данни и дигиталните репозиториуми;
- интегрирането на националните информационни ресурси в международни агрегатори на библиографски и дигитални данни;
- участието на представители на страната в международни проекти за развитие на системите за организация на знанието;

– адекватното обучение на студентите по библиотечно-информационни науки в областта на анализа на съдържанието на ресурсите и изграждането и управлението на системи за организация на знанието.

Това са изводи, които сме правили нееднократно и които е крайно време да провокират вземането на някакви решения. Те могат да бъдат различни за различните библиотеки, защото, както беше посочено по-горе, тази класификационна система би могла „да се използва едновременно като обикновена йерархична структура за подреждане на физически обекти, каквито са библиотечните материали и като значително по-гъвкава система за индексирание на съдържание и търсене и извличане на библиографска информация от каталози и бази данни. Нивото на равновесие между тези две възможности за използване на УДК в рамките на една библиотечна колекция зависи от големината и предназначението на масива за индексирание“. Изводът от това твърдение е, че библиотеките, които желаят, биха могли да въведат в своята практика използването на UDC Summary и да преустановят използването на Таблици на десетичната класификация (1985–1992). Както вече бе отбелязано UDC Summary не се отличава от еталонния файл и по отношение на структурата и вида на данните – в нея са включени примери на естествен език, ограничения на обхвата на индексите, указания за аналогична употреба на общи и специални определители и подразделяне, примери за комбинации, препратки, възможност за търсене по отделен термин или индекс, рубрики за азбучен показалец и съпоставяне с елементи от други системи за организация на знанието. Предстои и подготовката на азбучно-предметен показалец на български език, съдържащ повече от 14 000 термина, индексирани по контролирани ключови думи, по индекси и чрез верижно индексирание. Не трябва да се пренебрегва и обстоятелството, че през тази година Консорциумът УДК ще предостави като онлайн услуга пълната многоезична таблица на УДК срещу абонамент, като осигури безплатен достъп за учебните заведения по библиотечно-информационни науки. Тоест, ако се осигури финансиране за издаването на печатно издание на UDC Summary на български език, съпроводено от АПП и при вече обзримата перспектива за подготовка и публикуване на съкратено стандартно издание, което ще се осъществи в рамките на 2–3 години, отделните библиотеки биха могли сами да избират дробността на индексирание, начина на подреждане на библиотечните документи и възможностите за търсене и извличане на библиографска информация от каталози и бази данни. Разбира се, остава задължителната необходимост от прекласифициране на подръчните фондове в библиотеките. Този проблем обаче не изниква сега и не може да се очаква за неговото решаване да се изготвят централизирани решения. Характерът на връзката между библиотечните фондове и представянето им в системи от библиотечни каталози и в библиографски бази данни зависи до голяма степен от вида и особеностите на библиотеката.

ЗАДЪЛЖИТЕЛНОТО ДЕПОЗИРАНЕ: КОМПЛЕКТУВАНЕ НА ФОНДА И/ИЛИ ОПАЗВАНЕ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО

ИВАН КАБАКОВ

Законът за задължителното депозиране на печатни и други произведения¹, за разлика от общия и устройствен Закон за обществените библиотеки², решава конкретни проблеми не само в областта на книгата, но и на други културни сектори. Преходните и заключителните разпоредби на последния (приет) нормативен акт в областта на книгата обаче съдържат актуализация и на Закона за задължително депозиране, доколкото (например) в чл. 3 т. 5³ се предвижда депозирането на „произведения в дигитална форма, публикувани в електронни комуникационни мрежи, предназначени за четене или възприемане по други начини, разпространявани за обществено ползване от български физически или юридически лица“.

Защо приблизително 10 години по-късно законодателят отново се връща към задължителното депозиране?

Отговорът на този въпрос предполага изходна позиция, каквато ми предлага текстът на Нина Шуманова „Текущата национална библиография на България след Втората световна война – развитие и трансформация“. Подобно на Текущата национална библиография (ТНБ), задължителното депозиране „не може да функционира, ако няма законодателна основа, институционална осигуреност, публичност чрез свободен достъп до регистрирана информация и стандартизация, осигуряваща безпристрастен обмен на библиографска информация“⁴. Направените изводи от Нина Шуманова за бъдещето на ТНБ са напълно относими и към задължителното депозиране, предоставяйки ми така необходимата позиция за наблюдение на промените в областта на книгата, отразени от законодателството чрез приемането на изменения и допълнения и/или на нови нормативни актове като Закона за обществените библиотеки. Необходимо е да се отбележи, че законодателната основа трябва да е адекватна на обществените очаквания, което предполага нейното непрекъснато обновяване, отчитайки настъпилите промени в обществените отношения.

¹ Закон за задължителното депозиране на печатни и други произведения. – В: *Държавен вестник*, 29.12.2000, загл. изм. *Държавен вестник*, 05.06.2009.

² Закон за обществените библиотеки. – В: *Държавен вестник*, 05.06.2009.

³ Вж. *Държавен вестник*, бр. 42 от 2009 г., в сила от 06.07.2009.

⁴ Шуманова, Н. Текущата национална библиография на България след Втората световна война – развитие и трансформации. – В: *Пътят към книгите и информацията*. състав. А. Тодманова, Цв. Панчева. София: Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2009, с. 203.

Поставяне на проблема

Първият Закон за депозита от 1897 г.⁵ поставя достатъчно ясно целите, които определят необходимостта от депозиране, а именно – да се опазят и съхранят депозираните документи като книжовно наследство, както и да се постави началото на тяхното библиографско обработване с оглед на информирането на обществеността за тяхната поява. Наредбата-закон за депозиране на печатните и литографни произведения в народните библиотеки и институти от 1945 г.⁶ променя тази линия в посоката на осъществяване на „пълнен контрол от страна на властта върху печатната информация“⁷, което може да се разглежда и като задължителна предпоставка за „необходимата пълнота при регистрацията на документите в ТНБ“⁸. Промените в собствеността на издателствата, появата на нови възможности за нарастване на издателската продукция, както и настъпилата промяна в поведението на издателите, като резултат от новите социално-икономически условия след 1989 г., поставят в качествено различна ситуация изградения модел на задължително депозиране.

В тази връзка се очертава като актуална дилемата „комплектуване на фонда и/или опазване на културното наследство“, която засяга същността и целите на задължителното депозиране и поражда спорове относно:

- броя на депозираните задължителни екземпляри;
- кръга на задължените по закон лица;
- обхвата и размера на предвидените данъчни облекчения.

Така очертаната картина се допълва и от Препоръките на Съвета за културно сътрудничество към Съвета на Европа, които отразяват променената философия на задължителното депозиране. То повече не трябва да се използва за комплектуване на фонда и осъществяването на книгообмен върху основата на депозираните задължителни екземпляри⁹, което (пред)определя значителното намаляване на техния брой, доколкото те са мислени като дължими само в частта за опазване на културното наследство. Необходимо е да се отбележи, че обекти на задължително депозиране, съгласно чл. 3 ал. 1 от Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения са:

- произведения, тиражирани върху хартиен или друг носител по печатарски или подобен на него способ – печатни произведения, издадени от български физически или юридически лица;
- произведения, тиражирани върху звуконосител, чиито продуценти са български физически или юридически лица;

⁵ **Закон** за депозиране на печатни издания в народните библиотеки. – В: *Държавен вестник*, 22.02.1897, отм. *Държавен вестник*, 29.11.1920.

⁶ **Наредба-закон** за депозиране на печатни и литографни произведения в народните библиотеки и институти. – В: *Държавен вестник*, 18.05.1945, попр. *Държавен вестник*, 28.05.1945, изм. *Държавен вестник*, 29.06.1945, отм. *Държавен вестник*, 01.10.1976.

⁷ **Шуманова**, Н. Текущата национална библиография..., с. 203.

⁸ **Пак там**.

⁹ **Библиотеките и демокрацията**: четири първостепенни въпроса. основен доклад на конференцията „Библиотеките и демокрацията: отговорностите на държавите, местните власти и специалистите“ – Страсбург, 23–25 ноември 1998 г. – В: *Бюлетин на СБИР*, 1999, 1, с. 62.

– произведения, тиражирани върху филмов носител, чийто продуцент, поне един от копродуцентите или производителите са български физически или юридически лица;

– произведения, тиражирани върху електронен носител от български физически или юридически лица;

– (нова – ДВ, бр. 42 от 2009 г., в сила от 06.07.2009 г.) произведения в дигитална форма, публикувани в електронни комуникационни мрежи, предназначени за четене или възприемане по други начини, разпространявани за обществено ползване от български физически или юридически лица;

– (предишна т. 5 – ДВ, бр. 42 от 2009 г., в сила от 06.07.2009 г.) дисертационни и хабилитационни трудове, защитени в страната или в чужбина, ако авторът е български гражданин;

– (предишна т. 6 – ДВ, бр. 42 от 2009 г., в сила от 06.07.2009 г.) ордени, медали, гербове, значки и плакети, произведени в страната по поръчка на държавни органи, български физически или юридически лица;

– (предишна т. 7 – ДВ, бр. 42 от 2009 г., в сила от 06.07.2009 г.) банкноти и монети, предназначени за употреба в страната;

– (предишна т. 8 – ДВ, бр. 42 от 2009 г., в сила от 06.07.2009 г.) пощенски марки, предназначени за употреба в страната.

Освен посочените произведения подлежат на задължително депозиране:

– обектите по ал. 1, създадени или произведени в чужбина по поръчка на български физически или юридически лица;

– печатни произведения на български език или отнасящи се до България, ако се внасят в количество, подсказващо намерение за търговско или друго широко разпространение в страната.

Коментираната позиция във връзка с обектната област на Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения обаче е в конфликт както с преобладаващите обществени нагласи, така и с политиката на Министерството на културата, което предпочита да прехвърли финансовите задължения по комплектуването на фондовете на обществените библиотеки на частни лица, като стесни техния кръг до издателите и изключи от него печатниците, когато обсъждаме отношенията в областта на книгата. Неизвестни остават мотивите за подобно решение, но неговите резултати със сигурност изключват от обхвата на задължителното депозиране всички издания, които са заплатени от физически лица и отпечатани за тяхна сметка. Реакцията на издателите не закъснява, като битката се води за броя на депозираните задължителни екземпляри, който варира между 7 и 13. Тяхната „безплатност“ е прехвърлена от крайния потребител на издателствата срещу минимални данъчни облекчения, свързани с производствената стойност на депозираните екземпляри и транспортните разходи по тяхното изпращане в депозитния отдел на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Нещо повече. За да е по-категорично изразена позицията на държавната власт, впоследствие коментираните данъчни облекчения са премахнати, което прави този конфликт „представителен“ за тенденцията на трайно оттегляне на държавата от поемането на ангажменти по отношение на общественополезни дейности,

независимо дали става въпрос за комплектуване на фонда на обществените библиотеки и/или опазване на културно наследство.

Същевременно Препоръките за библиотечното законодателство в Европа на Съвета за културно сътрудничество към Съвета на Европа достатъчно ясно определят необходимостта „депозирането на печатни издания да е в разумни норми от 3 до 5 копия, според националните нужди“¹⁰. Мотивите за тази препоръка са свързани с преосмислянето на предназначението на задължителното депозирание с оглед „натрупването на фонд с цел опазването, пренасянето и развиването на националната култура за бъдещите поколения“, както и „съставянето и публикуването на националната библиография“ и „осигуряването на достъп до издания и публикации, съхранявани в хранилищата“¹¹. В тази връзка трябва да се отбележи, че променените социално-икономически условия до голяма степен (пред)определят и невъзможността да се постигне пълнота единствено и само чрез задължително депозирание и чрез „разрастване на комплектуването и четенето за сметка на депозиращите институции: издатели, печатари, дистрибутори“¹².

Задължително невинаги означава безплатно депозирание

Освен винаги легитимната (в смисъл на оправдана) култура на бедността, която характеризира обществените отношения в Република България, възможна е и друга линия на интерпретация на коментираната тенденция, свързана с оттеглянето на държавата от осъществяването на дейности в обществена полза. Тази втора линия на интерпретация, освен дежурното оправдание за отсъствието на финансови ресурси в държавата, за да изпълни своето предназначение, е свързана със слагането на знак за равенство между задължително и безплатно депозирание. Понеже няма безплатно благо в условията на пазарна икономика, в конкретния случай се прехвърлят отговорности върху частни лица (респ. издателства) с декларацията, че те са задължителни за тях, но безплатни за крайния потребител. Мотивът е, че така се опазва книжовно наследство, въпреки че постигането на тази цел предполага значително по-малък брой задължителни безплатни екземпляри. Необходимо е да се отбележи, че безплатното депозирание може да бъде и най-често е доброволно депозирание, каквото можем да наблюдаваме в Германия, Австрия и Швейцария¹³, когато обаче броят на депозираните екземпляри не е предназначен за комплектуване на фонда и поради тази причина е неоправдано голям и при положение че е изградена субсидиарна система за възмездно (срещу заплащане или обмен) набавяне на печатни произведения, които не са предоставени като доброволен депозит, независимо от причините за този резултат. Поставени в този контекст, Препоръките за библиотечното законодателство в Европа на Съвета за културно сътрудничество към Съвета на Европа са изключително

¹⁰ Препоръки за библиотечно законодателство в Европа. проект. заключителен документ на конференцията „Библиотеки и демокрацията: отговорностите на държавите, местните власти и специалистите“ – Страсбург, 23–25 ноем. 1998 г. – В: *Бюлетин на СБИР*, 1999, 1, с. 29.

¹¹ Пак там, с. 28–29.

¹² Библиотеки и демокрацията..., с. 62.

¹³ Янакиева, Татяна. Идеи в законодателството за задължителен депозит. на основата на опита на Франция, Германия, Русия, Великобритания и САЩ. – В: *Библиотечно законодателство*. докл. VIII нац. конф. на СБИР, София, 10 юни 1998 г. София, 1998, с. 18.

актуални и по-конкретно: „доброволният депозит да не бъде отказван, ако чрез него се постига същата цел, както и чрез задължителни наредби“¹⁴.

Очевидно е, че този модел на депозиране е трудно постижим в България, не само поради културата на бедността, но и поради отсъствието на мисия, способна да мотивира дългосрочно издателя с условието, че депозираните екземпляри стават част от националното книжовно наследство, а не са негласно третираны като възможност за комплектуване на фонда за сметка на частни лица. Отсъствието на задължителни предпоставки както от страна на държавата, така и от тази на издателите прави реалистична възможността да се разпределят тежестите на задължителното депозиране между държавата и издателите, като броят на дължимите безплатни екземпляри от последните бъде намален до количество, което гарантира опазването на книжовното наследство, а комплектуването на фондовете на обществените библиотеки е резултат от платени задължителни екземпляри, осигурени за сметка на държавата, доколкото тя е задължена да гарантира правото на култура на всеки (дори не е необходимо да е български) гражданин, съгласно чл. 54 от Конституцията на Република България¹⁵. Подобен опит за платен депозит вече е правен, но засега е без положителен резултат. Най-вероятно е необходимо време, през което държавната власт да преосмисли своето предназначение по отношение на гарантирането на основните човешки права и свободи, включително и на обществените блага, които осигуряват условия за пълноценен и смислен човешки живот.

Възможната оптимизация

Независимо че Русия е обичайно критикувана за нарушаване на основните човешки права и свободи, тази държава предлага модел за разпределение на споделени отговорности, чиято релевантност към ситуацията в България е алтернатива по отношение не само на задължителното депозиране, но и на текущата и ретроспективната библиография, които се изграждат преди всичко върху основата на задължителните безплатни екземпляри¹⁶. Необходимо е обаче да се отчита разликата в мащаба и държавното устройство на България и Русия, които определят възможните правни решения и обема на финансиране (респ. броя на задължителните безплатни и платени екземпляри). Малко вероятно е Република България да използва диференциран режим на законодателство, като подготви и предложи за обществено обсъждане отделен законопроект (например) за комплектуването на библиотечните фондове, което прави реалистична възможността за разширяване на целта, посочена в чл. 1 на Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения и по-конкретно – тяхното опазване и съхранение като част от националното културно наследство. Мислимо е съвместяване на тази цел с такава за комплектуване на библиотечните фондове с оглед на тяхната

¹⁴ Препоръки за библиотечно законодателство..., с. 29.

¹⁵ Конституция на Република България. – В: *Държавен вестник*, 13.07.1991, в сила от 13.07.1991 г., изм. и доп. ДВ, бр. 85, 26.09.2003, изм. и доп. ДВ, бр.18, 25.02.2005, бр. 27, 31.03.2006, бр.78, 26.09.2006 – Решение № 7 на Конституционния съд от 2006 г., бр. 12, 6.02.2007. Достъпно и от: <http://www.parliament.bg/bg/const>

¹⁶ Янакиева, Татяна. Идеи в законодателството..., с. 20.

актуалност и привлекателност за читателите, което да е част от отговорността на Министерството на културата за бъдещето на книгата и четенето, осъществявана чрез обособяване на национална програма за задължителен платен депозит. Освен постигането на актуалност и привлекателност на библиотечните фондове, както и необходимата пълнота при регистрацията на депозираните печатни произведения, върху която се изгражда както текущата, така и ретроспективната библиография, тази промяна ще гарантира достъпа до култура на всеки гражданин, без осъществяването на тази дейност да е за сметка на частни лица, каквито (в повечето от случаите) са издателствата. Необходимата пълнота за текущата и ретроспективната библиография, които в момента са изградени върху задължителните безплатни екземпляри, може да бъде ревизирана и субсидиарно допълнена от национална програма за задължителен платен депозит, следвайки вече представения модел на Германия, Австрия и Швейцария. Нейната избирателност с оглед профила на отделните обществени библиотеки е възможност да се коригират пропуските на задължителното безплатно депозиране, за да се постигне така необходимата пълнота както за опазването на книжовното наследство и памет, така и за качеството на текущата и ретроспективната библиография в Република България. Намаляването на количеството дължими от издателите безплатни екземпляри с оглед (само) на опазването на културното наследство, заедно със създаването на данъчни облекчения до степен, която действително ги насърчава да предоставят предвидените екземпляри, е предпоставка за по-добра изпълнимост на правните норми в Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения. Тя е важна, доколкото неизпълнението, поради несъобразено с предназначението на закона количество дължими от издателите безплатни екземпляри, съдържа опасност и за постигането на неговата основна цел – опазване и съхранение на националното културно наследство.

Поради коментираните особености е необходимо непрекъснато преосмисляне на възможностите за комплектуване на фондовете, като в тази посока са и Препоръките за библиотечното законодателство в Европа на Съвета за културно сътрудничество към Съвета на Европа, а именно: „политиката на комплектуване трябва да бъде постоянно актуализирана, за да отразява променящите се нужди на обществото“¹⁷. В противен случай е много вероятно да продължат протестите, които не приемат предлаганото до момента държавно управление, но искат от държавата да не се оттегля, а да изпълни своите ангажименти и правомощия, за да гарантира опазването и съхранението на културното наследство, както и да осигури дължимия, съгласно чл. 54 от Конституцията на Република България, достъп до култура на всеки гражданин, независимо от неговата национална, расова или религиозна принадлежност, политически убеждения, физически или интелектуални увреждания. Опитите да представим тази позиция като противоречие са контрапродуктивни както за държавното управление, така и за българските граждани, които чрез свободен избор, осъществен в рамките на парламентарни избори, конституират държавната власт.

¹⁷ Препоръки за библиотечно..., с. 24.

Литература

1. **Шуманова**, Нина. Текущата национална библиография на България след Втората световна война – развитие и трансформации. – В: *Пътят към книгите и информацията*. състав. А. Тотоманова, Цв. Панчева. София: Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2009, с. 203–215. ISBN 978-954-523-112-4.
2. **Янакиева**, Татяна. Идеи в законодателството за задължителен депозит. на основата на опита на Франция, Германия, Русия, Великобритания и САЩ. – В: *Библиотечно законодателство*. докл. VIII нац. конф. на СБИР, София, 10 юни 1998 г. София, 1998, с. 14–25.
3. **Препоръки** за библиотечно законодателство в Европа. проект. заключителен документ на конференцията „Библиотеките и демокрацията: отговорностите на държавите, местните власти и специалистите“ – Страсбург, 23–25 ноем. 1998 г. – В: *Бюлетин на СБИР*, 1999, 1, с. 21–29. ISSN 1310-4330.
4. **Библиотеките и демокрацията**: четири първостепенни въпроса. основен доклад на конференцията „Библиотеките и демокрацията: отговорностите на държавите, местните власти и специалистите“ – Страсбург, 23–25 ноември 1998 г. – В: *Бюлетин на СБИР*, 1999, 1, с. 30–71. ISSN 1310-4330.
5. **Тотоманова**, Антоанета, Дипчикова, Александра, Янакиева, Татяна. Новият закон за задължително депозиране – реалност и начин на употреба. – В: *Библиотека*, 2001, № 2, с. 5–11. ISSN 086-847X.
6. **Библиотечното дело в България**. сборник от нормативни документи (1878–2012). състав. А. Дончева, Ал. Димчев. 3. изд. . София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012. 247 с. ISBN 978-954-07-3377-7.

КОНСТРУИРАНЕ НА СЪВРЕМЕННАТА ИНСТИТУЦИОНАЛНА ИДЕНТИЧНОСТ НА БЪЛГАРСКИТЕ ОБЩЕСТВЕНИ БИБЛИОТЕКИ

ПЕТЯ ТОЛЕВА

Преходът от традиционно към модерно съществуване, смяната на ценностните кодове прави явен проблема за идентичността на институциите. Тя се постига в акта на осъзнаването, когато се започне коментарът на нейната проблематичност.

Идентичността е термин за „самоопределение“ според електронната енциклопедия „Уикипедия“. Като перманентната медия на организацията, тя изразява вътрешната ѝ същност, наречена *индивидуалност (personality)* и У. Олинз я визуализира „...чрез името, символите, малките дизайни (логото), цветовете и ритуалите като средства да отличиш себе си и фирмената си марка в обкръжаващата среда“¹. Символният език на корпоративната идентичност излъчва информация за организацията, като *намеква* за нейната индивидуалност. Това е визуална комуникация, насочена от организацията към външната среда. Не е за пренебрегване фактът, че както управлението на финансите и информационните системи, така и управлението на идентичността е корпоративен ресурс, обхващащ всички части на организацията. Тя проектира идеите за това къде иска да бъде организацията, какво да прави и как да го направи, както и къде иска да отиде².

Конструирането на българската библиотечна идентичност е процедура, дефинираща своето в различното – Европа, Америка, света, – задължителен ракурс в акта на самоопределянето. Тя се конструира рефлексивно в сплитаци се погледи, пресичащи се дискусии, изключващи се взаимно модалности или противоположни културни стратегии. Това е така, защото идентичността предполага други идентичности. Или може да говорим за „наднационална, обща идентичност“ като културен модел, какъвто разглежда Джералд Деланти в „Изобретявайки Европа: идея, идентичност, реалност“³.

Откакто България се присъедини към европейското семейство, българските обществени библиотеки започват да конструират своята съвременна институционална идентичност на базата на международни библиотечни стандарти; да изграждат добри практики в междубиблиотечен диалог; да налагат новата си визия на културни центрове с грижа към потребителя и неговите нужди; да предоставят целия спектър от печатна и виртуална информация чрез успешно прилагане на

¹ Olins, Wally. Corporate Identity. Making Business Strategy Visible through Design. London, 1989, с. 9.

² Olins, Wally. Corporate Identity – the ultimate resource Business [онлайн]. Viewpoints, 2002, с. 2. [прегледан 7.03.2013] http://www.as8.it/handouts/olins_corporate-id.pdf

³ Христова, Пенка. Европейската идентичност и нейното отражение в ключови речи на европолитици. – В: Реторика и комуникация [онлайн], 2012, бр. 5. [прегледан 6.03.2013]. <http://rhetoric.bg/>

новите информационно-комуникационни технологии. Това е нормална последица, тъй като Европейският съюз не е просто икономическа и търговска сила, а безспорна социална и културна проекция, чиято важна роля се отрежда на библиотеки.

Може да се каже, че съвременните български библиотеки попадат в т.нар. категория *marble-cake* идентичности, определени от проф. Thomas Risse (директор на Центъра за транснационални отношения в Берлин), които се характеризират с европеизиране на национална идентичност – в случаите, когато те преливат една в друга и не могат да бъдат разграничени.

В проекта на българското правителство „Създаване на модерна и унифицирана визия на българската държавна администрация в контекста на членството на страната в Европейския съюз“ се дава следното определение за „институционална идентичност“⁴:

- структури, с които се установява социален ред;
- управлява се постигането на общи цели;
- изгражда се социалният капитал на обществото;
- служат за налагане на модели на поведение и сътрудничество между хората за постигането на политическо, икономическо и социално развитие.

Институцията⁵ е установена форма на действие, организирано според общоприети принципи на поведение, която управлява важни области от обществения живот и която остава трайна във времето.

Според съвременния тълковен речник на българския език библиотеката е „учреждение, където се събират, обработват и пазят книги и други видове печатни издания за обществено използване“. Библиотеката винаги е трябвало да се справи с поне три проблема:

- организиране на физически колекции;
- разпространение на библиотечни документи до потребителите;
- съхранение и опазване на библиотечни документи.

Когато говорим за развитие на библиотеката като институционална идентичност и разработването на нови средства, всичко се върти около решаването на тези проблеми. С течение на времето обаче акцентът върху кои от тях да се даде приоритет се различава значително. Можем също така да видим как инициативите се променят от един вид библиотека в друга, когато се променят приоритетите на това, което се счита за важно.

Нови библиотеки не се появяват от нищото. Те винаги са отговор на нещо – промяна в управлението, в технологиите, в моделите на комуникация, политика в областта на образованието или във времето.

Библиотеката на XXI в., освен всичко горепосочено, е и такъв тип институция, която образова, възпитава, провежда културни мероприятия, оформя мирогледа на много свои потребители. Библиотечните специалисти доразвиват тези функ-

⁴ Създаване на модерна и унифицирана визия на българската държавна администрация [онлайн]. София, с. 6. [прегледан 4.03.2013]. http://www.mtitc.government.bg/upload/docs/IdentityProject_Fin_sofia.pdf

⁵ Уикипедия. свободната енциклопедия [онлайн]. [прегледан 2.03.2013]. <http://bg.wikipedia.org/wiki/Институция>

ции, търсейки нови пътища, по които да вървят, за да може библиотечните фондове да се запазят за дълги години напред, така също „...трябва да трансформира аналоговата среда в една преобладаващо дигитална такава, въпреки че печатната книга ще ни съпътства още дълги години“⁶.

Тези действия са продиктувани от едни други, засягащи като цяло всички институции, а именно научно-техническата революция, изиграваща важна роля в отношението към институционализма. Тя бързо променя както съдържанието, така и механизмите на протичане на икономическите процеси. Друг фактор за тези последици е и нарастването на противоречивостта на общественото развитие и вътрешната сложност на обществените отношения⁷.

През втората половина на миналия век се появява теорията за технократичния детерминизъм, в който се изследват влиянието на научно-техническата революция върху икономическия живот. Представителите на новия американски институционализъм Оливър Уилямсън, Роналд Коуз и Дъглас Норт дефинират неоинституционалната теория като икономически анализ за ролята на институтиите и тяхното влияние върху стопанството на основата на принципите за рационалността и методологическия индивидуализъм⁸. Общото във възгледите им може да бъде представено по следния начин: първо, институтите имат значение, защото оказват влияние върху динамиката на икономиката; второ, човешкото поведение не се характеризира с пълна рационалност. Важна негова характеристика е ограничената рационалност; трето, осъществяването на пазарните транзакции е свързано с разходи, които в неоинституционалната теория се дефинират като транзакционни разходи.

През 90-те години на миналия век във връзка с новите икономически цели Съветът на Европа въвежда понятието „информационна икономика“ за обозначаване на гъвкаво производство чрез използване на „индивидуализирани препрограмируеми производствени системи“⁹. В Брюксел през 1995 г. държавите от Г 7¹⁰ решават „информационното общество“ да се въведе в икономиката.

През 2000 г. Европейският съвет приема Лисабонската стратегия за изграждане на „най-конкурентната икономика на света, основана на знания“ и се очертава инициативата „Електронна Европа за всички“: по-бърз, евтин и сигурен интернет; инвестиране в хора и умения; стимулиране на ползването на интернет. В тази връзка приоритет на ЕС става въвеждането на четири стратегии – е-правителство, е-бизнес, е-здравоопазване и е-обучение.

Образованието, знанието, информацията и комуникацията са посочени като същност на човешкия прогрес в приетата през 2003 г. в Женева от представи-

⁶ Парент, Ингрид. Библиотеките – сили на промяната. [интервю]. – В: *Goethe Institut Bulgarien* [онлайн]. [прегледан 6.03.2013]. <https://www.goethe.de/ins/bg/sof/wis/sbi/dbs/biv/bg9364696.htm>

⁷ Коцев, Цветан. От Вебленовия институционализъм към новата национална икономика. – В: *Годишник на ПУ „Паисий Хилендарски“*. Научни трудове, 2007, № 5, с. 81.

⁸ Пак там, с. 81–82.

⁹ Нанева, Димитрина. Управление на обществените отношения. учебно помагало. София, 2010, с. 80.

¹⁰ Групата на седемте (Г 7) най-развити индустриални държави: Франция, Германия, Италия, Япония, Великобритания и САЩ. Създадена е през 1976 г.

тели на ООН Декларация за принципите на първата фаза на Информационното общество. През същата година ЕС създава нова регулаторна рамка, която обхваща всички телекомуникационни мрежи и услуги. Предотвратява се дигиталното разделение между бедни и богати райони.

Дигитализацията на университети, училища, музеи, библиотеки и архиви се разглежда също като въпрос на „социалното включване“ на „нямащи“ (have-nots).

По този начин местните общности имат възможност да създават електронно съдържание, чрез което да съхранят местните културни традиции и обичаи; да вземат решения на базата на информиран избор; да участват пълноценно в политическия и социален живот; да развиват творческия си потенциал и съхранят културната си идентичност.

Joachim Hansson в своята книга *„Библиотеки и идентичност“* (2010) посочва едно изследване на шведския социолог Mikael Stigendal относно значението на библиотеките за местните общности и наред с други неща се фокусира върху „знанието“ като част от институционалната идентичност на обществените библиотеки. От поредица интервюта с библиотекари той разграничава виждането за знанието в библиотеките като резултат на активно усвояване, като нещо по-различно от информацията, тоест знанието е активно придобиване и интегриране от индивида. Информацията е нещо, което е във времето и може да се използва или не. Знанието се задвижва от желанието и мотивацията на човека. Библиотеката може да осигури необходимите предпоставки за това.

Инициативата на ЕС от 2005 г., известна като стратегията „i2010 – Европейско информационно общество за растеж и трудова заетост“, цели да засили приноса на ИКТ към приоритетите от Лисабон. Целите са формиране на общо информационно пространство, създаващо модерна пазарно ориентирана регулаторна рамка за обединяване на дигитална икономика и стимулиране достъпа до дигиталното съдържание; инвестиране в научноизследователски дейности и технологии.

В същия контекст е и съобщението на ЕК от 2010 г. „Програма в областта на цифровите технологии за Европа“ – една от седемте водещи инициативи на „стратегия Европа 2020“ за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж.

Така се стига до позицията, че публичните институции въведоха съвременни цифрови и мрежови технологии, които промениха формата и структурата на тяхната идентичност. Пример за такъв преход в областта на административното обслужване е т.нар. „Pi. 24.7.N.M.“¹¹, където „Pi“ е областта на услугата, „24.7“ – достъпност 24 часа в денонощието в 7 дни от седмицата, „N“ – брой възможни достъпни точки, „M“ – е-екстри, например „език на услугата“.

Справочна услуга 24/7 (достъпно от: <http://www.247ref.org/portal/access2.cfm?lib=Public>) е разработена като проект на Metropolitan Cooperative Library System за големи библиотечни консорциуми, като се поддържа от LSTA и се администрира от Калифорнийската библиотека (California State Library)¹². Услугата е съвкупност от софтуерни инструменти, които позволяват на библиотечните спе-

¹¹ Нанева, Димитрина. Управление на обществените отношения. (учебно помагало). София, 2010, с. 88.

¹² [Двадесет и четири/седем] 24/7 справочна услуга. – В: *Библиосфера* [онлайн], 2005, № 7. [прегледан 12.03.2013]. <http://bibliosfera.eu/?p=906>

циалисти да изпълняват справки в реално време. В проекта ще се включат академични и публични библиотеки.

Ключово място в Стратегическия план на Калифорнийската библиотека за периода 2010–2013 г. е предизвикателството за бързо и лесно обслужване, 24 часа в 7 дни достъп до пълния масив библиотечни услуги, използващи съвременните технологии¹³. Приоритети в стратегията е налагане необходимостта и значимостта на библиотеката като институция в един променящ се свят; разширяване уменията и знанията на библиотечните специалисти, за да могат да отговорят адекватно на нуждите на своите потребители (предвижда се до юни 2013 г. поне 75% от библиотечния персонал в Калифорния да увеличи своите способности за предоставяне на услуги, включително и лидерски умения).

Българските библиотеки като обществени организации имат потенциала да осигурят такава форма на обслужване без наличието на голям брой персонал. За тази цел те вече разполагат с необходимите компоненти:

- електронни услуги до крайния потребител;
- електронни ресурси: компютърен софтуер, автоматизирани бази данни, мултимедийни продукти и т.н.;
- човешки ресурси: новият библиотечен специалист използва успешно ИКТ;
- информационни и дигитални центрове;
- достъп до финансови източници на информация;
- законодателство, регламентиращо възможностите за предоставяне на качествени библиотечни услуги;
- канали за взаимодействие;
- публична отчетност.

Положителна последица от прилагането на такъв тип услуга е „адаптирането“ на библиотеките към специфичната социална среда. От друга страна, „справочна услуга 24/7“, както и постоянно обновяващата се информация ще изискват разходи, с които сама една библиотека не би могла да се справи. Поемането на риска в това начинание може да стане чрез споделяне на отговорности с друга библиотека или друга институция. Факт е, че мрежовото предприятие материализира културата на информационната икономика, като преобразува сигналите в потребителски продукти чрез обработка на знания¹⁴.

Неслучайно с развитието на ИКТ в началото на XXI в. се въвежда и понятието *networking* – участие в мрежа, аналог на социална структура от индивиди и организации с общи възгледи или т.нар. клъстери.

Ако следваме логиката на Кастелс, може да направим две заключения относно бъдещето на българските библиотеки:

1. То може да бъде многообещаващо, където информацията ще достига до потребителя, без да е нужно да се посещава библиотеката.

¹³ **California State Library.** Strategic Plan. July 2010 to June 2013 [онлайн]. Sacramento, California, 2011, с. 4. [прегледан 13.03.2013]. http://www.library.ca.gov/about/docs/CSL_StrategicPlan2010-revisedFinal.pdf

¹⁴ **Кастелс, М.** Информационната епоха. Т. 1. Възходът на мрежовото общество. София, 2004, с. 185. – В: *Нанева, Димитрина.* Управление на обществените отношения. (учебно помагало). София, 2010, с. 118.

2. Българските библиотеки ще изчезнат, ако не се приспособят към новите реалности, дори ако това означава обединение на различни видове библиотеки в смисъла на споделяне на ресурси и отговорности, дори приемане на възможността за преобразуване на институционалната им идентичност.

Интересно е сливането между различни видове библиотеки, например университетски и обществени, което се забелязва особено в САЩ и Великобритания. Sarah McNicol през 2008 г. ги описва като „Пепеляшките на библиотечния сектор“ (The Cinderella of the library sector)¹⁵.

Успешен резултат от такова обединение е шведската библиотека Sambiblioteket (<http://www.sambiblioteket.se/>). Създадена е през 2000 г. от сътрудничество между три различни библиотеки: Регионалната библиотека във Вестернорланд (Länsbiblioteket Västernorrland), Публичната библиотека на Хернйозанд (Härnösand) и университетската библиотека там – филиал на шведския университет Mid Sweden University. Трите библиотеки са запазили своята идентичност като административни единици, но са интегрирани по отношение на населените места и услуги на обществеността. През 2000 г. Sambiblioteket печели наградата „Библиотека на годината“ в Швеция, а през 2008 г. тя е най-посещаваната библиотека в страната¹⁶.

Шведският пример свидетелства, че социалната идентичност на библиотеките се ориентира към прозрачност и откритост във взаимодействието си с потребителите, прилагайки гъвкави форми за тази цел.

В изследванията относно европейската идентичност такъв тип колективни идентичности според Herrmann & Brewer се наричат вгнездени (*nested*) идентичности – концентрични кръгове или матрьошка (регионална, национална, наднационална идентичност).

Създаването на „Пепеляшки в българския библиотечен сектор“ би било една успешна крачка в пълноценното усвояване на ресурси. При някои библиотеки липсва собствена сграда или са разпръснати в няколко, при други се забелязва текучество на персонала или неквалифициран такъв; при трети има недостиг на средства за комплектуване на фонда. Сътрудничеството между различни видове библиотеки по шведския пример би запълнило „празните ниши“, които се оказват съществена пречка за „движение в крак“.

От друга страна, това ще промени другото „лице“ на библиотеката като институция, а именно нейната организационна култура. Адекватна за прилагане е *адхократична култура*, която се характеризира с гъвкавост, с разнообразни дейности и еволюиращи решения. Конкурентоспособността ѝ ще се дължи на иновативност и творческо решаване на проблемите. Нещо повече – тези модели се влияят непрекъснато от външната среда на библиотеките и ще се променят заедно с нея.

Като се има предвид, че „книгата“ все още е в самия център на общественото библиотекознание като артефакт, както и като средство за насърчаване на четене-

¹⁵ Hannon, Joacim. Libraries and identity. the role of institutional self-image and identity in the emergence of new types of library. Oxford, 2010, с. 46.

¹⁶ Пак там, с. 49.

то и на уменията за четене, научната информация търси ефективни възможности за нейното разпространение. То бе открито чрез развитие на библиографски бази данни и не на последно място, чрез развитие на пълния текст в дигитални такива.

Новите библиотечни институции, така наречените дигитални библиотеки, са услуги и колекции, изградени и структурирани с помощта на технологиите. Те обаче не могат да съществуват концептуално извън традиционните библиотеки, а са тяхно естествено продължение и се наричат още „хибридни библиотеки“. Това са библиотеки, в които „новите“ електронни информационни ресурси и „традиционните“ печатни съвместно се предоставят в едно интегрирано информационно обслужване чрез електронни шлюзове (gateways), достъпни както чрез интернет, така и чрез локалните компютърни мрежи. Уебсайтът на хибридна библиотека се различава от типичния библиотечен уебсайт. Той има две основни части: едната е постоянна и включва информация за печатните издания, заедно с адресите на електронните издания.

Хибридните библиотеки са резултат от развойни проекти на САЩ (DLI – Digital Library Initiative) и Великобритания (eLIB – Electronic Libraries Program) през 90-те години на миналия век.

Два примера, посочени от Joacim Hannson, илюстрират разликата в реализирането на хибридна библиотека¹⁷.

Националната библиотека в Осло, Норвегия, създава паралелна библиотека в цифров формат, започвайки мащабен проект за пълно дигитализиране на колекцията си. Това увеличава достъпността ѝ до потребителите. Докато Националната библиотека на Швеция избира да вложи усилията си в качествено цифровизиране на някои свои особено ценни документи като The Codex Gigas или The Devil's Bible („Дяволската Библия“) в контекста на общото европейско културно наследство.

Българските библиотеки успешно градят образа си на хибридни библиотеки, защото потребителят им е също толкова претенциозен относно достъпа до информацията, съхранявана в книгохранилищата.

По данни от проведено проучване в края на 2011 г. – част от проект „Напредък и устойчиво развитие на библиотечния сектор в България“ на ББИА¹⁸, достъпът до дигиталните ресурси на библиотеките се осъществява предимно чрез собствения сайт на библиотеката (58%) напълно свободно. Изследваните библиотеки разполагат с 12 182 дигитални документа, технологично съвместими с портала Европеана. Там българските библиотеки присъстват с общо 20 629 текстови документа и 611 изображения¹⁹.

Дигитализираните документи и колекции са с особена символична стойност, нещо, което силно допринася за идентичност и образ на библиотечната институция. Те са естествено допълнение към традиционния облик на библиотеката,

¹⁷ Пак там, с. 86.

¹⁸ Книжното наследство в българските библиотеки. резултати от проучване [онлайн]. София: ББИА, 2011, с. 13. [прегледан на 17.03.2013]. http://www.lib.bg/kragli_masi/Knizhovno_nasledstvo_doklad.pdf

¹⁹ Грашкина, Ваня. Дигитализацията в българските библиотеки и представянето им в Европеана [онлайн]. София, 21 ноември 2011. [прегледан 17.03.2013]. <http://www.nalis.bg/Events/grshkina>

защото светът не е само технология. Днешните промени се дължат и на социални, политически и икономически процеси, които създават условия за конструиране на една съвременна библиотечна идентичност – културни центрове за информация и вдъхновение.

В духа на XXI в. е мотото „Библиотеките – сили на промяната“ на новия президент на ИФЛА, Ингрид Парент. Нейните думи, казани в интервю пред Дагмар Гирсберг, са призив за уверение и категоричност: „...днес във време на икономически и социални затруднения, библиотеките повече от всякога досега изиграват ключова роля за демократизиране на достъпа до информация. Те влияят позитивно на живота на хората и им предоставят възможности да се доразвиват като индивиди, общности и общества“²⁰.

Литература

- Библиотеките** – културни центрове за информация и вдъхновение. становище на ЕБЛИ-ДА [онлайн]. [прегледан 4.03.2013]. http://www.eblida.org/Activities/BG_Position%20Paper%20EGCIS_Mar_2012.pdf?PHPSESSID=5ad86c7c67a0310b138c34609b3565af
- Статистически** данни за информационно общество. – В: *European Commission Eurostat*, [онлайн], септември 2011. [прегледан на 12.03.2013]. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Information_society_statistics/bg
- Съвременен** тълковен речник на българския език. А–Я. Велико Търново, 2000. 1104 с.
- Библиотека** в електронной среде. рецепты продвинутого пользователя: научно-практическое пособие. Москва, 2011. 192 с.
- Sambibliteket**. Härnösands kommunbibliotek, Mittuniversitetets bibliotek i Härnösand och Länsbiblioteket Västernorrland tillsammans [онлайн]. [прегледан 12.02.2013]. <http://www.sambibliteket.se/>

²⁰ **Парент**, Ингрид. Библиотеките – сили на промяната. [интервю]. – В: *Goethe Institut Bulgarien* [онлайн]. май 2012. [прегледан 6.03.2013]. <https://www.goethe.de/ins/bg/sof/wis/sbi/dbs/biv/bg9364696.htm>

ВРЕМЕ НА РАВНОСМЕТКА И НА ТЪРСЕНЕ НА ПРОЕКЦИИ КЪМ БЪДЕЩЕТО ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИЕТО НА ОБРАЗОВАНИЕТО ПО БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ (БИН). СЪСТОЯНИЕ В СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

АЛЕКСАНДЪР ДИМЧЕВ

Въведение

През 2013 г. се навършват:

– 90 години от началото на преподаването на библиотечни дисциплини в Софийския университет „Св. Климент Охридски“;

– 60 години от откриването на специалност „Библиотекознание и библиография“ в Университета;

– 20 години от възстановяването на библиотечната специалност и създаването на катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“ във Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

За оценявания период в областта на библиотечните науки в Софийския университет се създават сериозни традиции в изследователското поле. През годините в тази област са работили видни български учени. Те оставят трайни следи като преподаватели, общественици, неуморими радатели за развитието на културата, висшето образование и библиотечното дело в нашата страна. Сред тях могат да бъдат открити следните ярки академични фигури от по-ранния период – академик Стоян Аргиров, проф. Тодор Боров, доц. Елена Кирова, старши преподавател Божана Троянова и др.

С поставянето на нова основа през 1993 г. на Катедрата по библиотечно-информационни науки във Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и възстановяването на специалността в нейния съвременен вид (чиято заслуга се пада на проф. Анка Гергова), продължават и се обогатяват традициите на нашите предшественици. Днес в катедрата, успоредно с утвърдените, се преподават, изследват и развиват и най-актуални научни направления.

Целта на настоящата статия е да очертае състоянието и политиките при подготовката на студентите по библиотечно-информационни науки в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Те са изведени в контекста на променящите се през годините тенденции в областта на библиотечното образование във висшите училища. Направен е анализ по отношение изискванията и очакванията към представителите на професията на библиотечно-информационните специалисти. Очертават се препоръки и стратегии на международни

организации (IFLA, UNESCO, EBLIDA, EUCLID и др.), на водещи национални и специализирани библиотечни асоциации. Направен е опит за обобщение на трансформациите в областта на библиотечното образование и подготовката на библиотекари в катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ на фона на случващото се в глобален план.

Промени в политиките за развитие на университетите

В днешния динамичен, търсещ своите проекции свят, знаниявите и информационните ресурси се определят сред най-значимите за просперитета на общество-то и на индивидите.

Това налага сериозни трансформации в мисията на университетите и в техните образователни програми и посоки на развитие. Те се дължат на:

- масовизиране на висшето образование и неговото превръщане в бизнес;
- преминаване към четиристепенна образователна скала (бакалавър, магистратура, докторантура, постдокторантура);
- разширяване участието в международни програми и мрежи;
- разширяване влиянието на ИКТ в обучението;
- въвеждане на дистанционно обучение;
- силно присъствие на политики във висшите училища, свързани с „обучение-то през целия живот“ – чрез въвеждане на модули, курсове, електронни платформи, дистанционно обучение, издаване на учебни пособия и др.;
- промяна в научните комуникации (феномени като: „движението за „открит достъп“ и мрежите в интернет все повече привличат интереса на академичната колегия и увеличават своето присъствие)¹;
- широко навлизане на технологиите в образователния и научния процес;
- сключване на договори с бизнеса и изграждане на технологични паркове и др.;
- търсене на активно място в общественото пространство и др.;
- налагане на стандарти за качество на обучението и за формиране на компетенциите на обучаващите се;
- засилване на идеите за „социална продуктивност“ в областта на научните изследвания и научната информация посредством участие в мрежи;
- скъсяване на хоризонта на даваните перспективи пред завършващите, което налага отново тяхното включване в образователни програми;
- повишаване значението на информацията и налагането на нови типове специалисти, които да участват в процесите на нейното създаване, обработка, съхранение, администриране и предоставяне.

¹ По мнението на Дарин Барни съществуват следните основни теории, които правят опит да изяснят процесите на интегриране и приложение на информационните технологии в социалния, икономическия и политическия живот на съвременното общество: постиндустриализъм; постфордизъм; глобализация; мрежово общество. Сполучлива интерпретация за последната фаза е тезата на Мануел Кастелс. Той застава зад идеята, че основните функции на съвременното общество са организирани около мрежите. Мрежите имат и ще имат все по-решаваща роля като фактор за социално, икономическо и културно развитие на обществото в епохата на информационните технологии. Кастелс твърди, че цялата културна и научна дейност се управлява от информационните потоци, ръководени от електронни мрежи.

Добрите университети се съобразяват с налагащите се перспективи.

Като част от техните структури, подобна логика се следва и от департаментите по БИН и др. сходни направления. Дори много често те изпреварват събитията.

Промени в професията на библиотечно-информационните специалисти

Живеем и в свят на глобализация, когато ключовата дума е „несигурност“. Всички искаме да има „острови“ на спокойствието. Такива „оазиси“ бяха и библиотеците. Днес нещата отиват в една трудна за прогнозиране посока. За съжаление с годините, поради определена доза консерватизъм и пренебрегване на събития, на липсата на достатъчно новаторство, както и в резултат на негативни тенденции и сериозни промени в областта на информацията, технологиите и финансирането, библиотечният сектор започна да губи позиции. Това доведе до появата на около 240 конкурентни субекта (в различна степен, придаващи нови възможности на потребителите на информация). Стига се до размиване на границите на професията и до липсата на ясна перспектива накъде се е запътила тя.

В последните две десетилетия се наблюдава сериозно разместване на пластове и наименованието на специалистите в областта на професиите, в които се изискват компетенции за организацията и предоставянето на информацията:

- библиотекар/библиограф;
- библиотечно-информационен специалист;
- дигитален библиотекар/специалист;
- информационен специалист;
- информационен брокер;
- информационен мениджър;
- информационен инженер;
- информационен архитект;
- медиен специалист;
- уебдизайнер и др.

Особено актуален е въпросът да бъде подготвен нов тип специалист по „управление на данните от научните изследвания“ за университетите, библиотеките, изследователските и информационните центрове. Той трябва да изпълнява функции на съветник за учените в университетите. Въпреки че много от университетите предлагат технологична или друга подкрепа, този специалист ще бъде много полезен, тъй като бюрокрацията, обхващаща тази помощ, може да лимитира достъпа на изследователите. Учените нямат достатъчно време или достатъчно знания да повлияят на тази политика, така важна за тях. По този начин основните познания на този специалист по: организация на данните от изследванията, уменията му да преговаря, да развива политики в областта на научната информация, да познава правилата на академичната администрация, се явяват базови компетенции за подобен род професионалисти. Едни от най-съществените отличителни характеристики, задължения и отговорности на посочените специалисти са да познават: принципите на организация и съхранение на информацията; стратегиите за търсенето на информация; подходите за предоставянето на информационни ресурси и услуги; технологиите за осъществяване на тези процеси – традиционни и

ИКТ. В това се състои предимството и уникалната роля на специалистите, които се обучават в областта на БИН.

Понастоящем се наблюдава и определено залитане в търсене на „модерност“, което води до „размиване“ на границите на специалността и налагане на модели, присъщи на други професионални направления:

- недостатъчно добре обмислени промени могат да доведат до: загуба на мястото на специалността; създаване на конфликти с други дисциплинарни направления, навлизане в зони на компетентности, неприсъщи на специалности от рода на БИН;

- размиване на профила и на границите на получаваното знание от студентите.

В последните години обаче летаргията свършва за далновидните. Нашият сектор се „пробужда“ и има възможност да добави принадлежна стойност, ако съумее да се възкачи на вълната на промените и модернизацията.

Много сериозен съюзник в това отношение, който да поведе напред библиотеките, професията и информационния сектор, се явява образованието. То започна да търси новите проекции и визии за бъдещето на професията. Промените пораждат конфликти между носталгично настроените, верните привърженици на досегашните образователни програми, и тези, които като астронавти опипват неизвестността и искат да адаптират учебните програми към актуалните тенденции. (Заставам зад последните, защото университетите са призвани да изпреварват обществени нагласи и процеси.)

Промените в библиотечно-информационното образование се изразяват в следните посоки, съобразно водещите стратегии, вижданията и препоръките на ИФЛА, ЮНЕСКО и др. международни организации:

- възгледите и обнадеждаващата информация за професията неминуемо се свързват с професионалните компетентности на библиотечно-информационните специалисти. За да устояват на конкуренцията и да са сред водещите в информационното общество, те трябва да имат добро образование, квалификация и компетентности, които да усъвършенстват непрекъснато;

- в последните години международната библиотечна общност поставя на сериозна дискусия и преоценка проблемите на професията, изискванията към нея и към специалистите, които я упражняват. Така например на 75-ата Генерална конференция на ИФЛА, проведена през 2009 г. в Милано, бяха очертани няколко актуални насоки за бъдещето на библиотечно-информационното образование, които рефлектират върху подготовката на библиотечно-информационните специалисти и развитието на професията;

- образователната политика в отделните страни трябва да следва международната практика в развитието на библиотечно-информационния сектор. Вниманието в учебните планове и програми да се насочи към „прозрачност“, „мобилност“ и „конвертируемост“, така че подготовката и натрупаните знания на студентите да им дава възможност пълноценно да работят не само в собствената, но и в други страни;

- предлага се създаването на международни стандарти за обучение на специалисти за различни видове библиотеки;

- активно се споделя идеята за обмен на студенти и на програми в съзвучие с Болонския процес;

- лансира се идеята за създаване на международни акредитационни институции, които да оценяват програмите, и особено онези от тях, които се предлагат в режим на дистанционно обучение;

- акцентира се върху възможностите на образователните институции да произвеждат кадри с широкопрофилни знания и умения, които, освен в библиотеки и информационни центрове, да имат компетенции за работа в бизнес, корпоративни и др. организации. Това налага и промяна на наименованието на специалностите и нейното ориентиране към социалната практика и очакванията към нея;

- позициите към интернационализация на образованието и мобилност на кадрите в библиотечно-информационната професия се подкрепят активно както от ИФЛА, така и от представителите на регионални асоциации и обединения с отношение към образованието и подготовката на специалисти: ALISE (Association for Library and Information Science Education), EUCLID (European Association for Library and Information Education and Research), EBLIDA (European Bureau of Library, Information and Documentation Associations), A-LIEP (Asia-Pacific Conference on Library and Information Education and Practice) и др.;

- поставя се остро въпросът за междупоколенческото предаване на опита и привличането на млади хора в професията. Подобна политика трябва да се реализира посредством наставничество и възпитаване в интерес към професията, създаване на ново поколение от млади лидери, преквалификация, образование, предаване на знания и умения и планиране на приемствеността;

- в Стратегическия план на ИФЛА за 2010–2015 г. (IFLA Strategic Plan 2010–2015) отново се поставя като основополагащ за бъдещето на професията и на библиотеките акцентът за напредъка в развитието на професионалното знание, обучението и квалификацията на библиотекарите. В документа се утвърждава идеята за засилване ключовата роля на библиотеките в информационното общество и обществото на знанието посредством добре подготвени специалисти. В тази връзка, за поддържане и укрепване ролята на библиотеките в обществото на знанието и дигиталната епоха, ИФЛА набелязва да продължи да работи последователно за „промяна на профила и мястото на професията в обществото“.

Това са част от налагащите се изисквания, очаквания и предизвикателствата за компетенциите на професионалистите. Те намират влияние и отражение при промяна на:

- стандартите;
- модела на развитие на библиотечно-информационните организации;
- образователните програми;
- оценката за мисията на професията на библиотечно-информационните специалисти;

- идеите за създаване на информационните ресурси – от локални към глобални с активно използване на мрежовите технологии и на стратегията за „социална включеност“;

– становищата за фетишизирането на технологиите и за връщането към служенето на обществения интерес – посредством персонализиране на информационните „импулси и потоци“ (разбира се, използвайки ускоренията на мрежовия и технологичния порядък).

Състояние и тенденции в обучението и образователни програми в областта на БИН в катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“

Кратка историческа справка

Началото на преподаване на курсове по библиотечни дисциплини се поставя в далечната 1919 г. от Стоян Аргиров, дългогодишен директор на Университетската библиотека (1903–1934). Той преподава последователно „Библиотекознание“ и „Учение за библиотеката“ в Историко-филологическия факултет – от учебната 1919/1920 г.

Професор Тодор Боров институционализира библиотечните науки в Алма Матер. В резултат на неговите усилия през учебната 1953/1954 г. се разкрива самостоятелна специалност „Библиотекознание и библиография“ в Катедрата по архивистика към Философско-историческия факултет. За съжаление новата специалност просъществува много кратко. Две години след нейното обособяване тя се трансформира в специализация.

През 70-те и 80-те години на XX век се утвърждава и нова форма за следдипломна квалификация – краткосрочни (3-месечни) и дългосрочни (15- и 21-месечни) курсове. През годините се променя и обогатява съдържанието и профилът на преподаваните знания, съобразно нуждите на социалната практика.

Съвременен състояние и развитие

След 1989 г. постепенно настъпват промени в библиотечното образование и подготовката на библиотечно-информационни специалисти. Налагат се и други форми за подпомагане развитието на библиотекарите. Те са плод както на по-глобални изменения в сектора на висшето образование, така и на осъзнаването от библиотечната колегия на идеята за осъществяване на сериозни изменения в образователната и квалификационната политика. По-съществени фактори на влияние за промяна на парадигмата са следните:

- предоставяне на академична свобода на висшите училища и университетите;
- промяна на законодателството в областта на висшето образование;
- въвеждане на европейски модели в областта на висшето образование с цел равнопоставено участие на страната ни в европейското образователно пространство. Особена роля изиграват Болонската декларация от 1999 г., Дъблинските дескриптори, Копенхагенската декларация от 2002 г., Срещата на министрите на образованието в Берлин от 2003 г.;
- възприемане на Европейската система за трансфер на кредити (ECTS) като предпоставка за признаването на обучението и дипломите за образование с цел създаването на отворена европейска зона за образование и практическо обучение, в която студенти и преподаватели могат безпрепятствено да се придвижват;

- налагане на тристепенната система на обучение – бакалавър, магистър и доктор;
- сериозно преосмисляне на учебните програми в специалностите по БИН;
- обмен на студенти и преподаватели по линия на европейски програми;
- активната роля на Съюза на библиотечните и информационните работници (СБИР), на отделни фондации и чуждестранни организации;
- участие на наши библиотечни специалисти в работата на международни организации – IFLA (International Federation of Libraries Association and Institutions) и EUCLID (European Association for Library and Information Education and Research) и др.;
- отваряне на библиотечната ни колегия към международната чрез организиране и участие в професионални форуми и проекти;
- възприемане от образователните институции и от професионалната библиотечна организация на идеята за образование през целия живот.

Наред с положителните промени в сектора на висшето образование у нас се налагат и тенденции, които се отразяват негативно върху образователния процес, квалификацията и качеството на подготвяните специалисти. Те са белязани от:

- липсата на сериозна държавна политика, свързана с разкриването на висши училища;
 - ниско качество на обучението в отделни висши училища;
 - нелоялна конкуренция;
 - недостатъчно финансиране за нуждите на висшето образование, научните изследвания и модернизацията на висшите училища;
 - сериозни проблеми в привличането и развитието на научния потенциал и др.
- Необходимостта от промяна в политиката за подготовка на библиотечно-информационни специалисти след 1989 г. е продиктувана от редица фактори:
- съобразяването с глобалните изменения и с тенденциите в Европейския съюз за развитието на икономика, основана на знанието;
 - появата на нови професии, свързани с организирането, предоставянето на информацията и генерирането на знанието;
 - динамичното навлизане на информационните и комуникационните технологии и преминаване към нови модели библиотеки;
 - промяна в професията на библиотекарите и информационните специалисти – поемане на нови роли;
 - съвместяване на традиционните форми и преход към обучение на потребителите за работата им с НИТ;
 - стремеж към промяна на невисокия статус на библиотечната професия;
 - „размиване“ границите на професията, нуждата от нови компетенции на библиотечно-информационните специалисти;
 - преодоляване на „заплахите“ относно бъдещето на професията на библиотекаря.

Подобни причини карат учебните звена по библиотечно-информационни науки да променят своите учебни програми и стратегии на действие на образователния пазар.

До 1989 г. висше библиотечно образование се придобива в Софийския университет на основата на специализация, следвана успоредно с една основна специалност в Университета или в някое от висшите училища в София. Работи се активно и в областта на следдипломното обучение, където се обучават предимно информационни специалисти.

Полувисше библиотечно образование се придобива в Държавния библиотекарски институт.

След 1989 г. постепенно настъпват сериозни промени в политиката за подготовка на библиотечно-информационни специалисти с висша квалификация. По-важните институционални промени и документи, които трасират новите подходи, са следните:

- през 1992 г. във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ се създава *специалност по Библиотечно-информационни науки (БИН)*;

- през 1993 г. в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ се възстановява и като самостоятелна специалност „Библиотечно-информационни науки“ – редовно и задочно обучение;

- през 1997 г. Полувисшият институт по библиотечно дело е преобразуван в Колеж по библиотечно дело, който обучава студентите в образователно-квалификационна степен „специалист“;

- през 1998 г. е прието Постановление на Министерския съвет № 310 за приемане на Наредба за единните държавни изисквания за придобиване на висше образование по специалността „Библиотечно-информационни дейности“ за образователно-квалификационна степен „бакалавър“ (*Държавен вестник*, 6 август 1997 г.);

- през 1998 г. е приета Наредба за единни държавни изисквания за придобиване на висше образование по специалностите от професионално направление „Библиотечно-информационни дейности“ за образователно-квалификационна степен „специалист по...“ (ДВ, 12 август 1998 г.);

- Постановление № 162 от 23 юли 2002 г. за приемане на Наредба за държавните изисквания за придобиване на висше образование за образователно-квалификационните степени „бакалавър“, „магистър“ и „специалист“ (ДВ, 6 август 2002 г.). Със същото ПМС се отмени Наредбата за единните държавни изисквания за придобиване на висше образование по специалността „Библиотечно-информационни дейности“ за образователно-квалификационната степен „бакалавър“;

- през 2004 г. е преобразуван Колежът по библиотекознание и информационни технологии в Специализирано висше училище по библиотекознание и информационни технологии (СВУБИТ);

- през 2010 г. СВУБИТ получава статут на университет – Университет по библиотекознание и информационни технологии (УНИБИТ);

- понастоящем българското висше образование по БИН предлага обучение в трите образователно-квалификационни степени „бакалавър“, „магистър“ и „доктор“. То е синхронизирано с европейските норми.

Тук е важно да се открие един съществен факт, анализиран от Татяна Янакиева в нейната статия „Образователни идеи в областта на библиотечно-информацион-

ното образование в България“ – липсата на политика и система при преподаването и разкриването на специалности в отделни висши училища, в които се преподават дисциплини по БИН или сходни с тях. Седем висши училища в страната предлагат в своите учебни планове дисциплини от цикъла на БИН.

Катедрата в Софийския университет е сред институциите, които самостоятелно или с усилията на други организации у нас и в чужбина работи активно за подпомагане професионалното усъвършенстване на библиотечната колегия.

Обучението се осъществява в трите образователно-квалификационни степени: „бакалавър“, „магистър“ и „доктор“. То е синхронизирано с европейските норми.

Нейните учебни планове са изградени след задълбочено проучване опита на водещи университети в областта на библиотечно-информационното образование, а учебните програми по отделните дисциплини са съпоставими по своите цели с чуждестранните².

Катедрата осъзнава също така и необходимостта от непрекъсната квалификация на библиотечния персонал в страната. Целта е да се отговори адекватно на предизвикателствата в промяната на професията и работната среда. През 2000 г. съвместно със СБИР (ББИА) в катедрата бе разкрит Център за подготовка и обучение на библиотекари (ЦПОБ). За времето на съществуването на Центъра са обучени около 2000 библиотекари в различни курсове. Преподавателите от катедрата активно участват в квалификационни дейности, в провеждането на научни форуми и семинари. Сред по-значимите може да бъде посочено организирането на пет международни научни конференции в нашата страна по проекта GLOBENET в партньорство с Щатския университет Емпория – Канзас, САЩ, Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и СБИР (2000–2008 г.).

Благодарение на добрите си взаимоотношения с чуждестранни партньори, катедрата инициира или съдейства за организиране на форуми, които обогатяват знанията и уменията на библиотекарите. Традиция е лекторите в тях да са водещи чуждестранни експерти и учени.

В тези образователни инициативи и научни форуми са участвали представители от над 50 страни, както и от най-престижни международни организации.

² Съпоставка между учебните програми на специалност БИН в СУ с препоръките на проф. Майкъл Горман сочат близост в съдържателен аспект с неговата логика за пропорциите на учебните дисциплини от т.нар. три концентрични кръга – „универсално ядро“, „национално ядро“ и „по-широка програма“ (специални за институцията курсове), които формират знанията и компетенциите на студентите. В учебната програма на специалност БИН в Университета има и специфики, които са свързани с традициите и особеностите на нашата библиотечно-информационна практика и образователни цели. Подобна съпоставка на дисциплините, включени в учебните планове в бакалавърската образователна степен на специалността, с изследване, извършено за състоянието на учебните планове в европейския регион, също потвърждава тезата за добър баланс и съответствие с налагащите се тенденции в библиотечното образование в Европа. Политика на съгласуване на учебното съдържание с водещите тенденции съществува и в магистърската степен на обучение, и в докторантската. Те са съставени по модела на програми в САЩ, Германия, Холандия, като се отчита и националната специфика и потребности от определени знания на обучаващите се и на практиката. Специално ще отбележа магистърската програма „Управление на информационните ресурси“. Тя е съставена по примера на програмата Information Management, която се преподава в Щатския университет Емпория и в университета в Орегон, САЩ. Програмата подготвя нов тип специалисти с умения и компетентности, от които имат нужда главно фирми и организации с бизнес и публичен профил.

Специалност „Библиотечно-информационни науки“ (БИН) – образователни програми

Бакалавърска програма

Както бе посочено, специалност „Библиотечно-информационни науки“ има близо 60-годишна история в Софийски университет „Св. Климент Охридски“. От 1993 г., когато е създадена самостоятелна специалност във Философския факултет, съхраняването на традициите и последователното придържане към утвърдените достижения в областта на библиотечно-информационните науки е неизменна политика на преподавателския екип от специалността.

Същевременно, осъзнавайки значителните промени, настъпващи с развитието на информационното общество и необходимостта от отлично подготвени специалисти в областта на интернет и новите информационни технологии, ориентацията на специалност БИН е насочена към овладяване на знания и умения за организиране и управление на информационните ресурси. Програмата осигурява широкопрофилна подготовка на учащите се в нея.

Студентите в бакалавърската степен се обучават в редовна или задочна форма с продължителност 8 семестъра (3000 учебни часа в редовното и 1500 часа в задочното обучение). Целият курс на обучение обхваща два вида дисциплини – задължителни и избираеми в редовната и в задочната форма на обучение.

Задължителните дисциплини подготвят студентите да анализират информационните потребности на индивидите и институциите и да организират информационните ресурси и системи на библиотеките и други информационни центрове.

Избираемите дисциплини осигуряват формирането на професионални компетентности и съчетават изучаване на традициите и на най-новите технологии в областта на библиотечната и информационната дейност по отношение организацията и достъпа до информация, стратегии на информационно търсене, създаване на бази данни и др.

Включват се и нови учебни дисциплини, които отговарят на динамично променящата се информационна среда. Студентите от специалност БИН могат да се насочват към избираеми дисциплини и от други специалности на Философски факултет, както и от други факултети и университети (до около 15–20%).

Общият брой на изпитите е 52 (за редовна форма на обучение) и 38 (за задочна). Въведени са и проверовъчни тестове и курсови проекти за отделни модули от някои учебни дисциплини, чрез които да се установи успешното усвояване на учебния материал.

Учебните практики на студентите се провеждат в Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“, Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и други големи библиотеки, а така също и самостоятелна работа в различни информационни звена – библиотеки с национално значение, чуждестранни културно-информационни центрове и др.

Студентите се обучават по образователни програми, съгласувани с други европейски университети. Ежегодно гостуват чуждестранни лектори по линия на обменни инициативи. Преподаватели от катедрата също четат лекции в чуждестранните университети, с които си партнираме.

Завършилите бакалаври получават квалификация „бакалавър по библиотечно-информационни науки“. Те са подготвени за работа в:

- научни (национални, академични, университетски), общодостъпни (регионални, общински, читалищни) и в специализирани библиотеки (към институти, училища, колежи, към различни производствени и обслужващи бизнеса звена, медийни и други институции);

- информационни центрове и структури – за компютризирано информационно обслужване на социалната сфера, културата, науката и международния информационен обмен;

- документационни служби на издателства, редакции на средства за масова информация, на издателства и книготърговски вериги или обекти.

Създадени са предпоставки за обмен на студенти по международни програми. Специалността поддържа дългогодишни партньорства с чуждестранни висши училища, в които се изучават БИН дисциплини. Ежегодно се провеждат летни училища с партньори от Германия, Холандия, Полша, Латвия и Испания. Традицията на подобни срещи продължава 15 години. Наши студенти се обучават ежегодно в тези страни по линия на програмата „Еразмус/Сократес“. В катедрата на същия принцип се обучават студенти от посочените държави. Поддържат се добри взаимоотношения с университети от САЩ, Франция и Сърбия. Техни студенти участват на конференции у нас. На основата на обмен български студенти гостуват във висши училища от тези държави.

Завършилите бакалаври имат възможност да продължат обучението си в следващата образователно-квалификационна степен – „магистър“.

Магистърски програми

В рамките на специалност БИН има две магистърски програми: „Библиотечно-информационни науки и културна политика“ и „Управление на информационните ресурси“. В тях се подготвят специалисти с интердисциплинарна компетентност за адаптация към бързо променящата се информационна среда. Те имат възможност да „надграждат“ знанията и обогатяват опита, натрупани в предходните образователни равнища – на бакалавърска степен по БИН или висше образование по други специалности.

Магистърска програма „Библиотечно-информационни науки и културна политика“

Програмата е насочена към интегративна подготовка на специалисти в основните културни институции – библиотеки, музеи, архиви. В процеса на обучение се задълбочава знанието за съвременните културно-информационни процеси, изграждат се практически умения за качествено информационно обслужване със съвременни технологии, усвояват се маркетингови и управленски умения за работа на културния пазар и за формиране на национална и регионална културна политика. Формата на обучение е задочна. Срокт на обучение е съответно: три семестъра (за неспециалисти в областта на БИН) – януари, юни и септември; два семестъра (за завършили специалност БИН) – юни и септември.

Завършилите магистърската програма получават професионални компетентности за:

- работа в библиотеки, информационни центрове, музеи, читалища и други научни и културни институции;
- ръководство и управление на културно-информационни институции на национално и регионално ниво;
- координиране на информационните връзки и мрежи между културните институти и звена на национално и регионално равнище;
- информационното осигуряване на науката, образованието и културата;
- информационното обслужване на бизнеса;
- експертни анализи и оценки на проекти, гарантиращи достъп до информационните ресурси в страната и чужбина и информационен обмен на България с други държави.

В учебния план на магистърската програма „Библиотечно-информационни дейности и културна политика“ е приложен модулният принцип:

– подготвителният модул (270 часа) е задължителен за бакалаврите и магистрите, завършили друго, небиблиотечно-информационно образование. Той осигурява базова подготовка по БИН и след завършването му студентите успешно могат да се включат заедно със завършилите БИН в обучението на следващите нива;

– модулът „Задължителни курсове“ (315 часа) обхваща ядро от основни дисциплини, които задълбочават професионалните компетентности на студентите за съвременните цели и задачи на националната информационна и културна политика и на информационното обслужване;

– модулът „Избираеми курсове“ дава възможност за задълбочаване на специализацията в следните направления: наука, образование, бизнес; култура, културни институции и културен пазар. Обучаваният избира от 5 дисциплини, като се съобразява с изискването да набира минимум 30 кредита за семестър;

– лекционните курсове и практическите семинари на задължителните и избираемите курсове се ръководят от преподаватели на СУ, от водещи администратори, библиотечни специалисти и управленци в областта на информационните дейности;

– завършващ етап в обучението е подготовката на магистърска теза.

Квалификационната характеристика на завършилите магистърската програма е „магистър по библиотечно-информационни науки и културна политика“.

Магистърска програма „Управление на информационните ресурси“

Управлението на информационните ресурси е основна дейност в модерните организационни структури, свързана с осигуряването на ефективна информация и комуникация между организацията и нейната социална среда.

Обучението в магистърската програма е насочено към получаване на знания, свързани с организацията, управлението и разпространението на информация. Усвоените умения и опит превръщат завършилите магистратурата в специалисти, които могат да се ориентират в динамиката на информационната среда и

да предлагат анализи, обобщения и интерпретации на информация, съобразена със специфичните потребителски нужди. Те могат да предоставят качествена, ефективна и персонално насочена информация, информационни услуги и продукти в предпочитани от потребителите форми. Формата на обучение е редовна. Срокът на обучение е в рамките на 2 семестъра.

Основните цели на обучението са:

- да подготвя специалисти по управление на информационните ресурси;
- да предлага знания за организацията, управлението и разпространението на информацията;
- да развива практически умения за ефективно търсене в различни информационни системи.

Програмата съчетава лекционни курсове, семинари и четири избираеми (специализиращи) курса, както и учебно-производствена практика, и е ориентирана към овладяване на умения от магистъра по управление на информационните ресурси да:

- издирва, анализира, синтезира и структурира информацията, предоставяйки я на качествено ново ниво, с което подобрява управлението, конкурентността и ефективността на организацията;
- осигурява стратегии за ефективно използване на информационните ресурси в правителствени и неправителствени организации, бизнеса, науката, образованието, културата, медицината, юридически кантори, фирми, документационни центрове и други сфери и институции от обществения живот и по този начин участва в провежданата от тях политика;
- участва директно в системната оптимизация на новите информационни технологии и информационни ресурси и е отговорен за обучението на персонала.

Магистърското звание се получава след успешна защита на магистърска теза.

Завършилите обучение получават квалификация „магистър по БИН – управление на информационните ресурси“ и могат да работят в различни области на държавния, обществен и частния сектор, свързани с организацията, управлението, съхранението, разпространението и използването на информацията.

Докторантски програми

За завършилите специалност БИН със задълбочен и траен интерес към проблемите на книгознанието, библиотекознанието, библиографията, теорията на научната информация и културната политика (в редовно и задочно обучение) специалност БИН предлага и обучение на докторанти. В настоящия момент в катедрата има 10 докторанти и двама колеги от чужбина – Холандия. Обучаващите се натрупват кредити в докторантско училище към Философския факултет от участие в научни форуми, публикации и участие в учебния процес като преподаватели в специалността. През 2013 г. катедрата направи предложение, утвърдено от Факултетния съвет на Философския факултет, за предлагане на собствени курсове за нуждите на докторантите, които са зачислени в нея. Курсовете ще могат да се посещават и от докторанти от други катедри и факултети.

Насоки за развитие на образователните политики и учебните програми в катедрата

А. В катедрата започна конкретна работа и обсъждане на идеи за изработване на нов учебен план в бакалавърската степен. Очакванията са да бъдат предложени варианти с цел достигане до оптимален модел.

Предложенията, които защитава авторът на сегашния етап, са две:

– нов учебен план „Информационен мениджмънт“. Идеята се обсъжда и се предприемат стъпки към подготовка на учебна документация с проф. Х. Ахтлейтер от САЩ. Студентите ще получават квалификация „бакалавър по информационен мениджмънт“ (Приложения 1–3);

– нов учебен план „Библиотечно-информационни науки“. В него да бъдат включени два специализиращи модула – „Информационен мениджмънт“ и „Дигитализация“. Студентите ще получават квалификационна степен „бакалавър по библиотечно-информационни науки“, също така и удостоверения за съответния специализиращ модул. Привържениците на тази теза стоят зад концепцията за постепенна промяна в учебния план и съдържанието на изучаваната материя в специалността.

Идеите са да се осъществят промени, които да отговорят на измененията в социалната поръчка по отношение на специалистите, които подготвяме, а също така да се осъществи постепенна трансформация в профила на професията.

Споделям мнението за постепенна промяна на специалността по БИН в катедрата. Това се налага от:

- добрите и дългогодишни образователни и научни традиции в катедрата;
- наличие на утвърдена ниша за подготвяните специалисти от катедрата – библиотеките;
- обвързаност на специалността с работещите в библиотечния сектор (в обществените библиотеки) с изискванията на Закона за обществените библиотеки;
- неподготвеността на сектора за възприемането на радикални промени;
- определени кадрови проблеми пред катедрата, свързани със смяна на поколенията и необходимостта от търсене и постепенно формиране на специалисти в нови професионални направления;
- липса на достатъчно добра технологична база – ИКТ и др.

Еволюцията трябва да се осъществява на базата на:

1. Промяна на сега съществуващия учебен план (в рамките на 10% – за 2013 г.).
2. Създаване на нов учебен план (през 2013 г. – да влезе в сила от 2014 г.), в който да бъдат извървени няколко стъпки:

– логическо пренареждане на дисциплините, съгласно идеите в *Приложение № 4*;

– запазване на статута на даваната правоспособност на завършващите (квалификационната характеристика за бакалавърската програма) – бакалавър по библиотечно-информационни науки;

– формиране на един или два специализиращи модула – напр. „Информационен мениджмънт“ и „Дигитални библиотеки“.

Посредством утвърждаването на модулите се търси налагането на следната философия:

- модернизацията на програмата и постепенно променяне на нейната съдържателна насока в съответствие със социалната поръчка;
- плавно преименуване с течение на времето на програмата – от „Библиотечно-информационен мениджмънт“ към „Информационен мениджмънт“;
- привличане и постепенна подготовка на специалисти, които да покрият новите тематични полета;
- създаване на стабилитет на програмата и на възможности за гъвкаво развитие и адаптиране към съвременните образци (с наличните ресурси);
- повишаване на интереса към специалността и на качеството на подготвяните студенти в нея;
- разширяване на компетенциите и възможностите за професионална реализация на завършващите;
- навлизане на специалността в ниши от информационния сектор, които ѝ принадлежат или са ѝ отнети, или предстои да бъдат заети от други субекти;
- интегриране на програмата в контекста на международните политики и тенденции за развитие на подобни специалности³.

Б. Създаване на магистърска програма на руски и на английски език. На сегашния етап започна подобна трансформация за програмата „Библиотечно-информационни науки и културна политика“. Подготвена е програма на руски език.

В. Въвеждане на дистанционно обучение на базата на спечелен проект от фонд „Научни изследвания“ (с ръководител проф. Оля Харизанова). Разработването на програмите ще бъдат насочени основно към задочната форма на обучение и преди всичко на магистърската програма по БИНКП. Очакванията са повечето от лекционните курсове да стартират в дистанционен режим през 2013 г.

Г. Разширяване, обогатяване и разнообразяване на съдържанието в електронната библиотека на специалността в помощ на учебните програми.

Д. Активизиране на дейностите и разработване на учебни програми, пособия, платформи и модули, свързани с непрекъснатата професионална подготовка на специалистите в библиотечния и информационния сектор.

Заклучение

Както бе посочено в увода, 2013 г. е юбилейна за катедрата. Традициите и предизвикателствата са ориентир. Те ни задължават в името на нашите предходници, основатели на катедрата, и в името на бъдещите професионалисти – нашите студенти. Време на равностетка и на търсене на бъдещи проекции.

³ Като представител на направлението „Библиотекознание“ би трябвало да бъде сред тези, които споделят по-традиционни виждания. Категорично обаче считам, че въпросът не се отнася до запазване на статукво и територии, а до бъдещето на нашата професия и на нашите възпитаници. Убеден съм, че всички разбираме, че времето е разделно за нашата гилдия. Ако сега не тръгнем по този път, един ден ще съжаляваме за пропуснатата възможност. От нас, като професионалисти и представители на водеща академична институция, зависи да загърбим различията, да се променим, да се обединим в името на бъдещето, да стъпим на научните доводи и да надникнем в очакваното спрямо нас. Споделеното е едно от мненията за развитието на бакалавърската програма в катедрата.

Литература

- Гергова, А. Държавна политика и библиотечна стратегия. – В: *Библиотека*, 2008, № 2, с. 5–11.
- Грашкина-Минчева, В., Дончева, А., Димчев, А. Насоки за развитието на обществената библиотека. ръководство за библиотечни мениджъри. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2009. 126 с.
- Годишник на Българския информационен консорциум 2007*. София: БИК, 2008. 185 с.
- Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*. Философски факултет. Кн. Библиотечно-информационни науки. т. 1. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2008. 264 с.
- Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*. Философски факултет. Кн. Библиотечно-информационни науки. т. 2. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2010. 236 с.
- Гормън, М. Единен подход към преподаването по библиотекознание. – В: *Библиотека*, 2005, № 6, с. 5–12.
- Димчев, А. Образование и квалификация на библиотечните кадри за работа в интернет среда. из опыта на специалност „Библиотечно-информационни науки“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. – В: *Сборник доклади от „Обществената отговорност на публичните библиотеки и тяхната роля в демократичното общество“*, Нац. конф. 24–26 септ. 2003, Евксиновград. София, 2003, с. 48–54.
- Димчев, А., Дончева, А., Грашкина, В. Закон за обществените библиотеки – основни положения. докл. от XVII нац. конф. на СБИР. София, 7–8 юни, 2007 [онлайн]. [прегледан 21.01.2009]. <http://www.lib.bg/konferencii/nk2007/programa.htm/1.11.2007>
- Димчев, А. Политики за подготовка и развитие на библиотечно-информационни специалисти в България. 1989–2010. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2010. 152 с.
- Димчев, А. Проблеми, стратегии и политики при подготовката на библиотечно-информационни специалисти в Република България през периода 1989–2009 г. – В: *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*. Философски факултет. Кн. Библиотечно-информационни науки, 2010, т. 2, с. 7–59.
- Дончева, А., Димчев, А. Постигане на ефективност на функциониране на българските библиотеки чрез законодателни промени. – В: *Българската култура между държавата и пазара*. Нац. конф. 13–14 юни, 2007 г. на Министерство на културата, Институт за философски изследвания – БАН, СУ „Св. Климент Охридски“, Нов български университет, Институт по изкуствознание. София, 2007, с. 138–145.
- Закон за обществените библиотеки. – В: *Държавен вестник*, 5 юни 2009, с. 3–13.
- Папазова, К. Две години „Център за продължаващо обучение за библиотекари“. – В: *Бюлетин СБИР*, 2003, № 2, с. 34–37.
- Папазова, К., Недкова, К. Курсовете на ЦПОБ – 2002 г. през погледа на техните участници. – В: *Бюлетин СБИР*, 2003, № 2, с. 37–40.
- Папазова, К. Центърът за продължаващо обучение за библиотекари през 2005 г. – В: *Бюлетин СБИР*, 2006, № 1, с. 34–37, с. 58–63.
- Проучване на нуждите на обществените библиотеки. основни данни от заключителния доклад на ключовите експерти, представен на 15 октомври 2008 г. – В: *Програма „Глобални библиотеки – България“*. (Ръкопис)

Меморандум на Съюза на библиотечните и информационните работници, приет на XVIII нац. конф. „Библиотечната професия в 21 век – промени и предизвикателства“, Велико Търново, 19–20 юни 2008 г. – В: *Библиотека*, 2008, № 4, с. 56–57.

Също и в: [прегледан 22.01.2009]. <http://www.lib.bg/>

Отчетни доклади на СБИР за дейността на УС на СБИР за периода 1990–2011 г. (Ръкописи)

Професията библиотекар – сред професиите с бъдеще. – В: *Нова библиотека*, 2008, № 8, с. 2. [Best Careers of the US News and Word Report for 2008]

Програма „Глобални библиотеки“ [онлайн]. [прегледан 18.10.2012]. <http://www.glbulgaria.bg/>

Протокол от учредителната конференция на СБИР, 14 март 1990 г. (Ръкопис)

Уменията на библиотекарите от специалните библиотеки през 21. век. – В: *Бюлетин на СБИР*, 1997, № 2, с. 18–22.

Харизанова, О. Българските библиотеки и информационното общество. готовност за интегриране в обществото на знанието. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2007. 179 с.

Център за продължаващо обучение на библиотекари (ЦПОБ). Учебни програми. състав. А. Димчев. София: СБИР; Фондация „Отворено общество“, 2000. 43 с.

Янакиева, Т. Образователни идеи в областта на библиотечно-информационното образование в България. – В: *Libraries. Globalisation and Cooperation. Papers from the Intern. Conf. held in Sofia, Bulgaria, 3–5 Nov. 2004.* ed. by Herbert K. Achleitner, Al. Dimchev. Sofia, 2005, с. 43–51.

Янакиева, Т. Изпреварваща роля на библиотечно-информационното образование в България като фактор за развитие на информационното общество. – В: *Библиотечни дискурси. юбил. сб., посветен на 60-год. на А. Дипчикова*. София, 2006, с. 100–110.

Янакиева, Т. Библиотечно-информационното образование – смяна на парадигмата? – В: *Българската култура между държавата и пазара*, Нац. конф., 13–14 юни 2007 г., на Министерство на културата, Институт за философски изследвания – БАН, СУ „Св. Климент Охридски“, Нов бълг. университет, Институт по изкуствознание. – София, 2007, с. 151–157.

Янакиева, Т. Тодор Боров – създател на модела на българското висше образование в областта на библиотечно-информационните науки. – В: *Библиотека*, 2007, № 3, с. 46–54.

Янакиева, Т. Европейски перспективи и български реалности на библиотечно-информационното образование. смяна на парадигмата? – В: *Книга, четене, библиотека.* сб. докл. от три кръгли маси, посветени на проблеми на книжния сектор в България. София, 2008, с. 133–142.

Янакиева, Т. Създаване и развитие на библиотечното образование в СУ „Св. Климент Охридски“. специфика и интегритет в съобществото на университетските дисциплини. – В: *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Философски факултет. Кн. Библиотечно-информационни науки*, 2008, т. 1, с. 5–43.

Янакиева, Т. Трансформации в концепциите за развитие на академичното библиотечно образование в България. – В: *Професия*. Поприще. Призвание. юбил. сб., посв. на 65-год. на Р. Колева. София, 2008, с. 151–168.

Устав на СБИР [онлайн]. <http://www.lib.bg>

ALA. Statement of core competences [онлайн]. [прегледан 08.03.2009]. www.ala.org/ala/accreditation/prp/DraftCoreCompetencie.pdf

- Digital Libraries.** Curriculum Development [онлайн]. [прегледан 20.01.2009]. http://curric.dlib.vt.edu/DLcurric_images/ModuleFramework2008-08-23.pdf
- Dimchev, A., Angelova, K.** New Possibilities and Chances for Cooperation. Intern. Conf. Book Studies, Libraries and Information Science in the Contemporary World, held in Warsaw, 26–28 May, 2003. – В: *Nauka o ksiazce, bibliotece i informatzji we wspolczesnym swiecie.* (Warsaw), 2003, с. 48–56.
- Dimchev, A.** New Possibilities and Chances for Cooperation [онлайн]. <http://www.courses.maine.edu>
- Dimchev, A. et al.** The Profession of the Librarian and its Problems. coauth. M. Kapitanova. – В: *Libraries and Women International Scientific Conference Organized by the St. St. Cyril and Methodius National Library Sofia*, 24–26th September 2003. Sofia, 2004, с. 45–56.
- Dimchev, A. et al.** „Better Late Than Never!“. Information Literacy Education for Faculty of Philosophy Students at Sofia University „St. Kl. Ohridski“. coauth. K. Angelova. – В: *The International Scientific Conf. „The Information Literacy and Lifelong Learning“*, 5–7 Oct. 2007, Belgrade, Summary Book, с. 61–64.
- Education and Training Section.** Strategic Plan 2007–2008. 2007–2009. Draft vol. 1. 17 Oct. 2007. [онлайн]. <http://www.ifla.org/>
- IFLA Library 3.0.** Where Art Our Skills? [онлайн]. [прегледан 30.05.2009]. www.ifla.org.sg/IV/ifla73/papers/151-Saw_Todd-en.pdf
- IFLA SET Strategic Plan** [онлайн]. <http://www.ifla.org/>
- IFLA Strategic Plan 2010–2015** [онлайн]. <http://www.ifla.org/>
- LIS Education in Europe.** Joint Curriculum Development and Bologna Perspectives. a Working Seminar for Specially Invited Library&Information Science (LIS) Educators from European Countries at the Royal School of Invited Library&Information Science (RSLIS), 11–12 August 2005, с. 241.
- Spies, P.** Libraries, Leadership and the Future. – В: *Libraries Management*, 2000, vol. 21, № 3, с. 123–127.
- Strategies for Regenerating the Library and Information Profession.** – В: *IFLA Express Issue*, № 5 (Word Library and Information Congress: 75th IFLA General Conferences and Assembly „Libraries create futures: Building of Cultural Heritage“), с. 7.
- Vranesh, A. et al.** The Information Society. Barriers to the Free Access to Information. coauth. H. Achleitner, A. Dimchev, A. Lasic-Lazic, Marcovich. – В: *European Curriculum Reflection on Library and Information Science Education.* ed. by Leif Kajberg and Leif Lorrington, the Royal School of LIS. Copenhagen, 2006, с. 101–120.

АНАЛИЗ ЗА ПОЛОЖИТЕЛНИТЕ И СЛАБИТЕ СТРАНИ НА СЕГАШНАТА УЧЕБНА ПРОГРАМА – БАКАЛАВЪРСКА СТЕПЕН

Според А. ДИМЧЕВ

Положителни страни:

- учебният план е структуриран съобразно добрите образци у нас и в чужбина. Включва три блока от дисциплини – ядрени, общообразователни и междудисциплинарни. Използва се активно потенциалът на академичната колегия в Алма Матер;
- той е адекватен на нуждите от специалисти, които се търсят на този етап в нашата страна, съобразно целите, заложиени в него;
- планът ясно откроява профила на подготвяните специалисти и компетенциите, които са необходими за професията;
- акцентува се върху използването и активното включване на знания по НИТ;
- потърсен е баланс по отношение на теоретичните знания и упражненията в специализираните дисциплини;
- въведена е преддипломна практика в края на обучението, която да обобщава базовите знания;
- хоризонтът на предлаганите знания е за период около 3–5 г. в зависимост от организацията, в която попадат на работа завършилите бакалавърска програма.

Слаби страни:

- нисък престиж на специалността (не по вина на академичния състав, а поради нагласите в обществото по отношение на библиотечно-информационната професия);
- повторение на материал – в лекции и упражнения;
- наличие на остаряло съдържание и определено утежняване с исторически знания;
- наличие на специализирани курсове, които трябва да бъдат преосмислени, както и осмисляне степента на включване на общообразователни дисциплини в учебния план (напр. философия, етика, българска, руска и западноевропейска литература) – за сметка на курсове като професионална етика, психология на потребителите на информация, въведение в информационното общество, икономика на информацията, основи на интелектуалната собственост, наукознание и др. подобни;
- липса на курсове, насочващи към разнообразието от комуникации и медии;
- недостатъчно избираеми дисциплини както в специалността, така и с възможност да бъдат слушани в СУ или в други университети, с цел самостоятелно планиране на профила на обучаваните студенти съобразно техните кариерни интереси;
- наличие на курсове, четени в два семестъра;
- преобладаване на часове за упражнения за сметка на практически занятия;
- отсъствие на курсове, които да подпомагат формиране на изследователски нагласи и умения у студентите;
- много натоварен учебен план в четвърти курс.

ИНФОРМАЦИОНЕН МЕНИДЖМЪНТ – СЪДЪРЖАНИЕ

Автор – проф. ХЪРБЪРТ АЧЛЕЙТНЕР
Превод ас. СИЛВИЯ СТАНЧЕВА

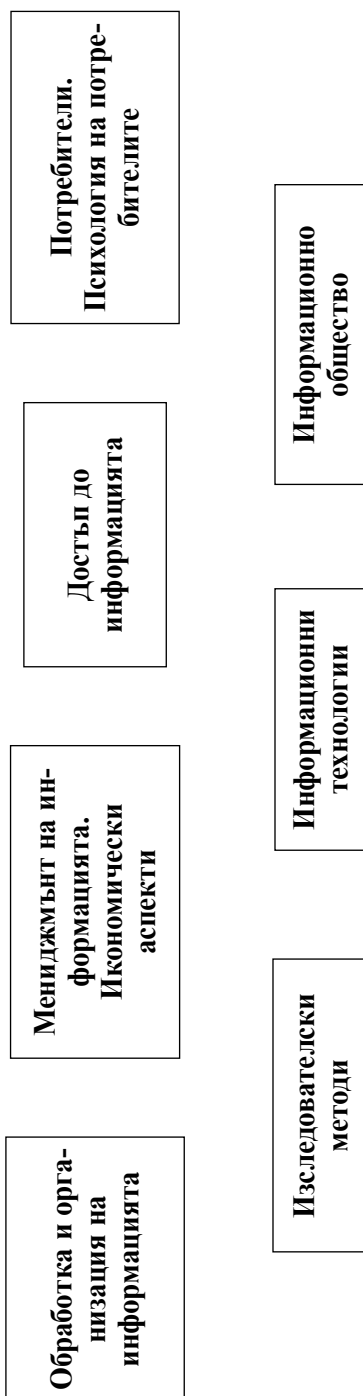
Дефиниции	Примери	www
СЪЗДАВАНЕ Емпирично обосновани знания или информация, произтичащи от големи теории, изследователски традиции, закони, интуиция, мисловни експерименти, приложни изследвания	Резултати от научни експерименти и изследвания, творчески начинания, Xerox Park, DARPA, Media Lab	Кооперация, координация, мрежи, Global Gnome Project, глобални в реално време, без граници, множество перспективи
ПРОИЗВОДСТВО Докладване и записване на нова информация, независимо от формата	Редактори и редактиране, пресяване на съдържанието	
РАЗПРОСТРАНЯВАНЕ Общото разпространение на знание, извън предвидените потребители, широко разпръскване или еднопосочно разпространение на информация	Публикуване, излъчване (телевизия, радио), вестници, списания, интернет	Мобилни телефони, текстови съобщения, блогове, YouTube, Facebook, Wikipedia, streaming video, podcast, Flickr, SlideShare, Twitter
ОРГАНИЗИРАНЕ Организиране на данни, информация и знания в ред, който улеснява достъпа	Файлове, индекси, съдържания, класификационни схеми, търсачки, глобални проекти за кодиране на голямо количество от данни	Google, Yahoo, маркирани ресурси, Wikipedia, Amazon, Facebook

Дефиниции	Примери	www
ДИФУЗИЯ Съзнателно (а понякога и случайно) разпространяване, особено чрез личен контакт, на информация за конкретни аудитории и потребители	Преподаване и учене, разбиране на послания, публикуване за конкретна аудитория, специализирани списания, разговори, ориентирани към изображението	Skype, Facebook, Second Life, Pinterest
ИЗПОЛЗВАНЕ Прилагане на наличните знания, информация или технологии от потребителя, информация, влязла в употреба по нов начин. Незабавен, конкретен и забележим ефект върху конкретни решения и действия	Осъществяване: приемане на нова информация, промяна на мнението, вземане на решение, действие, предоставяне на услуга	PodCast, You Tube, Blogs, Facebook, Google Maps, Kickstand
СЪХРАНЕНИЕ	Документи, дискове, магнетофонни ленти, сървъри, филми	Сървърни форуми, облачни технологии
ОПАЗВАНЕ	Архивиране, консервация	www.archives.org
УНИЩОЖАВАНЕ	Изхвърляне, унищожаване, загуба, библиотеките в Сараево	Киберсигурност, вируси, имейл измами

Програма „Информационен мениджмънт“ („Библиотечно-информационен мениджмънт“)
 Бакалаври
 Общ брой часове – 3000
 Срок на обучение – 4 години (8 семестъра)
 Общ брой кредити – 240

Автори Хърбърт Анлейтнер и Александър Димчев

ТЕМАТИЧНИ ОБЛАСТИ НА ПРОГРАМАТА

*Катедра „Библиотечно-информационни науки и културна политика“
Примерна схема на учебен план в бакалавърска степен**

Форми на обучение	Курс	Видове дисциплини
IV курс		
Практики и стажове Преддипломна практика		Профилиращи дисциплини Специализирани дисциплини БИН**
III курс		
Избираеми дисциплини (БИН, ФФ, СУ, други ВУ) Практики		Профилиращи дисциплини Специализирани дисциплини БИН Други (напр. Икономика на информацията, Психология на потребителите на информация и др.)
II курс		
Избираеми дисциплини (БИН, ФФ) Общобразователни дисциплини (напр. езици, литератури и спорт и др.)		Специализирани дисциплини БИН Други (напр. Изследователски методи, Въведение в информационното общество и др.)
I курс		
Общобразователни дисциплини (напр. езици, литератури и спорт и др.)		Въвеждащи дисциплини в специалността (Библиотекознание. История на библиотеките, Музеезнание, Книгознание. История на книгата, История и теория на библиографията, Въведение в специалността и др.)

** Бакалавърска програма – цели:*

– даване на широкопрофилна подготовка;
– съчетаване на специализирани (задължителни) курсове по специалността (около 60–70%) със свободноизбираеми и профилиращи дисциплини (в модули) (около 20–30%) с цел даване възможности на студентите да избират кариерното си развитие;

– логическо пренареждане на учебното съдържание – от въвеждащи курсове към технологични, свързани с обработката и управлението на информацията;

– постепенно въвеждане на специализирани модули, които да разширят възможностите на завършващите (напр. „Информационен мениджмънт“ и „Дигитални библиотеки“);

– засилване на практиките и стажовете в горните два курса с цел придобиване на компетенции от студентите (около 10–20% от часовете в учебния план). (Въвеждане на идеята за хоноруване на т.нар. базови специалисти от библиотеки и др. информационни институции, които да отговарят за провеждането на стажовете и практиките);

– повишаване на качеството на подготовката;

– даване на стабилитет на програмата и насочването ѝ към въвеждане на по-актуално учебно съдържание, продиктувано от социалната поръчка;

– постепенно формиране и набиране на нужните преподаватели за бъдещи трансформации и въвеждане на нови научни полета в учебната програма (т. нар. еволюционен трансфер).

Основни характеристики на трите степени на обучение:

(2) (Нова – ДВ, бр. 60 от 1999 г., в сила от 2.07.1999 г.; изм., бр. 41 от 2007 г.) Обучението в степеня „бакалавър“ по ал. 1, т. 1 в съответствие с учебния план осигурява широкопрофилна подготовка или специализирана професионална подготовка по професионални направления и специалности.

(3) (Нова – ДВ, бр. 60 от 1999 г., в сила от 2.07.1999 г.) Обучението в степеня „магистър“ осигурява задълбочена фундаментална подготовка, съчетана с профилиране в определена специалност.

(4) (Нова – ДВ, бр. 60 от 1999 г., в сила от 2.07.1999 г., попр., бр. 66 от 1999 г., изм., бр. 53 от 2002 г.; изм., бр. 61 от 2011 г.) Обучението в образователната и научна степен „доктор“ се осъществява по докторски програми.

**** Дисциплините са задължителни, избираеми и факултативни. В случая не са представени с тази терминология.**

КАРИЕРНОТО РАЗВИТИЕ В БЪЛГАРСКИТЕ БИБЛИОТЕКИ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА СТУДЕНТИТЕ В СПЕЦИАЛНОСТ „БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ“

ЕЛИ ПОПОВА

На моя преподавател, доц. д-р Нина Шуманова, с благодарност и уважение! Признателна съм за интереса и любовта към библиотечната професия, които ми вдъхнахте още на студентската скамейка и ме насочихте към професионален път, посветен на книгите.

Въведение в темата

Съвременното развитие на науката и практиката в областта на човешкия капитал въвежда нов подход към кариерното развитие на хората. Изследванията и научните публикации върху проблематиката, свързана с работната сила, отбелязват по-голямо внимание към нагласите и очакванията на личността за трудовата ѝ реализация, към професионалното и длъжностното ѝ израстване и оценките, които тя получава в периода от назначаването ѝ на работа до приключването на активната ѝ трудова дейност.

Библиотечният сектор е област от обществения живот, който, както всяка обособена човешка дейност, има свои специфични характеристики и измерения по отношение на човешкия капитал. Промяната на обществената парадигма и развитието на информационното общество предизвикват сериозна трансформация в библиотеките, включително в изискванията към подготовката и компетентностите на библиотечния персонал.

Професионалната организация на библиотечните и информационните специалисти в България – Българската библиотечно-информационна асоциация (ББИА), посвети 18-ата си научна годишна конференция през 2009 г. на аспекти и проблеми на библиотечната професия през XXI в.(1). Но темата за кариерно развитие на библиотечния персонал все още не намира своето изчерпателно представяне нито в теоретични разработки, нито в практически опит. В отделни статии се коментират аспекти, свързани с кариерата, с проектирането на длъжностите, с отсъствието на стимули, най-вече липсата на реални възможности в бюджетната библиотечна институция, които да създават условия за кариерно израстване, подкрепено и със съответни възнаграждения, основани на атестационната процедура(2). Посочената статия разглежда ситуацията в една конкретна библиотека – Националната библиотека, която е най-голямата в страната, уникална с многото си специфични и национални отговорности, уникална с разгърнатата си и максимално детайлизирана структура.

Същевременно в последните две десетилетия продължават негативните тенденции в ситуирането на библиотечната професия в обществото. Факторите са

от различно естество. Най-въздействащи са икономическите, но имат своя сериозен дял и други, съставляващи тази съвкупност, от която зависят обществения престиж, авторитет, атрактивност, привлекателност на една професионална област. Проблемите са изключително сериозни главно поради две причини. От една страна, проучвания за последните години, включващи и библиотечния персонал, показват застаряване на библиотечните кадри, висока средна възраст на библиотекарите в обществените библиотеки, наред с липсата на професионална квалификация у висок процент (над 50%) сред работещите в обществените библиотеки(3, 4). Професията не е сред привлекателните за младите хора възможности за реализация. От друга страна, в резултат на изключително динамичното развитие на новите информационни и комуникационни технологии се извършва всестранно обновяване на технологията, организацията и дейностите в библиотечните институции. Те засягат изискванията към качествата на хората, които осигуряват ефективното функциониране на библиотеките в новата информационно-комуникационна среда. Променя се картата на компетентностите, нужните на съвременния библиотекар знания и умения за осъществяването на функциите и задачите на библиотеката на XXI в. Това ясно и недвусмислено поставя пред управленците, пред образователните институции, пред професионалната организация, както и пред всички останали, определящи за професията фактори потребността от целенасочени и адекватни действия за повишаване на обществения статут и атрактивност на библиотечната професия, за да се привлекат и задържат млади квалифицирани кадри в нея. Част от индикаторите, необходими за доброто поставяне на професията в обществените среди, касаят възможностите за кариерно израстване, които предлага библиотеката.

Кариерата, както посочват специалистите в областта на Управление на човешките ресурси, се състои от няколко етапа:

- „пред“-кариера – гимназиални и студентски години;
- начален етап – след първото официално назначение;
- етап на установяване и стабилност – най-продуктивен и най-ефективен период;
- етап на оттегляне(5).

В настоящата статия ще спрем вниманието си върху нагласите на млади хора, които се намират в първия етап – „пред“-кариера. Библиотечната професия е сред професиите, които изискват отдаденост, призвание и редица специфични личностни качества за нейното успешно практикуване. В подкрепа на това твърдение можем да изтъкнем характерното за библиотечната сфера сравнително слабо текучество, въпреки ниското заплащане, лошите условия на труд, непопулярността и ниския ѝ обществен престиж. Дали обаче са налице предпоставките да се задържи това състояние на нещата? Склонни ли са младите хора към подобна „всеотдайност“ и „посветеност“ на професията, независимо от статута и стандарта, който им осигурява? Наред с посоченото застаряване на кадрите, безспорен факт през последните години, е, че много от младите хора, които завършват библиотечните специалности във висшите учебни заведения не отиват на работа в библиотеките, а търсят реализация на друго поприще. Обикновено ориентацията

е към по-търсени и по-модерни, нови популярни професии или просто такива с по-високо заплащане.

Изборът на професия и времето за подготовка за нейното упражняване е важен момент за младите хора, защото предопределя възможностите за тяхната бъдеща реализация. Затова смятаме, че този период „пред“-кариера – етап на ориентация и постепенно вникване в библиотечната професия, е от изключително значение. Незаслужено се пренебрегват възможностите за изграждане на устойчиви положителни нагласи и съпричастност към ценностите и стойностните страни на професията именно в периода на активна професионална подготовка и израстване на личността. Подкрепа на тази позиция намираме и в източници, посветени на задълбоченото и многостранно представяне на професията и на библиотечните кадри(6).

Анкетата

За да създадем по-пълноценна и вярна картина на този ранен етап в подготовката за кариерна реализация, пристъпихме към кратка анкета сред студенти, изучаващи библиотечни специалности (с различна формулировка в учебните заведения). Анкетирани са студенти от две висши учебни заведения, които подготвят специалисти за библиотечния сектор – Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Философски факултет, Катедра по библиотекознание, информационни науки и културна политика (БИНКП), специалност *Библиотечно-информационни науки* и Университета по библиотекознание и информационни технологии (УНИБИТ), Факултет по библиотекознание и културно наследство, катедра „Библиотечни науки“, специалност *Библиотекознание и библиография*.

Въпросите, включени в кратката анкета, са насочени към извличането на информация, която студентите са в състояние да дадат в настоящия момент относно мотивацията си за избор на тази специалност, както и за очакванията им за професионално и кариерно развитие, за нагласите и представите им за професията и тяхната реализация в нейните граници. Анкетата съдържа 5 въпроса, зададени в определена логическа последователност.

Разполагаме общо с 32 попълнени анкети от студентите на СУ, БИНКП: 17 анкетирани (53%) са от първи курс; 10 анкетирани (32%) – от четвърти курс, а 5 от анкетирания (15%) не са уточнили в кой курс се обучават. Мъжете са 1 или 2, жените – 30 или 31, тъй като има една анкета с непопълнени данни за пол. Липсата на уточняваща информация за анкетирания е пренебрегната и е даден превес на дадените в анкетата отговори на въпросите.

В УНИБИТ анкетите са попълнени от 22 студенти, разпределени, както следва: II курс, задочна форма на обучение – 11 анкетирани; II курс, редовна форма на обучение – 6 анкетирани; III курс, редовна форма на обучение – 5 анкетирани. Жените са 21, мъжете – 1.

Само ще отбележим, че съставът на групите и в двете висши учебни заведения потвърждава категорично продължаващото феминизиране на професията и в днешно време – 3.7% мъже, срещу 96.3% жени (според сигурните сведения от анкетите).

Ще разгледаме анкетите от двете учебни заведения поотделно, за да проследим дали и каква разлика има в нагласите на студентите. В двете групи са обособени

формализирани групи по форма и курс на обучение, за да се установи и открие, евентуално, израстване в разбирането на професията и отношението към нея в процеса на обучение. Предполага се, че студентите задочници работят в библиотеки. От техните анкети очакваме да ни дадат косвено или директно формулирано мнение за съответствието на обучението им на условията в реалната сфера. Искаме да очертаем доколко е ясно разбирането за кариерно развитие изобщо и дали са налице очаквания за кариера в библиотеките. В посочените обособени групи и подгрупи се оформят малки общности, изразяващи еднакви или близки по съдържание позиции.

Цитираните отговори са дадени с минимална редакция, но на места тя е необходима – при груби граматически грешки, неправилно написани думи и формулировки, които затрудняват правилното разбиране на текста.

Каква е вашата мотивация за избор на професията библиотекар?

Това е първият въпрос в анкетата. От събрани наблюдения, впечатления и разговори с колегията за период, обхващащ повече от 20 години можем да систематизираме факторите, които влияят върху избора на библиотечната професия в следните групи:

- пример на близък, който по някакъв начин и причина е свързан с библиотеките – работи в библиотека, посещава редовно библиотеки и ползва услугите им, преподава в учебните заведения, които подготвят библиотечни кадри;

- съзнателен избор – любов към книгите, любознателност, желание за постоянно разширяване на знанията, афинитет към четенето и научните занимания, редовно посещение в библиотека/библиотеки и желание да упражнява тази професия;

- случаен избор – неуспешен опит да се влезе в желаната специалност, временно решение поради неясни цели и желания, сляпо подражание на познати от приятелското обкръжение и др., решили просто нещо да следват, без значение какво точно.

Нека да видим дали и доколко анкетите от СУ, БИНКП потвърждават тези предположения.

В анкетите, попълнени от първокурсници, намираме 5 негативни реакции. В 2 от тях (6%) липсва информация, напълно негативен отговор дава 1 анкетиран (3%), негативни отговори с нотка на съжаление намираме в 2 анкети (6%). В последните има известно очакване нещата да се променят, „Засега никаква“ или доза съжаление за настоящата ситуация – „За съжаление никаква“. След като вече са приети за студенти, това означава предприета активност за навлизане в професията. Изборът е налице, но няма яснота за причините, породили този избор или липсва желание те да бъдат споделени.

Крайно негативните отговори, дадени от 4 студенти (12%), са индикация за неправилен избор, породен от неясни мотиви. Категорично негативна реакция относно възможността да се задържат в професията има в 4 броя анкетиранни (12%). Обезпокоително е съотношението между първокурсници и четвъртокурсници, дали този отговор – 50:50. Изрази от рода на: „не съм избрала“, „не желая“, „не

искаш“ са индикатори за недвусмислено отрицателно отношение към професията и категорично намерение да не се търси реализация в тази професионална сфера. Необяснима е такава позиция от страна на хора, изучавали специалността 4 години, изправени пред завършване на втората образователно-квалификационна степен в професионалната подготовка. Предполага се, че те са вече подетайлно запознати със същността на работата, с необходимите знания и умения за работа в библиотека. Не е ясно каква е била тяхната нагласа в началото на следването и дали тя се е потвърдила, или променила в негативна посока по време на обучението. За първокурсниците съществува потенциална възможност да се променят нагласите в позитивна посока и следването да предизвика положителна промяна в отношението към професията. Този период на изчакване е изпълнен и в прекия отговор: *„Още не съм я избрала“*. Макар че, един от най-авторитетните и интересни учени в тази област, директорът на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, проф. Боряна Христова, на тържество по случай откриването на поредната учебна година за катедра БИНКП предупреди студентите, че *„не вие, а професията библиотекар ви избира“*. Склонни сме да ѝ се доверим и да подкрепим нейната позиция.

Друга група анкетирани – 6 студенти (18%) също нямат намерения и мотивация да се задържат в професията, но не изразяват отношението си толкова категорично негативно и агресивно:

- 4 анкетирани (12%) дават по-смекчени негативни отговори. Те нямат мотивация и не смятат да останат в професията, но като цяло я свързват с нещо приятно – книгите;

- 2 анкетирани (6%) се аргументират чрез други специалности, в крайно различни позиции. Единият ще търси реализация в информационните технологии, но другият е „мотивиран“ от това, че не са го приели в специалност „публична администрация“.

Част от анкетираните проявяват доста общо формулиран интерес към избраната професия. Деветима от анкетираните (28%) се чувстват мотивирани от факта, че се занимават с професия в областта на културата, че ще работят с книги; че професията е полезна за обществото, *„вижда“* им се интересна и предполага *„развитие в различни сфери“*. 3-ма от анкетираните в тази подгрупа са в края на следването си по специалността и въпреки това не дават или не могат да дадат ясна мотивация за усилията, на които са посветили 4 години. В известна посока на конкретизация вървят два от отговорите на студенти от IV курс, които определят професията като *„спокойна“*. В единия случай това определение се допълва от представата за *„интересна“* работа, а в другия – с по-прагматичното предимство, което се дава от работата *„с регламентирано работно време“*. А дали на практика е така, зависи от много допълнителни обстоятелства.

Следваща група анкетирани, състояща се от 8 студенти – 25% от анкетираните, дават отговори, свързани с по-конкретна мотивация и особено с оценка на въздействието на професията върху личностното развитие: *„Докосване на културата, участие в проекти, интерес към информацията, нейното ползване и осигуряване достъпа ѝ до потребителите“*; *„Това е професия, за която се изисква*

висока обща култура и широк набор от знания в различни области. Библиотекарството е работа, която в бъдеще трябва да получи по-добри условия за реализация“; „Достъпът и разпространението на информационните ресурси до възможно най-много хора“ и т.н. Един от отговорите е условно причислен към тази група: „Мотивацията ми може да бъде свързана единствено с общата култура, която евентуално може да бъде придобита в подобна институция“. Аргументите за това са в уверението, че все пак потенциалната възможност да се изгради общата култура се обвързва с пребиваването в „подобна институция“. Изключително професионално звучи отговорът, даден от първокурсник: „Привлича ме практическата част от професията, потенциалът за модернизация на всеки един аспект от сферата на библиотеките. Мотивира ме това, че в епохата, в която информацията е толкова ценна, аз имам реална възможност да съм в средата, отговорна за нейното управление и събиране“. На практика той потвърждава разбирането, че е напълно възможно личността да бъде добре мотивирана още в стартирането на активни действия по отношение на избора и обучението в определена сфера. 5-има (15.6 %) от анкетиранияте, разпределени в тази група, дават ясна и категорична положителна оценка на професията: „Истината е, че ми харесва и за това го записах“; „Мотивира ме това, че в епохата, в която информацията е толкова ценна, аз имам реална възможност да съм в средата, отговорна за нейното управление и събиране“; „...в днешно време библиотекарят не е ограничен, а има много възможности“. Най-съдържателните отговори са дадени от първокурсници или студенти, които не са посочили в кой курс се обучават. Поради това можем само да отбележим, че от голямо значение е наличието на положителна нагласа, ясна мотивация и висока оценка на професията за правилния избор не само на професионална подготовка, която ще носи удоволствие и приятни изживявания, но и на бъдеща професионална реализация, която ще отговори адекватно на очакванията, ще донесе удовлетворение и максимално разгръщане на потенциала, както и добри възможности за растеж, развитие и кариерно израстване.

Нека съпоставим мотивацията за избор на библиотечната професия в отговорите на студентите от УНИБИТ.

Мотивите за избор на професия библиотекар варират между напълно осъзнат избор: „Самата професия библиотекар е отговорност, която умело може да помага на знаещи и незнаещи. Аз виждам моята реализация в тази професия“, до незаинтересованост, изразена по категоричен начин „Никаква“. Част от отговорите извеждат мотивация, свързана с любими занимания „Обичта към книгата и възможността с тази професия да съм в непрекъснат контакт с нея“, което е чудесно, ако се съчетае с професионалните задължения, загатнато в част от отговорите от тази група: „Хобито ми да чета книги да превърна в професия“. Можем да намерим и друга ос, в крайните точки на която да поставим отговори на анкетиранияте: от отвлеченото и абстрактно звучащо желание „...интереса да намирам стари или нови източници с любопитни факти за личности и събития“ до наличието на бизнес ориентирани намерения: „Искам да си направя частна библиотека, ...“. Общо звучат формулировки от рода на „Комуникация с различ-

ни хора“, но тази форма се повтаря в три последователни анкети (13.6%). Много вероятно е анкетираните да са погледнали формално на молбата за попълване на анкетата и да са „преписали“ отговора на този въпрос.

Интересно е да отбележим, че очакванията за по-осъзнат и устойчив интерес към избраната професия с навлизането в образователния процес и дисциплините, т.е. при по-високите курсове, се оправдава. В групата на студентите от III курс има пряко изказана връзка: *„Мотивация за избора си нямах в началото, но по време на обучението си започвам малко по малко да се заинтригувам (подч. авт.) от професията“*.

В споделянето на своята мотивация за избора на библиотечната професия студентите задочници са доста по-конкретни:

„...Харесвам работата с книгите и контактите с читателите“, „Спокойна интересна професия в приятна атмосфера“, „Работа с документи и книги“, „Работа с книги, най-голяма близост до информацията и знанието“. Макар че и в групата на учещите задочно не липсват романтичните подбуди за упражняване на професията: *„Любов към книгата“, „Любовта към книгата и всичко, което може да се извлече в процеса на обучение като обща култура и знания за правилно боравене с информацията“, „...Любов към книгите, жажда за знания“,* намираме и доказателство за предварително очертаните фактори, които определят избора: *„Интерес към професията, породен от личния пример на член от семейството“*. Сред анкетираните студенти от групата на задочниците има ясно демонстрирано положително отношение към предстоящата работа в библиотеката, още повече че тя е вече позната: *„Интересно ми е да работя в библиотека“, „Това е една област, в която човек може да придобие доста широкоспектърни знания и опит“*. На фона на повече или по-малко абстрактните, на повече или по-малко романтичните заявления, но носещи положителен знак, самотно и негативно звучи съмнението: *„Не съм сигурна, че желая да се реализирам точно в тази професия“*.

Какво знаете за работата в библиотеката?

За да разширим представата за наличието на реална мотивация у студентите да изберат професията библиотекар, зададохме въпроса *„Какво знаете за работата в библиотеката?“*. Тази формулировка предполага различен подход на анкетираните, който е част от заложения потенциал за анализ. Предполагаемите насоки за развитие на отговорите се потвърждават. Очакванията включват:

- липса на информация и отношение;
- обща характеристика на работата чрез прилагателни;
- отговори по същество за дейностите в библиотеката;
- въвеждане на отношение към професията и коментари относно статута ѝ в обществото;
- както и извеждането на отделни аспекти от удовлетвореността на работещите в библиотеките, добре известни в публичното пространство.

Отговорите от попълнените анкети напълно покриват предварително очертаните според съдържанието им групи. Сред първокурсниците от СУ, БИНКП, 6 души (35%) нямат представа за работата в библиотеката. Формулировките с подобно

съдържание варират от: „Все още много малко“, „Ами все още почти нищо“, „Не съм запозната много“ до: „Нищо“, „Почти нищо“. За студенти в първи курс би могло да се обясни и в известна степен да се приеме с разбиране. Студентите имат различен опит и впечатления от посещения и работа в библиотека, а е възможно даже да не разполагат с такъв, въпреки избора на професия. Любопитно е да отбележим, че същото количество студенти в тази група – 6 (35%) демонстрират познания относно работата в библиотека. От кратки, пестеливи изрази: „Работа с клиенти“, „Че си подреждат книгите, четат ги“ до заявления, направени с повече самочувствие: „Това са хора, които се занимават с описание на книги...“, „Работа с книги, вече и с електронни каталози, не само с традиционни“, „Наясно съм на базово ниво какво представлява работата в библиотеката“.

Двама от анкетирания първокурсници определят само общо своята представа за работата в библиотеката: „Не е лесна“, „Трудоемка“, но техните оценки съдържат положително отношение. Един от отговорите противостои на останалите с вложено негативно отношение, заявено доста арогантно: „Едва ли е нещо, което е интересно на сегашното поколение“. В този странен за студент от специалността отговор се преплитат повече от един проблеми. Явно е изразена незаинтересованост от сферата, за която се подготвя да работи. Най-впечатляващото е, че няма яснота и разбиране за работата в библиотеката, но няма и желание да научи нещо по този въпрос. Пълното отрицание, което виждаме в така формулирания отговор, е съчетано с отричането на професията за цялото съвременно поколение. Отговорът всъщност би трябвало да се потърси в липсата на задълбочен интерес към библиотеките и библиотечната професия у мнозина млади хора.

Част от обяснението се съдържа в отговорите на трима (17.6%) от анкетирания първокурсници: „Че е нископлатена“, „Ниско платена“ и в пропуснатата част на вече цитиран отговор, в който се обединяват няколко акцента: „...но също така работата е трудна и платена само за по-образованите кадри“. Добре е това, че по-високото заплащане се свързва с по-добро образование – един подходящ критерий и основателна причина за какъвто и да е стимул.

Същите подходи към отговора на този въпрос търсим в анкетите на четвъртокурсниците, където очакваме повече зрялост и едно по-цялостно разбиране за бъдещата им професионална реализация, както и по-голям опит и наблюдения в реалната библиотечна среда. За времето на следването се предполага, че не само в образователния процес има задължително предвидени посещения в библиотеки, стажове и др.п., а по-активно е провокиран интересът и любопитството към дейностите в библиотеката. И действително това е така. В осем от десетте анкети на студенти от IV курс (80%) виждаме една по-голяма яснота за конкретните процеси и естеството на работата в библиотеката, по-добре изразено, чрез правилно употребени термини и по-зряло разбиране на отговорностите в библиотеката. Проличава придобитата по-широка представа за реалностите, по-пълноценно усещане на професионалната проблематика: „Работата е отговорна, свързана с правилното комплектуване на фонда, добро информационно обслужване на читателите“, „Знам, че библиотекарят трябва да е запознат с фонда, да обслужва качествено потребителите“. Има изразена оценка за съответствието на обуче-

нието и реалността: *„Работата е разнообразна, но като потребител, нивото на обслужване на читателите не отговаря на ученото в лекциите“*. Отбелязването на проблеми в сферата има различно звучене. От споменаването им: *„Знам, че повечето от работещите в библиотеки не са достатъчно мотивирани, за да вършат работата си с удоволствие, съзнателно и стремежи се да подобрят сегашното състояние“* до остри констатации, свързани с ниските възнаграждения на библиотечния персонал: *„Не е достатъчно доходоносна, а в днешно време парите са определящ фактор за работата, която работиш, а не дали ти харесва“*. Тук, разбира се, са намесени житейската философия, изявяват се ценностите, които изповяда отделната личност. Но тези неща също са от значение в избора на професия и в професионалната реализация на всеки.

В групата с неидентифицирана година на обучение има пет анкети и всяка от тях по отговора на втория въпрос попада в една от групите, изредени по-горе. Изненадва ни един от отговорите: *„Не желая да отговоря“*, но нежеланието да се сподели едно или друго мнение също е информация. Отговорите не се повтарят и носят индивидуални представи и отношение: *„Ниско платена работа, еднообразна, но с изгледи за развитие в бъдещето“*; *„Знам, че е много обширна“*; *„Това, че на първо място една библиотека трябва да разполага с ценни и редки екземпляри и нейната работа основно да е свързана с тях“*. Последният цитат говори за придобит едностранчив опит или наличието на интерес в тази посока.

В анкетите, получени от студентите от УНИБИТ, имаме възможност да видим развитие в разбирането и представите за работа в библиотеките между студентите от II и III курс, както и между редовните и задочните студенти. Тук определено се очаква по-добро познаване на работата в библиотеките, имайки предвид, че задочно обучаваните студенти са в същото време практикуващи библиотекари. Анкетирания студенти от II курс изразяват по-кратко, по-общо и, бихме казали, ексцентрично отношение към този въпрос. Техните отговори си приличат по стил: *„Трудна и приятна“*, *„Сложна и приятна“*, *„И много, и малко“*. В тази група ще открийм отговора на един от мъжете, попълнил анкетата, който като цяло защитава интелигентни и отговорни позиции: *„Всичко или нищо, само времето ще покаже“*. И още един отговор се откроява със своята негативна и агресивно изразена отрицателна преценка: *„Седят по цял ден и се чудят какво да правят“*. Подобна неприязън можем да обясним с негативен личен опит от ползването на услугите на библиотека, в която явно отношението към читателите не отговаря на изискванията на доброто поведение.

В отговорите на студентите от III курс проличава по-голяма зрялост и изградено отношение към професията: *„Работата в библиотеката е отговорна и, може би, трудна. Важно е да има концентрация и прецизност по време на работния ден“*. Демонстрирано е познаване на проблемите, което не накърнява положителното отношение към упражняването на професията: *„Доста неблагодарна професия от гл. т. на заплащането. Иначе като цяло доста интригуваща, всестранна професия, от която можем да научим всестранни нови и интересни неща“*; *„Четя изисква постоянство и всеотдайност“*. Очакваното развитие на студентите

през периода на тяхното обучение е потвърдено и в един от отговорите: „*Научих много през периода, в който се обучавам в УНИБИТ*“.

Отговорите на студентите задочници напълно оправдават очакванията за добро познаване на работата в библиотеката. Изразеното положително отношение съответно подкрепя съзнателно направен избор на професия (7 отговора от общо 11 – 63.6%): „*Библиотекарят трябва да бъде изключително ерудиран и начетен, а също и добър професионалист, за да бъде в полза на всеки читател*“, „*Човек трябва да бъде подготвен добре в различни области, за да бъде полезен на читателите*“, „*Работа с хора; работа, свързана с различни отдели на знанието; работа, която може да бъде и много натоварваща, изискваща специфични знания и умения*“. Повтарят се вече споменати и в други анкети проблеми, свързани със заплащането (3 отговора – 27%), които определено влияят върху отношението, престижа и избора на професия: „*Интересна, но зле платена*“, „*Много интересна, но зле платена работа*“, наличието и на други негативни обстоятелства „*Че е доста трудоемка, поради доста неблагоприятните условия в повечето библиотеки*“. И един оптимистичен млад човек: „*Интересна и обогатяваща. За жалост не много добре платена, но ние сме млади хора и вярваме, че биха настъпили и по-добри времена*“. Два от отговорите в тази група (18%) изразяват несигурност относно знанието си за работата в библиотеката. Очакванията обаче са добри и са свързани с разширяване на наученото.

Изводите от получените отговори на втория въпрос са в две посоки. От една страна, разнообразието, засягането само на отделни части и аспекти от работата в библиотеката без показана цялостна представа, свързана с визия, мисия и т.н., са нормални за етапа, в който се намират тези млади хора. Те са в период на навлизане в професионалната сфера, която по една или друга причина са избрали, все още се ориентират, имат малко опит и впечатления, които не са достатъчни за цялостност на отговорите. Липсва пълнота на образа на библиотеката, на работата в нея и мястото на библиотекаря. От друга страна, можем да препоръчаме повече внимание към изграждането на обща визия за библиотеката, систематизирана представа за дейностите в нея и за отговорностите на съвременния библиотекар. Изграждането на по-цялостна представа за библиотечната институция и за библиотечната професия трябва да бъде резултат както от получено знание в учебните програми, така и от събраните наблюдения по време на стажове и практики в библиотеките.

Каква е вашата представа за кариера в библиотеката?

Ключов въпрос в анкетата. В част от отговорите на този въпрос се преплита и изразено отношение към професията. В групата на студентите, първокурсници от БИНКП, ситуацията е доста разнородна. Има точен отговор за кариерното развитие в 4-ри (23.5%) от анкетите. „*Лесно ставаш шеф*“ – е една от представите, а в другата крайност стои повтореният (с риторичен привкус) въпрос, което означава неверие в подобни възможности: „*Кариера в библиотека?*“. Още един вариант на недоверие, но в по-мека форма и все пак допускане на такава възможност: „*Представата ми е, че кариера в библиотеката можеш да направиш, но реализира-*

нето ѝ ще бъде трудно“. Кариерното развитие се припокрива с представата за характера на работата в библиотеката: „Тиха и спокойна кариера“. Ако следваме низходящата скала на емоциите по отношение на кариерата в библиотеките и вървим от положително към отрицателно отношение към въпроса, трябва да преминем към заявена неяснота, изразена по-мекко: „Все още нямам представа“, „Нямам много ясна представа“, или по-категорично: „Нямам представа“, „Никаква“. В тази група имаме и един анкетиран, който не е дал отговор на този въпрос. Това говори за липсата на такъв, за негативно пренебрежение или нежелание да се сподели мнение, но във всички случаи този отговор трупa негативи. Те се увеличават от объркването и липсата на яснота между професия и кариера, което виждаме в изявлението: „Не искам да ставам библиотекар“, но и в ясно заявеното: „Ами не смятам да правя кариера в областта“. Един от отговорите е по-обстояен. В него има нещо много важно – откроява се значението на образованието, което оценяваме като много положителна позиция: „...Свободата, правото и авторитетът за промяна на нещо са свързани само с образованието“. Споделяме подобно схващане, в което кариерното развитие се разглежда като следствие и функция на повишаване на образованието. Макар че това заключение се извлича индиректно от отговора.

В групата на четвъртокурсниците има 6 (60%) съдържателни и адекватни на въпроса отговора. Останалите 4 от общо 10 анкетирани в групата не са мислили в тази посока или не смятат да работят в библиотека, или еквивалентното: „Не си се представям като библиотекар“. Ще се спрем по-детайлно на отговорите, изпълнени със съдържание. Един от тях е съвсем точен, показва познаване на сектора и, вероятно, е споделян от редица негови състуденти: „Като развитие в библиотеката виждам да се издигнеш до директор на регионална библиотека или да работиш в НБКМ“. Опитваме се да вникнем в засуканата фраза на друг отговор, за да извлечем полезната информация: „Бих имала хубава представа, ако стане възможно изпълнението на желанията на интересующите ги бъдещето на библиотеките“. Ще си позволим да импровизираме и да потърсим рационалното зърно, което със сигурност е скрито в тази сложна формулировка. Усилието си заслужава. Според казаното, има хора, които се интересуват от бъдещето на библиотеките. Те, вероятно, имат свои идеи и желания, за решаване на проблеми с цел подобряване на средата и условията. Ако като цяло се осъществят техните намерения, то и кариерното развитие в библиотеките ще бъде напълно реална възможност и според анкетирания – добра („бих имала хубава представа“). Изразяваме съгласие.

Нека разгледаме противоположни позиции относно възможностите за кариера в библиотеките. В положителната позиция виждаме отбелязано наличие на проблеми, но същевременно заложен оптимизъм за тяхното успешно решаване: „Не много добра в момента, но се радвам, понеже виждам подобрение в организацията, дейността и отношението към библиотеките като важни информационни центрове“. И с противоположно минорно звучене е мнението на песимистите: „Необнадеждаваща, поради състоянието на библиотеките като културни институти и на целия сектор култура“ и още една позиция, допълнена с аспекта

на отсъствието на икономически стимули: *„Според мен трудно би се изградила успешна и доходна кариера в библиотека“*. Остава неясен отговорът на анкетиран, който коментира качеството на работата, но не съотнася коментара към кариерно израстване: *„Знам, че библиотекарят трябва да е запознат с фонда, да обслужва качествено потребителите“*. В един от отговорите не се уточнява в коя област ще се развива кариерата, но ясно е посочено намерението на анкетирания да търси реализация извън страната.

Много интересни са отговорите, получени в групата на анкетираните, които не са посочили в кой курс на специалността се обучават. От откровеното, но общо изказано признание: *„Относно кариерата в каквато и да е посока не съм особено запознат“* (по формата на глагола съдим, че това е изявление на студент от мъжки пол – изключителна рядкост в специалността) или: *„Все още нямам ясна представа“*. Преминаваме към позиции с негативен знак: *„Библиотекар с добро заплащане. Нещо, което е почти невъзможно в наши дни“* и *„Тя (в см. кариерата – бел. авт.) определено не е свързана с библиотека в България“*. В единия случай кариерата се асоциира единствено с добро заплащане, а в другия – възможността за кариерно развитие в библиотека не се отрича, но в други държави. В един от дадените отговори се изказва мнение относно бъдещето на професията: *„Надеждата на библиотекаря е в развитието на технологиите, свързани с електронните библиотеки и книги“*. Вероятно в тази перспектива на библиотечната професия се съдържа и потенциал за кариерно развитие на персонала.

Нека да съпоставим нагласите и представите за кариерно развитие, изразени от анкетираните студенти в УНИБИТ. В групата на студентите от III курс, редовно обучение, има вече ясен и точен отговор: *„Моята представа за кариера в библиотеката е в някоя по-голяма и престижна библиотека, в която има база за реализация на амбициите, които сме получили от досегашното си образование“*. В отговорите на студентите от УНИБИТ откриваме бизнес нагласа и по отношение на работата в библиотечния сектор, макар и формулирана доста условно: *„Постоянна работа, изкачване „по стълбата към успеха“ и може да открия своя библиотека“*, *„Най-вероятно не бих се насочила към кариера в библиотечната сфера, но ако имах възможност, бих си отворила собствена библиотека или кафе, в което човек може да си почива в компанията на хубави книги“*. Това е нова нагласа, но смятам, че е положителна и работи в полза на професията. От отговорите на този въпрос става ясно дали и доколко младите хора имат представа за кариерно развитие въобще и каква интерпретация дават на тази тема, отнесена към библиотеките. Виждаме, че наред с откровеното признание, че нямат никаква представа, в някои от отговорите личи частично понятие за кариера и кариерно развитие, което на места се смесва с професионалната реализация и други по-обща сфери, в рамките на които се съдържа на практика и кариерното развитие. В отговора: *„Ръководене на библиотеката и положителни коментари от читателите“* има някаква отбелязана връзка с израстването по длъжност, но е фиксирана само крайната най-висока позиция *„ръководене на библиотеката“*, като същевременно се обвързва с оценката на потребителите на библиотеката. Трудно е да се даде точна интерпретация на отговора: *„Не бих могла да отговоря,*

тъй като вече се развивам професионално“. Само отбелязваме неразбирането на разликата и връзката между професионално и кариерно развитие, за което вината не е само у студентите.

Плод за размишления и подкрепа на едни или други изводи намираме и в отговорите на студентите от II курс, редовно обучение. Един от 6-те, анкетиран в тази група, отговаря възторжено: *„Това е мечтата на живота ми“*. Определено професията се крепи на тези хора, които биха се изразили по същия или по подобен начин. В потвърждение следват доста по-критични позиции, които виждат преди всичко проблемните страни: *„Поради ниското заплащане на библиотекарите младите хора са демотивирани да се развиват в тази сфера“*, което действително е така. За младите хора тази професия не е достатъчно атрактивна. Но причините са повече от това, че заплащането е ниско в сравнение с други сфери. По-остро, но и противоречиво на изказаното по-горе звучи позицията: *„Кариера ли? Ако се уредиш да работиш в библиотека, тогава може да мислиш за кариера. А има и йерархична стълбичка“*. Наред с изявленията на част от анкетираните, че няма да развиват кариера в областта, за която се подготвят, оказва се, че според този студент за работа в библиотека трябва да се „уредиш“. Дали това означава, че има много желаещи или анкетираният има предвид добри позиции в по-престижни библиотеки? Вместо предполагаеми обяснения на тази позиция, които не са заявени в отговора, ще се позовем на сигурна и изключително важна констатация от цитираната по-горе статия за Националната библиотека: *„Пазарът на труда се характеризира с количествен и качествен дисбаланс. Същевременно качествените характеристики на незаетата работна сила не съответстват на качествената структура на предлаганите работни места“*(7). Тъжно...

Продължава крайно негативният тон на един от анкетираните, споменат във връзка с предишния въпрос за представата за работа в библиотеката. По повод кариерното развитие в библиотека написаното е не по-малко арогантно: *„Това кариера ли го наричате“*. Освен че е пълен с негативизъм, този отговор показва, че липсва всякакво разбиране за смисъла и същността на кариерата и кариерното развитие.

Интересни са отговорите, получени в групата на задочно обучаващите се. Част от анкетираните вече ясно могат да изразят своите планове и предпочитания за развитие: *„Изследователската дейност може да бъде една от възможностите“*, *„Колкото се може по-нагоре в кариерата! С упоритост и желание смятам, че може да постигна всичко!“*. Във втория отговор има много положителен момент, че възможностите зависят от собствените усилия, не само от желанието, но и от вложената упоритост. Друг студент е наясно, че кариерата се развива обикновено постъпателно: *„Като всяка кариера започва от най-ниското стъпало“*, но не уточнява докъде стига и има ли в представата му яснота до какви по-високи позиции иска да достигне. Друг студент заявява по-конкретна представа за кариерата: *„Би ми харесало да се занимавам с организацията в дадена библиотека (мениджмънт)“*. Достоеен отговор, който не уточнява позиции, но дава знак за ценностите, от които се ръководи анкетираният, е: *„Представям си, че ще бъде полезна на работното си място“*. Друг анкетиран ни връща към предишния въпрос, явно не

можейки да формулира отговор за кариерното развитие: „Много отговорна работа, контакт с много и различни хора“. Двама от анкетираните (18%) не са дали отговор на този въпрос, а един студент признава, че все още няма такава ориентация.

Какви са вашите очаквания за личната ви професионална реализация?

В анкетата е поставен следващ въпрос, отговорите на който на практика събират и отношението към професията, и мотивацията за избор на тази специалност, и представата за личностно развитие. В представите на студентите той частично припокрива досегашните въпроси и всъщност получените от студентите отговори доизграждат картината на тяхното отношение към избраната професия и бъдещето им в нея. Получените отговори са изключително интересни и разнообразни, дават повод за анализи и подсилват обясненията за проявени в обществото тенденции.

Студентите от СУ (БИНКП) са по-голяма група. В нея се очертават няколко групи по съдържанието на отговорите на този въпрос, които могат да се идентифицират като подгрупи сред студентите в I и в IV курс, както и в групата на неидентифицираните. 9 от анкетираните (28%) правилно са избрали специалността, в която се обучават, защото заявяват ясно, че желаят да се развиват в „голяма и успешна библиотека“, но поставят условие за добро заплащане; в библиотека, музей или архиви; „да остана в сферата на библиотечното и музейното дело, тъй като виждам позитивни промени в тези сектори“; „реализация в някой информационен център“, „Лично аз искам да се реализирам като информационен специалист“ и една доста конкретна представа с какво точно иска да се занимава студентът: „Очакванията ми са, че все пак библиотеките в България ще се ориентират към създаването на повече дигитални центрове и ще бъдат притегателно място за доста професионалисти в тази сфера“. Адекватни на подготовката, която получават, са желанието от рода „да се развива като професионалист в сферата на информационните технологии“, „да се реализирам в средата на новаторството, новите технологии“, за „по-добра работа с компютър“. Бихме окачествили като обезпокоителен факта, че 10 студенти от попълнителите анкетата (31%) не желаят да се занимават с библиотечна работа, а бакалавърската степен за тях е трамплин за други специалности в магистърските програми, които ще им открият пътя за реализация в „коренно различни“ области. Част от анкетираните сред тази подгрупа, която се състои от студенти и в I, и в IV курс, са ориентирани определено към бизнес сферата. Макар че има и такива, които „очакват“ развитие в частния сектор, „но не изключвам реализация и като библиотекар“.

Едно доста амбициозно и самоуверено изказване в тази посока очертава друга нагласа, коментарът на която може би излиза извън сферата на библиотеката: „Моята хищна инициатива и амбиция на човек, вече ориентиран как трябва да подходи в живота си, ми дават една сигурност, че веднъж определил цел, аз съм способен да я постигна. Докато реализацията ми зависи от мен, имам добри очаквания“. Не остава да добавим друго, освен „ние – също“.

4 анкетирани (12.5%) нямат яснота за това какво следва след завършването на образованието, но само един от тях споделя, че *„това ми създава притеснения“*, защото е вече в IV курс и разбира нуждата от някаква ориентация. Други имат доста романтични очаквания: *„Да допиша и издам първия си роман“*, *„Очаквания нямам, но се надявам на най-доброто“*, но не посочва кое е доброто, за да си представим и ние най-доброто. Докато в отговора на друг студент нещата стоят по-определено: *„Очаквания за успех и една по-добра заплата“*. Разнообразието наистина е голямо, защото има споделени очаквания за реализация в чужбина, но не като библиотекар; за реализация в сферата на изкуството и културата; за *„работа, която ще върши с желание, вероятно свързана с медии и комуникация“*.

С какво са различни и различни ли са наистина нагласите на студентите от УНИБИТ, заявени в отговорите на въпроса за представата за професионална реализация? Отново виждаме желание за висока позиция в библиотеката: *„Да стана директор“*, очаквания за реализация в чужбина и недоверие в условията за реализация в България. И това разнообразие сред групата само на 5-има анкетирани студенти от III курс, редовно обучение. Анкетираните от II курс, редовно обучение, нямат все още яснота по този въпрос, макар че има и конкретни очаквания, споделени след уговорката, че като цяло *„нямат представа“*: *„...нещо, което ще ми донесе освен добри доходи така и удоволствие“*, *„нещо, с което ще ми бъде приятно да се занимавам“*. За радост виждаме и правилно направената връзка на постигнатото с вложените лични усилия: *„Надявам се с много труд да постигна високите ми лични цели“*, както и изказаното с известни съмнения желание за реализация в библиотеката: *„Много бих искала, но времето ще покаже дали ще се занимавам с книги в библиотека“*. При задочниците, двама (от общо 11 души в тази подгрупа – едва 18%) от анкетираните определено насочват своето внимание към реализация в библиотека. Останалите дават доста общи отговори, в които споделят желание за успешна реализация на база на получените нови знания; за постигане на задоволителни резултати; да намерят работа по специалността. Други са по-пестеливи и засега: *„На този етап нямам ясна представа за това как ще се развия професионално в тази посока“*, или просто заявяват *„Нямам очаквания“*, или премълчават отговора на този въпрос. Вдъхват оптимизъм изказвания на млади хора, които се подготвят по специалността и заявяват: *„Мисля, че ще е трудно да си намеря работа в библиотека, но, ако успея, ще бъде чудесно“*, както и *„Големи, като на всеки млад човек, но може би посоката на очакванията ми ще претърпи известни промени докато завърша. Освен библиотечен мениджмънт бих работила и в редакцията на вестник или списание, воденето на рубрика също би ми харесало“*.

Какво извън зададените въпроси искате да споделите по темата?

Последният въпрос в анкетата е мястото, където младите хора имат възможност да споделят нещо, което искат да кажат, но не са успели да го вместят в отговорите на другите зададени въпроси. Студентите от БИНКП на СУ дават стойностни допълнения към информацията, събрана от отговорите на останалите въпроси. В споделеното виждаме и породена любов към една интересна и полезна

за хората професия (5 от анкетираните – 15.6%): *„Професията е прекрасна. Особено за една жена и се радвам, че получавам това образование, но бавната модернизация спира хората да се заинтересуват и съответно цялостното развитие на библиотеките и от там и на общественото мнение“* (студент в IV курс). Изтъкват проблемите, които създават ограничения и демотивират хората да ѝ се посветят: *„Харесвам работата в библиотеката и бих искала да я практикувам, но ако не задоволява нуждите ми (парични), ще се наложи да се преориентирам“* (студент в IV курс). Редица позиции дават заявка за създаден вече сериозен интерес и отношение към професията на библиотекаря: *„За да бъдеш библиотекар в днешно време, е една огромна отговорност. Трябва да бъдеш изключително мотивиран, за да се отдадеш на тази професия“* (IV курс); *„Надявам се хората да започнат да гледат с по-сериозно око на професията библиотекар“* (IV курс).

Първокурсниците се опасяват, че не биха могли да дадат адекватни отговори на подобна анкета: *„Не мисля, че такива анкети трябва да се дават на първокурсници, защото ние нямаме никаква представа какво представлява професията „библиотекар“!!!“*, други са изпълнени със съмнения: *„Не разбирам каква мотивация дават преподавателите на нас студентите, за да изберем професията библиотекар? И струва ли си обучението за една нископлатена работа?“,* защото проблемът с ниското заплащане е много сериозен: *„Твърде ниско заплащане в сферата на библиотечното дело“*.

Вече в няколко отговора се изказва убедеността на студентите, че подготовката в тази специалност им дава възможност за реализация в широк диапазон от сфери и дейности: *„Специалността БИН дава възможност за по-голям избор в бъдещата ни кариера“*. Други първокурсници не се чувстват уверени: *„Искам да имам повече информация за областите, в които мога да се реализирам с тази специалност“*. Много положителна енергия носят заявления на млади хора, които са едва в I курс, но одобряват своя избор: *„Професията би трябвало да се цени повече от младите хора“, „Харесвам специалността и след старателно обучение може и да започна работа по специалността“, „Харесва ми, че виждам България като място, в което бих се реализирал“*. Други споделят, че *„Мечтата ми е да стана писател, а не библиотекар“*, но сме склонни да разберем направения избор, предизвикан от това, че библиотеката се свързва неразривно с книгите.

12 от студентите (54%) от УНИБИТ се въздържат от допълнителен коментар или, казано иначе, не се възползват от предоставената им възможност да споделят нещо повече по темата.

Една част от отговорите са препоръки да се направи повече по отношение на предварителната информация какво ще се изучава; положителна оценка за обучението, която внушава увереност в бъдещия успех като библиотекар. Изказани са пожелания за промяна и осигуряване на редица неща, но (и това вероятно е нормално) никъде не се посочва как да се състоят тези промени и от кого зависят: *„Да се даде шанс за реализацията на хора, които наистина искат да се занимават с библиотекарство и библиотекознание“; „Да има по-голяма пропаганда на четенето, да се напълнят библиотеките, да бъдат място за отдих и почивка в приятна атмосфера и да се мотивират библиотекарите, за да е на ниво об-*

служването“; „Много бих искала българските библиотеки да бъдат модерни и посещавани от много хора. Да бъдат културно средище.“ Остават хвърлени в пространството, но все пак са знак за получено известно познание за проблеми в библиотечната сфера.

Интересно е да отбележим, че студентите и от двете учебни заведения споделят, че „за да стане професията библиотекар желана от повече хора, трябва да претърпи големи промени“ (IV курс, редовно – БИНКП, СУ), „Библиотеката трябва да бъде по-привлекателна, за да привлече млади посетители и млади специалисти!“ (III курс, редовно – УНИБИТ).

Заклучение

Анализът на анкетите показва необходимост от по-голямо внимание към годините на следването и тяхното възприемане като време, в което се изгражда отношението към професията, залагат се потенциал и възможности за активно участие в положителни промени в професионалната сфера. Могат да се набележат поне няколко целенасочени действия за подобряване на настоящата ситуация:

- предварителна работа с ученици, особено с такива, които имат изявен интерес към книгите, ходят често в библиотеката/в библиотеки с цел професионалната им ориентация към библиотечната професия;

- работа на учениците в библиотека чрез различни инициативи – като доброволци, „Библиотекар за 1 ден“. Опознавайки отблизо професията, биха могли да проявят активен интерес и да потърсят такава професионална реализация;

- стажове на студентите в различни библиотеки – за разбиване на създадени негативни представи от предишни наблюдения и ползване на една библиотека. Създаване на увереност, че положителната промяна е и в техните ръце;

- повече целенасочени усилия за създаването на условия за кариерно развитие в библиотеките, създаване на реални стимули;

- в рамките на образователната подготовка – изясняване на понятията, разясняване на разликите и връзките между кариерно и професионално развитие, създаване на цялостна представа за професията и положителна нагласа.

Отговорности по отношение на повече информация, реални предпоставки и стимули за кариерно развитие в библиотечния сектор, както вече споменахме, стоят пред различни нива и структури:

- управленците – за създаване на нормативни основания;

- образователните институции – за правилни понятия, поведение и разбираня; придобиване на съответни знания и компетентности;

- професионалната организация – за пълно съдействие за обвързване на професионалната квалификация със стимули за кариерно израстване и професионално развитие; за създаване на професионални стандарти.

Литература

1. **Библиотечната професия през XXI век – промени и предизвикателства.** доклади от XVIII нац. конф. на ББИА, Велико Търново, 19–20 юни 2009 г. София: Българ. библиотечно-информ. асоц., 2009. 99 с.

2. **Дончева**, Анета. Библиотечният персонал в националната библиотека – гледна точка на един мениджър. – В: *Библиотечната професия през XXI век – промени и предизвикателства*. сборник доклади от XVIII национална конференция на ББИА – 19–20 юни, Велико Търново. София, 2009, с. 6–13.
3. **Програма** „ГЛОБАЛНИ БИБЛИОТЕКИ – БЪЛГАРИЯ“. обобщени резултати от анкетното проучване на обществените библиотеки в България (юни–юли 2008) [онлайн]. http://www.glbulgaria.bg/upload/docs/Summary_Report_LNA_BG.pdf
4. **Харизанова**, Оля. Българските библиотеки и информационното общество. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2007. 179 с.
5. **Ведър**, Олимпия. Кариера на кадрите в организацията. [учебен материал в лекционен курс на автора]. 2011.
6. **Сукиасян**, Эдуард Р. Библиотечная професия. Кадры. Непрерывное образование. сб. статей и докладов. Москва: ФАИР-ПРЕСС, 2004. 448 с. (Специальный издательский проект для библиотек)
7. **Дончева**, Анета. Библиотечният персонал в националната библиотека..., с. 9.

В БИБЛИОТЕКАТА С УСМИВКА

ОЛЯ ХАРИЗАНОВА

*На доц. д-р Нина Шуманова
с благодарност
за безценната подкрепа през годините,
за творческите стимули и вдъхновения*

Намигване от Стената

Ровейки се в нета, както всеки ден, случайно попаднах в блога на Ив. Ланджев и по-точно на негова публикация от 13 март 2013 г. със заглавие „Първи срички“. Не си мислете, че става дума за първокласници. Не, не... Ето какво споделя авторът ѝ в самото начало:

„А няма ли да е яко... както във видеотеките – място, където вземаш филми, гледаш ги и ги връщаеш... няма ли да е яко да се направи такова нещо с книги?“. Прочетох горното случайно преди няколко години в интернет – написано без ни най-малка следа от ирония, съвсем сериозно. Тези дни го споделих с приятели във facebook и повечето го посрещнаха с присмех (в социалната мрежа всички сме сатирици). Стана ми почти жал, защото, обективно погледнато, този човек е гений – макар и с известно закъснение, той напълно самостоятелно е измислил библиотеките! След което е споделил¹ идеята си в услуга на обществото!

С ограничени ресурси от време и сили, ние пътуваме във времето и все се надяваме, че „носим“ достатъчно. Все се надяваме, че ще ни забележат, че ще оставим поне една-две следи. Постигаме ли го?

Колко е хубаво

Няколко дни преди горната ми находка попаднах на любопитно съобщение за разгоряла се дискусия във фейсбук по повод рекламен клип за една библиотека (известна и модерна, между впрочем). Заинтригувана, пуснах клипа и... Нека отново цитирам² автора на „Първи срички“, защото очевидно и той бе впечатлен от същия клип:

„Бих искал да поздравя авторите с избора на музикален фон – „Ocean“ на John Butler. Чудесно естетско парче, което в случая ни дава и една нужна индикация, че клипът все пак не е порно – въпреки разпознаваемия сюжет и недвусмисления глас зад кадър: „Не знам какво ме очаква вътре, но съм готова да рискувам“.

Млада и неопитна, но любопитна и решителна студентка осъществява епичния сблъсък с неизвестното и влиза в това тайнствено пространство, за което само е чувала, преди да я приемат във ВУЗ. Класическа Coming of Age история. Плахото момиченце ще си отиде веднъж завинаги, щом ѝ изкарат читателска карта.

¹ Ланджев, Ив. Първи срички [онлайн]. [прегледан 13.03.2013]. <http://landzhev.blogspot.com>

² Пак там.

Сега тя ще се научи да разбира библиотеката, да не се плаши от нея, а да ползва благата ѝ (компютърния център). Ще се върне при своите себеподобни и ще разпространи знанието си. После те също ще се престашат и ще започнат да идват. В Библиотеката. Целия курс.“

Драги читателю, признавам, не бих могла да опиша чувствата на зрителя на видеоклипа по-добре от автора на „Първи срички“. Защо ни са повече думи?³

Истините

Ако оставим тъжните усмивки настрани, данните за прогресивно намаляващите като брой българи съдържат обяснение за „хубавото“ и „смешното“ на днешното време. Нека не бягаме от реалността! Тя е тук и сега. Какво сочат източниците на НСИ?

През януари 2012 г. у нас населените места са били 5302⁴, но сега (м. март 2013 г.) броят им е спаднал до 5274. От тях 590 са с 10 и по-малко жители (включително 173 са без население), само 163 – с население 4000 и повече, едва 19 – с 50 000 и повече.

Към горното следва да се добави, че според резултатите от последните две преброявания населението в България е намаляло с 564 570 души: през 2001 г. са регистрирани общо 7 928 901 души, а в началото на 2011 г. – 7 364 331 души. В края на 2011 г. обаче то вече е 7 327 224 души – само за 10 месеца намалението е с 37 107⁵.

Към момента около 1/4 от населението вече е в над трудоспособна възраст, намаляло е активното население (15–64-годишна възраст), влошило се е съотношението между активното население и пенсионерите, затруднено е обновяването на работната сила в страната, намалява делът на населението до 16-годишна възраст (от 16,7% през 2001 г. на 14,1% през 2011 г.; само през 2011 г. е отчетен 7,8% спад в раждаемостта). В същото време продължава да се регистрира растяща емиграция⁶.

У нас преобладават завършилите средно образование (*фиг. 1*), но всеки пети младеж до 24-годишна възраст е с по-ниско образование. В същото време 14% от населението рано отпада от формалното образование и на практика може да се приеме като неграмотно или полуграмотно. Тези данни частично могат да обяснят факта, че в нашата страна намалява заетостта на младежите в групата 15–24-годишни⁷. На практика през последните 10 години в България се е формирал сериозен контингент от неграмотни хора. В потвърждение на това са и данни,

³ Повечето препратки към видеоклипа, публикуван първоначално в YouTube, са изтрили (включително и оригиналът). Но... все пак са останали поне две: <http://www.blitz.bg/news/article/186601>; <http://www.youtube.com/watch?v=iqC0Syq79hg>. Ако не вярвате, вижте сами.

⁴ Вж.: **Национален статистически институт**. Национален регистър на населените места [онлайн]. [прегледан 13.03. 2013]. <http://www.nsi.bg/nrnm/index.php?f=8&ezik=bul>

⁵ Данни по: **Национален статистически институт**. Статистически справочник 2012. рубрика „Население“ [онлайн]. [прегледан 21.03.2013]. <http://www.nsi.bg/otrasal.php?otr=19>

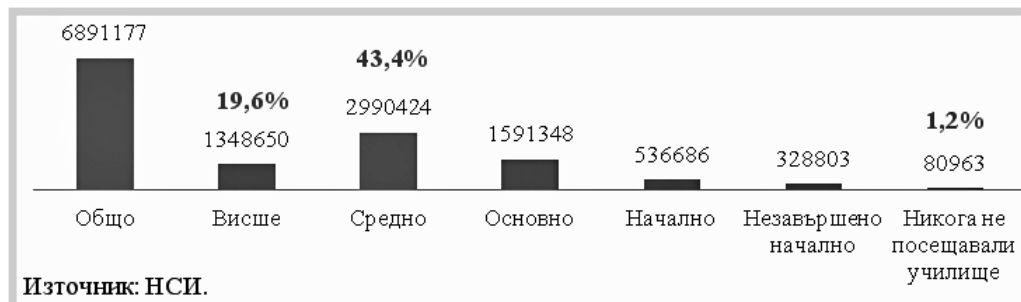
⁶ През последните 10 години се смята, че от страната са емигрирали между 500 000 и 700 000 души. Следва да се отчита обаче, че това са образовани хора (не по-малко от 25% процента от тях са с висше образование, а общо с висше и средно образование са над 75%).

⁷ Показателен е фактът, че сегашната криза е засегнала най-слабо възрастовата група на 55–64-годишните и тази на 34–44-годишните.

публично оповестени от редица медии, които се основават на проучване на Европейската фондация за подобряване на качеството на живот⁸.

■ Фигура 1

Население на 7 и повече години по степен на завършено образование към 01.02.2011 (брой)

Уязвимите групи в нашето общество са засегнати най-силно от безпаричие и безработица. Нещо повече, за регистрираните безработни се очертават няколко ключови факта: всеки 5-и е на възраст до 29 години; почти 1/3 от безработните са учили до IV или до VIII клас; 50% от младежите не са учили в гимназия; над 50% от безработните са без квалификация и специалност; висок е броят на хора над 50-годишна възраст или с увреждания, които също имат ниска квалификация или са без образование.

Системата, отговорна за образоваността и квалификацията на населението, системата за придобиване или повишаване на знания и умения от хората търпи сериозни негативни въздействия от демографските проблеми в страната. Делът на записаните в предучилищно и начално образование през последните години е значитимо малък, което очертава предстоящ проблем с общия брой на завършващите някакво образование, на придобиващите и придобилите някаква квалификация.

Образованието очевидно е слабо повлияно от социалния и културния фактор. То вероятно вече не се възприема като ценност в онези мащаби, каквито се отчитаха преди години. Вероятно наличието на добро образование за голяма част от населението вече не е важен ресурс за лично благоденствие или повишаване на качеството на живот.

Има основание да се постави под въпрос ефективността и ефикасността на провежданата политика за повишаване на образованието и квалификацията на населението. Данните към момента очертават невъзможността на легитимните институции да се справят с проблемите относно сравнително ниските дялове на обхванатите от образователната система и високите дялове на отпадащите от нея. Под въпрос са и ефектите от допълнителните инструменти като: програми за увеличаване на заетостта чрез обучения, стажантски програми, програми за продъл-

⁸ Оригиналният текст е със заглавие *Young people and NEETs in Europe: First findings*. Публикуван е на 20.12.2011 в интернет на адрес: <<http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2011/72/en/1/EF1172EN.pdf>>. Вж. също: **Първо европейско проучване за качеството на живот – качеството на живот в България и Румъния 2006** [онлайн]. [прегледан на 12.01.2012]. <<http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2006/68/bg/1/ef0668bg.pdf>>

жаващо образование към учебните институции, вътрешнофирмени програми за обучение на собствен персонал и мн. др.

Не знам какво да очаквам, но съм готов да рискувам

За да изпъкнеш, за да те забележат, сега е важно да си мобилен. Модно е да имаш смартфон или таблет, да сърфираш, докато ходиш по улиците на големия/малкия град. Мобилни са и онези, които все пак четат – с електронен четец в ръка прелистват „страници“ с докосване на екрана, возейки се в метрото. Е, поне четат.

И все пак опитването на „познатото старо“ се възприема от мнозина като риск. Не е риск да се правиш на важен, защото „заминаваш завинаги“ и никога няма да се върнеш на „това място“, не е риск да се „запилеееш по чужди земи“, но е риск да влезеш в книжарница (защото не е мол, може би). Не е риск да отпиеш от модно питие, гръмко да заявяваш, че искаш (без да е ясно какво точно), но е риск да влезеш в библиотека.

Разбира се, има обяснение за регистрираните нагласи към т.нар. мобилност във всичките ѝ измерения и осъзнатите/неосъзнатите рискове. За да оцелееш в нелеките условия на ширеща се безработица и липса на доходи, си склонен на всичко, нали? Вярно ли е, че обръщането към духовното, към възвишеното се основава на осъзната необходимост? Нима пътят към знанието е кратък и лек? Аномията⁹ е обгърнала обществото и трайно се е настанила в отношенията ни от десетки години насам. Опитите да се съживи „нормалното“ се открояват, но ефектите са невидими. Поне засега.

Звучи оптимистично обаче откровението¹⁰ от коментирания по-горе видеоклип: „Не знам какво ме очаква вътре [разбирай библиотеката], но съм готова да рискувам. [...] Колко много книги! Трябва ли да прочета всичко това? [...] Чудя се дали да не седна да прочета нещо. [...] О, компютърен център! Когато ми трябва нет, ето къде ще идвам.“

Надеждата

Библиотеките и работещите в тях винаги са имали отговорна роля в защита на интелекта на нацията. Въпреки нелеките проблеми (материални, финансови, професионални), стъпка по стъпка вървят към обновяване на връзката *библиотека*–

⁹ **Аномия** (грц. *α* – отрицателна частица и *nómos* – закон; нарушаване на закона) – състояние на обществена система, при което моралните и традиционните норми, законите и правното регулиране, обичайните правила за обществено поведение отслабват своето действие. Голяма маса от хора и групи, общности и институции не се съобразяват с тях, нарушават ги. Пренебрегва се принципът на солидарност и се преминава към принципа на силата и бруталността. Искат се права и облаги, като се пренебрегват обществените задължения и дълга. Индивидуализмът и егоизмът в масовото обществено поведение надделяват над колективизма и чувството за интегрираност и социална принадлежност. Така в обществото като цяло се натрупва рискова маса на конфликтност и деструктивност, то загубва своето равновесие и устойчивост, влиза се в спирала на обществена криза. Аномията е обществена криза на ценностите и нормите, на моделите на мислене и поведение, на образците за подражание. Аномията е криза на идентичностите в обществото – на индивидуално, на групово и общностно, на народностно-национално равнище. Вж. още в: **Мирчев**, М. Текстове 2. Покана за социология [онлайн]. 2. доп. изд. София: изд. „М-8-М“, 2005. [прегледан 23.03.2013]. <<http://assa-m.com/sociologia32.php>

¹⁰ Откъси от: **Първи** стъпки в библиотеката [онлайн]. [прегледан 23.03.2013]. <http://www.youtube.com/watch?v=iqC0S9q79hg>; 23.03.2013

ка-читател. В потвърждение на това са поредица от инициативи във всички краища на страната: „Читателска щафета“, „Забавното лятно четене“, „София диша“, „Най-четящите градове“, „Маратон на четящите хора“ и др. Те се популяризират и обявяват като ключови събития даже от медиите. По-радостното е, че много деца участват с интерес и усмивка, стават част от приобщените към Храма на книгата.

Всъщност четенето не е намаляло. Напротив, увеличило се е, но в повечето случаи е по-различно и като форма, и като съдържание. Огледайте се! Забелязвате ли множеството послания, които ви призовават да направите едно или друго – често с картина, но още по-често с текст? Вгледайте се в екрана на телевизора. Забелязвате ли колко повече са активните зони, в които ви съобщават за разни неща, докато предаването в звук и картина ви информира или забавлява? Отделете минута време и се съсредоточете с клавиатурата в ръка. Познавате ли друг толкова мащабен и достъпен източник на информация, включително на е-книги, като интернет? Четем, но въпросът е какво. Четем, но въпросът е как.

Нека споделя какво преживях съвсем наскоро. За да открия страницата, на която се намира текст, към който исках да направя препратка, ми беше нужна книгата „Психология на тълпите“. Преди време бях взела тази книга от библиотеката, но съм пропуснала да запиша страницата на интересните за мен абзаци. Беше късно вечерта, а трябваше да предам написаното на сутринта. Обяснимо, нямаше как да отида отново в библиотеката. Но... с търсене в обща търсачка, задавайки заглавието на книгата, попаднах на ето това: „Около 39 700 резултата (0,25 секунди)“. Първите два ми осигуряваха достъп до пълния текст (фиг. 2), а аз успях да приключа работата си за около 3 минути (най-вече за да открия нужните пасажки).

■ Фигура 2

Екранно изображение на резултати от търсенето за „Психология на тълпите“

Около 39 700 резултата (0,25 секунди)

[Густав Льобон — Психология на тълпите \(11\) — Моята библиотека](#)
chitanka.info/text/12595/11 - Кеширана версия

Първа глава. Класификация на **тълпите**. В тази книга посочихме главните общовалидни за **тълпите** признаци. Остава ни да разгледаме ...

[Густав Льобон — Психология на тълпите \(1\) — Моята библиотека](#)
chitanka.info/text/12595-psiologija-na-tylpite - Кеширана версия

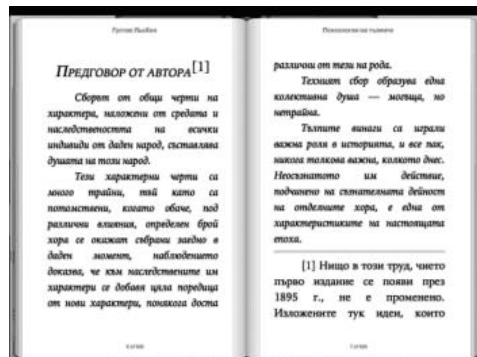
Универсална библиотека, предлагаща електронни книги и текстове на български език. Над 3000 автори. Поддръжка на свободни формати като ...

Истината е, че само преди няколко месеца станах модерна (горд собственик на мобилно устройство с постоянна интернет връзка ☺). Любопитна, побързах да си напълня е-библиотека с четива, които харесвам. Отне ми много, много малко време. Освен че можех да избирам сред хиляди заглавия, стотици автори, десетки езици, екстрата беше безплатна. Да, направих го (фиг. 3)! И, признавам, чета всяка

вечер – по малко, но редовно. Това се случва с повечето хора от моето обкръжение – възрастни, младежи, деца.

■ Фигура 3

Екранно изображение на част от лична е-библиотека и е-книга

Разбира се, удоволствието да ти „замирише на книга“ го няма. Случва се, ако прекалиш и с часове се взираш в светлия екран, като затвориш очи да проблясват светлинки. Но наладата от текстовете, от мъдростта на посланията на авторите, от съпреживяването на сюжетите е същото. Нещо повече, кара те да търсиш повече и повече, все по-бързо, с едно докосване.

Ето защо аз вярвам, че не е дошъл краят на Разумния човек, нито на интереса към книгата, четенето и съпреживяването на образи. Убедена съм, че *библиотека* тепърва ще се превръща в знаково място за достъп до онова, което търсиш, до онова, което ти е нужно, до особено общуване със себеподобни, до споделяне на знание без ограничения във времето, мястото и формата.

Очаквам обаче промяна и тя е в модела на библиотеката, технологиите, които я превръщат във видима за читателите/потребителите, и услугите, които поддържа. Нетърпелива съм, да! Очаквам новата библиотека, за да казвам всеки ден с усмивка:

„Добре дошли в света на книгите, приятели!“.

ЧИТАТЕЛИ, БИБЛИОТЕКИ И ЧЕТЕНЕ ВЪВ ВРЕМЕТО НА ДЪРЖАВНИЯ СОЦИАЛИЗЪМ: СЛУЧАЯТ „ЦОЛА ДРАГОЙЧЕВА“

КРАСИМИРА ДАСКАЛОВА

В полето на международната история на четенето, която започва да се формира като самостоятелна дисциплина през 80-те години на XX в., съществуват два основни типа изследвания: макроанализи и микроанализи. Първият тип се развива най-успешно във Франция (но също в Германия и Англия), където – под влияние на школата на Аналите – съществува силната традиция на количествена социална история. Микроанализите, от своя страна, са популярни във всички национални изследователски традиции на Стария континент. Разнородността на използваните в тях изворови материали предполага различните изводи, до които се достига в резултат на такива емпирични изследвания. Както посочва Робърт Дарнтън, „често монографиите се анулират едни други: занаятчиите изглеждат грамотни някъде и неграмотни другаде; пътеписите изглежда са популярни между някои групи на някои места и непопулярни в други. Едно систематично сравнение на жанрове, среда, време и място би изглеждало като заговор от изключения, опитващ се да опровергае правилата“¹. Все пак, без подобен исторически емпиризъм не бихме могли да отговорим на елементарните въпроси, свързани с историята на четенето: „кой“, „какво“, „къде“ и „кога“ чете. Едва след това бихме могли да мислим за отговора на въпросите „защо“ и „как“ се чете.

Историята на четенето в България е все още ново поле, в процес на формиране, което постепенно се отделя от изследванията, свързани с по-старата история на книгата. Любопитно е да се отбележи, че докато за по-ранните епохи от българската културна история (Възраждането и епохата на националната държава до 1944 г., например) все пак съществуват отделни по-големи или по-малки изследвания за четенето², за епохата на държавния социализъм такива не съществуват (ако пренебрегнем някои социологически изследвания на четенето през последните десетилетия на XX в., които днес биха могли да се използват като ресурс за историко-социологически наблюдения³). Към търсенията в историята на четенето

¹ Дарнтън, Робърт. Първи стъпки към „историята на четенето“. – В: *История на книгата/Книгата в историята*. състав. А. Гергова, Кр. Даскалова. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2001, с. 258–284; вж. спец. с. 266.

² Гергова, Ани. Книжнината и българите, XIX–началото на XX век. София: БАН, 1991; **Същата**. Книголюбие на възрожденците. София, 1985; **Същата**. Книжовни пристрастия. документални очерци. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1999; **Даскалова**, Красимира. Грамотност, книжнина, читатели и четене в България на прехода към модерното време. София: ЛИК, 1999.

³ **Читатели** и четене. състав. А. Гергова. София, 1990.

в България можем да отнесем и по-нови книги и сборници с преводни и оригинални български изследвания⁴.

Следващите редове са опит за представяне на някои характерни моменти от частното четене в епохата на държавния социализъм, използвайки случая с личната библиотека на видната партийна функционерка Цола Драгойчева, т.е. те са опит да отговорим на по-лесните въпроси „кой“, „какво“ и „къде“ чете, за да можем след това да атакуваме по-сложните въпроси на приватното четене „защо“ и „как“. Веднага трябва да направя една много важна уговорка: притежанието на книги не доказва, че те са били прочетени от собственика им, в нашия случай – Цола Драгойчева. Все пак обаче то свидетелства за един интерес и една ценностна система, ориентирана към културата на книгата. Интересно би било да може да се намери ясен отговор на въпроса „защо“ Драгойчева купува книги и „защо“ чете, но на сегашния етап от моето изследване – при отсъствието на нормален достъп до („его“) документите от личния фонд на Цола Драгойчева в ЦИА и до книгите от нейната библиотека – това е практически невъзможно⁵. Невъзможно е да намерим отговор на въпроса и „как“ и „кога“ е чела Драгойчева: дали (интензивно) е четяла/препрочитала някои от любимите си автори (и кои са те?), или е препускала към новите светове, предложени в новопроизведените преводни книги, дело на разрастващата се преводаческа и издателска дейност през 70–80-те години на XX в. Дали е предпочитала български и съвременни източноевропейски автори, верни на принципа на „социалистическия реализъм“, или с наслада е потъвала в текстовете на световните класици – по-стари и модерни; френски, немски, английски, руски, испански, италиански? Дали е предпочитала да чете на български или и на достъпните ѝ руски и френски език? Дали е предпочитала литературните пред научните книги? Как се е отнасяла към силно идеологизираните четива: дали с пиетет, одобрение и „поглъщане“ на съдържанието, или – все пак – с известна доза съпротива и съмнение и пр., и пр.

За младите поколения в съвременното българско общество името на Цола Драгойчева едва ли казва много. За нас обаче, които сме живели във времето на държавния социализъм, тя е едно от емблематичните лица на партийната върхушка между 1944 и 1989 г. Нещо повече – тя е сред най-активните комунистически дейци в периода между двете световни войни. Родена през 1898 г. в Бяла Слатина в семейството на работник, Драгойчева става член на Комунистическата партия още в годината на нейното създаване – 1919. Заради участието си в „антифашисткото“ движение до 1944 г. е осъдена на смърт от тогавашния режим; прекарва дълги години в затвора (заедно с родения си там син). След амнистия през 1932 г. заминава за СССР, където работи в Международния женски секретариат на Коминтерна. Връща се в България и отново се включва в съпротивителното движение. След

⁴ Вж. **История** на книгата/Книгата в историята. състав. А. Гергова, Кр. Даскалова. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2001; **Мангел**, Алберто. История на четенето. София: Прозорещ, 2004; **Историята** на книгата – начин на живот. състав. Кр. Даскалова. София: ЛИК, 2002; Ани **Гергова** – живот с книжовни пристрастия. състав. Кр. Даскалова, Илко Пенелов. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012.

⁵ *Централен исторически архив – София*, ф. 557 (Цола Драгойчева). Огромният документален фонд на Цола Драгойчева все още е необработен. Само съвсем малка част от личния ѝ фонд е описан и систематизиран.

Втората световна война Драгойчева е член на борда *Международната федерация на демократичните жени*, *МФДЖ* (*Women's International Democratic Federation, WIDF*) от създаването ѝ в Париж през 1945 г.⁶ Тя е една от важните държавни, политически и обществени фигури на комунистическа България: лидерка (1945–1950) на Българския народен женски съюз (БНЖС), трансформиран през 1950 г. в *Български комитет на демократичните жени* (*БКДЖ*), който представлява България в *МФДЖ/WIDF*⁷. Тя е първата жена-министър в страната – на Министерството на пощите, телефона, телеграфа и железниците (1947–1957). Главен секретар на Националния комитет на Отечествения фронт (1944–1948). Лидерка на Националния комитет за мир (1949–1952). След края на министерската си кариера Драгойчева ръководи Националния комитет за българо-съветска дружба. От 1963 г. е заместник-председател на Националния комитет на Отечествения фронт. Член е на Политбюро на ЦК на БКП до 1984 г., когато се оттегля по „здравословни проблеми“, а на ЦК на БКП – до 1990 г. Умира на 26 май 1993 г.

Животът ѝ се помества в два ясно разграничими периода. Първият (преди 1944 г.) е белязан с трудностите и опасностите на комунистическата съпротива и нелегални акции; вторият (след 1944 г.) е време на нейния професионален и обществен възход. В този текст обаче няма да се занимавам с партийната и обществената дейност на Цола Драгойчева, а ще се опитам да очертая книжовните ѝ притежания и някои читателски пристрастия. Важно е да се отбележи, че Цола Драгойчева през 1921 г. завършва Висш педагогически институт; известно време е учителка в различни селища (с. Бреница, 1918 г.; учителка по история в прогимназията в Бяла Слатина, 1921–1922 г.; директорка на прогимназията в с. Соколаре, Врачанско, 1923 г.). През 1936 г. завършва и Международната ленинска школа в Москва. Двата профила в нейното образование и професионална дейност – педагогическият и партийноидеологическият – до голяма степен обясняват характера на купуваната, събирана и – евентуално – четена книжнина. Очевидно акумулирането на библиотеката на Драгойчева започва след установяване на комунистическия режим в България. (Основната част от притежаваните от нея книги са издадени през 60–70–80-те години на XX в.) До 1993 г., когато тя умира, библиотеката ѝ съдържа повече от 10 000 тома. За разлика от златното време на частните библиотеки (XVIII и XIX в.), когато е все още възможно частните притежания на книги да включват най-важната книжнина от една област на знанието и да задоволяват дори изследователските нужди на притежателите си, работещи в тази област, ясно е, че колкото и да е голяма една частна библиотека през XX в., нейният фонд е ограничен. Някои лица, приближени на Драгойчева, я характеризират като „културна личност“, реферирайки именно към огромната ѝ библиотека⁸. Тази библиотека е

⁶ Haan, Francisca de. Hoffnungen auf eine bessere Welt. Die frühen Jahre der Internationalen Demokratischen Frauenföderation (IDFF/WIDF) (1945–1950). – В: *Feministische Studien*, 2009, № 2, с. 241–257.

⁷ Марчева, Илияна. За опекунското представителство на жените в България 1944–1958. – В: *Пол и преход: 1938–1958*. състав. Кр. Даскалова, Т. Кметова. София: Център за изследвания и политики за жените, 2011, с. 203–221.

⁸ Интервю със Стефан Желев, официално известен като редактор на трилогията на Цола Драгойчева „Повеля на дълга“; на практика – автор на книгите, подписани от Драгойчева.

предадена в Българската академия на науките (БАН) след нейната смърт⁹. За съжаление фондът на библиотеката е недостъпен за изследователите. Данните за нея съм извлякла от именния и тематичния ѝ каталог, изработени в БАН.

Както вече споменах, повечето от книгите в библиотеката на Драгойчева са публикувани през последните три десетилетия на комунистическото управление в България. Има обаче и отделни заглавия, издадени по-рано. Преобладаващата част от книгите са на български автори, публикувани на български език, и на чужди автори (класици), издадени на български език. Има обаче и книги на руски и френски език и отделни заглавия на сръбски, чешки, испански, английски, немски. (За отбелязване е, че Драгойчева не само е четяла, но е владеела и говоримо руски и френски език.) Основната част от притежанията на български са литературните книги (главно белетристика и по-малко поезия), но има също научни издания – най-често исторически, литературна критика, философски; сравнени с другите книги, партийнопропагандните издания са пренебрежимо малко.

Българските литературни книги, представени в библиотеката на Цола Драгойчева, са хиляди, а между техните автори са не само писатели и поети на „новото време“, но и класици на българската литература, трайно присъстващи в българския литературен канон. Между тях са Веселин Андреев, Драгомир Асенов, Елисавета Багряна, Свобода Бъчварова, Виктор Барух, Миряна Башева, Боян Биолчев, Иван Богданов, Божидар Божилов, Христо Ботев, Иван Вазов (представен с повече от 100 отделни книжни тела), Никола Вапцаров, Орлин Василев, Павел Вежинов, Михаил Величков, Тодор Влайков, Добри Войников, Матвей Вълев, Дора Габе, Лада Галина, Неделчо Ганčovски, Емил Георгиев, Александър Геров, Мария Грубешлиева, Андрей Гуляшки (с няколко десетки тома), Иван Давидков, Дамян Дамянов, Стоян Ц. Даскалов, Лиана Даскалова, Димчо Дебелянов, Борис Делчев, Любен Дилов, Блага Димитрова (представена с доста заглавия), Стефан Дичев (с няколко заглавия), Чавдар Добрев, Антон Дончев, Васил Друмев, Евтим Евтимов, Елин Пелин, Райко Жинзифов, Добри Жотев, Стоян Загорчинов, Стоян Заимов, Камен Зидаров, Николай Зидаров, Рангел Игнатов, Йордан Йовков (с около 30 тома), Димо Казасов, Камен Калчев, Анна Каменова, Калина Малина, Петър Караангов, Стефан Каракостов, Георги Караславов, Слав Хр. Караславов, Георги Кирков, Георги Константинов, Алеко Константинов, Крум Кюлявков, Ламар, Любомир Левчев, Розалия Ликова, Николай Лилив, Михаил Маджаров, Димитър Мантов, Емил Манов, Николай Марангозов, Георги Марков, Венко Марковски, Павел Матев, Димитър Методиев, Братя Миладинови, Гео Милев, Йордан Милев, Леда Милева, Светослав Минков, Стоян Михайловски, Вера Мутафчиева, Ганка Найденова, Неофит Бозвели, Богомил Нонев, Давид Овадия, Орлин Орлинов, Паисий Хилендарски, Димитър Пантелеев, Иван Пауновски, Боян Пенев, Крум Пенев, Магда Петканова, Ваня Петкова, Валери Петров (представен с 10 книги), Ивайло Петров, Димитър Подвързачов, Петър Пондев, Фани Попова-Мутафова, Христо Радевски, Йордан Радичков, Асен Разцветников, Богомил Райнов, Нико-

⁹ За дарителската традиция, представена в библиотеката на БАН вж. **Аргирова-Герасимова**, Мария, Атанасова, Даниела, Харалампиев, Ангел, Симеонова, Мария. Дарителството – традиция и настояще в Централната библиотека на Българската академия на науките. – В: *Известия на историческия музей* – Кюстендил, 2011, т. 17, с. 107–115.

лай Райнов, Цончо Родев, Иван Рудников, Симеон Русакиев, Серафим Северняк, Иван Сестримски, Христо Смирненски, Софроний Врачански, Лъчезар Станчев, Емилиян Станев, Лиляна Стефанова, Невена Стефанова, Генчо Стоев, Захари Стоянов, Людмил Стоянов, Рачо Стоянов, Георги Струмски, Лозан Стрелков, Симеон Султанов, Димитър Талев (представен с около 30 книги), Кирил Топалов, Владимир Топенчаров, Христо Траянов, Славчо Трънски, Никола Ферманджиев, Христо Фотев, Дико Фучеджиев, Иван Хаджийски, Николай Хайтов (представен с почти всички негови издания), Веселин Ханчев, Николай Хрелков, Кирил Христов, Николай Христовоз, Климент Цачев, Цанко Церковски, Петя Цолова, Васил Цонев, Дончо Цончев, Добри Чинтулов, Чудомир, Кузман Шапкарев, Матей Шопкин, Драгомир Шопов, Стоян Юруков, П. К. Яворов.

Освен тези литературни автори Цола Драгойчева е притежавала книги на изследователи в различни сфери на знанието, като например: Боньо Ангелов, Димитър Ангелов, Михаил Арnaudов, Николай Генчев, Васил Гюзелев, Петър Динев (с около 10 заглавия), Надежда Драгова, Тончо Жечев, Людмила Живкова, Пантелей Зарев, Куйо Куев, Кръстю Куюмджиев, Дочо Леков, Боян Ничев, Тодор Павлов, Донка Петканова, Румяна Радкова, Стефан Радулов, Марко Семов, Димитър Сирков, Атанас Славов, Елена Стателова, Маньо Стоянов, Георги Тахов, Кирил Топалов, Маргарита Тачева, Никола Ферманджиев, Александър Фол, Симеон Хаджикосев, Георги Цанев, Милена Цанева, Бистра Цветкова, Здравко Чолаков, Петър Чолов, Крумка Шарова, Иван Шишманов.

За целия период на държавния социализъм съотношението между публикуваните български и преводни литературни издания е в полза на българската литература. Ако през 40–50-те години на XX в. преобладават преводи от руски език, то през 60–80-те години, когато съотношението между родни и чужди заглавия е (с известни колебания през годините) 4:1 – започват все по-усилено да се издават и френски, английски, немски, италиански и други западни, латиноамерикански, източноевропейски и балкански автори. От чуждите автори, преведени на български език, в библиотеката на Цола Драгойчева има някои, представени с повече от едно заглавие и с повече от едно издание на дадено литературно произведение. Сред тях личат имената на класици на световната литература и на представители на критическия, магическия и социалистическия реализъм в литературата: Жоржи Амаду, Е. де Амичис, Иво Андрич, Луи Арагон, Ерве Базен, Дж. Г. Байрон, Оноре дьо Балзак, Александър Бек, Марио Бенедети, Александър Блок, Шарлот Бронте, Жул Верн, Василе Войнеску, Етел Л. Войнич, Пиер Гамара, Габриел Г. Маркес, Николас Гилен, Максим Горки, Гюнтер Грас, Данте Алигиери, Чарлз Дикенс, Алфонс Доде, Теодор Драйзер, Есхил, Ана Зегерс, Емил Зола, Итало Калвино, Албер Камю, Йон Л. Караджале, Ерих Кестнер, Ърскин Колдуел, Артър Конан Дойл, Джоузеф Конрад, Арчибалд Кронин, Мирослав Кърлежа, Джузепе ди Лампедуза, Джек Лондон, Ана Мария Матуте, Антонио Мачадо, Хърман Мелвил, Аргирос Митропулос, Алберто Моравия, У. Съмърсет Моъм, Пабло Неруда, Решат Нури, Бранислав Нушич, Шон О'Кейси, Юджин О'Нийл, Омир, Шандор Петьофи, Болеслав Прус, Майн Рид, Янис Рицос, Михаил Садовяну, Уилям Сароян, Жан-Пол Сартр, Хенрик Сенкевич, Антоан дьо Сент-Екзюпери, Мигел де Сервантес,

Алън Силитоу, Жорж Сименон, Софокъл, Аркадий Стругацки, Марк Твен, Лион Фойхтвангер, Уилям Фокнър, Анатол Франс, Хайнрих Хайне, Герхарт Хауптман, Ярослав Хашек, Ърнест Хемингуей, Назъм Хикмет, Стефан Цвайг, Карел Чапек, Уилям Шекспир, Фридрих Шилер, Михаил Шолохов, Джон Ъпдайк, Виктор Юго. Това обаче съвсем не са всички имена на автори, представени в библиотеката на Драгойчева, а само най-популярните между тях.

От тематичния каталог на библиотеката на Цола Драгойчева стават по-ясни областите, към които принадлежат не-литературните книги от нейната библиотека: биологични науки; техника и технически науки; енергетика, радио-електроника; минно дело; технология на металите и машиностроене; химическа технология; технология на дървесината; строителство и архитектура; транспорт (включително издания, касаещи космическите изследвания); селско стопанство; здравеопазване и медицински науки; обществени науки; икономика и икономически науки; политически партии и обществено-политически организации; държава и право/юридически науки; военна наука/военно дело; култура, наука, просвета; изкуство, изкуствознание.

Ако предположим, че книгите са били събирани в продължение на последните 30 години (това е в унисон с годините на издаването им), то от това следва, че почти всеки ден тя е купувала по една книга. Повече от ясно е, че тя не би могла да прочете всички притежавани книги. Макар и да не знаем със сигурност дали Цола Драгойчева е чела/прочела всички тези книги (по-скоро „не“), освен реалното четене обаче бихме могли да търсим символиката, която книгите налагат на своите притежатели. Защото дори самото им притежаване предполага определено социално положение и интелектуален потенциал. Както изтъква Алберто Мангел, символът на книгата е много важен и неговото наличие или отсъствие в очите на наблюдателя „може да придаде или отнеме признака за интелектуална мощ“¹⁰. Частният читател може да се дефинира чрез книгите; за да го приемем като читател, по думите на историка на четенето Бернхард Фабиан, е необходимо той да прочете дори само няколко книги.

Опитвайки се да отговорим на въпросите „защо“ и „как“ на четенето, в конкретния случай би трябвало да отчетем, че Ц. Драгойчева е чела със сигурност и в случаите, когато е работела над своя ръкопис-трилогия „Повеля на дълга“, т.е. в случая, когато е авторизирала написаното от Стефан Желев, нейният така наречен „редактор“¹¹. По мнението на историците на четенето, авторите е трябвало да спазват определени правила и да преодоляват всевъзможни пречки, ако са искали да имат успех¹². Мислейки за авторката Цола Драгойчева, нейното (най-вероятно интензивно) четене е осъществявано мълчаливо и „между стени“ (Алберто Мангел), в уединение в специално пригодно за случая помещение – кабинет.

¹⁰ Мангел, Алберто. Символичният читател. – В: *История на четенето*. София: Прозорец, 2004, с. 203–212; вж. спец. с. 204.

¹¹ Даскалова, Красимира. Авторы не-автори и писатели фантоми. – В: *Неслученият канон*. Български писателки от 1944 г. до наши дни. състав. М. Кирова. София: Алтера, 2013. (под печат)

¹² Мангел, Алберто. Авторът като читател. – В: *История на четенето*. София: Прозорец, 2004, с. 233–245.

Четенето на Цола Драгойчева може да бъде мислено и в термините на „забраненото четене“, един феномен, който столетия наред съпровожда историята на книжовна култура както на Запад, така и на Изток, както в авторитарни и тоталитарни режими, така и в либерални условия. В случая с Драгойчева забраната се отнася например до невъзможността да чете/използва документи при работата върху четвъртия том на нейните спомени, който никога не вижда бял свят. Според плана си Драгойчева държи да разкрие в него цялата истина по процесите срещу Трайчо Костов, процесите срещу „буржоазната опозиция“, срещу офицерите. Затова тя настоява да може да ползва/чете цялата налична партийна документация, нещо, което ѝ е отказано от пазителя на партийните архиви Милко Балев.

Едно бъдещо изследване за периода на държавния социализъм и Цола Драгойчева би се спряло на други аспекти на четенето – на забраните, наложени над нейните авторски текстове, изземането и унищожаването на част от 40 000 тираж на първата книга от поредицата „Повеля на дълга“, на четенията и *не*-четенето на този том, на обсъжданията и читателските реакции, съхранени в личния ѝ архивен фонд и/или публикувани на страниците на сп. „Жената днес“, на „рецензирането“/цензурирането на втория и третия том от Института по история на БКП и пр. Тук е невъзможно да се занимавам с този въпрос, а и той отива встрани от темата на настоящите разсъждения за Цола Драгойчева и нейната собствена библиотека и четене/отношение към книжовната култура. Макар че предложеният текст не успя да артикулира всички проблеми, свързани с четенето на тази партийна функционерка, смея да се надявам, че той подсказва някои основни посоки за бъдещи дирения и преценки.

ЛИДИЯ ШИШМАНОВА – НЕ САМО СПЪТНИЦА, НО И ИНТЕЛЕКТУАЛКА СЪС СОБСТВЕН БЛЯСЪК

МАРИЯ МЛАДЕНОВА

Известно е, че с бъдещата си съпруга Иван Шишманов се запознава по време на следването си в Женева, където пристига заедно с Иван Георгов през август 1885 г. Тук те установяват близки връзки със семейството на украинския емигрант проф. Михайло Драгоманов, общуването с когото оказва значително влияние върху личността и интересите на Иван Шишманов.

Апостол на борбите за възраждане на Украйна, проф. Драгоманов е и сред преподавателите на младия българин, който среща в дома му неговата дъщеря Лидия – също студентка във Филологическия факултет на Женевския университет, която на 28.XII.1888 г. става негова съпруга и вярна спътница до края на дните му.

Родена и възпитана в семейството на обеднели дворяни, Лидия Драгоманова израства между книгите, музиката, театъра и науката, поради което не е чужда на литературни и творчески изкушения. Още в ранното си детство тя има частен учител по пиано и западни езици, а поради дългите задгранични пътувания на баща си, който води със себе си и семейството си, тя научава четири европейски езика, а майка ѝ Людмила Драгоманова(42), която е известна актриса, я възпитава в трайна любов към театъра и музиката, които Лидия не само запазва до края на дните си, но се утвърждава и като високо ценен театрален и музикален критик.

Идвайки в България, която тя обиква и приема като втора своя родина, Лидия Шишманова ѝ посвещава цялата си енергия, развивайки и многостранните си интелектуални заложби на писателка, журналистка, театрален и музикален критик, преводачка, общественичка, а чрез проявите си се утвърждава като жена с широки културни интереси, насочени към повишаване на равнището на духовния живот в страната ни.

И в продължение на 40 години тя развива кипяща културна и обществена дейност, анализът на която убедително доказва, че тя не е само предана спътница на Иван Шишманов, но е и интелектуалка със собствен блясък, който е провокиран не само от европейската ѝ образованост и възпитанието, получено в дома на родителите ѝ, но и от осъзнатото ѝ влечение към духовната дейност, от която тя усеща силна потребност.

Няма съмнение, че в София Иван Шишманов огражда Лидия Драгоманова с грижи и внимание и я въвежда в кръговете на българските писатели, актьори и творци на изкуството, както и в кръга на университетските си колеги, с които той общува отблизо и динамично. Скоро тя самата става част от тези кръгове, благодарение и на собствения си характер – отличаващ се със сърдечност, готова винаги да помогне, когато се налага.

С времето домът им на ул. „Денкоглу“, след него и този на ул. „Шипка“ 11, става истинско средище на нашия интелектуален елит, който създава българската литература и култура по това време. Много от тях се срещат освен в техния дом и в дома на Маргарита Стойчева-Ламбрам – културна францужойка и великолепно пианистка, която изпълнява цели концерти пред своите гости, а след това те обсъждат всичко по-значително, случващо се в духовния и политическия живот на България. Споделят творчески идеи за бъдеща дейност, дават подкрепата си на всичко, носещо белезите на истинска култура.

Тази среда и широките културни интереси на самия Ив. Д. Шишманов несъмнено стимулират към изяви Лидия Шишманова, която освен светско възпитание показва и интерес към творческа дейност и влечение към литературни и културни прояви.

Журналистическата си дарба Лидия Шишманова проявява на страниците на редица български и украински списания и вестници като „Български преглед“, „Българска сбирка“, „Свободно мнение“, „Мир“, „Вестник за жената“, „Женски глас“, „Украйна“, „Рада“, Dilo, „Нова Украйна“ и др., в които публикува десетки рецензии, отразяващи проявите на театралния и музикалния живот у нас, а понякога и в чужбина.

Лидия Шишманова не е чужда и на случващото се в политиката на България, Украйна, на Балканите и в Западна Европа, а позициите си отразява в статии в печата, изхождайки от възгледите си на убедена хуманистка и чувството си за морал и справедливост и в политиката, и в международните отношения.

Трудно е да се каже коя е първата ѝ публикация в българския печат, защото е истинско библиографско предизвикателство да се издирят печатните ѝ прояви не само в нашата, но и в чуждестранната периодика.

Едни от ранните прояви на Л. Шишманова са на страниците на авторитетното сп. „Български преглед“ (1893–1900), което е издание за наука, литература и обществен живот и отразява както състоянието на българското висше образование през първото десетилетие от съществуването на Висшето училище, така и напредъка в развитието на българската наука.

Тук, в рубриката „Книжовни и научни вести“, тя печата кратка статия по повод смъртта на световноизвестния зоолог и политик Карл Фогт, „едно от най-големите светила на Женевския университет и един от последните корифеи на материалистическата школа“(1).

Пак в същата рубрика на „Български преглед“ Л. Шишманова публикува статията „Микрофонографът Дюсо“(3), с която информира учените за изобретяването на нов апарат, „за който говорят почти всички европейски научни списания“(4) и който според мнозина ще бъде едно от чудесата на приближаващото изложение в Париж.

Като разяснява действието и предназначението на апарата, изработен от доц. д-р Франц Дюсо, физик от Женевския университет, авторката показва както интереса си към научни открития в областта на точните науки, така и привързаността си към случващото се в Женевския университет, чиято възпитаничка е, и макар и отдалече, продължава да следи постиженията на членовете на академичната му общност.

В сп. „Български преглед“ съществуват и две самостоятелни рубрики – „Театрална хроника“ и „Музикална хроника“, в които Л. Шишманова има значителен брой публикации – около 16, които представляват театрални и музикални рецензии за постановки на театър „Сълза и смях“. Театралните рецензии са доста пространни, те предават не само съдържанието на играните пиеси, но и засягат широк кръг въпроси, отнасящи се до оценка на изпълнението на ролите на актьорите, тяхното майсторство, добрите попадения, както и коментари на декорите, грима, костюмите, дикцията на изпълнителите, други специфични детайли, на които обикновеният зрител трудно би обърнал внимание.

В театралните си рецензии Шишманова поставя и важни въпроси, свързани с развитието на българския театър, като препоръчва изпращането на наши актьори на специализация в чужбина, необходимостта от построяването на специална сграда за нуждите на театъра, репертоарната му политика, преобразуването на столичния театър „Сълза и смях“ в национален и редица други, които след време ще реши Ив. Д. Шишманов като министър на просвещението в правителствения кабинет на генерал Рачо Петров.

В „Български преглед“ публикува компетентна театрална рецензия и Ив. Д. Шишманов, отнасяща се до пиесата на Ив. Вазов „Хъшове“ (*Бълг. преглед*, 2, 1894–1895, № 1, с. 174–180), която според Катя Бъклова е „първото му печатно изказване за видния български писател“ (*Периодика и литература*, 1993, т. 2, с. 28).

Л. Шишманова се изявява в „Български преглед“ и в неговата „Музикална хроника“, в която тя информира за гастроли на чужди артисти на сцената на „Славянска беседа“ и прави вещ анализ на програмата и изпълнението, като отправя и остри критични бележки за състоянието на салона, който кара придружаващите чуждестранни изпълнители да се срамуват от хигиената и неуредиците в него.

Склонна да подкрепи всичко, което има за цел да издигне българското изкуство, тя поздравява Радул Канели (1868–1913), който през 1900 г. като директор и режисьор на Пловдивския театър поставя началото на сп. „Български артист“, което има „за цел да развива любовта, наклонността към изящните изкуства“ (6), въпреки че по това време те не са приоритет на народа ни поради сложните условия на неговия социален и културен живот.

Когато през 1913 г. Димитър Мишев (1855–1932), книжовник, публицист и политик, дългогодишен секретар на Българската екзархия и действителен член на БАН, поставя началото на сп. „Свободно мнение“ (1913–1915, 1922), Лидия Шишманова става негов редовен сътрудник в двете самостоятелни, но постоянни рубрики „Театрални бележки“ и „Музикални бележки“.

„Свободно мнение“ е сред списанията, които след националния погром след 1913 г. бележат известно раздвижване в българския периодичен печат, което се дължи и на сътрудниците му, сред които са известни професори и преподаватели в Софийския университет, академици, писатели, езиковеди и литератори, икономисти и юристи, политици и военни дейци, които застъпват главно въпроса за националната ни катастрофа, търсят причините и виновниците за нея, външната и вътрешната политика на България.

Сред най-активните му сътрудници е и проф. Ив. Д. Шишманов, който от 1913 до 1915 г. печата на страниците му 20 статии, в които доминират тези с политическа тематика, съдържащи анализи на съвременната политическа обстановка на Балканите и в Европа, която не вещае нищо добро за България.

Редом със съпруга си извисява своя интелектуален ръст и Л. Шишманова, която е единствената жена, постоянен сътрудник на „Свободно мнение“. Тя демонстрира своя силен дух в тези гибелни времена за страната, намирайки сили да следи духовните прояви в областта на театъра и музиката и да ги отразява в споменатите рубрики. Около 20 са нейните рецензии в „Свободно мнение“, в които тя демонстрира висока култура, познания и аналитичен ум, като често използва и метода на сравнителния анализ, давайки и някои уместни препоръки, като сравнява постановките на същите спектакли в европейски театри в Париж, Рим, Лондон, Женева и др.

В рецензията си за „Цезар и Клеопатра“ от Б. Шоу тя предлага преди представленията да се изнасят кратки беседи от специалист, с които „неподготвената публика“ да получи информация за автора, за произведението му, което е на сцената, за основните идеи, вложени в него, както и да насочи вниманието на зрителите към конкретни сцени. Убедена е, че в това няма нищо обидно за зрителите, които често поради своята заетост „нямат време да бъдат в течение на съвременната литература“ (8), а такава е практиката в редица европейски театри, сред които е и „Одеон“ в Париж, чийто опит тя очевидно познава отблизо.

Шишманова спира вниманието си не само върху изпълнението на главните роли от Сава Огнянов (1876–1933) и Елена Снежина (1881–1944), но и на декорите, които намира за „добри“, особено като се имат предвид скромните ресурси, с които по това време разполага театърът ни. Прави уместни бележки и за костюмите, които са „много ярки по цвят“ и не хармонизират с египетската живопис, която е с доста по-бледи цветове.

При анализа на постановката на „Моралът на г-жа Дулска“ Шишманова поставя акцент върху „монотонността в дикцията“ на актьорите, в която липсват промени „в скалата на гласа, интонации и модулации“ (9), чрез които се изразяват различни душевни усещания, поради което тази „равномерна интонация“ води до отегчение и умора у слушателите.

Често Лидия Шишманова прави полезни и уместни бележки за режисьорската работа, понякога остро критикува поведението на публиката, която демонстрира неразбиране на драматизма, който преживяват актьорите по време на превъплъщението си в ролите на Катюша (Златина Недева) и княз Нехлюдов (Сава Огнянов) и неистово се смее (11), друг път намира, че ролите са неподходящо разпределени (вече възрастният Кръстьо Сарафов в ролята на младия принц) в „Старият Хайделберг“ (13).

Не се наемам да анализирам всичките театрални рецензии, излезли от перото на Л. Шишманова, не само защото ми липсват необходимите специални знания, които тя очевидно е притежавала, но затова са необходими и много време и място, които, както знаем, са лимитирани. Но няма съмнение, че зад тях стои ерудирана и знаеща авторка, посветена в секретите на Мелпомена.

Те безспорно показват, че тя познава в детайли както постиженията на нашия театър, но и тези на редица европейски театри, в които е била многократно, но има и предпочитания към конкретни актьори. Това подсказва и статията ѝ за Елеонора Дузе (1852–1924), писана наскоро след смъртта на голямата италианска актриса, която е ненадмината в трагичните роли от пиесите на Ал. Дюма-син, Габриеле д'Анунцио и редица други.

Театралните рецензии на Лидия Шишманова са представлявали интерес и за актьорите, които са ги очаквали и са ги следили с внимание. Свидетелство за това ни е оставила Адриана Будевска, която в свое писмо споделя:

Уважаема госпожо Шишманова,

Вашиите критически студии задоволяват. У тях има пълнота, сочност, закръгленост – дори грация. У Вас всичко е обосновано. Харесва ми Вашата самостоятелност. Непосредствено схващате творчеството на артиста, без да сте в зависимост от туй, че българин твори на сцената, и Ви уважавам за това... Благодарна съм още, че не от патриотизъм правите това, а от пълното съзнание на художник. Аз Ви благодаря... Изпращайте ми, моля Ви, редовно Вашето списание(54).

Автентични сведения за пристрастието на Л. Шишманова към театъра ни е оставил Владимир Василев, който пише след смъртта ѝ следното:

Не знам дали в друга област Л. Шишманова е била тъй вдадена, както в театъра, и правила ли е такива жертви. Ние знаехме, че преди още да бъде дошла, ще я видим там, на третия ред на партера, всеки път, когато се дава нова пиеса, когато на сцената се явява нов човек или дубльор, на когото и ние самите може би не отдаваме кой знае какво значение. Ни дъжд, ни студ, ни сняг, ни виелици можеха да я спрат да не дойде на вечерта, за да види не само какво ще бъде на сцената, но какво ще бъде и с публиката.

Това са часовете на очакване да се вдигне завесата – по-интересно за нея от всичко друго, което е станало през седмицата... И след свършване на представлението, докато всички хукват към гардероба, тя остава да ръкопляска до последно вдигане на завесата. И тръгва след това, сред зимната полунощ, на тая възраст, сама, само с бастуня си, обратно за към дома си на ул. „Шипка“... (51). Рецензиите на Лидия Шишманова във в. La Bulgarie са живи страници за народния театър [през] последните години. Тя знаеше да съди милостиво и да дава ласки, които не вредят. Знаеше още, че онова, което пише, ще се чете от чужденци и положително или отрицателно – винаги гледаше да даде внушението, че Народният театър е едно от най-високите ни измерения като културен народ. В тия рецензии теориите са направени излишни – от вярното ѝ живо чувство и богатия ѝ опит от наблюдения, които Л. Шишманова имаше.

И ако назначението на историята е не да възвеличава само героите, а да ни даде пълна, подобрена представа за живите сили, които участват пряко или косвено в строителството на едно дело, уверен съм, че историята на нашия наро-

ден театър ще постави и името на Лидия Шишманова между ония, които са били едни от най-полезните му двигатели“ (52).

Не по-малко интересни са и компетентно написаните от Шишманова музикални рецензии в сп. „Свободно мнение“, които показват системни познания по история на музиката (симфонична и оперна), лични познанства с някои от гостуващите чуждестранни изпълнители, сред които е и големият френски цигулар Анри Марто, информираност за концертната му дейност по света, познания за сложността и качеството на изпълняваните музикални произведения.

Давайки висока оценка на двата концерта на Анри Марто в София, тя отбелязва, че първият е благотворителен – в полза на ранените през войната наши войници, и припомня, че в разгара ѝ той е имал смелостта да даде концерт в Берлин пак в полза на българите и дарява 10 000 лв. за ранените ни сънародници. Затова е недоволна, че Столичната община и МНП не му поднасят цветя, с което не са спазени етикетът и добрият тон (15).

Шишманова прави и задълбочени анализи на постановките на „Продадена невеста“ от Б. Сметана (22), на „Кавалерия Рустикана“ (25), на „Аида“ от Верди (26) и други оперни спектакли, в които и в оценките, и в бележките показва високата си музикална култура, получена не само в семейството и по пътя на самообразованието, както и чрез общуването си със света на музиката, която според нея най-добре отразява душевността на всеки народ и неговия гений.

През 1895 г. Л. Шишманова, владееща френски език до съвършенство, става редовен сътрудник на в. La Bulgarie и в продължение на десетилетия чрез многобройни статии представя постиженията на българската духовна култура, литература и изкуства в Европа, превръщайки се в истински посланик на България в цивилизования свят.

Според свидетелства, оставени от Николай Дончев (53) и Михаил Арnaudов (44), тя печата на страниците му и редица преводи на произведения на български писатели и популяризира творчеството им в чужбина. Сред преведените от нея творби са пълният текст на романа „Братя“ от Добри Немиров, който излиза като подлистник в La Bulgarie, „Харитининият грях“ – първият женски роман от Ана Каменова, печатан и като подлистник, и като отделна книга, пиесата „Майстори“ на Рачо Стоянов.

Лидия Шишманова превежда и значителни откъси от неопенения от литературната критика роман на Иван Вазов „Нова земя“, както и разкази от Йордан Йовков, Елин Пелин, Д. Шишманов, Ангел Каралийчев и други наши автори.

Издирването и откриването в пълнота на статиите и преводите ѝ на страниците на La Bulgarie ще бъде безспорен принос не само за българската културна история, но и към темата за женския литературен труд в България в периода от началото до средата на 30-те години на XX в., в който се вписва нейната динамична и разностранна дейност, посветена на България.

Културната дейност на Л. Шишманова има широк диапазон. Тя изнася беседи, участва в литературни четения и тържества по повод Деня на книгата, пише и статии по културни и политически теми, както и по въпроси, свързани с пробле-

мите на жените в България, към които тя проявява искрено съпричастие. Когато в края на XIX в. във Висшето училище в София все още не се допускат за следване жени, тя пише статията си „Жената и висшето училище“⁽⁵⁾, в която привежда много и логични аргументи, с които защитава правото на жените да се образоват, като сочи и успешни европейски модели. Убедена, че рано или късно жените ще влязат или ще се промъкнат в нашето Висше училище, както в редица други страни, тя пледира този въпрос да бъде решен по-скоро и справедливо в полза на жените, защото вярва, че навлизането им в сферите на науката не само ще даде нова насока на българското общество, от което то със сигурност ще спечели, като им даде възможност да се образуват и така да станат по-полезни за страната си.

Бурно реагира тя и срещу приетия през 1922 г. Закон за трудовата повинност на девиците, в който сочи редица несъобразни текстове и апелира за преразглеждането му от Народното събрание и за промяна в текстовете, които не само не са социални, но са и крайно несправедливи.

Л. Шишманова не е равнодушна и към международната политика, в резултат на която двете войни – Балканската и Междусъюзническата, нанасят ужасни рани на нацията ни. И тя използва различни поводи, както и пътуванията си в чужбина, за да защити каузата на България и да разкрие пред различни общества в Европа причините за погрома, нанесен на България.

По време на сказките си със заглавие „Лични спомени на една сестра през Балканската война“, които изнася в Женева в началото на 1914 г. пред женското дружество *Luceum* и пред представителки на Червения кръст, на които присъства женският елит на швейцарската столица, за да ги убеди в истинността на фактите, които ще изнесе пред тях, още във встъпителната си част казва следното:

Както знаете, госпожи, аз не съм българка по рождение и се надявам, че това ми дава потребната обективност. Но от друга страна, понеже живея от 25 години насам сред този народ, неговите идеали са станали мои идеали и неговите страдания – мои страдания, аз мисля, че моето съждение може да се вземе за обосновано⁽¹⁰⁾.

През двумесечното си пребиваване в Швейцария тя убедително разяснява същността на сръбско-българския договор и главните причини за Междусъюзническата война, довела България до национална катастрофа. Така тя внася яснота за истината пред много зле осведомени швейцарци и ги кара да променят отношението си към България, защитавайки каузата ѝ като истинска българка.

Лидия Шишманова членува и в редица съюзи, дружества и клубове, които развиват полезна обществена и културна дейност. Тя участва в създадения през юли 1901 г. Български женски съюз, като сътрудничи и на в. „Женски глас“, чието начало поставя Ана Карима (1871–1949).

Член е на Клуба на българските писателки, основан в началото на 1930 г. към Дружеството на българките с висше образование, чиято основна цел е да поощрява творческите прояви на българските писателки. Шишманова активно се включва в дейността му и с изнасянето на сказки и реферати на различни теми. Сред

тях са за Едуард Род (1857–1910) – по случай 20-годишнината от смъртта на френско-шведския писател, автор на психологически романи, писани в стила на Емил Зола, „Значението на самостоятелния език есперанто“, което тя добре е разбрала като общ език, който може да служи като международен език, обединяващ народите и разбирателството между тях – теза, сериозно поддържана и от проф. Ив. Д. Шишманов. Нещо повече – тя е член на Дружеството на есперантистите в България и участва в няколко международни конгреса, подкрепяйки необходимостта и ползата от съществуването на езика есперанто.

Тя участва активно и в международната дейност на клуба, сред която важно място заемат поканите в България и срещите с известни жени-писателки от Европа, учени и общественици, сред които са Казимира Алберти, Хенриета Фиуми, Мари Ситин, като Алберти, Лесли и Тилшова са обявени за негови дописни членове.

Участва и в четенията за деца, както и в тези, организирани по случай Деня на майката, а също и във възпоменателни вечери, организирани по повод ранната смърт на Евгения Димитрова и Рена Попова от Плевен.

Свидетелство за активната обществена дейност на Л. Шишманова ни е оставил пак Владимир Василев, който отбелязва, че „тя е навсякъде, където чувстваха, че има нужда от малко мъдрост и повече ентузиазъм. Навсякъде ние ще я намерим еднаква – повикана или отишла сама, за да види, да провери, да помогне с онова, което бе в нейните сили. И бе там без никакъв свой интерес, без никакъв мотив на славолубие и суета, които ѝ бяха чужди – без амбиция дори, бих казал. Пред амбицията у нея стоеше обичта към делото“ (52).

Участието ѝ в различни съюзи и дружества е белязано не с формално присъствие, а с полезна, целенасочена дейност.

Тя членува и участва в работата на Дружеството на жените с висше образование и в Лигата на говорещите английски език, и в Дружеството за мир и свобода, подпредседател е на българската секция в Международната лига за мир и свобода, поради което участва в нейни международни конгреси и общува с най-изтъкнатите представителки на световния женски елит, печелейки ги за каузата на българките. Цялата обществена дейност на Л. Шишманова е насочена към завоюването на достойно място и права на жените в целокупния живот на България.

Благотворителността също не е чужда на Лидия Шишманова. Тя е член на настоятелството на сиропиталището „Свети Патрик“, основано от Пиърс О’Махони (1850–1930) за българчета от Македония и Одринска Тракия, останали сираци след Илинденско-Преображенското въстание. Членовете на настоятелството – архимандрит Йосиф, Султана Рачо Петрова, Лидия Шишманова и проф. Димитър Агура, избират и какви да бъдат дрехите на питомците на сиропиталището – дебърска носия, която да им напомня за тяхната родина. А уставът му е разписан от проф. Ив. Д. Шишманов, който по това време е министър на народното просвещение.

Понякога Л. Шишманова участва и в благотворителни концерти, като изпълнява на пиано с впечатляващо майсторство трудни композиции. Това не е изненадващо, като знаем, че тя учи пиано от ранна детска възраст и има висока музикална култура.

Домът на семейната двойка Иван и Лидия Шишманови на ул. „Шипка“ 11 става известен с изключителната си духовна атмосфера, създавана както от личното им присъствие, така и от хилядите книги по стените, от картините и пианото, от многобройните реликви на изкуството, и се превръща в своеобразен център на духовност и култура. В него по идея на Л. Шишманова е основано първото музикално дружество в София, на което тя е избрана за подпредседател. Пак в този дом е основано първото дружество за закрила и развитие на изкуството, в чиято дейност Л. Шишманова се включва с присъщото ѝ желание да бъде в досег и да подкрепя всяка културна проява. Така домът им се превръща в естествено средище на интелектуалния елит на България.

Тук сред гостите на хармоничната семейна двойка, която впечатлява с духовната си близост и с широките си културни интереси, с енергията си, насочена към служене на България, са били Иван Вазов, Алеко Константинов, Иван Радославов, Михаил Арнаудов, писатели, художници, актьори, оперни певци, музиканти, университетски преподаватели, наши и чуждестранни учени и общественици, които са им били близки и по научни, и по идейни схващания. Домът е център и на българо-украинските връзки, тъй като Лидия Шишманова носи в сърцето си и любовта си към своята родна Украйна.

Всичко казано дотук ми дава основание да защита тезата си, че Л. Шишманова е не само достойна спътница на Ив. Д. Шишманов в продължение на 40 години, но е и интелектуалка със собствен блясък. Многогранната си дейност тя извършва скромно, без поза, но с подчертано чувство за лично достойнство и такт, умееща да се радва на чуждите успехи и на всичко добро, случващо се в България, и оставя спомена за първокласна интелектуалка, за която ние все още знаем много малко.

Литература

Публикации от Лидия Шишманова

1. **Ш[ишманова]**, Л[идия]. Карл Фогт. (книжовни и научни вести). – В: *Български преглед*, 1895, № 7, с. 160.
2. **Ш[ишманова]**, Л[идия]. Музикална хроника. – В: *Български преглед*, 1895, № 7, с. 161–162.
3. **Ш[ишманова]**, Л[идия]. Микрофонографът Дюсо. (книжовни и научни вести). – В: *Български преглед*, 1897, № 3, с. 149–150.
4. **Пак там**, с. 150.
5. **Шишманова**, Лидия. Жената и висшето училище. – В: *Българска сбирка*, 1897, № 10, с. 1062–1064.
6. **Ш[ишманова]**, Л[идия]. Български артист, 1, 1900, № 1. – В: *Български преглед*, 1900, № 8, с. 120.
7. **Ш[ишманова]**, Л[идия]. По повод откриването на театралния сезон. – В: *Свободно мнение*, 1913, № 7, с. 14.
8. **Ш[ишманова]**, Л[идия]. Цезар и Клеопатра. (театрални бележки). – В: *Свободно мнение*, 1913, № 8, с. 14.
9. **Ш[ишманова]**, Л[идия]. Моралът на г-жа Дулска; Сватбата на Белугина; Огнището угасва. (театрална хроника). – В: *Свободно мнение*, 1914, № 4, с. 66.

10. **Шишманова**, Лидия. Швейцария и България. лични впечатления. – В: *Свободно мнение*, 1914, № 8, с. 123–130.
11. **Ш[ишмано]ва**, Л[идия]. Силата на мрака. (театрална хроника). – В: *Свободно мнение*, 1914, № 10, с. 163–164.
12. **Ш[ишмано]ва**, Л[идия]. „Въскресение“ от Толстой, преработка за сцената от Х. Баттай. (театрална хроника). – В: *Свободно мнение*, 1914, № 11, с. 176–177.
13. **Ш[ишмано]ва**, Л[идия]. Стариет Хайделберг. (театрална хроника). – В: *Свободно мнение*, 1914, № 13, с. 209–211.
14. **Ш[ишмано]ва**, Л[идия]. Концертът на Марто. (музикални бележки). – В: *Свободно мнение*, 1914, № 16, с. 258–259.
15. **Шишманова**, Лидия. Ескурс в феминизма. по повод пиесата „Мъжемразка“. – В: *Свободно мнение*, 1914, № 17, с. 267–271.
16. **Ш[ишмано]ва**, Л[идия]. Дамата с камелиите. (театрална хроника). – В: *Свободно мнение*, 1914, № 18, с. 288–290.
17. **Ш[ишмано]ва**, Л[идия]. „Чест“ от Зудерман. (театрална хроника). – В: *Свободно мнение*, 1914, № 20, с. 320–322.
18. **Шишманова**, Лидия. „Аида“ от Верди. (театрална хроника). – В: *Свободно мнение*, 1914, № 22, с. 351–353.
19. **Шишманова**, Лидия. Два полюса. статия. – В: *Свободно мнение*, 1914, № 27, с. 425–427.
20. **Ш[ишмано]ва**, Л[идия]. Театрални бележки. – В: *Свободно мнение*, 1914, № 40, с. 572–574.
21. **Шишманова**, Л[идия]. Хамлет в Народния театър. (театрални бележки). – В: *Свободно мнение*, 1914, № 42, с. 596–598.
22. **Шишманова**, Л[идия]. „Продадена невеста“ от Сметана. (музикални бележки). – В: *Свободно мнение*, 1914, № 43, с. 609–610.
23. **Шишманова**, Лидия. „Иуда“ от К. Мутафов. (театрални бележки). – В: *Свободно мнение*, 1914, № 51, с. 716–719.
24. **Шишманова**, Лидия. „Над зида“ от Ана Карима в Народния театър. (театрална хроника). – В: *Читалище*, 1914, № 1–3, с. 110–111.
25. **Шишманова**, Лидия. Кавалерия Рустикана. (музикални бележки). – В: *Свободно мнение*, 1915, № 3, с. 40–42.
26. **Шишманова**, Лидия. Аида – ново разпределение. (музикални бележки). – В: *Свободно мнение*, 1915, № 15, с. 240–241.
27. **Шишманова**, Л[идия]. „Живият труп“ на софийска сцена. (театрални бележки). – В: *Свободно мнение*, 1915, № 16, с. 256–258.
28. **Шишманова**, Лидия. За трудовата повинност на девиците. – В: *Вестник на жената*, 14 окт. 1922, с. 1.
29. **Шишманова**, Лидия. Елеонора Дузе. – В: *Развигор*, 24 май 1924, с. 1, 2.
30. **Шишманова**, Лидия. По пиесата „Благородникът“. – В: *Лъч*, 1929, № 296, с. 3.
31. **Шишманова**, Лидия. „Благородникът“ на Молиер, както го видях в странство. – В: *Мир*, 1929, № 8825, с. 3.
32. **Шишманова**, Лидия. Българската книга и жената. – В: *Вестник на жената*, 25 окт. 1930, с. 1.
33. **Шишманова**, Лидия. „Халосник“ от Цанко Церковски. – В: *Отец Паисий*, 1933, № 1, с. 43–45.
34. **Шишманова**, Лидия. Няколко думи за Клуба на българските писателки. – В: *Вестник на жената*, 25 ноем. 1933, с. 2.

35. **Шишманова**, Лидия. Крузе. студентски спомени. – В: *Сноп*. Сборник. София, 1934, Ч. 1., с. 133–137.
36. **Шишманова**, Лидия. Пророчески сън. [разказ]. – В: *Вестник на жената*, 13 ноем. 1935, с. 3.
37. **Шишманова**, Лидия. Безумни мечти. [есе]. – В: *Вестник на жената*, 17 февр. 1937, с. 2.

Публикации за Лидия Шишманова

38. **Бръзцов**, Хр. Д. Един час при г-жа Лидия проф. Ив. Шишманова. – В: *Литературен глас*, 20 окт. 1929, с. 3.
39. **Писмо** от г-жа Лидия Шишманова до ректора на Университета. – В: *Литературен глас*, 28 дек. 1929, с. 2.
40. **Габе**, Дора. На госпожа Лидия Шишманова. няколко думи, казани на нейния юбилей. – В: *Вестник на жената*, 13 ноем. 1935, с. 2.
41. **Каменова**, Ана. Продължената младост на г-жа Лидия Шишманова. – В: *Вестник на жената*, 13 ноем. 1935, с. 2.
42. **Омельченкова**, М. 40 години културна дейност. – В: *Вестник на жената*, 13 ноем. 1935, с. 2, 3.
43. **Честването** на г-жа Л[идия] Шишманова. – В: *Вестник на жената*, 13 ноем. 1935, с. 2, 3.
44. **Арнаулов**, Михаил. Помен за Лидия Шишманова. – В: *Зора*, 9 февр. 1937, с. 8.
45. **И** Лидия Шишманова си отиде. – В: *Вестник на жената*, 10 февр. 1937, с. 3.
46. **Балабанов**, Александър. Лидия Шишманова. – В: *Развигор*, 3–13 февр. 1937, с. 11.
47. **Габе**, Дора. Фаталности. (помен за Лидия Шишманова). – В: *Вестник на жената*, 17 февр. 1937, с. 2.
48. **Йовчева**, Санда. Лидия Шишманова. (помен за Лидия Шишманова). – В: *Вестник на жената*, 17 февр. 1937, с. 2.
49. **Каменова**, Ана. За младото сърце. – В: *Вестник на жената*, 17 февр. 1937, с. 2.
50. **Стоянов**, М[аньо]. Лидия Шишманова почина. – В: *Литературен глас*, 17 февр. 1937, с. 4.
51. **В[асилев]**, Вл[адимир]. Лидия Шишманова и театърът. – В: *Златорог*, 1937, № 3, с. 138–140.
52. **Пак там**, с. 140.
53. **Дончев**, Николай. Българската книга в чужбина. – В: *Родна книга*, брой единствен, 27 апр. 1941, с. 9, 10.
54. **Тихова**, Надежда. Поезията, пролог към света на изкуството. – В: *Литературен фронт*, 24 юли 1986, с. 3.

ПРЕРАСТВАНЕ НА КОЛЕКЦИИТЕ НА ХАБСБУРГСКАТА ДИНАСТИЯ В ХУДОЖЕСТВЕНО-ИСТОРИЧЕСКИЯ МУЗЕЙ ВЪВ ВИЕНА

СИМЕОН НЕДКОВ

Династията на Хабсбургите (австрийският клон) е най-дълго управляващата в Европа – цели 693 години. Първият нейн представител влиза във Виена в края на XIII в., а последният е детрониран в края на Първата световна война. Най-продължително на престола се задържа император Франц Йосиф I (1848–1916). Той е коронясан през революционната 1848 г. и неговото 68-годишно управление е белязано както с най-голямото могъщество на Хабсбургската империя, така и с нейния разпад. В областта на изкуството и културата това безспорно са най-успешните години. Виена се превръща във всепризнат културен център, особено в областта на музиката.

Императорските художествени колекции на Хабсбургите се създават в продължение на половин хилядолетие. Първият страстен колекционер от династията е Фридрих III (1439–1493). Някои от придобитите от него картини достигат до съвременната експозиция на Художествено-историческия музей във Виена. Неговият син Максимилиан I (1459–1519) поръчва портретна галерия, отразяваща гениалогията на Хабсбургската династия. През 1518 г. той лично си поръчва портрет от Албрехт Дюрер, който сега е експониран в музея. Максимилиан I се жени за херцогиня Мария Бургундска и така се сдобива с част от съкровищата на бургундските херцози. Дъщерята на императора Маргарита Австрийска е управител на Нидерландия и събира в своята резиденция в Мехелен забележителна колекция от картини, предимно на фламандски майстори.

Ерцхерцог Фердинанд II (1529–1595), брат на император Максимилиан II и братовчед на крал Филип II Испански, става притежател на богата колекция от картини, книги и оръжия, събрана в Бохемия в средата на XVI в. След като получава в наследство графство Тирол, той пренася в Инсбрук огромната си сбирка от доспехи, съхранявана дотогава в Прага. Колекцията си от Бохемия той разполага в замъка Амбрас, близо до Инсбрук. За целта замъкът е преустроен в ренесансов стил. Специално е създадена една огромна галерия, в която са разположени над хиляда портрета. Там той създава модерните за времето Кунсткамера и Кабинет за уникасти, в които разпределя останалите произведения на изкуството, оръжия, доспехи и куриозни предмети. По време на Наполеоновите войни колекциите са евакуирани и спасени във Виена. След създаването на филиала на Художествено-историческия музей в Амбрас, част от колекциите се завръщат в замъка след почти два века отсъствие.

През втората половина на XVI в. се създава голямата художествена колекция на император Рудолф II Хабсбург (1552–1612). Той премества столицата в Прага и там

в замъка Храдчани разполага своята огромна колекция от картини, скулптури, монети и уникали. В края на XVI в. се създава придворен художествен център, в който творят фламандските майстори Б. Шпрангер и Р. Саверей, миланският скулптор Мизерони, италианският художник Дж. Арчимболдо и др. Най-известният придворен портретист е немският художник Ханс фон Аахен, който е личен приятел на императора. В началото на XVII в. той рисува прочутия портрет на Рудолф II, който е широко разпространен из империята чрез многобройни копия. Оригиналът, с размери 60x48 см, днес е експониран в музея във Виена. Той се отличава с реалистично представяне на образа. Монархът е представен без символите на властта, в испански костюм, с жабо и висока шапка, украсена със скъпоценности. Единственият отличителен аристократичен знак е орденът „Златното руно“ на огърлие.

Рудолф II притежава безупречен художествен вкус. През целия си живот той колекционира творби на Лукас Кранах-старши, Питер Брьогел, Тициан, Кореджо и Пармиджанино. Императорът е голям почитател на Албрехт Дюрер. През 1600 г. успява наведнъж да се сдобие с 30 негови картини от колекцията на кардинал Гранвела. След смъртта на чичо си, Фердинанд II, той завладява колекцията в замъка Амбрас, а по-късно по същия начин придобива и колекцията на своя брат ерцхерцог Ернест. При своето пътуване в Нидерландия (1593–1595) той закупува много картини на известни фламандски майстори. Най-ценните сред тях са платната на Питер Брьогел-старши.

Ерцхерцог Леополд Вилхелм (1614–1662) е син на император Фердинанд II. Той е управител на Южна Нидерландия през периода 1647–1656 г. и за кратък период превръща своята резиденция в Брюксел в истинска художествена галерия. При него владетелската колекция достига 1400 картини. За нея през 1659 г. е съставен подробен опис, в който са отбелязани 1400 платна на италиански, фламандски и немски майстори, 343 рисунки и 542 скулптури.

За попълването на императорската колекция той участва в търг и откупва забележителни произведения на изкуството от колекцията на английския крал Карл I и неговия фаворит, Бъкингамския херцог. В различни страни е имал свои художествени агенти, които откриват и закупуват уникални картини. Тъй като заболява, Леополд Вилхелм предсрочно напуска Нидерландия и се завръща във Виена. Той пренася своята богата колекция и я разполага в преустроените бивши придворни конюшни в двореца Щалбург.

Всичките си произведения на изкуството Леополд Вилхелм завещава на своя брат император Фердинанд III, а след това те са наследени от император Леополд I. Той решава всички колекции, разпръснати в различните дворци из империята, да се пренесат в столицата. Оказва се, че те са толкова многобройни, че не могат да се разположат на едно място.

Синът на Леополд I, император Карл VI, решава да преустрои галерията в Щалбург. През 1720 г. започва преаранжиране на картините, като за всички се правят нови рамки – черни, с позлата. Стените са плътно покрити, а картините са разположени по т.нар. шпалирно окачване. Много от тях са изрязани или уширени, за да се постигне желаната симетрия. Така се създава уникална барокова експозиция. Тя е документирана в тритомен инвентарен опис с илюстрации.

Колекцията нараства значително по време на бляскавото управление на дъщерята на Карл VI Мария Терезия (1740–1780). Тя придобива в Антверпен и Брюксел произведенията на изкуството, притежавани от ордена на йезуитите. Сред тях са творби на Рубенс, Ван Дайк и Караваджо.

Към владетелската колекция е прибавена и сбирката на прославения австрийски пълководец Евгений Савойски. Неговият дворец Белведере преминава във владение на императорския двор. Тогава Мария Терезия решава да го преустрои и превърне в представителна картинна галерия. За тази цел е поканен художественият експерт Кристиан фон Мехел от Базел. В двореца Горен Белведере са пренесени най-ценните картини от владетелската колекция от всички дворци и замъци. Възстановени са първоначалните размери на платната от Щалбург и те са експонирани в обикновени рамки. Експозицията е разработена в духа на Просвещението, на базата на историческото систематизиране на материала. Експозицията е разкрита хронологически по национални школи. Официално Картинната галерия в Горен Белведере е открита през 1781 г. Тя е първият художествен музей в Хабсбургската империя, достъпен за широка публика. Независимо от това до 1918 г. тя е частна собственост на управляващата династия. По време на Наполеоновите войни от Белведере са иззети 400 картини, като по-голямата част от тях са върнати през 1815 г.

Векове наред натрупваните художествени сбирки на Хабсбургския императорски двор са едни от най-богатите в Европа. До края на XIX в. те са разпръснати в различни дворци и замъци, като се съхраняват при ограничени пространствени условия. За да се преодолее това неудобство, други градове, като Париж, Берлин, Мадрид и Лондон, отдавна имат големи художествени музеи. Като столица на една от най-големите империи в средата на XIX в. – Хабсбургската, и във Виена се решава да бъде изграден нов централен художествен музей.

При управлението на император Франц Йосиф I (1848–1916) се приема план за разширяване на столицата, одобрен през 1858 г. В него се предвижда построяването на нови музеи и галерии. През 1864 г. е взето решение пред императорския дворец във Виена, на площада, възвеличаващ управлението на императрица Мария Терезия, да се построят две еднакви по външен вид сгради за Художествено-исторически музей и Природо-исторически музей. За участие в конкурса са поканени архитектите Хайнрих фон Ферстел, Теофил фон Ханзен, Мориц Ритер фон Лъор и Карл фон Хазенауер. Година по-късно четирите проекта са готови и изложени за всеобщо обсъждане в императорския дворец. След оживена дискусия журито стига до извода, че нито един от предложените проекти не е подходящ, за да бъде осъществен.

Поради тази причина във Виена е поканен да изкаже компетентно мнение известният архитект и теоретик на изкуството Готфрид Земпер. Той критикува не само проектите, но и самия конкурс, като предлага съставянето на цялостна концепция. Императорът му възлага да изготви план за построяването на музея и да потърси сътрудник, който да е запознат с местните търговски условия във Виена. Той избира арх. Карл фон Хазенауер.

Г. Земпер развива идеята си за създаване на императорски форум срещу двореца. В неговия център да се издигне внушителна статуя на императрица Мария

Терезия, на чийто фундамент да се представи разнообразната ѝ дейност, а от двете страни на площада симетрично да се извисят двете монументални музейни сгради. На 30 юли 1870 г. Франц Йосиф I одобрява изграждането на форума. Година по-късно последва императорското одобрение на проекта, а през есента е направена първата копка.

След 1876 г. строежът се ръководи само от арх. Хазенауер. През 1880 г. е завършено външното строителство. Още 11 години са необходими за оформлението на интериора на сградата. За тази цел са поканени най-добрите художници по това време – Ханс Макарт, Густав и Ернесто Климт, Михай Мункачи.

Четирите фасади на музея са декорирани с многобройни фигури. Те представят алегии и персонални изпълнения, но също така исторически личности и художници. Според Земпер фасадата илюстрира предпоставките, които определят едно художествено произведение. Материалното в партера, културно-историческото наследство на основния етаж и индивидуалното творчество, като корона на покрива, по-точно казано балюстрада: статуите на големите художници.

Цялостната идея е така замислена, че да следва едно хронологическо подреждане. Фасадата срещу Бабенбергер щрасе е посветена на Античността, тази срещу музейния площад – на Средновековието, другата срещу статуята на Мария Терезия – на Ренесанса, и последната, разположена срещу Бургринг – на Новото време.

Над внушителната музейна сграда се издига голям купол, който олицетворява възхода на изкуството в Австро-Унгарската империя. Симетрично отстрани са разположени четири малки купола със свободно подкуполно пространство, даващи на сградата допълнителна висота и лекота. Така централната част от главната фасада придобива допълнителна монументалност, симетричност и височина, доминираща над императорския форум.

■ Художествено-историческият музей във Виена

Тържественото откриване на Художествено-историческия музей във Виена е през октомври 1891 г. Така една от най-богатите владетелски колекции – на Хабсбургите, намира своето място в един от най-представителните музеи в света. След провъзгласяването на Австрия за република през 1918 г. музеят става държавна собственост. По време на Втората световна война сградата е сериозно засегната от бомбардировките, но колекциите са навреме евакуирани. Едва през 1959 г. – след основна реконструкция и възстановяване, музеят отново посреща своите многобройни посетители.

Картинна галерия

Най-прочутата колекция на Художествено-историческия музей във Виена безспорно е картинната. В нея се съхраняват едни от най-известните шедеври на западноевропейските художници от XIV до XVIII в. Тук се намира най-голямата сбирка от картини на Веласкес извън Испания. Произведенията на Тициан са едни от най-представителните. Рубенс и Брьогел присъстват с най-големите колекции от картини извън Белгия.

Италианска школа

Италианските майстори са представени с някои от най-ярките им произведения. Сред произведенията на Ранния италиански ренесанс изпъкват картините на Пизанело – „Портрет на император Сигизмунд Люксембургски“ (1433 г., дърво, 64/49 см, инв. № 2630), Антонело да Месина – „Мадоната с Младенеца и св. Никола от Бари, св. Анастасия, св. Урсула и св. Доминик“ (1475–1476 г., дърво, 115/133 см, инв. № 2574), и Перуджино – „Кръщение Христово“ (1500 г., дърво, 30/23,3 см, инв. № 139).

Андреа Мантенья (1430/1431–1506 г.) е ревностен изследовател на римските паметници. Той проявява голям интерес към изобразяването на измъчени голи тела. Ярък пример за неговото творчество е малката картина „Св. Себастиан“ (1457–1459 г., дърво, 68/30 см, инв. № 301). На нея е изобразен римският легионер Себастиан, който по заповед на император Диоклециан е прободен със стрели заради приемането на християнството в средата на IV в.

Венецианската школа е представена с две платна на Джовани Белини „Срещение Господне“ и „Млада жена, правеща си тоалет“ (1515 г., платно, масло, 62/79 см, инв. № 97). Основоположникът на Високия ренесанс във Венеция Джорджо да Кастелфранко, известен като Джорджоне, присъства в експозицията със забележителната си творба „Тримата философи“, а също и с „Портрет на млада жена (Лаура)“ (1506 г., платно върху дърво, масло, 41/33,6 см, инв. № 31). Това е единственото произведение на известния художник, датирано от самия него на обратната страна на картината. Там собственоръчно той записва: „1506, 1 юни, това беше завършено от ръката на майстора Джорджо от Кастелфранко, колега на майстор Винченцо Катени, по поръчка на г-н Джакомо“.

Джорджоне умира едва 33-годишен през 1510 г. във Венеция, в резултат на чумна епидемия. Негов достоен приемник е Тициан Вечелио (1488–1576). Неговото творчество е олицетворение на най-големия разцвет на венецианското изкуство през Високия ренесанс. В Художествено-историческия музей във Виена се пази

ценна колекция от 26 негови безценни картини. Към ненадминатите му шедьоври спадат „Циганската мадона“ (1510 г., дърво, масло, 65,8/83,5 см, инв. № 95), където Богородица нетрадиционно е представена с тъмни очи и коса; „Мадоната с вишни“ (1516–1518 г., дърво, масло, 81/99,5 см, инв. № 118), където по нареждане на поръчителя са добавени св. Йоан Кръстител, св. Йосиф и св. Захарий и „Виоланте“ (1511–1518 г., дърво, масло, 64,5/50,8 см, инв. № 65), като изображението на тази прекрасна венецианка се среща и в други творби на Тициан. „Виоланте“ променя няколко пъти собствениците си. Първоначално тя принадлежи на Бартоломео делла Наве от Венеция. По-късно е закупена от английския крал Карл I. По време на Английската буржоазна революция кралската колекция е разпродадена и е откупена от ерцхерцог Леополд Вилхелм.

Тинторето (1518–1594) е представен с над 20 платна. Измежду тях изпъкват: „Портрет на Лоренцо Соранцо“ (1553 г., платно върху дърво, масло, 116,5/100 см, инв. № 308), един от най-ранните му портрети (тогава той е на 25 години), датиран върху картината в левия ъгъл; „Портрет на Себастиано Вениер“ (1571–1572 г., платно върху дърво, масло, 104,5/83,5 см, инв. № 32); „Св. Йероним“ (1571–1575 г., платно върху дърво, масло, 143,5/103 см, инв. № 46). Безспорният шедьовър на Тинторето във виенската колекция е „Сузана и старците“ (1555–1556 г., платно върху дърво, масло, 146,6/193,6 см, инв. № 1530). Смята се, че сюжетът е взет от апокриф, а не от официалната версия на църквата. Своята световна известност картината дължи на майсторското пресъздаване на женската красота.

Една от прочутите мадони на Рафаел се намира в експозицията на музея (1505 или 1506 г., дърво, масло, 113/88,5 см, инв. № 175). Тя е класически пример за геометрична композиция, базирана на триада или по-точно на пирамида. При рисуването на тази творба Рафаел е под силното влияние на Леонардо да Винчи и неговите нововъведения в живописа.

В раздела за италианска живопис са представени произведения и на Лоренцо Лото, Досо Доси, Алесандро Морето, Кореджо, Франческо Мацола (Пармиджанино) и др.

Един от най-оригиналните италиански майстори е Джузепе Арчимболдо (1527–1593). През периода 1562–1587 г. той е придворен художник на Фердинанд I, Максимилиан II и Рудолф II. Основната му задача е да рисува портрети на владетелите. Неговите разнородни дарби го превръщат в основен сценограф на дворцовите празненства и маскаради. Той е изобретател на музикални автомати, хидравлически механизми и др. Неговата световна слава се дължи на уникалните му алегорични портрети, създавани със специфични изразни средства. Първият цикъл от такива картини е създаден през 1563 г. и е посветен на император Максимилиан II. Той се нарича „Годишни времена“. В Художествено-историческия музей се съхраняват „Лято“ (пресъздадено чрез различни летни плодове) и „Зима“ (човешко лице, съставено от корени, клони от дървета, сухи листа). Вторият цикъл се нарича „Елементи“ (1566). От този цикъл в музея се съхраняват „Вода“, пресъздадена чрез цялата морска фауна – риби, раци, октоподи, миди, раковини, бисери и др. (1563–1564 г., дърво, масло, 66,5/50,5 см, инв. № 1584) и „Огън“, изпълнен със златисти и кафяви тонове (1566 г., дърво, масло, 66,5/51 см, инв. № 1585). Приема

се, че „Огън“ е алегоричен портрет на император Максимилиан II, а чрез символиката, използвана в картината, се утвърждава идеята за вечната власт на Хабсбургите.

Италианската школа от XVII–XVIII в. е представена с творби на Анибале Карачи, Микеланджело да Караваджо, Пиетро да Кортона, Джузепе Мария Креспи и др.

Испанска школа

Художествено-историческият музей във Виена притежава неголяма, но ценна колекция от творби на испански майстори. В експозицията са представени произведения на Пантоха де ла Крус, Алонсо Санчес Коельо и др.

Най-впечатляващи са картините на великия Веласкес. Музеят притежава безценните картини „Инфантата Маргарита в розова рокля“ (1654), „Инфантата Маргарита в синя рокля“ (1659), „Портрет на инфанта Филипа Просперо“ (1659) и „Портрет на крал Филип IV“ (1652–1653).

Френска школа

Френските картини в музея са твърде малко. Най-значимите експонирани творби са на Никола Пусен, Франсоа Клое и Жозеф Дюплеси.

Фламандска школа

Колекцията от картини на фламандски майстори е впечатляваща. Всички най-известни художници от тази школа, творили през XV–XVI в., са представени цялостно.

Великият Ян ван Ейк присъства с прекрасните портрети „Кардинал Николо Албергати“ и „Ювелирът Ян де Леу“ (1436). Кардинал Албергати е изтъкнат дипломат на своята епоха. Той води резултатни преговори с европейските монарси за прекратяване на Стогодишната война. Преминавайки през Гент и Брюге, той се среща с Ван Ейк и тогава му е направена рисунка със сребърен молив, която сега се съхранява в Кабинета за гравюри в Дрезден. След това великият художник рисува портрета с маслени бои, като придава и духовно-психологическите черти от характера на кардинала.

В експозицията са включени платна на Рогир ван дер Вейден и неговите ученици, както и на Хуго ван дер Хус и Хертхен тот Синт Янс. През XVI в. творят множество художници като Йоахим Патинир, Ян Хосарт, Йос ван Клеве и Антонис Мор, но безспорно най-известен сред тях е Питър Брьогел-старши. В музея във Виена се намира най-пълната и ценна колекция от негови картини, включително от прочутия цикъл „Годишни времена“. Чрез художествени средства той пресъздава най-типичните сезонни дейности на селяните. От запазените пет картини от цикъла, три са експонирани в музея. Приема се, че най-сполучливата от тях е „Ловци върху сняг“ (1565 г., дърво, масло, 117/162 см, инв. № 1838). През 1567–1569 г. Брьогел рисува няколко картини, пресъздавайки празниците и ежедневието на селяните. Най-ярките от тях са „Селска сватба“ (1568–1569 г., дърво, масло, 114/164 см, инв. № 1027) и „Селски танц“ (1568–1569 г., дърво, масло, 114/164 см,

инв. № 1059). Сред библейските сюжети се откроява знаменитата картина „Вавилонската кула“ (дърво, масло, 114/155 см, инв. № 1026).

В отделна зала са експонирани творбите на художниците маниеристи, работили при двора на император Рудолф II в Прага.

Най-широко представеният фламандски художник е Рубенс (1577–1640). Музеят притежава 35 негови картини. Едно от неговите най-големи постижения е „Олтарът Илдефонсо“ (1630–1632 г., дърво, масло, централната картина е с размери 352/236 см, а страничните 352/109 см, инв. № 678). Той е рисуван за църквата „Св. Яков“ в Брюксел. Други картини от Рубенс в експозицията на музея са: „Портрет на Винченцо II Гонзага, принц на Мантуа“ (1604–1605 г., платно върху дърво, масло, 67/51,5 см, инв. № 6084); монументалните „Възнесението на Дева Мария“ (1611–1614 г., дърво, масло, 458/297 см, инв. № 518); и „Чудесата на св. Франциск Ксавиер“ (1617–1619 г., платно върху дърво, масло, 535/395 см, инв. № 519). Музеят притежава един от четирите му автопортрета, който е последният, нарисуван преди неговата кончина (1638–1640 г., платно върху дърво, масло, 109,5/85 см, инв. № 527).

Вторият най-известен фламандски художник, Антонис ван Дайк (1599–1641), е представен с 25 свои творби. Той е голям майстор на портрета, поради което постига международна слава още приживе. Измежду показваните в музея негови портрети се открояват „Портрет на млад генерал“ (1624 г., платно върху дърво, масло, 115,5/104 см, инв. № 490) и „Портрет на Никола Ланиер“ (1628–1629 г., платно върху дърво, масло, 111/87,6 см, инв. № 501). Едни от най-забележителните творби на Ван Дайк, притежание на музея, са: „Мадоната с Младенеца, св. Розалия и св. св. Петър и Павел“ (1629 г., платно върху дърво, масло, 275/210 см, инв. № 482) и „Видението на блажения Херман Йозеф“ (1630 г., платно върху дърво, масло, 160/128 см, инв. № 488).

Якоб Йорданс (1593–1678) е майстор както на религиозни, така и на светски сюжети. Една от най-значимите му картини е „Празникът на бобовия крал“ (преди 1656 г., платно върху дърво, масло, 242/300 см, инв. № 786). Сюжетът е пресъздаден от старинен фламандски обичай, на който се чества денят на тримата вълхви.

Тъй като Хабсбургската империя е бастион на католицизма, затова творчеството на художниците от протестантска Холандия е нежелано в нейните предели. С това се обяснява и малобройната колекция от произведения на холандски майстори от XVII в. Творчеството на Рембранд е представено предимно с портрети, като сред тях са два негови автопортрета – „Голям автопортрет“ (1652 г., платно върху дърво, масло, 112/81,5 см, инв. № 411) и „Малък автопортрет“ (1657 г., дърво, масло, 48,8/40,6 см, инв. № 414). Сред другите забележителни холандски художници, представени в експозицията, са Херард Терборх, Ян Стен и Ян Вермер.

Немска школа

Император Рудолф II с колекционерска страст издирва и откупува картините на Албрехт Дюрер (1471–1528). Затова музеят притежава една от най-ценните сбирки на големия немски художник. Сред най-ценените негови творби са: „Мъченичеството на 10 хиляди християни“ (1508 г., платно върху дърво, масло, 99/87 см, инв. № 835), „Мадоната с Младенеца“ (1512 г., дърво, масло, 49/37 см, инв.

№ 848), „Портрет на император Максимилиан I“ (1519 г., дърво, масло, 74/61,5 см, инв. № 825) и олтарната картина „Поклонение на Света Троица“ (1511 г., дърво, масло, 135/123,4 см, инв. № 838).

Дългият творчески път на Лукас Кранах-старши (1472–1553 г.) е представен в музея със 17 картини. Най-известните сред тях са: „Разпятие Христово“ (1500–1501 г., дърво, масло, 58,5/45 см, инв. № 6905), „Лов на елени от курфюрста Фридрих Мъдри“ (1529 г., дърво, масло, 80/114 см, инв. № 3560), „Юдит с отрязаната глава на Олоферн“ (1530 г., дърво, масло, 87/56 см, инв. № 858).

Друг известен представител на Немския ренесанс е Албрехт Алтдорфер (1480–1538). Той се смята за основоположник на Дунавската школа, в която влизат художниците от южнонемските и австрийските земи. Сред неговите най-ярки произведения е олтарът, изписан за манастира „Св. Флориан“ в Горна Австрия. За съжаление централната част не е запазена. В музея са експонирани двете странични картини „Полагане в гроба“ и „Възкресение Христово“ (1518 г., дърво, масло, 70/37 см, инв. № 6796). Интересна е трактовката на двата познати сюжета. Художникът избира зрителят да вижда сцените от дълбините на пещерата.

Художествено-историческият музей във Виена притежава 6 портрета, дело на последния велик немски художник, творил през XVI в. – Ханс Холбайн-младши (1497–1543). Най-забележителен сред тях е „Портрет на Джейн Сеймур, кралица на Англия“ (1536 г., дърво, масло, 65,4/40,7 см, инв. № 881). Джейн Сеймур е третата жена на крал Хенрих VIII. Нейното царуване е твърде кратко – само една година. Тя умира скоро след раждането на престолонаследника, бъдещия крал Едуард VI.

Художествено-историческият музей във Виена е пример за прерастване на владетелските колекции на Хабсбургската династия в художествен музей от световно значение. Многобройните музейни сбирки днес са експонирани в различни сгради. В специално построената сграда за Художествено-историческия музей, открита през 1891 г. и реконструирана след Втората световна война, сега са изложени произведения на изкуството от колекциите „Египет и Близкия изток“, гръцки и римски антики, Кунсткамера – скулптура и декоративно изкуство, картинната галерия и нумизматичен кабинет. В двореца Нов Бург, последната построена сграда от дворцовия комплекс Хофбург, са експозициите на Ефеския музей, колекцията от стари музикални инструменти и сбирката от оръжия и доспехи. Там се намира и съкровищницата на двореца Хофбург. От 2001 г. в партерния етаж са разгърнати и експозициите на Етноложкия музей и на Австрийския театрален музей. Така съвременният Художествено-исторически музей във Виена¹ е развит като огромен музеен комплекс, представящ световното културно наследство в неговото богато многообразие.

¹ *Kunsthistorisches Museum Vienna. guide to the Collections. Wien, 2002. Сайт на музея: <http://www.khm.at/>*

СПИСЪК НА АВТОРИТЕ

- проф. дфн Искра Арсенова
Българска академия на науките
- проф. дфн Ани Гергова
*Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“*
- проф. д-р Красимира Даскалова
*Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“*
- проф. д-р Александър Димчев
*Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“*
- доц. д-р Александра Дипчикова
*Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
Председател на Научния съвет*
- доц. д-р Иван Кабаков
*Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Катедра „История и теория на културата“*
- гл. ас. Елена Койчева
*Университетска библиотека „Св. Кл. Охридски“
Началник-отдел „Библиотечно-информационно обслужване“*
- гл. ас. д-р Елица Лозанова-Белчева
*Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“*
- гл. ас. д-р Милена Миланова
*Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“*
- проф. дфн Мария Младенова
*Университет по библиотекознание и информационни технологии
Катедра „Библиотечни науки“*
- проф. д. изк. Симеон Недков
*Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Ръководител на катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“*
- доц. д-р Цветанка Панчева
*Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
Ръководител на направление „Дигитална библиотека“*

Ели Попова

*Българска библиотечно-информационна асоциация
Директор на изпълнителното бюро*

Петя Толева

*Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Докторант на катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“*

доц. д-р Антоанета Тотоманова

*Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
Ръководител на направление „Национална библиография“*

проф. дфн Оля Харизанова

*Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“*

Весела Цокева

*Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“*

доц. д-р Елена Янакиева

*Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
Ръководител на направление „Библиографско и информационно обслужване“*

доц. д-р Татяна Янакиева

*Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“*

ДНЕВНИЦИ 1933–1992

ПЕТЪР ДИНЕКОВ

ТЕТРАДКА № 3

София, 1933
Варшава, 1934

Белият и черният

Някога те бяха врагове. Дебнеха се из пустините на Африка и степите на Америка, за да се убиват. След това черният стана роб на белия. Днес робството е унищожено и приятелството възстановено между тях. Разбира се, на много места примирието е само външно, защото под една или друга форма черният продължава да бъде роб на белия. В Америка дори е традиция всяко престъпление най-напред да се приписва на черните. Вестниците често донасят за линч и издевателства, вършени над негри, обвинени в кражба и безчестие над бели жени. Само преди една-две години една нещастна майка беше тръгнала да обикаля света, да устройва събрания, да буди протести, да печели приятели на своята теза: че нейните две деца, обвинени в безчестие над бели девойки, са невинни. Тя се мъчеше, възбуждайки общественото мнение, да предотврати печалната съдба на децата си, да ги спаси от електрическия стол. Успя ли – не знам.

Но не на това искам да се спра сега. Занимава ме нещо друго – черният като обединител на човечеството. Случи ми се да гледам един филм: „Черният жокей“¹ с Ал Джонсън². Тоя черен жокей беше певец и пееше негърски песни. Аз и ти, и вие, никога не сме били там в страната на черните, там, където се раждат, живеят и умират. Ние не знаем техните обичаи, навиците на техния живот, не разбираме и не сме прониквали никога в бездната на техните души. Но защо будят такъв силен трепет у нас тия бавни, почти диви и безкрайно тъжни негърски песни? Защо ние чувстваме всичката болка, която влага в звуците черният певец? Какво ни сближава с тоя непознат свят от страдания, мисли, преживявания? Всяка извивка на гласа отеква болезнено в сърцата ни, всеки вик, изтръгнат от душата на черния, намира едно голямо страдание и у нас.

Нека потърсим мостовете, които така силно свързват белия с черния. Това са мелодиите на негърската музика, която след войната легна в основата на нашата

¹ Може би става дума за първия говорещ филм „Джазовият певец“. Във филмографията на Ал Джонсън няма филм с подобно заглавие.

² Всъщност става дума за Ал Джонсън – американски певец и актьор, роден в Русия (днешна Литва), който се снима в първия говорещ филм с тема джаза (около 1927 г.) – „Джазовият певец“ и произнася първите думи в киното: Wait a minute! Ал Джонсън е първата супер звезда в шоубизнеса и прави за джаза, блуса и рагтайма онова, което прави Елвис Пресли за рока.

модерна музика. Кой не е изпитвал могъщото въздействие на тангото, което опиянява не с радост, а с болката, която носи със себе си. В него няма нищо весело, то е само тъжен стон на душата, на много души, на цялото човечество. Неговите мелодии завладяват всички: и хайлайфната дама, и работничката, и бедното момиче, и дъщерята на милионерски дом. Под неговите звуци се извиват с еднаква страст и охолният буржоа, и бедният интелегент, и елегантният посетител на най-блестящите салони, и последният нехранимайко. И никой от вас, синове и дъщери на разглезеното висше общество, не се срамува да танцува онова, което танцуват и сетните бедняци. Защото никой не може да се противопостави на страшната сила на тия тъжни мелодични танга, които свързват цялото човечество в едно – и бедните, и богатите, и белите, и черните.

А тия танга дойдоха от негрите. В тях са избили страданията и трепетите на души, които хиляди години са прекарвали из степи или непроходими гори, които са живели като зверове, които са се хранили със себеподобни, които са били гонени като зверове и убивани даже по-лошо от тях. А ние, белите, колко по-напреднали, по-цивилизовани се считаме от тях! Но ето, душата ни е останала все същата, затова тя така лесно разбира тяхната душа. Тангата те придружават с дивашки викове, ние – с елегантни движения. Но същността е все една. Те обичат тия танга, обичаме ги и ние и всички тръпнем, когато ги слушаме, както тръпнат и те! В тия моменти ние ставаме едно, преградите между нас и тях изчезват, няма вече бели и черни, белият е станал черен, черният – бял, има само хора.

Искате ли един пример? Ето – пред нас е Ал Джонсън, изпълнителят от „Черният жокей“. Той е бял, но изпълнява ролята на черен гениално, неизразимо, непостижимо. Той забравя всички атрибути на своята бяла цивилизация и стана един същински черен. Ако не бяха ви казали, че това е Ал Джонсън, вие бихте го сметнали за истински негр. И вярвам, че неговата песен затрогва еднакво и белите, и черните. Звуците раздвижват сърцата на всички. Защото сам той не е вече нито бял, нито черен, а нещо средно между тях, едно възбуждение и на двете раси.

Но ще кажете: той ни затрогва, защото все пак е бял. Да, но случи ми се няколко пъти да чуя един истински черен и да се убедя, че между него и Ал Джонсън няма абсолютно никаква разлика. Същите звуци, същите тъжни мелодии, които извикват ридания, същите трепети, които раздвижват и възбуждат кръвта. И не само аз изпитах това. В една грамадна зала, натъпкана с тълпи от бели, премина същият трепет, сърцата на всички бяха завладени, всички станаха един нерв, една душа. Черните и белите се сляха в едно. И тъй е навсякъде по света.

Ето тангата, страстните модерни танга, срещу които така често вият лицемерните моралисти. А тия танга свързват две раси, расата на белите и расата на черните, тия тъжни танга обединяват в едно цялото човечество и изтръгват от душите омразите, за да посеят цветята на приятелството. Тангата на нашите черни братя, които ние гонехме, които ние измъчвахме, които ние убивахме! Само преди по-малко от век ние се присмивахме на тия бедни, груби същества и парадирахме пред тях със своята цивилизация. Но докъде ни доведе последната? До кървавата световна касапница, в която наред с белия се биеше по принуждение и черният. Последният видя нищожеството на тая прехвалена цивилизация, видяхме го и

ние. И се смирихме, станахме по-малко самонадеяни, по-малко горди. И ето – днес гребем с пълни шепи от извора, който презирахме. Черният е нашият учител в танцовата музика. Черният ни научи да живеем, когато танцуваме, да се вълнуваме, да страдаме, да се възторгваме и да се разтърсваме под звуците на страстните и тъжни танга. Така в нашата стара и похабена цивилизация се вля една нова, жизнена, здрава струя. Белият отиде при черния, черният дойде при белия. Те се погледнаха с чисти очи и си подадоха ръце, за да създадат едно ново човечество.

19 ноември 1933 г.

Когато почнат есенните дъждове

Небето се сбърчва, сутрин слънцето вече не изгрява на изток, а само няколко алени петна показват, че там някъде зад мъглите и облаците има слънчев блясък и стоплящи лъчи.

Стрехите прокапват, улиците се разкапват, почват бавните и безспирни есенни дъждове.

Наблюдавали ли сте, как вървят хората под калното мокро небе? Не сте ли забелязали тия почти изгубени глави под шапките, яките на палтата, чадърите? Лицата се свиват и пулят, очите се събират – едва гледат, силуетите се почти прегъват, тялото се пази от студа и острата влага. И струва ми се, че в такива дни човек върви почти машинално, не вижда и не чувства нищо около себе си – освен мокри крака и студен вятър, който брули лицето. В такива дни стават най-много нещастия из големите градове, хората са най-малко внимателни един към друг – било по улиците, било в трамваите, било във входовете на големите учреждения, жилищни кооперации, магазини. Всички бързат и се тласкат един друг. Или ако не бързат, вървят така унесено, така апатично към хората и света, сякаш сами са други хора, сякаш са дошли от друг някакъв свят.

А това е, защото почват есенните дъждове. Влагата така много убива, така много тежи, така много боли от тая влага. Очите се затварят за света и поглеждат навътре. Душата прибира своите многобройни антени, с които е приемала впечатления през слънчевото разнообразие на пролетните и летни дни. Настават мигове, когато погледът се рови нейде дълбоко в мислите, преживяванията, чувствата. Човек се опитва да си даде сметка за онова, което е бил през миналите дни. Почват моментите на морален и интелектуален съд, ние разгръщаме книгата на онова, което е било, и четем по нейните написани страници. При някои от тях челото се събира, трепват две-три едри бръчки, а другаде очите блясват, тайни струни затрептяват, кръвта заиграва лудо и радостно. Колко хубави надежди са се провалили, какви неочаквани възторзи са избликнали! И се питаме: има ли норми, по които да тече човешкият живот; в кои релси ти можеш да вложиш едно непокорно сърце и да го направляваш напред така, както машинистът направлява локомотива? Всичко е така своеволно, събитията почват неочаквано, озаряват ни неподозирани радости, смайват ни нетърсени скърби.

Когато вървим по разкаляните улици и над нас падат есенните дъждове, ние се мъчим да си припомним миналото. Пред нас се разгъва лентата на времето, явя-

ват се почти забравени образи, погалват ни почти незабелязани усмивки, чуваме шепота на недочути думи. Или се случва обратното: една след друга изпъкват болките, които са разкъсвали душата. Неща, които така силно сме се стремили да забравим, се натрапват на паметта и сърцето отново се свива в скръб. И ето тъй изведнъж ни става мъчно, тежко, болно, както само преди миг, също тъй неочаквано, сме изпитали силна радост при лъха на някакъв хубав спомен.

Есенните дъждове падат, а ние продължаваме да вървим. Лицето се пули още повече от широката яка, главата потъва в палтото. Пръски от капки досягат страните ни, а студените крака напомнят, че сега е есен, че влагата е силна, че студът е голям. Нашето хубаво настроение пропада съвсем. Настъпил е моментът на най-тежката проза. Човек се чувства прикован до земята, свързан с хиляди връзки към тая кална и убиваща земя. Струва му се, че всичко е пропаднало, разбито, унищожено. Няма място нито за една надежда, нито за един блян под това кално есенно небе.

Но не ви ли се е случвало след тежка и мъчителна буря да ви огрее от някое случайно посиняло късче на небето сноп свежи слънчеви лъчи? Не сте ли преживявали тихата слънчева радост на хубава, малка, почти незабележима полянка, на която попадате случайно след дълго и тъпо скитане из влажна и хладна гора? Ето тъй и сега, в есента, вие вървите почти убит, затъпал, суров и недостъпен като най-отчаяния нещастник на света. И изведнъж ви лъхва като прелестна усмивка на случайно срещната хубава жена, някакъв внезапен, нечакан и непотърсен блян, който дълго се е лутал в мрака на душата, докато излезе на повърхността и ви озари. Един топъл слънчев лъч върху мъгливото небе на мислите ви. Вие се унасяте, забравяте всичко, не чувствате влагата на дъжда, не усещате студената ласка на вятъра. Разтърсвате се като дете, чертите на лицето ви изгубват своята острота и се сливат в един спокойно-радостен израз, стъпката ви става по-бодра и по-весела. Какви ли не внезапни мисли не хрумват на човека? Какви ли не мечти понякога погалват сърцето? Не идват ли моменти, когато той е готов да се почувства достоен за всичко, когато светът е в ръцете му, а хората са така добри и всички го срещат с усмивка? Случайността е най-големият приятел на човека, но тя е и голям враг. Но [ние] имаме толкова много врагове, та какво от това, че има още един между всичките. А приятелите ни са толкова малко, затова всеки ни е така скъп и мил. Ето тая случайност ви спасява за няколко мига от тежкия дъх на влагата. Тя ви посещава като внезапна, нечакана гостенка и ви донася един топъл лъч сред хладината на есента. Това е ненадейно избликналият блян, който отначало идва боязливо и неуверено, но постепенно ви завладява, изпълва ви със свежест, донася ви радост, влива бодрост в кръвта и слънчев блясък в очите. Той расте, расте, става все по-голям, по-завладяващ, по-упоителен. Вие вървите унесени, не виждате нищо, не усещате нищо, защото ви води напред вашата хубава мечта. Но изведнъж тая мечта изчезва така внезапно, както и внезапно е дошла, като голям сапунен мехур, който е растял, растял, за да се пукне съвсем неочаквано. Вие се събуждате от краткия сън и виждате: над вас небето е все така кално, а есенните дъждове продължават да падат.

25.XI.1933 г.

Тургенев и България

Ето една тема, която заслужава обстойно и внимателно проучване. Между руските класици Тургенев не е първият, ала първо място заема в съзнанието на българската интелигенция. Обяснението е много лесно: той е творецът на Инсаров³, оня българин, който изтръгва симпатиите на всички, които четат „В навечерието“. А като се знае, колко слабо е застъпен българинът като обект на изобразяване в световната литература, нищо чудно, че към паметта на Тургенева в България се култивират най-хубави чувства.

Затова темата „Тургенев и България“ би била интересна за всички българи, които са чели Тургенев и са се възхищавали от неговия Инсаров. Струва ми се, че една стегнато и хубаво написана книга на тая тема би получила добър прием у читателите и би спечелила заслужени симпатии на автора си. Разбира се, при условие че в нея е вложено едно истинско и живо схващане на целокупното Тургенево творчество, един верен усет за интересното в отношенията между Инсаров и Елена, познаване на българската национална психика и особено познания върху нашето Възраждане и неговите фактори. Без наличността на тия и още някои други качества (дар за увлекателно и живо излагане, схващане същината на проблемите и т.н.) делото не би имало успех.

Какви въпроси е необходимо да се разгледат в едно подобно изследване?

Естествено, в центъра ще стои проблемът Инсаров–Катранов⁴. На първо място ще трябва да се обрисова Катранов като реална личност – български общественик и книжовник. Тук ще трябва да бъдат събрани всички биографични и фактически данни за него, за да може да му се изгради по-пълнен и по-цялостен портрет. След това необходимо е по същия начин да се пристъпи и към Инсаров, т.е. да се характеризира героя на романа, и тогава да се направи сравнение между тях. Какви въпроси могат да ни интересуват в сравнението? Най-напред да видим доколко съвпадат външните факти от биографиите на двамата и след това вече ще сравним техните характери. Тук е нужно да се изтъкне едно нещо: отговаря ли образът на Инсаров на българската национална психика, т.е. българин ли е Инсаров? В този случай анализът трябва да бъде особено внимателен и тънък, защото това е ядката на проблема. При този анализ ще се установи и доколко Инсаров е художествен и жив образ, а това неминуемо ще ни накара да засегнем и качествата на Тургенев като художник. Веднъж установили това, всъщност ние определяме по-точно българското естество, българщината на героя на „В навечерието“ и по този начин взимаме отношение към Инсаров и твореца му.

С този основен проблем са свързани редица други въпроси. Преди всичко по какъв начин Тургенев е попаднал на типа Инсаров. Тук, разбира се, ще бъдат използвани бележките на писателя в предисловието на второто издание на романа и

³ В биобиблиографията на П. Д. е посочено, че публикува статията „Кой е българинът Инсаров, героят на „В навечерието“ в „Литературен глас“ на 24.IX.1933 и в „Българска реч“ през 1936 г.

⁴ Николай Катранов – бълг. възрожденски деец, фолклорист от Свищов, учи в Московския университет със стипендия от Иван Денкоглу. Решава да се върне в България, за да работи като учител, но заболява от туберкулоза и умира във Венеция.

ще бъде разказан случая с нещастния Каратеев⁵. Но за да не се следва само онова, което обикновено се привежда по този повод, необходимо е да се направят някои нови проучвания в литературата върху Тургенев, да се открият повече данни за тази интересна история с Каратеев. Например в записките на Аненков⁶ ще могат да се намерят бележки за съдържанието на Каратеевата тетрадка, а това е много важно, защото тя е изгубена. Ако я притежавахме, ние щяхме да видим, какво точно е знаел Тургенев за Катранов, какво е било разказано от Каратеев, какво е прибавил и измислил писателят. И навлизайки в психологията на творчеството, служейки си с един точен психологичен метод, ще можем да разясним неща, които на пръв поглед са много ясни, а имат всъщност обратен смисъл или да осветлим някои наистина тъмни страни в произхода на типа Инсаров.

Друг един въпрос ще бъде защо е избран именно българинът Катранов за герой на „В навечерието“. Тук ще трябва да правим проучвания в две насоки: ръководил ли се е Тургенев от някакви особени чувства към българите, когато е избирал из тяхната среда герой на своята творба, и какви особени обстоятелства от интимно-психологично и индивидуално естество, и от обществено-литературно са наложили на писателя да изобрази една силна героична личност. В първия случай изследването ще се затрудни от липсата на обилни данни от биографията на Тургенев. Ние не знаем, как е познавал той българите, какво е чел и знаел за тях, каква представа е имал за този поробен малък народ, сврян някъде между Дунава и Бяло море. Проучването на тези обстоятелства ще срещне непреодолими пречки и ако успее да се натъкне на някакви данни, изследвачът ще трябва само да се радва. Изясняването на втория въпрос не представя особени мъчнотии. Историко-литературните и социологични изследвания на руската действителност по онова време, а също и работите, които засягат литературния образ на Тургенев, дават обилни данни за необходимостта, която е наложила на писателя да избере за изображение една силна и волева личност. Ето какво казва по този случай сам Тургенев, в чистото съзнание дълго е зрял планът за едно произведение, в което да изобрази една силна личност, да противопостави един железен човек с ясна и определена цел в живота на безволното и бездейно руско дворянство: „Фигурата на главната героиня Елена доста ясно ми се рисуваше във въображението, но липсваше герой, такова лице, на което Елена при неясния ѝ още, ако и доста силен стремеж към свобода, би могла да се отдаде. Като прочетох тетрадката на Каратеев, неволно извиках: „Ето оня герой, който търсех!“ А Аненков обяснява другата страна на медала: Изобразявайки в „Дворянско гнездо“ старите житейски наредби в лъчезарна светлина, Тургенев се прощава с една действителност, която вече става история. В навечерието на великата Александрова⁷ реформа – освобождението на крепостните селяни, писателят, верен на своя прогресивен дух, потърсва новите хора, новите обществени дейци, които ще градят утрешната действителност.

⁵ В. Каратеев е съсед на Тургенев, който е влюбен в жената на Катранов и си води дневник.

⁶ П. В. Аненков – приятел на Тургенев и др. известни руски писатели, автор на „Литературни възпоменания“.

⁷ Александър II Освободител провежда либерални реформи и отменя крепостничеството през 1861 г. и за благодарност е убит от т. нар. „първомартовци“ – терористи от Народна воля.

Но сред руската интелигенция той такива не намира. И за това се принуждава да вземе един чужденец, един българин за герой на своето произведение.

След като се изчерпа проблемът Инсаров–Катранов, ще трябва да се спрем на други някои въпроси. На първо място, налага ни се да потърсим други моменти в литературната и обществената дейност на писателя, когато Тургенев по един или друг повод се е докосвал до България и българите. А един важен такъв момент е нашето Освобождение, когато мнозина от най-големите представители на руската литературна мисъл намират добър случай да манифестират своите симпатии към поробения братски народ. Между тях е Тургенев. Неговото становище е много интересно, защото като западник той е принципиален противник на славянофилите и войната. Но все пак идва един момент, когато сърцето се отказва да слуша ума, чувствата надделяват и изявяват своите права. Това проличава особено силно в знаменитата сатира „Крокет в Уиндзор“⁸. На нея ще трябва да се спрем по-обстойно, защото онова, което ни даде Боян Пенев в своето изследване в сборника на Милетич⁹, е съвсем недостатъчно. Отношението на Тургенев може да бъде сравнено с това на Достоевски и Толстой, за да проличи още по-добре специфичността на всяко едно от заетите гледища.

Най-сетне ще трябва да се разгледа още един друг въпрос: Тургенев в България. Преди всичко необходимо е да се направят два пълни библиографски описи: на преведеното из Тургенев и писаното върху него. Библиографията непременно трябва да бъде и критична, за да бъде изяснено по-добре, как големият писател е прониквал у нас, как е бил превеждан, четен и посрещан, и най-важното – как е бил оценен.

Онова, което ще представя известна трудност, то е, когато ще дойде ред да се изтъкнат по-конкретно влиянията, които Тургенев е упражнил върху нашата литература. Тук изследвачът ще трябва да се спре непременно на Пенчо Славейков, П. Ю. Тодоров, Елин-Пелин, а не ще бъде безинтересно да провери и случая с разказите на Н. Филипов – *Falco Peregrinus*¹⁰. Ще трябва по-подробно да се разгледа въпросът за въздействието на „Живи мощи“¹¹ върху Пенчо Славейков и П. Ю. Тодоров, като това въздействие се проследи не само в печатните работи, но и в неиздадената лична кореспонденция на писателите.

Най-сетне могат да се издирят и личните връзки на Тургенев с някои българи. Между последните е, напр[имер] Ст. С. Бобчев¹², който през 1879 г., препоръчан от своя проф. Ковалевски, посетил писателя и го е разпитал, поради какви причини е избрал за герой на своя роман „В навечерието“ българин. Какво му е отговорил Тургенев, не знаем. Ст. Бобчев обещава да изнесе в публична сказка своя разговор с великия писател, но не трябва да се очаква нещо важно и значително от него,

⁸ Стихотворение на Тургенев, посветено на турските зверства в България.

⁹ Акад. Любомир Милетич – бълг. езиковед, етнограф и историк.

¹⁰ Бълг. писател, литер. историк.

¹¹ Разказ от И. С. Тургенев.

¹² Бълг. учен, лит. критик и фолклорист, юрист, основател и първи ректор на Свободния университет, сега УНСС, където преподават светили като д-р Алексей Петров и незабравимият юрист Никола Филчев.

защото поради липса на нещо ново, навярно ще повтори познати и известни неща, както и е правил и при други подобни случаи, напр. спомените му за Пушкинската реч¹³ на Достоевски.

Развил така своята тема, изследвачът ще има възможност в едно живо и дълбоко заключение да обобщи данните за връзките между Тургенев и България, да изтъкне силата на тия връзки, да подчертае симпатиите, които са хранили в продължение на десетилетия един към друг. Очертавайки по такъв начин една страна от образа на писателя, той ще изясни някои важни моменти от творчеството и художествената физиология на Тургенев и с това ще принесе свой дял в тургеновизманията, което напоследък особено много се обогати с ценни и важни трудове.

26 ноември 1933 г.

Ира

Никога не съм се заинтересувал да узная текста на това танго. Дори не зная откъде иде името Ира, а само предполагам, че е свързано с жена. Но защо ми са думите, когато мелодията говори толкова много?

А тая мелодия съм чувал често. И съм виждал тела, които се извиват под нейните звуци. Сам съм тръпнал от тъмните стонове, които звучат като вопли на удавник. Ето – едно протяжно, бавно, тъжно, безкрайно тъжно „Ира! Ира...“ и сега звучи в ушите ми. А би трябвало да се радвам, би трябвало да сияя, да трептя в надежда, да изгарям от възторг. Да видиш нови страни, да видиш нови хора, ново непознато небе, да пиеш нов, недишан досега въздух, да пътуваш из далечни и чужди земи, да срещаш чудеса, които не си виждал и на сън – нима това може да не радва сърцето? Една мечта се осъществява – а нима всяка осъществена мечта не е един изгарящ възторг?

Но Ира звучи в ушите ми. „Ира, Ира!“ – тъжна и странна мелодия, която нахлува в дълбочините на съзнанието, затрогва бездънни води, раздвижва нечути никога струни. Коя е тая всепокоряваща сила, откъде се е взела нейната страшна и странна мощ? Нима това не е оная мъка, която се е разляла като море по нашата черна земя и задавя всичко? Ето – струва ми се, че слушам стоновите на цялата вселена. Струва ми се, че чувам воплите на цялото човечество. И тук, и там, и на север, и на юг – навсякъде хората са едни и същи, навсякъде радостите са толкова малко, а мъките така много. Едно угнетено човечество стене. Стенат хиляди души, разкъсват се хиляди сърца, гинат безкрайно много блянове и хубави надежди.

„Ира, Ира!“ продължава да звучи във всеки предмет около мен. Каква дълбока болка, каква тъжна мелодия, но същевременно и какво отчайващо примирение. А примирението е най-лошото нещо на света. То значи да се откажеш от всичко, то значи да паднеш сразен, да капитулираш безвъзвратно. И още нещо: да не се стремиш към нищо, да убиеш всяко желание у себе си за реванш, за отбрана, за съпротива срещу злото и скръбта. Тя е тъжна до безкрайност, затова е и така

¹³ Реч, произнесена през 1880 г. по случай откриването на прочутия паметник на поета в Москва.

скъпа и така безнадеждна, уви! Ира не само че не се бунтува, тя и не моли дори. Тя само стене – тежко, задавено, отмерено понякога, но всякога с едно отчаяно, безнадеждно и безвъзвратно примирение. Защото Ира е мъката на цялата вселена – на една вселена угнетена, обезверена, убита. Ира разкъсва сърцата, защото е мъката на всяко сърце, защото е трепетът и конвулсията на всеки блян...

„Ира, Ира!...“

Твоите звуци са се носили и се носят по цялото земно кълбо. Те вълнуват петте континента, с теб живеят хиляди души, които раздираш със своите тъмни и дълбоки стонове. Воплите ти се носят по локалите, дансингите, великолепните кафе-концерти, пищните бални зали, но те са същевременно и в ниските задушни кръчми, из вертепите, по работнишките вечеринки и забави. И всички тръпнат и танцуват под твоята мелодия: гранддамата и шивачката, франтът и работникът. И всички гадаят твоите дълбочини, стремят се да отгатнат странния трепет на звуковете, да видят, да прозрат зад външното някакъв нов, далечен, невидан свят. Но твоята скръб ги топи, те отпускат събрани юмруци, и почти изнеможели под твоето странно обаяние танцуват, танцуват с увлечение, с унес, но и с болка, потънали в някаква чудна заразяваща тъга. А в ушите им звучи мъчителното, но и ласкавото, пълно с отчаяние и примирение „Ира, Ира!...“

Струва ми се, че когато утре влакът ме понесе из снежните степи на Румъния и Полша, когато суровите северни ветрове забрулят лицето ми, а небето ме погледне безучастно и ледено, аз ще чуя отново тази тъжна мелодия. Тя ще иде отвсякъде, защото е попила мъката на цялата земя. Тя ще изпълва всичко, защото е събрала в себе си толкова стонове от тая страшна и убиваща вселена. Тя отново ще прозвучи в ушите ми, да ми напомни, че скръбта е безкрайна и безгранична, че тя е вездесъща и всемогъща, че тя е толкова голяма в Румъния и Полша, колкото и в България. Влакът ще пухти из северните ледени полета, а на мен ще ми се струва, че слушам не шума на колелетата, а воплите на Ира.

„Ира, Ира!...“

Сърцето ще се свие от болка. В съзнанието ще се забодее като гвоздей един трагичен въпрос: Защо е тая мъка? Откъде извира? Кой дава храна на нейното разпространение. И няма ли начин да бъде спряна най-сетне нейният поток?

9 декември 1933 г.

Мъртви хора

Отново ме обзират старите настроения. Апатията пак пуска пипала и прониква в мислите, в чувствата, в желанията. Как ще се преживее тоя дълъг живот без нито един идеал, без нито една светла надежда? Ето – ние сме млади хора, имаме години напред, които трябва да изпълним с дела, устрем, борби. А ни липсва

всякакво желание за работа. Няма какво да ни импулсира, няма какво да ни подтикне, да възбуди нервите, да раздвижи мускулите. Защото чувстваме, че епохата, в която живеем, е предварително осъдена на смърт. Тя е всъщност край на една ера от развой на човечеството, ера, която си отива. И ако искаме да работим, да творим, да градим, усилията ни умират неприложени, защото знаем, старото не се закръпва, мъртвото не се поддържа и подпира с клечки, гнилото си е гнило и напразно ще бъдат усилията ни да го обновим. Ние сме дълбоко убедени, че онова, което сега ще изградим, утре новото ще го помете безвъзвратно, ще го унищожи из основи. А възможността да допринесем и ние нещо към изграждането на това ново ни е брутално отнета. Пътят към него е препречен с прегради, ние нямаме сили, нямаме твърдост да разрушим, да преминем тия прегради. Защо? Отговорът е мъчителен. Убити сме, похабени сме – кой през войната, кой през времената на тежката реакция. Историята на тая смърт на цели поколения е печална. Най-голямата трагедия ще разкрие този, който някога се наеме да я обрисова.

И сега безволни, безразлични, апатични – към какво да се стремим? Явно е, ще трябва да извършим подлост. Нравственото падение е неименуемо. Ще се превърнем в жалки егоисти, ще станем кариеристи, ще залагнем за малко, лично, собствено щастие, ще се затворим в тесния кръг на семейство и с любовта, и предаността на един близък човек ще се помъчим да запълним празнотата на годините. Червеят на хубавите някогашни мечтания ще ни яде, но може би то ще бъде в началото. После – после ще привикнем. Ще затъпеем, ще изгубим чувствителността и отзивчивостта си, ще престанем да реагираме, за да се превърнем окончателно в мъртви хора.

Варшава, 20 януари 1934 г.

Варшава

1.

Понякога и Варшава има ясни дни. Улиците внезапно се изпълват със светлина, бледи слънчеви отблясъци заиграват по прозорците, по покривите блясват алени петна. Тогава се разпущаш, ставаш по-бодър, тръгваш из улиците горд и изправен, и ти се струва, че сега е пролет, птици пеят над теб, дърветата развяват зелени знамена.

Но колко малко трае това! Здравчът се спуска отново, сивотата задавя улиците и сградите, сенки започват да бродят наоколо. Тогава напразно се взираш да търсиш птици. Птици в тоя град няма – освен ятата гълъби, които свободно се разхождат по улиците и чакат от минавачите шепи зърна. Но и техният цвят е сив, почти кален, и се слива с околната почти сива здрачевина. При това те са толкова кротки, така мудни в движенията си, малко чувствителни към околния свят, че ви се струва, това не са живи гълъби, а някакъв особен род опитомени, очовечени, цивилизовани дори ако щете – мъртви, препарирани птици. Няма у тях бодрите и чуруликащи гласове на живота, няма пъргавостта и подвижността на волните

и свободни птици. Това са сякаш болни същества, унили гълъби, боледуващи от неизлечима болест.

Всичко във Варшава е болно и старо. Може би само зиме е така, но има ли в този град други годишни времена освен зима? Ето, вървите из улиците, а над вас се издигат сгради, сгради, сгради. Стените им са кални, сиви, порутени. Дори новите постройки скоро добиват този болен цвят. Влизате в бездънните мрачни входи – лъхва ви студенина. Поглеждате към малките каменни дворове – помисляте за затвор. Дигате глава нагоре, а над вас няма небе. Или ако се показва някое късче синина, то е толкоз далече, че ви се струва – не е от този свят, че е непостижимо, чуждо далечно небе.

Вечерта пада рано и дневният здрач става още по-гъст. В 3 ½ – 4 часа сте принудени да палите електрическата лампа, за да можете да виждате, да четете, да пишете. Но какво могат да направят изкуствените електрически светлини? Те пръсват мрака от масата ви, но в ъглите той още стои. Стените са тъмни, по тях играят обезумелите сенки на мебелите, прозорците гледат като очи на мъртвец.

Някога бях чел един роман за нашата земя, когато слънцето ще изгасне, няма да има естествена светлина и хората ще се осветяват по изкуствени начини. Направи ми силно впечатление, но си мислех: това ще бъде далече, далече, в едно бъдеще, което и стотици поколения след нас няма да доживеят. А това време било вече настъпило. Ето – Варшава градът на здрача и тъмнината, на сивите каменни блокове, на хладното и студено небе. Напразно искате понякога да ви лъхне топъл вятър, да ви погали слънчев лъч, да разтворите палтото си, да свалите шапката и да оставите косите си свободно да се развяват под ясно и чисто небе. Напразно. Рисквате да се разболеете, да се простудите, да бъдете смразени. Сложете си шапката отново, по-скоро закопчайте палтото си, скрийте се под яката, можете даже да затворите очи и така да вървите из този стар, прогнил, сив град.

Варшава, 15 февруари 1934 г.

Варшава

2.

Вечерта е тъмна и влажна като всички вечери тук. Движим се бавно пред паметника на Мицкевич¹⁴. Неговият мрачен силует се очертава на сивия фон на небето и сред тая тежка тъмнина изглежда още по-печален, по-неприветлив. Наоколо се влачат трамваи. Сградите издигат гигантски гърбове и горе, в здрача на небето, се сливат в начупена черна линия.

Чувстваме се като задушени. Влагата не ни позволява да разтворим широко гърди и да прием вечерен въздух. Затова гледаме в земята, едва говорим, повечето мълчим и мислим за най-тъжните неща, които някога ни са се случвали.

¹⁴ Адам Мицкевич – полски поет и национален герой от борбата за освобождение на Полша от руската власт.

Забелязваме покрай стената някаква сянка. Стар човек е. Шапката е нахлупена над челото, сиви, изгубили блясъка си очи, блуждаят из мрака. Един бастун се размахва почти застрашително. Тъкмя се да отмина: навярно някакъв нещастник, каквито има много в тоя многолюден град. Или може би замечтан философ, малко старомоден, останал от забравените предвоенни времена. Не сме отминали и няколко крачки, а другарят ми ме сбутва:

– Тетмайер.

– Как? Казимир Пшерва Тетмайер?

Едва ли не извиквам.

– Да.

Останах като вкаменен от почуда. Сега се питам: Защо? Може би присъствието на такъв голям писател ме изненада, може би случайността на срещата – тъкмо при паметника на Мицкевич, пред неговия замислен силует, в тая черна и мрачна вечер. Но като че не е само това. Има нещо странно в самата мисъл за Тетмайер: странен е той, странно е творчеството му, странно е обаянието, което излъчва името му. В душата ми още звучат тъжните меланхолични страници на четените някога „Бездна“, „Омагьосаната принцеса“, „Победа“, „Ангелът на смъртта“. Винаги съм мислил, че това е човек, който се отличава от обикновените хора, но по какво точно? Може би по безмерната тъга, която е изпълнила душата му и е преляла в неговите книги. Може би поради отчаянието и безверието, които разкъсват съзнанието му и правят нервна, тревожна, трептяща всяка негова мисъл, всяко негово преживяване. И ето сега – в тая влажна вечер тая неочаквана среща. И каква странна, необикновена фигура: приведена, блуждаещи очи, размахващ се бастун! И това странене от хората – сякаш не върви, а се промъква покрай тъмната стена.

Хващам другаря си за ръкава и тичам да го догоним. Не питам нищо, не мисля нищо. Само чувствам една страшна необходимост – да го видя пак, да надзърна под прихлупената му шапка, да проследя бавната и съсредоточена походка. А през това време придружаващият ме разказва:

– Не се чуди. Тетмайер сега не е с всичкия си ум. Изгубил е син от неизлечима болест и от тогава е станал особен. Не ходи никъде, не се събира с никого, не говори с никого. Няма семейство. Живее в някакъв хотел и се издържа от пенсията, която му е отпуснала държавата. Веднъж отидох да го интервюирам: дигна бастуна си и ме изгони. Не приема никого, затова и никъде не го канят. Не пише вече нищо, само пие, пие до провала. Тая вечер случайно е облечен по-добре, но обикновено ходи занемарен, разгърден, окъсан, разрошен. Страда от една мания: когато отива да се храни, сам си чисти съдовете, в които ще му поднесат, сам измива чашата, в която ще пие вода или накарва пред собствените му очи да ги измият добре. Страхува се да не се зарази от страшната болест, от която е починал синът му. Всъщност той и до сега не вярва, че наистина е починал. След смъртта няколко пъти е искал разрешение да разрови гроба, защото, според него, синът му не е бил умрял, а само заспал временно, което хората взели за смърт.

Бързам много, но напрягам слух да чуя всичко. Вярно ли е? Кое е истината в тая странна легенда? Как би могъл човек да узнае тая истина? Очите ми бягат по стената. Тетмайер е пресякъл улицата. Пресичаме и ние. Ето приведената му

фигура в сянката на стената. Приближавам и отминавам няколко стъпки. Когато се обръщам, неволно потрепервам от притаена тревога. Пред мен е той. Шапката похлупва челото, но очите, макар и посивели, макар и побледнели, не са изгубили целия свой някогашен блясък. Но ето нещо, което не съм забелязал: в яката на палтото е пхната брада. Една част от нея стърчи напред. Тя е сивобяла, почти блести на слабата електрическа светлина и трепери, трепери някак страшно и необикновено. Очите все така блуждаят в мрака, сякаш търсят някого. Силуетът минава бавно покрай мен, не ме забелязва, въпреки че съм втренчил поглед в него. Но ето – една стъпка и приведената фигура се обръща, бастунът се издига по-високо и за миг ми се струва, че Тетмайер е забелязал любопитния ми поглед. Даже помислям, че ще насочи бастуна си към мен, затова правя стъпка назад. Но напразно. Това е било някакво случайно движение. Старикът приковава очи в земята и продължава да върви напред. Другарят е забелязал опасението ми.

– Случайност. Той не вижда никого. Можеш да го наблюдаваш колкото искаш.

Стоя на едно място – изненадан, смутен. Жив човек ли беше това или сянка, дошла от царството на мъртвите? Може би очите ме лъжат, може би тия хора, които са сега около мен, не съществуват, може би това е сън! Но отсреща бди мрачният силует на Мицкевич, трамваите все така шумят, сградите тъмнеят в здрача, минавачите ме блъскат с лакти и се извиняват. Къде беше замислен страшният старец, какво изпълва сега неговото помътено съзнание, към кого са отправени заплашителните движения на бастуна?

Поглеждам напред. Приведената фигура вече се е изгубила в тълпата.

– Да вървим. Трябва да е пиян. Ако не е, сигурно отива да се напие в някой бар.

И другарят ми ме хваща за ръка, повежда ме напред и ми заговаря за нещо друго. Аз вървя машинално. Мълча. Не чувам и не разбирам нищо. И си мисля: Може би няма да го видя вече. А и да го срещна, дали бих го познал?

15.II.1934 г.

(Пропусната е библиографията на издаваните на бълг. език творби на Тетмайер от 1909 до 1930 г.)

Нощни мисли

Сега на дансингите се танцува. Баровете са пълни. Телеграфните станции слухтят и долавят всеки трепет на медните жици. Гарите са шумни, като през деня. Хиляди влакове опасват земята.

А ние казваме, че е нощ, че хората почиват, че животът замира, че всичко спи. И вярваме понякога, че е тъй. Но така ли е?

Може би тая нощ някъде готвят комплот. Присъстват сенки. Чуват се снижени гласове, издават се заповеди. Само след няколко мига ще гръмнат оръдия, ще се разнесе пукот и борбата ще започне.

Може би в сянката на някоя стена пълзи престъпник. Той се промъква до прозореца, издига се на пръсти, втренчва поглед и дава своя фатален изстрел.

Навярно някъде двама влюбени си обещават вечна вярност, шепнат нежни думи, топят се в ласки. Или другаде – сега е мигът на раздялата. Издигат се ридания, чуват се мрачни гласове. Някой се кара, някой хълца, някой припада и се задушшава. Гласовете се разнасят из нощта, изпълват тишината, звучат странно и рязко.

А над някоя маса преведен стои учен и пише най-хубавата си книга. Поет скандира най-чудните си стихове. Нов Достоевски нарежда една до друга измъчените сенки на нашата съвременност.

Сега е нощ, светът почива – ето баналните думи, с които загасяваме светлината и лягаме да спим. А не знаем, че може би проспиваме най-интересните моменти от живота на човечеството. Защото в тая нощ се руши и твори, скърби и весели. В тая нощ се преживяват най-големите възторзи, в тая нощ някого постигат най-тежките страдания. Хиляди будни мозъци дълбаят над човешките съдбини, хиляди мускули са изопнати, нерви се обтягат до скъсване.

А ние лягаме да спим. И чакаме съня не с недоволство и мъка, а с радост. Копнеем, жадуваме за тоя сън, който ни отнема от времето, от живота, който краде нашите мигове и ни пренася в непознат свят, за да ни опие със забрава и безчувствие. Доброволно се отказваме от съзнанието, че живеем, че усещаме, че участваме в живота. Понякога само ни хрумват бледни мисли. Но това са нощни мисли, които се раждат, когато сънят бяга от нас.

15.II.1934 г.

„Празнична литература и празнични шегички“
(Специална кореспонденция)¹⁵

Цяла седмица вече големият град е оживен: на 25 декември се пада католическата Коледа, а след това иде Нова година. Полша се готви да ги посрещне радостно, с надежда за напред, с пожелания за хубави години. Пожеланията и надеждите са неизбежни и – банални, както навсякъде при такива случаи. И може би те точно убиват празничността на празниците, банализират най-хубавите в годината дни и предизвикват досадна усмивка. Единствена остава радостта – радостта, която всеки се стреми да си достави или да достави на близките си. Витрините блестят от примамващи предмети и напук на кризата привличат предпразнично настроените тълпи. Е, разбира се, няма онова, което е било някога. Блясъкът е по-скромен, бижутата са имитирани вместо истински, цените по-човешки, по-достъпни. Липсата на пари е повлияла дори върху вкусовете – всеки е готов да се задоволи с по-малко ефектни неща, с по-евтини подаръци.

Не бихме казали, че най-много оживени са сладкарниците, колониалните и галантерийните магазини, дрехарниците, бижутерите. Покрай витрините с лакомства, луксозно бельо, скъпи украшения, облекла, фотографски апарати, детски играчки, има и други витрини, които привличат тълпите. Там няма фини копринени ризи, нито пъстри вратовръзки, там бижута не блестят, нито примамват младите хора скъпи туристически принадлежности. Но затова пък окото ви спира върху

¹⁵ В биобиблиографията на П. Д. няма сведения тази статия да е публикувана в България.

някой хубаво подвързан том от съчиненията на Мицкевич, цветна корица на новата книга на Слонимски¹⁶, духовито заглавие на сборник статии на Бой-Желенски¹⁷, цикъл на Домбровска¹⁸ „Дни и нощи“ – и най-вече хубаво издадени книги за деца. Толкова много имена, такова разнообразие на сюжети и такъв силен интерес на поляците към детската книга! Всеки възрастен купува – все едно дали в големите книжарници на „Нови свят“ и „Краковско предмостие“ или в някоя задънена улица, та ако щете дори от количкари или кошничари. Читателят може да се учуди, но във Варшава в кошници се продават не само гевреци, но и книги.

Не му е мястото тук да се спирам как и колко се чете в Полша, нито каква е художествената стойност на детската им литература. С удоволствие обаче си представям, как би се слисал някой от прехвалените нашенски автори на толкова прехвалената ни (а всъщност доста убога) детска литература, ако попадне в тая истинска художествена рудница, където сюжети и събития не се изсмукват от пръстите, а се търсят и изнасят от бликащите струи на живота.

Но затова друг път. Ако речем да се спираме на всички новости из литературата за деца и възрастни, няма да имаме време да обясним заглавието, което стои в началото на тази кореспонденция. Затова нека оставим блестящата книжарска витрина и спрем при оная свита, прегърбена бабичка, която седи на ниско столче на ъгъла, увита в посивял кожух. Тя продава вестници. Нейната будка е малка. Всъщност това не е будка, а сандък покрит с платнище, което пази „стоката“ от дъжда. Ето – там се набива в очите пъстро заглавие: „Полската живопис и актуална карикатура“. Цяла галерия цветни карикатури фигури, разположени според историческата композиция в знаменитата картина на художника Матейко¹⁹ „Битката при Грунвалд“²⁰. Вместо средновековните рицари – образите на министър Бек, маршал Пилсудски, Гьобелс, Хитлер, Гьоринг, амбасадори, писатели, журналисти, професори, генерали и т.н. Всичко е в движение, всяка фигура живее, всяко лице говори. Над тоя кипящ живот – истинска битка при Грунвалд – горе на небето бди молещият се силует на Хинденбург, люлее се тялото на обесен еврейин, вее се пречупеният кръст на Хитлер, летят аероплани. Наистина, гениална пародия. Който познава полското политическо и културно ежедневие, не може да откъсне усмивката си от тая весела вавилония.

Ще помислите: хумористично списание. Нищо подобно – обърнете първата страница и прочетете *Wiadomosci Literackie*, т.е. „Литературни новини“ – най-големият полски литературен вестник, който излиза вече 11 години. Това е неговият празничен брой, посветен изключително на сатирата и хумора и съдържащ 24 големи страници с 80 илюстрации и репродукции. От всеки ред лъха истинско празнично настроение, радост, веселие. Това е хубав коледен подарък от редак-

¹⁶ Антони Слонимски – пол. поет и драматург.

¹⁷ Тадеуш Бой-Желенски – пол. писател, когото П. Динеков сочи като свой учител по „скептицизъм“.

¹⁸ Мария Домбровска – пол. писателка.

¹⁹ Ян Матейко – полски живописец, автор на епически и батални произведения.

²⁰ Сражение, в което обединените войски на Кралство Полша и Великото княжество Литовско, Руско, Жомойтско побеждават Тевтонския орден.

цията на абонатите и читателите. Има толкова много живот в тия страници, зад шегите, закачките, сатирата – толкова много дълбочина и жив литературен усет.

Нека разгърнем страниците и хвърлим поглед върху статиите. Те ще дадат най-добра представа за характера на броя. Ето редят се една до друга статии. Сатирата на Гоя (с 10 репродукции), карикатурите на Жам Енсор²¹ (8 илюстрации), сто години французка карикатура (с 28 репродукции), карикатурите на Георг Грош²² (9), полската карикатура (10).

На стр. 8–9 специален отдел: европейска сатира и хумор. Неща специално написани за вестника от Рамон Гомец де ла Серна (Мадрид)²³, Карел Чапек (Прага), Илф и Петров (Москва), Чефи (Париж). След голямото карикатурно платно „Битката при Грунвалд“ следва карикатурен фотомонтаж: полските писатели на старини, изпълнен извънредно духовито, та дори хапливо.

ТЕТРАДКА № 4

Варшава, 1934

Варшава

3.

Една неделна сутрин ме събуди някакъв странен глас. Отворих очи, напрегнах слух. Някой пееше, акомпаниран от непознат инструмент. Звучите изпълваха широката улица, влизаха през стъклата в стаите. На отсрещната стена вече няколко прозорци са отворени, сънливи лица се показват зад завесите, деца махат с ръце. Поглеждам и аз надолу: висок рус човек, може би млад – това не личи добре поради светлия цвят на косите – пее. В ръцете си държи някакъв инструмент, приличен на китара. Той може би не пее хубаво, може би никога не е учил музика в консерватория или академия. Но ето – утринта е ясна, въздухът свеж, улицата тиха и спокойна, затова неговият глас звучи сърдечно и топло и сякаш гали, гали. И струва ми се, всички, които са изопнали лица и слушат, изпитват същото вълнение като мен в тая ранна сутрин. Представете си: та това е продължение на сънищата, които сте сънували, тоя непознат певец самият е един сън и гласът му увлича душите ни, както увличат най-хубавите сънища. След минута-две той ще си отиде, ще свърне към друга улица, под други прозорци ще се разнесе неговият ясен и звучен глас. И може би всички тия, които сега са подали лица из завесите, никога вече няма да го чуят. Певецът ще изчезне за тях, както изчезва и всеки сън. Има ли сънища, които някога да се повтарят? И песните са неповторими като тях.

Това е романтиката на големия и студен град. Сутрин да ви събуждат песни – нима това не ви напомня гора, в която сте преспали нощта, а още в ранина са ви пробудили весели птичи гласове? Ето и сега ви се струва, че сте в някаква плани-

²¹ Вероятно става дума за белгийския художник Джеймс Енсор, автор на гротескни картини и смятан за предходник на експресионизма и сюрреализма.

²² Вероятно става дума за немския карикатурист Георг Гросц.

²³ Испански журналист и писател, автор на афоризми.

на. Над вас е само небе, а наоколо дървета и птици. Вие за миг забравяте седемте етажа, които са над вас, отсрещната каменна сграда, релсите, които блестят от утринната роса като светли ленти. Унасяте се, притваряте очи и си спомняте дни, някога прекарани сред природата. Гласът на певеца за вас е гласът на птиците, които сте чували. Неговите песни се сливат с шепота на дърветата, който ви е омайвал. Но ето – изведнъж тоя глас престава да бъде весел и звучен. Сякаш се пречупва, нещо избухва в него, той става по-нисък, по-тих, но и по-заразителен. Сега вече не пее за радостта, за светлите дни, за чистите небеса, а за мъката, която е сковала душите на много хора. Тъгата нахлува и във вашата душа. Вие затрептявате с всеки звук, страдате с всеки стон, конвулсии обземат цялото ви тяло.

И поглеждате надолу: певецът вече не ви се струва така висок, изправен, горд като преди. Има нещо сгърчено, превито, смазано в цялата му фигура. Косите му са все така светлоруси, но взрете се в лицето: несъмнено това е лице на млад човек, очите блестят, устните нервно треперят, ала какви са тия бръчки? И си помисляте: това е един от многото певци, които веселят улиците на тоя мрачен град. Каква ирония – веселят! Всъщност не веселят, а още повече подчертават мъката, която е пропъзляла във всяка душа, спомнят болката, която е свила всяко сърце, извикват мисли, които тревожно вълнуват ден и нощ всяко съзнание.

Обзема ви меланхолия. Тоя млад човек е тръгнал из улиците не да весели, а да разтъква. Той пее не защото това за него е радост, а защото няма какво да яде, няма къде да спи, няма с какво да се облече. В тая ранна сутрин вие го посрещате с толкова хубава радост. Унасяте се в извивките на неговия глас и искате в песните му да забравите тревогите на всекидневието. Но това е само за миг-два. Погледнете фигурата му. Отново ще ви обхване, ще ви стисне вашата вечна меланхолия, с която ходите из улиците, с която четете книги, с която слушате песни, с която сънувате дори. Инстинктивно посягате към джоба и хвърляте една монета, която звънливо пада на тротоара. Човекът с инструмента, приличен на китара, вече се е навел и събира монетите, които са хвърлени от етажите. Ето – за тия пари той е пял. В тия пари е неговият хляб, в тях е неговият живот, за тях е и неговото изкуство.

Тръгнете из града, такива скитници музиканти ще намерите много. Веднъж, това беше в първите дни, вървах по улица Wspólna. Прелитаха снежни парцали, тротоарът беше кален, студът бодеше и през ръкавиците. Свит под яката на палтото, струваше ми се, че това е най-мрачният ден, който съм преживявал. Очите блуждаеха от стена на стена, от витрина на витрина, от човек на човек, но не виждаха нищо. И ето изведнъж стигнаха до ушите ми далечни, тихи, трепетни звуци. Озърнах се: наоколо нямаше никакви музиканти. Продължих да вървя, а звуците ставаха все по-ясни, по-завладяващи. Навярно някъде в съседните къщи свирят. При един тъмен дълъг вход, приличен на тунел, забелязах група хора – улични продавачи, слугини, работници. Спрях при тях и погледнах. Входът водеше в мрачен двор, отвсякъде обграден с високи кални стени. От прозорците, които приличаха на черни петна, гледаха хора, протягаха се глави. А долу, на мръсните каменни плочи, до някакво безцветно колело, напомнящо кът от градина (а може би пролетно време то наистина служи за градина) се бяха изправили хора – седем-осем на брой, и свиреха. Какви бяха техните инструменти, вече не си спомням,

пък и едва ли съм видял. Аз гледах лицата, които ту се сбърчваха, ту се изопваха, наблюдавах мускулите, движенията на ръцете, защото ми се струваше, че те отразяваха ритъма на музиката. От тия лица, мускули, ръце излитаха звуци, които се блъскаха о стените и стъклата, издигаха се нависоко и се загубваха в късчето небе, което надничаше над четвъртитата каменна сграда. Навярно това бяха най-обикновени музиканти. Личеше по всичко – по дрехите, по лицата, по вида на инструментите. Но свиреха така хубаво, така нежно, тихо, затрогващо. Или може би само ми се е сторило тъй? Дори и така да е, но в оня мрачен и навъсен ден звуците на техните инструменти разтопиха леда на мислите и чувствата, престанах да гледам тежко и смръщено, чертите на лицето се раздвижиха и в очите затрептя вълнение. Песента им не беше весела и бодра, нещо повече – това беше тъжна песен. Но стоновите бяха така смекчени, нежни, тихи, звуците разтопяваха всичко наоколо и пренасяха в някакъв непознат, безкрайно тъжен, но и тих, трептящ свят. Когато песента спря, пак полетяха медни монети, по каменните плочи се чу звънтене, групата на музикантите се раздвижи. Уличните продавачи, слагините и работниците от входа се сепнаха и се пръснаха из улицата. Тоя ден вървах по-примирен, по-успокоен, странно тих и радостен.

Другият път бях в Българската легация и четях вестници. Изведнъж о стъклата се удариха звуци на инструменти, примесени с човешки гласове. Погледнах: долу в четириъгълния двор се бяха наредили в кръг дванайсет души и пееха, акомпанирайки си сами на инструменти. Гласовете се издигаха към етажите, достигаха всеки прозорец и влизаха в стаите и коридорите. Те пяха и свиреха дълго. Една мелодия пронизваше стените, блъскаше се в ъглите, търсеше изход. Сякаш това бяха мечтите, желанията, мислите на дванайсетте души, които стояха долу. И тия мечти, желания и мисли летяха нагоре, нагоре и търсеха небе, простор, свобода, търсеха сърца, които да ги поемат и разберат. Един копнеж за повече щастие, въплътен в музика – и един стон на хора, които може би гладуват, които може би нямат покрив, където да прислонят глава.

Това е романтиката и мизерията на Варшава, съчетани в странна комбинация. Това са скитниците-музиканти, които разнасят своето изкуство от улица на улица, от двор на двор, от сърце на сърце, музикантите, които пеят и свирят и в дъжд, и в студ, и по здрач, и в ранните утрини. Пеят и свирят, защото трябва да ядат, защото трябва да живеят. А ние хората минаваме покрай тях, понякога се заслушваме в песните им, но разбираме ли всякога дълбоката трагедия на техните пеещи души? А често ги и не забелязваме. Нима подозираме, че това са музиканти, когато някоя вечер на най-шумната и оживена улица, сред трясъците на трамваите и писъците на автомобилите, се протегне една ръка, държаща шапка. В първия миг се питаме защо, но след това вдигаме очи и виждаме на ъгъла на тротоара три свити фигури, прилепени една до друга почти, с ръце в джобовете – да пеят. Това забелязваме само по движенията на лицата, защото в страшната улична шумотевица гласовете на техните премръзнали гърла не се чуват. Веднага прошепваме: „И това са музиканти“, и отминаваме нататък. Тълпи ни блъскат, автомобили профучават край нас, улични продавачи крещат, високоговорителите на кината бучат – толкова много шум, толкова много впечатления и толкова много мисли, нахлули едновременно

в съзнанието. В тяхната забърканост почти изчезва споменът за тройката свити, прилепени един за друг певци, и четвъртият, гологлав, обикалящ с шапка в ръка.

21.II.1934 г.

Варшава

4.

Тях ще ги срещнете навсякъде: и по големите булеварди, и по тъмните задънени улички, и във входовете на кината и пред големия Студентски дом на plac Narutowicza. Можете някоя вечер да танцувате с тях в дансингите, можете през деня да разговаряте в трамваите или да срещнете погледи пред някоя блестяща витрина. Все едно дали са облечени в кожи или в охлузени палта, в коприна или в дрипи. Все едно дали заемат поза на елегантни дами, или ви поглеждат вулгарно, с цигара стисната между зъбите. Ще ги познаете веднага, ако не по друго, то по края на всеки разговор с тях: „Може ли господинът да ме придружи до вкъщи?“ или „Може ли господинът да ме вземе със себе си?“

Това са разблудните жени на Варшава, това са варшавските проститутки.

Студентите най-често ги срещат пред своя дом. Тая грамадна сграда, висока девет етажа, приютила хиляди млади хора, представя едва ли не постоянно свърталище на десетки, може би и стотици паднали жени. Младостта изисква своето, природата се налага. Затова из коридорите всеки ден минават силуети на жени, влизат в стаите вечер и излизат сутрин – и то най-често само за един топъл чай и за нощния подслон. Но това са жените, които в повечето случаи минават за постоянни приятелки на студентите, които са, така да се каже, официално приемани и влизат свободно в дома. Но има и друг род проститутки – тия, които се вмъкват прикрито и незабелязано, защото вече носят на гърба си етикета на паднали. Те обикновено стоят пред самия дом, движат се на групи по три-четири, обикалят с часове по тротоара и чакат онзи, който ще ги ангажира, като благодетел. А тях рядко и трудно ги взимат, защото всички ги знаят, защото никого не можеш да излъжеш с тях. Та ето – хиляда души ги срещат всяка вечер на пътя си, всяка вечер наблюдават чакащите им очи, физиономии им са отдавна познати на всички. Те знаят своята участ, разбират добре отношението на чуждите. Затова са и понахални, по-настойчиви, по-нападателни. Доближават се до всеки, изпречват се едва ли не срещу лицето ви и ви спират. Ако продължите да вървите, тръгват след вас. Първата им дума е: „Можете ли да ми услужите с една цигара?“ Ако кажете, че нямате цигари, тогава вадят цигара и ви искат кибрит. Ако и кибрит нямате, хващат ви подръка и казват в лицето ви: „Можете ли да ме вземете със себе си“. Ако сте новак, вие сте смутен и не знаете какво да отговорите. Едва промънквате: „Нямам време“, дръпвате си и почти избягвате. А зад вас някой ругае през зъби и псува. Но по-старите обитатели на дома, които са свикнали вече със своите вечерни познайници, понякога се спират, при това на разговор, пускат шеги, черпят ги с цигари, ругаят и псуват заедно с тях.

С какво странно, с какво тежко чувство се прибирате вкъщи след среща с тия нещастни жени, обикалящи по тротоара до късна нощ. Опитвате се да четете – не можете, искате да пишете – ръката отказва да ви служи. Лягате и мислите, мислите до вцепеняване...

Но има нещо по-тежко от участи на тия, които чакат пред Студентския дом отминавани и презирани от всички. Ето, тая вечер минах по „Алея 3 май“. Още сте в центъра на града, а една страшна гледка се изпречва пред вас: групи полудеца, полужени насядали по пейките, пушат остатъци от цигари и псуват. Когато видят самотния минувач, те се нахвърлят върху него като ято гарвани на мърша, викат, крещят, теглят го. Всяка иска да я вземе – за нищо, само за нощния приют, защото иначе ще трябва да спи в тая студена нощ на някоя гола скамейка или под мръсните сводове на моста „Понятовски“²⁴. Минувачът едва се освобождава, раздвижва лакти, посочва юмрук и продължава да върви. А след него дълго тичат тия покварени полужени и струва ти се, че нито молят, нито крещят, а само скимтят, скимтят безпомощно и тъжно. Никога не съм чувал по-жалко нещо от това скимтене. Сякаш това не са човешки гласове, а животински звуци, звуци издавани от пребити и бездомни кученца, от захвърлени, изоставени котенца. Вие вървите, а в ушите ви звучи това страшно, раздиращо, тъмно скимтене, което сякаш изпълня нощта, бучи във вълните на Висла, спотайва се в уличните ъгли, разтреперва тъмните силуети на сградите. Сякаш скимти всичко, скимти целият град, потънал в поквара и мизерия.

Изминали сте вече двайсетина крачки, скимтенето е останало зад вас, струва ви се, че вече сте сам, че можете да отдъхнете. Но ето изведнъж нещо се преплита в краката ви, обръщате глава: пред вас е едно от тия полудеца, бездомни скитници. Личи: то е тичало много, не се е отчаяло до последния момент, най-сетне ви е стигнало. Треперещите му устни едва прошепват: „Господине, само един грош, само един грош и ще ви оставя“. Не знаете дали да вярвате на очите си: та това е същинско дете. Едва ли има десет години. А ето, вече и то прекарва нощите по улиците. Какво набръчкано, мрачно лице! Очите почти се губят, косите са прихлупени под някаква мръсна забрадка, палтото има цвят на кален чувал, а краката са обути в стари, захвърлени ботуши. Само пръстите на ръцете са малки, тънки, почти прозрачни, въпреки че целите са замазани с мръсотии. Явно е, това са ръце на дете. В тях има толкова много слабост и крехкост. Ето, те се протягат към вас под блясъка на уличния фенер, вие почти забелязвате и тънките сини жилчици, които браздят нежната кожа. Става ви мъчно, тежко, жалко. Гърлото ви се задавя, гърдите ви се задушават, иска ви се да крещите, да плачете и да ругаете едновременно. А детинската ръка продължава да се протяга, някакъв странен глас моли: „Само грош, само един грош и ще ви оставя“. Бръквате в джоба си и подавате някаква медна монета. Детето подскача, дори и не благодари, и побягва назад към скамейките. Още известно време чувате зад себе си тропота на ботушите по тротоара, но после всичко утихва.

Ето най-тъжните обитатели на Варшава – тия, които скимтят по скамейките на „Алея 3 май“. Вникнал ли е някой в живота им да разбере, какво ги е довело през нощта на улицата? Излишно е и да се рови в помътените им души. С какво може

²⁴ Станислав Август Понятовски – последният полски крал и велик литовски княз.

да им се помогне? Те и така са може би доволни, стига да се намери вечер някой сантиментален минувач да им подхвърли два гроша за една кора хляб. В полунощ влажните и мрачни, но така гостоприемни сводове на моста „Понятовски“ ще ги приютят, те ще заспят и ще забравят мъката си.

21.II.1934 г.

Малко любов!

Ние обичаме книгите, влагаме всичката си енергия да опознаем света, отдаваме живота си на науката, ходим на театър и се възхищаваме от играта на своите любими артисти, стоим до късни нощи наведени над масата и разрешаваме най-тежките проблеми на живота. Понякога имаме радости, успехът ни възнаграждава за положените усилия. Други път, макар и неуспели, започваме отново, пламнали от копнеж по недостижимото, с мечта по нещо хубаво, прекрасно, светло, радостно. Идеите ни вълнуват, политическите борби ни грабват, книгите ни карат да тръпнем от възторзи. И някой ще помисли, че сме щастливи, че сме постигнали всичко, че друго нищо не търсим, че минутите ни са пълни и животът спокоен.

А всъщност съвсем не е тъй. Идва ми на ума героят на „Малката господарка на голямата къща“ от Джек Лондон. Това е земевладелец с огромна енергия. Ползвайки се от всички модерни придобивки на техниката и науката, той устройва образцово своя чифлик, подчинява природата на своите проекти, регулира живота и сам създава живот. И ето вие мислите, че е щастлив, че няма вече към какво да се стреми, че няма какво да постига по-нататък. А не било тъй. Той има една цел – малката господарка на голямата къща, една жена нежна, умна, прекрасна, жива, подвижна. Тя му е привързана, но влюбена ли е в него? Навярно не защото тръгва с друг и завършва трагично. Силният човек, който със своите познания, със своята енергия, със силата на своите мускули и на своя ум е овладял природата и живота, само едно не е могъл да завладее, да покори, да подчини на волята си: малкото нежно сърце на своята жена. Ние го наричаме щастлив, а той е може би по-нещастен от много други, които се считат нещастни.

Тъй е с всички нас, мои стари приятели. Работим, работим, постигаме всичко, което е в нашите човешки възможности. И за миг помисляме, че сме осъществили най-големите си желания, няма друго, към което да се стремим. А не се ли чувствате, всъщност, така сами и така тъжни и в течение на най-усилените занимания? Понякога ви идва да захвърлите всичко, да забравите и проектите, и мислите си, и да тръгнете по света да търсите друго щастие, щастие, което успехът на заниманията не ви донася. Все едно ви е, дали ще се върнете някога към предишната работа. В момента не мислите за това, а само мечтаете за малко радост, бленувате за бряг, на който да спрете, за душа, която на вашата привързаност да отвърне със същото. Търсите малко любов.

Каква банална и каква изтъркана дума! Повтаряна безкрайно навсякъде по света и от всички, все пак тя не е изгубила своята първична примаamlивост. Защото вие я чувствате във всичко, виждате я навсякъде: и в двата силуета, които сега

завиха зад ъгъла, и в усмивката на всяка срещната жена, и в гласа, който се разнася до вас в трамвая, и в звуците на пианото от горния етаж, по чиито клавиши, уверени сте, играят нежни женски пръсти. Прилепват чело до студеното стъкло на прозореца и гледате навън. По улицата минават жени – сами или с мъже, разнасят се весели гласове, чуват се смехове. От изхода на отсрещната сграда излизат млади момичета и безгрижно разговарят. От един прозорец се показва руса глава, на балкона се мярка силует на жена. Навсякъде жени, жени, жени. И мъже, които ги търсят, копнеят за тяхната близост, жадуват ласки и нежен шепот. И днес денят е мрачен като всички дни, небето е все така сиво, цветът на стените калнопепеляв. Всичко навява тъга и болна меланхолия. Но не вярвате ли в силата на тия примамващи усмивки, които ви посрещат пред всеки дом и на всеки ъгъл? Те разнасят мрачните мисли, накарат очите да гледат по-весело, упояват и замайват като най-силното вино. Те сякаш са създадени да веселят, да съживяват, да вливат бодрост и свежест в кръвта, да разведрят смрачените небеса.

И ето на вас, който сте работили часове, наведен над масата, увлечен от въпроси, към чието разрешаване се домогвате, на вас, който сте влюбен в книгите и с тях осмисляте живота си, ви хрумва чудновато желание: да напуснете всичко, да захвърлите всичко и да отидете вън при света, при хората. Грабвате с луда бързина шапката, блъските вратите, минавате двора и излизате на улицата. А там ви срещат тъпни хора. Усмивки ви мамят, погледи ви тревожат странно, на всеки ъгъл се изпречват нежни и грациозни силуети. Вие се изгубвате сред тях, за да търсите малко любов.

22.II.1934 г.

Варшава

5.

Пролет във Варшава. Малко е странно, нали? В тоя мрачен и студен град, цял загубен в сивотата на своите сгради, никога не съм предполагал, че може да има пролет. А ето, днес беше първият пролетен ден. По улиците имаше много хора, светли слънчеви петна заливаха тротоарите, небето беше синьо и ведро. Как леко се диша под такова небе!

Излязох на „Алея 3 май“ и тръгнах по моста на Понятовски. По двете страни редици хора. За разлика от „Нови швят“ и „Маршалковска“, тук лицата са по-светли, по-засмени, всяка тържественост е захвърлена, от очите блика простота и радост. Надвесих се над Висла и гледах дълго. Реката е мътна, влачи ледове. Стотици зрители, наведени като мен над железните перила, наблюдават течението и чакат големите ледени късове да се разбият с трясък в каменните подпори на моста.

Случи се онова, което се случва обикновено, като се загледаме в речно течение. Изведнъж мостът тръгна, реката спря, даже леко повърна водите си назад. От това впечатление не можах да се освободя до края. Все ми се струваше, че мостът вър-

ви заедно с хората на него, че крайбрежието се движи с всички къщи и дъсчени постройките. Сякаш ние всички пътувахме нататък, където бавно Висла се губеше в мъгла. Съседът ми добави шеговито: „Ако все така вървим, не е чудно да стигнем до Краков“. Да, не е чудно да стигнем до Краков! Само до Краков ли? Аз мисля, че можем да продължим и нататък, можем да вървим с безкрайност, можем да обиколим света, да видим нови земи, ново небе и нови звезди. Ето – перилата на моста са перила на параходната палуба. Каменните подпори са носът на парахода, а ние върху перилата сме пътниците. Капитана не виждам, но нямаме нужда от капитан. Ще пътуваме сами. Вижте течението как ни се подчинява, водите се разцепват при нашето приближаване, ледовете се пукат и разбиват на късове. Сякаш ние носим топлина и слънце, които стопяват заледените води. Ние носим живот на мъртвите пространства. С нас е пролетта, ние сме самата пролет, която иде да сгрее, да стопли, да погали, да освежи. Нека пътуваме тогава. Нека пътуваме дълго. Нека стигнем края на света на своя странен каменен кораб. Ето – параходът ни е от бетон и желязо, той носи страшни тежести, но не потъва, а все плава напред и цепи мътните води. Не потъва, защото ние сме на него – ние, носителите на пролетта. Пролетта има крила, затова ние летим, летим. Ето развяват се светли знамена, въздухът се оглася от бодри гласове, вълните шумят, перилата на желязната палуба шумят, хората шумят, цялата природа шуми. Защото идва пролетта на кораба на нашите мечти.

Дълго пътуване. Струва ми се с години, а може би е изминал само час. Но хладен вятър появява от Висла, вълните издъхват студени влажни пари. Повдигам глава и виждам – слънце няма вече. Небето над нас е мрачно. Варшава е приела обикновения си вид. Студеният вятър пронизва по-дълбоко. Сепвам се и тръгвам. Изведнъж течението тръгва отново, защото мостът е вече спрял на едно място и стои като закован. Нашият параход, нашият бленуван параход сега не съществува и отново се е обърнал на камък и желязо. Той е бил само сън, една мечта, която погалва душата, когато стоиш надвесен над течението на Висла. Една мечта, която трае може би не и час, а ти се струва, че си живял с нея години.

Закопчавам палтото, дигам яката и тръгвам нататък към Прага. Заключените врати на парка Падаревски ме подсеят, че сме още в края на февруари, че пролетта е далеч и че днешният пролетен ден е само една случайна усмивка на навъсеното зимно небе. Една усмивка само, а колко надежди и какви странни желания събужда в нашите души! Как изведнъж хората ни стават мили, близки, всички лица изглеждат добри и приятелски, срещнатите минувачи ни кимат със сърдечен поздрав! Вървя и мисля: колко малко ни трябва на нас хората, за да се почувстваме щастливи.

Вече съм отвъд Висла в голямото предградие на Варшава – Прага. И тука сградите са същите, хората еднакви, улиците все така шумни и сиви. Качвам се на трамвай 17, който бавно си пробива път между тълпите и още веднъж ме отнася към Висла. Вече пътуваме по сводестия мост на Зигмунт. Над реката пада мъгла. Съседните мостове се губят в нея. Железопътният едва се вижда, а мостът на Понятовски съвсем е изчезнал. Ето минаваме край притаения кралски замък, чиито порутени стени припомнят за минали векове. Един часовой крачи пред вратите. Зигмунтовската колона с голия меч и грамадния си кръст бди неотстъпно над

замъка. Трамваят извива и тръгва по Краковско предмestие. Ето паметникът на Мицкевич – смръщен, съсредоточен. Ето и Коперник, унесено загледан в безбрежните далечини. Вече сме в града. По тротоарите пак се движат тълпи от хора, ала радостта на първия пролетен ден вече е угаснала в очите им.

25–26.II.1934 г.

Шекспир

Гледах „Венециански[ят] търговец“ в Teatr Polski. Играеха най-добрите артисти на театъра: В. Бриджински в ролята на Антонио, Ян Кречмер като Басанио, Казимиеж Юноша-Стемповски като Шейлок, Янина Романувна в ролята на Порция и Ирена Боровска като Джесика. За всички артисти могат да се кажат само хубави думи, защото постигнаха две неща: чудесна игра всеки по отделно и отличен ансамбъл. Но особено добър беше Юноша-Стемповски. Такъв Шейлок може би няма да видя вече никога. Отмерен във всяка дума и жест, той предаваше Шейлоковите чувства и мисли по един неподражаем начин. И успя да изтъкне онова, което е характерно за Шекспир изобщо: обичта към контрастите. Ето само две сцени. Първата: Шейлок научава за пропадането на корабите на Антонио. Той би трябвало да скърби всъщност, защото губи три хиляди дуката, а освен това и мъката по избягалата дъщеря още не е заглъхнала в душата. Но Шейлок се радва. И се радва така буйно, лудо, нечовешки. Цялото тяло се тресе от радост, която сякаш ви казва: „Най-сетне настъпи часът на отмъщението“. Същото и в сцената на съда: радост и неочаквани страдания съчетани в едно. Тук артистът беше в стихията си. Едно блестящо изпълнение във всяко отношение – ето играта на Стемповски в ролята на Шейлок. Дори гласът му, който както казват бил обикновено ясен звучен, сега през цялото време беше дрезгав, старчески и още повече усилваше впечатлението от играта.

Струва ми се, че „Венецианският търговец“ в Театър полски заслужава да се види само заради Шейлок, дори другите артисти да бяха играли много лошо. Но не само това може да ви направи впечатление на представлението на тази Шекспирова пиеса. Цялата постановка беше една приказка, феерия от светлини, празник на цветове – и в декори, и в костюми, и в музиката, изпълнена с оригинални, стари италиански мотиви. Напълно се пренасяте в епохата. Венеция възкръсва, средновековна Италия се ражда пред очите ви. Ето гондолите във венецианските канали, ето мостовите с много стъпала и старинните влажни сводове, ето пъстроцветните карнавални шествия и веселите забави на младостта. Костюмите греят в багри, блясъци заслепяват очите, нежна музика гали слуха. Стари сгради ви гледат с нямо спокойствие, богато украсени зали пилеят разкоша на своите красоти, синьо италианско небе е над вас, зеленини лъхат свежест, а някъде в нощта звучи ясен млад глас. И сред целия тоя блясък се разнасят слова и шепот на влюбени, опънати струни трептят. Това е Италия – Италия на младостта и любовта. Това е романтиката на средните векове. Това е блясъкът на епохата, която Шекспир е обезсмъртил в живи образи и картини.

Напускате театъра бодър и радостен, замаян от блясъка на онова, което сте видели. Вървите из улиците, а в тишината на нощта все чувате нежните гласове на Джесика и Лоренцо, които мечтаят под чудното италианско небе. Струва ви се, че все още Шейлок се тресе в своята нечовешка радост, задето корабите на Антонио са потънали, а Порция извиква с безумно треперещ глас: „Спри!“ в последния миг, когато вече острият нож на алчния евреин е допрял в сърцето на Антонио. Вървите и си мислите: Откакто Шекспир е писал пиесите си, са минали векове. А ето, ние хората на новото време, на модерната наука, на поразителния напредък на техниката, на революциите и диктатурите, на новите възгледи за света, все така силно, дълбоко, всецяло се вълнуваме от неговите творби. Каква мощ е вложил в тях тоя странен гений, та ни кара с такъв интерес да следим развоя на действието, приковава погледите и вниманието ни към сцената, кара ни да напъваме нерви, да трептим в очакване? А ние сме чели отдавна тая пиеса. Още като деца историята на венецианския търговец ни е известна от съкратените издания на Шекспир. А по-късно в гимназията сме изучавали подробно всяка сцена. Дори много от нас и друг път са я гледали в театър. Познаваме всеки ред, знаем предварително, кой ще защитава Антонио в съда, какво ще каже Порция на съдиите и че Шейлок ще бъде изобличен и наказан. Но все пак ние тръпнем, когато ножът опира острия си връх в голите гърди на Антонио, радваме се, когато справедливостта възтържествува, смеем се на веселата история с пръстените в последната сцена. А представете си ефекта върху човек, който никога нищо не е чел и чул за венецианския търговец, който не знае, че жестокото желание на Шейлок ще бъде наказано, че Антонио няма да даде фунт месо от тялото си. Или да се пренесем в епохата на Шекспир, когато всяка реплика, всеки звук, всяка шега е прониквала в душите на зрителите, защото е била тяхна реплика, техен звук, тяхна шега, защото са разбирали всяка мисъл и напълно са живеели с трепетите на представяните лица. Естествено, тогава не е имало декори, нито въртящи се сцени, нито пищни светлини. Може би и актьорите не са играели така добре. Но не се съмнявам, че въздействието на Шекспировите пиеси е било поразително, силно, неповторимо. Днес ние постигаме множество ефекти благодарение на прогреса на техниката и върху зрителите често пъти въздействат именно тия ефекти. Но тогава се е налагал чистият Шекспир, неподправеният художник, непостижимият и съвършен творец.

Човек трябва да види пиесите на безсмъртния англичанин в една хубава постановка и правдиво изпълнение, за да се убеди окончателно, каква голяма мощ е криел неговият гений. Тогава и разсъжденията на Толстой ще му се видят смешни и наивни и човек ще се пита, как тоя също така гениален творец не е могъл да разбере блясъка, образното богатство, живостта на фигурите, пълното разкриване на човешката душа и на живота в пиесите на Шекспир.

27.II.1934 г.

Сега ще ви разкажа за ревиите – така тук наричат ревютата. Стават обикновено преди филма в много от варшавските кина. Странно, всички смятаме, че киното е завладяло света, че конкурира еднакво застрашително и театъра, и операта, и оперетата. А ето салоните на кината често са празни и дирекциите се принуждават да привличат публиката със забави от вида на ревиите.

Лампите се загасяват, белият екран изчезва и на сцената се явява певец или певица. Пее. Бисират. Пак пее. След това една балерина, почти в евино облекло, показва прелестите на своето гъвкаво тяло. Играе дълго, оркестърът отмерва ритъма. Иззад кулисите изскача цяла група млади момичета и се нареждат около балерината. Почва лудо надпреварване в бързина и гъвкави движения. Понякога се присъединяват и мъже, които подеват на ръцете си балерините и с една научена, в много случаи циркова ловкост, ги издигат на раменете си, прехвърлят ги през тялото си, държат ги във въздуха с една ръка. Следва весела сцена, най-често между пияници. След това отново песен, отново балет и т.н. Накрая целият ансамбъл, хванат за ръце в една редица, пее весели куплети и сред ръкоплясканията на публиката се скрива зад завесата. Само след миг започва филмът.

Това са варшавските ревии, с които всяка вечер се забавляват гражданите на Жеч Пospолита. Поляците сами признават, че нямат оперета, и със скръб забелязват, че някога, преди войните, тяхната оперета се е славилa като първа след виенската. И наистина, тяхната днешна *Wielka operetka* твърде малко се посещава. Без съмнение, тя има добри певци, сравнително добър оркестър, външно постановките почти не могат да се укорят. Но няма живот в нея. Играта на артистите е спокойна, отмерена, дори мудна, премного изгладена. А в една оперета, струва ми се, човек е свикнал да търси друго: лудост, безумна веселост, несмлъкващ смях и духовити шеги. Обикновената театрална сериозност няма място в оперетата. Там човек отива тъкмо за да забрави сериозността, да се посмее и да се увесели. Затова и поляците не са доволни от своята оперета. Докато нейната зала е празна, кината, които дават ревии, се пълнят с най-разнородна публика, която безпричинно се смее, често пъти и на много глупави неща и искрено се забавлява от цирковата ловкост на актьорите.

Има ревии и ревии. В едни се пее и играе без декори, в други всеки номер е поставен в специална декорация с необходимите костюми, музикални инструменти, характерни особености на средата и произхода. Между последните ревии най-добра е тази на кино „Холивуд“. Актьорите им не са много добри, с изключение на един-двама, обаче постановката е винаги задоволителна. Едно след друго пред вас се изреждат сцени от Венеция, Испания, Франция, задимени кръчми, ергенски квартири и т.н. Човек знае, че това е илюзия, че е нагласено и то не винаги добре, но колко по-приятно възприема музиката, гъвкавите движения на женските тела или шегите на комиците, когато са съпроводени със съответната декоративна илюстрация.

Най-често предметът на шегите, комическите сцени и песните е самата Варшава. Поляците обичат своята столица. Това личи дори когато се смеят над нея, когато духовито намират известна забърканост в нейния план и в названията на улиците. Така една вечер един остроумен комик, разгърнал плана на града, разправяше, че ако някоя улица е кратка, поляците я наричали *Długa*; ако е дълга, наричат я *Krótka*; ако е грозна – *Piękna* и т.н. Мостът, по който е преминал маршал Пилсудски²⁵, се нарича мост на Понятовски, а площадът, на който се намира паметникът на Понятовски, е наречен площад на Пилсудски... Публиката се смееше искрено на тая шега, но в нейния смях личеше толкова много обич към Варшава. Тоя град за поляците е свързан с много исторически събития. Всеки кът спомня за една епоха, за преживени борби и изтърпени страдания. Затова и Варшава крие за тях толкова много романтика. Слушах една ревийна певица да пее за площада пред Кралския замък, за срещи на два[ма] влюбени край посивелите стени на замъка под колоната на Зигмунт. Сякаш не само любовта и младостта изпълваха тая песен с прелест, но и мястото – замъка, сивото варшавско небе, мрачните готически храмове, старите замълчани сгради. Или: още повече развълнува публиката, а също така и чужденците, които присъствуваха, поразителната и силна рецитация на една от поемите на Броневски²⁶, поема за Театралния площад, където „всеки звук е звук фатален, всеки вик е вик трагичен“. От театрите и книгите Варшава минава в ревиите, където се пеят песни за нейните тъмни площади и задънени улици, където се шегуват духовито над плана ѝ, но винаги с една искрена любов и дълбока привързаност към тоя стар и романтичен град. Певецът пее с китара или цигулка в ръка, а в дъното светят сгради, варшавските улици оживяват на нарисувания декор, силуетът на Големия театър бди над Театралния площад, и ви се струва, че под това тъжно небе възкръсва отново романтиката на миналото.

27–28.II.1934 г.

ТЕТРАДКА № 5

Варшава, 1934

Поети на естрадата²⁷

От една статия на Ярослав Ивашкевич²⁸ за съвременната полска поезия научих интересния факт, че през есента на 1918 г. е било открито във Варшава артистично

²⁵ Йозеф Пилсудски – първият президент на възстановената през 1919 г. държава Полша, през 1920 г. разбива Червената армия под командването на Будьони и разширява полските граници с 200 км.

²⁶ Владислав Броневски – полски поет и преводач.

²⁷ Според библиографията на П. Д. текстът е преведен под заглавието „Съвременната полска поезия“ и публикуван в „Литературен глас“ на 8.IV.1934.

²⁸ Полски писател и поет, носител на Ленинска награда за мир.

кафене „Пикадор“, където всяка вечер млади поети са чели свои стихове на публиката. Точно от тук е излязла и известната група поети „Скамандър“²⁹.

Възможен ли би бил един подобен опит в България? Може да се отговори положително. Той би бил особено резултатен за младите поети, които от публичната естрада много по-лесно биха се наложили на читателя. Защото живото слово въздейства много по-силно от писаното. А новият и оригинален начин ще заинтересува по-широк кръг хора, които непременно ще бъдат заинтригувани от желанието да видят, чуят и опознаят младите поети, известни или слабо известни литературни творци.

Но значението на тоя опит може да бъде още по-голямо. Защото той ще спомогне да се създадат по-здрави връзки между литературата и живота и ще накара публиката да оцени по-правилно и с повече обич делото на писателя. Представете си: поетът се сближава със своя читател, влиза в непосредствен досег с тия, за които пише, вижда начина, по който се приемат неговите творби, чувствата, с които се посреща всяко негово излизане на естрадата. И тогава в неговото съзнание още по-наложително изявява своите права творческият импулс, поетическият нервен център е раздразнен и реагира живо на впечатленията отвън.

Литературата става верен отразител на живота. Защото тия, които са отпразвили очи към естрадата, са донесли със себе си своите възторзи и огорчения, своите радости и болки, своите подеми и разгроми, и ще ръкопляскаат тогава, когато открият нещо от себе си, от своя живот, от заобикалящата ги действителност в рецитациите на писателя. А и последният ще бъде достигнат от всяка тръпка на очите им, от всеки трепет на лицето и в сбърчените чела или веселите усмивки ще открие нервния темп на времето.

Разбира се, касае се за една разнородна публика, публика от хора, които живеят, живеят истински, които имат и радости, и скърби, които се вълнуват и които кипят. Защото ленивият и отегчен ежедневен посетител на луксозните кафенета или празният бездеен интелегент, който цял ден обикаля заведенията и прекарва вечерите в безсъдържателни приказки, нищо няма да почувства от онова, което ще чуе, а може би ще слуша и с досада. И ако по него именно писателят следи за настроенията на публиката, може не само да се заблуди, но и да се изложи.

Как да се организират подобни четения? Върху това трябва да се помисли, защото въпросът е свързан с доста трудности. Необходимо е да се имат предвид няколко важни неща: предприятието не бива да бъде свързано с материални интереси, за да могат да имат достъп повече хора, възможността за контакт между писателя и слушателя да бъде напълно осигурена, писателят трябва да отива със съзнанието, че върши едно дело полезно. Но само това е недостатъчно: писателят трябва да вложи огъня на сърцето си, за да могат да се постигнат успехи. А на такава преданост, искреност и възторженост са способни само млади хора, у които безкористността и честността стоят над всичко. Затова непременно това начинание трябва да бъде организирано от съвсем млади, но надеждни и даровити

²⁹ Група за експериментална поезия, в която влизат Юлиан Тувим, Антони Слонимски, Ярослав Ивашкевич, Казимир Вержински, Ян Лехон. Петимата основават кафене „Пикадор“ на Nowi Świat 57.

творци. Ръководени от здрави разбирания за изкуството и живота, те ще вложат огъня на душите си и с тоя огън ще запалят пламъци в чуждите души.

Поети на естрадата, поети, които са почнали от една публична естрада и от там са определили пътя на бъдещото си развитие – ето, наистина, една хубава възможност, която, ако се осъществи, може да бъде само плодотворна. Българската литература би се гордяла със свои представители, които са успели да се наложат на публиката и да се издигнат като творци по тоя оригинален начин. Но не това е най-важното. Българската литература би спечелила откъм съдържание, в което тя сега е най-вече бедна и оскъдна. Тя ще бъде напоена със свежи сокове, взети направо от живота, преминала от сърцата на хората върху страниците на книгите. Ще се напишат творби със сюжети, които ще вълнуват, ще бъдат изобразени картини, които засягат всеки нерв, писателите ще заживеят с кипежа на времето, ще бъдат преки участници в тоя кипеж, сами ще го творят, когато му станат верни изразители. А сега робуваме още на отживели традиции и идеи за особеното място на литературата и книгата, за високото, едва ли не надземно положение на писателя. А неговото предназначение е много ясно, мисията му – определена, пътищата му – открити. Остава само да ги последва, остава само да застане на естрадата – естрадата като символ на слизането при хората, на навлизането му между тях, естрадата като символ на сближението между живота и литературата, на непосредствения контакт между тоя, който пише и тия, които четат. Струва ми се, тогава няма да се оплаква никой: нито първият, че усилията му са неоценени, нито вторите, че им се поднася бедно и незадоволяващо четиво. Защото те ще си взаимодействат и един другиму ще определят пътищата и интересите.

2.III.1934 г.

Паприка

Не обичам киното заради глупавото и шаблонно съдържание на повечето от филмите, които се явяват на екраните, увеличат публиката, правят от участващите актьори световни знаменитости и звезди. Понякога си мисля: колко е печално, че такова ценно техническо изобретение, резултат от напредъка на човешката наука в последния век, служи да задоволява сантименталните жени, да дразни нервите на едно похабено вече общество, да затъпява хубавото в човешката душа, да затвърждава глупостта под формата на изкуство.

Ето – аз мога да ви кажа края на всеки филм, на който съм видял само началото. Мога да ви посоча с голяма вероятност през какви перипетии ще мине действието, как ще се развие интригата, мога да ви уверя в неизбежната щастлива развързка, която е толкова нужна на тия вперени в платното женски очи. Знам, накрая зрителите ще ръкопляскаат, ще се възторгват и ще сияят, защото всичко се свършва според техните очаквания, съгласно техните желания. И навсякъде ще разказват, че филмът е чудесен, просто блестящ, артистите са така мили... и хубаво облечени.

А аз ще изляза недоволен и още веднъж ще се зарека вече да не стъпвам в кино.

Множеството от филмите са такива, особено американските. Разбира се, има и изключения. Но те са рядкост. Точно на едно такова изключение бях днес.

Заглавието „Паприка“ нищо не казва. Имената на артистите са ми непознати: унгарката Ирена де Зилахи и Рене Льофевр – французин. При това комедия и на афишите рекламните думи: пикантерия, еротика, хумор. Мислех си – глупост като всички филми. Но когато няма човек, къде да убие времето, принуждава се да бъде зрител и на глупости.

А ето – още от първите няколко сцени се убеждавате, че сте попаднали на една щастлива случайност – хубав филм. Гледате с истинско удоволствие, което не ви напуска до края. И се наслаждавате еднакво от съдържанието, играта, хумора и остроумието, танца и песните. Пред вас е Ила – Ирена де Зилахи: една весела унгарка, извънредно остроумна, надарена с природна прелест, хубава и увличаща, изобретателна – и толкоз дълбока [и] мъдра същевременно. Тя пее чудесно, танцува лудо и до забрава – танц, който заслепява, който увлича, който истински забавлява и носи само радост. Тая хубава и ослепителна жена е обградена от блестящи кавалери, всеки срещнат неименуемо се влюбва в нея. Но ето – тя не тръгва по шаблонния път, защото притежава мъдростта на истинска жена. Модерна и съвременна е във всичко, но е дълбока и мъдра като жените от миналите векове, от едно време, което сякаш е вече безвъзвратно загубено. И се влюбва в странния учен, младият „жабар“ – естествоизпитател, изобразен от Рене Льофевър гениално. Това е човекът на науката и по фигура, и по държане, по непрактичния и не-сръчен начин, по който се носи с хората. Блед, умен, небрежен към всичко, което е извън науката, страшно непохватен в отношенията си с жените, и така дълбоко етичен във всяка своя постъпка – сякаш това е човек не от нашия, а от някакъв друг и далечен свят.

Действието се развива бърже, интригата не е много сложна, но е извънредно остроумно замислена, на екрана се пее, танцува, хубава музика приятно гали слуха, най-сетне всичко се свършва неочаквано добре. Режисьорът и авторът на сценария не се внесли нито един фалшив момент, баналната сантименталност е прогонена далеч, външните ефекти, с които обикновено се придава мним психологизъм на действието, липсват съвсем. Всичко се развива леко, в една чудесна стилизация, остроумията се сипят непрекъснато, комичните положения изникват на всяка стъпка, финесът на играта е щастливо комбиниран и с финес в диалозите, в развитието на интригата, в цялото съдържание. И не само двамата главни герои играят добре – безукорна е играта на целия ансамбъл. Затова и филмът оставя едно пълно, цялостно художествено впечатление. Човек напуска салона със съжаление, че завесата е спусната и със съзнанието, че е изпитал една рядка естетическа наслада. И всичко това под формата на весела комедия, остроумно скроена шега.

Бихте помислили, че всичко е леко и повърхностно комично, изпъстрено с танци и хубави песни, затова се е харесало на публиката. А не е тъй. Независимо от музиката, песните, танците, блестящата обстановка, издържана във всяко отношение, има нещо дълбоко човешко във филма, което именно увлича и трогва. Това са образите на двамата централни герои – Ила и младия чудак-учен. Ила е темпераментна унгарка, напълно съвременна и модерна жена. Откъде у нея това увлече-

ние в непохватния и странен учен? Та той няма да ѝ даде нищо, той не знае да се държи в локал, не разбира зова на хубавата усмивка, сред обществото е като риба на сухо, страшно е скучен с жените, не знае да забавлява и да разказва анекдоти. А външно Ила е от жените, които търсят точно обратния тип. Как да си обясним тогава нейното увлечение? А също и увлечението на Пол в нея, на когото – пак външно – тя е чужда във всичко? Човек започва да вярва в някакви тайни връзки, които свързват хората, симпатии, които се явяват изведнъж и не се съобразяват с нищо, противоречат на всичко, и не се подават на никакво обяснение. При подобни случаи ние ставаме отново ония възторжени гимназисти, които вярват в страшната сила на любовта. Връщаме се към миговете, когато за нас любовта е била като сияние, недостижима и странна, като магия силна и вечна, като приказка, в която действат не хора, а същества от друг, чуден свят. И си представяме души, които се търсят, които копнеят един за друг, без да се познават дори, и се влюбват изведнъж, като по някакво свръхестествено указание, с полното, дълбокото убеждение, че неизбежно е трябвало тъй да стане, че така е било предопределено. Младежки мисли, вяра на младостта, която още не е изпитала горчилките на истинския живот, но защо тя ни се налага и сега, когато на екрана се развива интригата между Ила и Пол?

Има една извънредно силна сцена в тоя филм, която е може би и централният момент. Душите се разголват, социалното лустро пада, приличието се забравя и човек се показва такъв, какъвто е. Това е сцената в бара „Буда Пеша“. Ила и Пол са на една маса. Пол се чувства страшно неудобно. Всичко му е непривично и странно, стеснението му е явно. От тук и внимателността и предпазливостта, която проявява в държанието си. Ила хвърля чашата си и тя се разбива на хиляди късчета. Пол изтръпва, какво е това? Младата жена му отговаря весело: „Такъв е обичаят, когато хората са щастливи.“ И ето изведнъж този човек, който се пази да издаде най-малката своя мисъл на хората, който се бои да покаже на света най-незначителното кътче от душата си, който не общува с никого и никому не прави изповеди, тоя човек изведнъж забравя всичко, съдържаността е нарушена, той иска да посочи на всички, че е щастлив, че е щастлив безкрайно и разбива шумно първа, втора, трета чаша. Ила почва да пее, той е пак изумен. Нима може да се пее тук пред толкова хора? Но ето – бавно се отпуска, слуша песента като откровение и почти неочаквано сам запява. Гласът му е несигурен, плах, но звучи така дълбоко и така искрено. Ила е учудена, пред нея израства нов човек. А когато тя започва да танцува, Пол гледа с изумени очи. Да се танцува пред всички и то такъв луд, безумен танц. Но ето – музиката го увелича, темпът заиграва в неговата кръв, Ила му се усмихва така мило и приятелски, че той не може да остане повече на стола. Става, сам танцува упоен от виното на толкова странни преживявания. Къде е предишният строг, невъзмутим, съдържан учен, който прекарва дните над микроскопа и в наблюдения над затворените в стъклена кутия жаби? Един нов човек е пред нас, една душа е показала втория си образ, тайни дълго тулени и скривани подтици и желания са избликнали на повърхността. И се питаме: къде е нашата гаранция, че познаваме истинските, същинските хора, че не се лъжем при всеки отделен случай? Вероятно зад всяко лице се крие второ лице, зад всеки образ –

друг, непознат образ, ние познаваме привидните лица, а истинските, дълбоките остават неизвестни за нас. Трябва да настъпят изключителни моменти, да се наложат изключителни обстоятелства, за да можем да ги видим.

Играта на Льофевр беше безукорна, но освен това качество неговата партньорка – чудесната Ирена де Зилахи, притежаваше и нещо друго: заразителност, увличаща прелест, неподражаема усмивка, омайност във всеки жест, във всеки поглед, във всяко изражение на лицето, във всяко движение на тялото. И едно рядко, непрекъснато остроумие, заразяваща веселост, подкупваща изобретателност. Унгарка, истинска унгарка – темпераментна и мила, ласкава и свежа, весела и безумна в песните, в танците, в шегите. Ако имаше на света повече подобни жени, много по-интересно и дълбоко би се живяло, ако киното притежаваше повече такива актриси, много по-малко досада и конвенционалност би имало в неговите филми. Тогава всички бихме влизали в тъмните кинозали с истинско удоволствие, бихме тръпнели при появата на фигури на бялото платно и бихме излизали радостни, трогнати, изпълнени с благодарност и развълнувани дълбоко от хубави, озаряващи душите като сияния блянове и видения.

Само когато човек види филми като „Паприка“, открива истинския смисъл на киното като изкуство. Тук то не конкурира нито театъра, нито романа, нито операта или оперетата, а е едно стилизирано съчетание на елементи, взети от всички тия изкуства. Така то придобива право на съществуване. И така именно може да постигне много, защото притежава възможности, които за литературата и театъра са изключени: повече техническа свобода и широта както във времето, така и в пространството. Разбира се, от друга страна му липсват неща, които например литературата притежава. Но точно тук е и изгодата, защото точно по този начин се пресичат стремежите му да замести романа и драмата, и му помагат да се обособи като особен, нов род изкуство. В „Паприка“ това изкуство е показано в най-чистия и почти съвършения му вид. Затова и подобни филми трябва да служат като указание на пътищата, които киното трябва да следва. В днешния момент то изживява една вътрешна криза. Още се лута, търси посоки, не знае по коя определена линия да тръгне. Но не се съмнявам, че този преходен период с течение на времето ще бъде превъзмогнат от това ново изкуство – едно от чудесата на нашето време, – ще тръгне по свои собствени пътища. Защото сега още заема от тук и там, и няма оригинална своя физиономия.

Понякога човек преживява такива досадни и тежки мигове, всичко му се струва празно и тъпо, търси една светла радост, едно хубаво сияние, а не може да намери. Цяло щастие е за него, ако в подобни моменти попадне на филм като „Паприка“. Бръчките на челото се отпускат, скръбната маска на лицето изчезва, на душата е така приятно и доволно, радваш се, че живееш и дишаш въздуха на това небе. И лягаш със сиянието на един прекрасен образ, не спиш дълго, а мечтаеш до късно в нощта, мечтаеш така, както не си мечтал може би от времето на най-хубавите детски дни.

4. III. 1934 г.

Следва